

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BOSNALI ÂSİM DÎVÂNİ'NİN TAHLİLİ

Nur ÖZYÖRÜK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

AĞUSTOS-2019

BOSNALI ÂSİM DÎVÂNI'NİN TAHLİLİ

Nur ÖZYÖRÜK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2019

Nur Özyörük tarafından hazırlanan “Bosnalı Âsım Dîvânı'nın Tahlili” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç.Dr. Orhan KURTOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Doç.Dr. Muvaffak EFLATUN

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

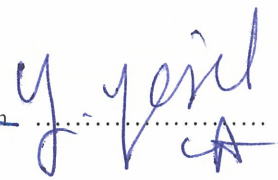
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç.Dr. Yılmaz YEŞİL

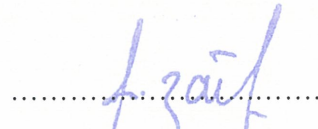
Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 28/08/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Eigen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Nur ÖZYÖRÜK
28.08.2019

BOSNALI ÂSİM DÎVÂNI'NİN TAHLİLİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Nur ÖZYÖRÜK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ağustos, 2019

ÖZET

Eski Türk edebiyatında dîvân tahlili ile ilgili yapılmış pek çok çalışma yer almaktadır. Bunların bir kısmında dîvânın tamamı tahlil edilirken bir kısmında ise dîvândaki bir konu üzerine yoğunlaşarak tahlil yoluna gidilmiştir. Bu çalışmamızda 17. yüzyıl şairlerinden Bosnalı Âsım'ın tek eseri olan *Dîvân*'ını "Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat" konu başlıkları altında tüm yönleriyle tahlil ettik. Bu tahlil çalışmasında daha önce yapılmış olan tahlil planlarını örnek almakla birlikte bölüm başlıklarına bazı eklemeler, çıkarmalar ya da bazı başlıklarda değişiklikler yaptığımız da oldu. Çalışmaya başlamadan önce tahlilin ne olduğunu, nasıl yapıldığını, nasıl bir yol izlememiz gerektiğini araştırdık. İlk olarak Eski Türk edebiyatındaki tahlil çalışmalarıyla ilgili yayımlanan makaleleri okumakla çalışmamıza başladık. Tahlil edeceğimiz dîvânı da belirledikten sonra *Dîvân*'daki bütün şiirleri Türkiye Türkçesine aktardık. Bu aktarma işlemi sırasında beyitlerde yer alan unsurları yukarıda belirttiğimiz bölüm başlıklarına göre sınıflandırdık. Bu işlem bitince ise tez çalışmamızın asıl tahlilini oluşturan metnini yazdık. Yazma işlemi sırasında söylediklerimizin somut delillere dayanması adına her bölümde ve bu bölümlerin her maddesinde örnek beyitler vermeye ayrıca özen gösterdik. Bu çalışmada hayatı hakkında oldukça sınırlı bilgiye sahip olduğumuz Bosnalı Âsım hakkında daha fazla fikir sahibi olabilmek amaçlanmaktadır.

Bilim Kodu : 31402
Anahtar Kelimeler : Bosnalı Âsım, Dîvân, Tahlil, Eski Türk Edebiyatı
Sayfa Adedi : 385
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU

ANALYSIS OF BOSNALI ASIM'S DİVAN

(M.Sc. Thesis)

Nur ÖZYÖRÜK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

August, 2019

ABSTRACT

There have been many studies concerning the analysis of Divan in old Turkish literature. Some of these analysis have covered the fullest extent, where as others have focused an a single subject in Divan. In this study, Divan which is the only work of Bosnalı Asım, one of the poets of 17th century, has been analysed in terms of “Religion-Islamic Mysticism, Community, Human, Nature” to the full extent. In this study of analysis, plans of former studies have been taken as an example, where as some additions, omissions and alterations have been made in chapter headings. Before the analysis, a number of research have been made regarding the definition of analysis and the method will be used. Several articles concerning analysis of old Turkish literature have been examined initially. Further more, the complete poems of Divan have been translated into present Turkish after the selection of the work. In the course of translation, the elements in the couplets have been classified according to the chapter headings mentioned above. Ultimately, the main analysis has been written after the process of translation. During the writing process, examples of couplets have been added to every chapter in order to ensure that this study is based on concrete evidence. The study aims to provide more insight to the life of Bosnalı Asım.

Science Code : 31402
Key Words : Bosnalı Âsım, Dîvân, Analys, Old Turkish Literature
Page Number : 385
Supervisor : Assoc. Prof. Orhan KURTOĞLU

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecimde tecrubesini ve birikimini benimle her zaman paylaŐan ve hiçbir konuda yardımını esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU'na; fikir aŐamasından bitiş aşamasına kadar tezim konusunda her zaman fikir alabildiğim değerli arkadaşım Özlem ŞAMLI'ya; her zaman yanımda olan dostlarıma ve desteklerini bir an olsun esirgemeyen aileme teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xxiv
1. GİRİŞ.....	1
2. DİN – TASAVVUF	9
2.1. Din.....	9
2.1.1. Allah	9
2.1.2. Peygamberler	12
2.1.2.1. Âdem	12
2.1.2.2. Eyyûb.....	12
2.1.2.3. Hızır.....	13
2.1.2.4. İbrâhîm	14
2.1.2.5. İlyas	14
2.1.2.6. İsâ	14
2.1.2.7. İsmâil	16
2.1.2.8. Muhammed.....	16
2.1.2.9. Mûsâ	20
2.1.2.10. Nûh	21
2.1.2.11. Süleymân	21
2.1.2.12. Ya'kûb	21
2.1.2.13. Yûsuf	22
2.1.3. Melekler.....	24

	Sayfa
2.1.3.1. Cebrâil	25
2.1.3.2. Rıdvan	26
2.1.4. Âyetler ve Hadisler	26
2.1.4.1. Âyetler	26
2.1.4.2. Hadisler	27
2.1.5. Dînî Kitaplar	27
2.1.6. Dört Halife (Çâr-yâr)	28
2.1.7. On İki İmam	29
2.1.8. Din ile İlgili Diğer Mefhumlar	30
2.1.8.1. Âhiret	30
2.1.8.2. Âhîrzaman	31
2.1.8.3. Amel	31
2.1.8.3.1. Günah	32
2.1.8.3.2. Haram	33
2.1.8.3.3. Sevâb	33
2.1.8.3.4. Tevbe	34
2.1.8.4. Amel defteri	34
2.1.8.5. Cehennem	34
2.1.8.6. Cennet	35
2.1.8.7. Cinn	38
2.1.8.8. Duâ	38
2.1.8.9. Elest bezmi	39
2.1.8.10. Hac ve ilgili unsurlar	40
2.1.8.11. Kâfir	40
2.1.8.12. Kefen, mezâr, ölüm	42
2.1.8.13. Kıyâmet ve mahşer	43

	Sayfa
2.1.8.14. Mi'râc, sidre	45
2.1.8.15. Namaz ve ilgili unsurlar	49
2.1.8.16. Nübüvvet	50
2.1.8.17. Oruç ve ilgili unsurlar.....	50
2.1.8.18. Peri.....	51
2.1.8.19. Put, zünnâr.....	51
2.1.8.20. Sahâbe, ümmet	53
2.1.8.21. Tersâ (hristiyan)	53
2.1.8.21. Mecûsî	54
2.2. Tasavvuf.....	54
2.2.1. 'Adem	54
2.2.2. Akıl, Fikir	55
2.2.3. Bekâ, Fenâ	56
2.2.4. Dergâh, Halvetgâh, Harâbât, Tekyegâh.....	56
2.2.5. Dünya	58
2.2.6. Ferâgat, İstignâ, Kanâat, Müstagnî.....	60
2.2.7. Hacâlet, Şerm.....	61
2.2.8. Kesret, Vahdet,	61
2.2.9. Mevlevîlik, Ney, Semâ	62
2.2.10. Nedâmet.....	63
2.2.11. Rind, Zâhid	63
2.2.12. Sabır.....	65
2.2.13. Sûfî, Vâiz	65
2.2.14. Tarîk	67
3. CEMİYET	69
3.1. Şahıslar.....	69

	Sayfa
3.1.1. Osmanlı Hükümdârları	69
3.1.1.1. Sultan II. Mustafa	69
3.1.1.2. Sultan III. Ahmed	70
3.1.1.3. Diğer Osmanlı hükümdârları	71
3.1.2. Şehzâdeler	71
3.1.2.1. Şehzâde Mehmed (Sultan Ahmed'in oğlu)	71
3.1.3. Diğer Devlet Görevlileri	72
3.1.3.1. Bosna valisi Câfer Paşa	72
3.1.3.2. Bosna valisi Halil Paşa	72
3.1.3.3. Bosna valisi Mehmed Paşa	74
3.1.3.4. İstanbul kadısı Abdullah Efendi	74
3.1.3.5. Köprülü-zâde Mustafa Paşa	75
3.1.3.6. Sadrazam Râmî Paşa	75
3.1.3.7. Vezir Yûsuf Paşa	76
3.1.4. Târihî ve Efsânevî Şahsiyetler	77
3.1.4.1. Âsaf, Nizâmü'l-mülk	77
3.1.4.2. Ayaz, Mahmûd	77
3.1.4.3. Behrâm	78
3.1.4.4. Bijen, gîv, sârn, sührâb	79
3.1.4.5. Cem, cemşîd	80
3.1.4.6. Dârâ, Keyhusrev, Keykubâd	82
3.1.4.7. Ferîdûn	83
3.1.4.8. Güstehem	84
3.1.4.9. Hâtem-i Tâî	84
3.1.4.10. İskender	84
3.1.4.11. Kişvâd	85

	Sayfa
3.1.4.12. Nerîmân	85
3.1.4.13. Rüstem.....	85
3.1.4.14. Bermekî	86
3.1.5. Şairler	87
3.1.5.1. Azmî-zâde Hâletî.....	87
3.1.5.2. Bâkî	87
3.1.5.3. Bosnalı Ferîdûn Efendi.....	88
3.1.5.4. Bosnalı Sâbit Efendi.....	90
3.1.5.5. Hassân b. Sâbit	91
3.1.5.6. Nefî.....	92
3.1.5.7. Ömer Hayyâm	92
3.1.5.8. Örfî-i Şîrâzî, Sâib-i Tebrîzî	93
3.1.5.9. Riyâzî.....	94
3.1.5.10. Selmân-ı Sâvecî, Tâlib-i Âmûlî.....	95
3.1.5.11. Vecdî	96
3.1.6. Ressamlar, Hattatlar, Nakkaşlar	99
3.1.6.1. Bihzâd.....	99
3.1.6.2. Mani.....	99
3.1.7. İlim İnsanları	100
3.1.7.1. Farâbî.....	100
3.1.7.2. Felâtun (Eflâtûn), Aristo.....	100
3.1.7.3. İmâm-ı A'zam	101
3.1.8. Mutasavvıflar.....	101
3.1.8.1. Hallâc-ı Mansûr.....	101
3.1.8.2. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî	102
3.1.9. Edebî Eser Kahramanları.....	103

	Sayfa
3.1.9.1. Ferhâd ile Şîrîn	103
3.1.9.2. Leylâ ile Mecnûn.....	104
3.1.9.3. Vâmık ile Azrâ	106
3.1.10. Diğer Kişiler	107
3.1.10.1. Ebü'l-Fazl, Tahavî.....	107
3.1.10.2. İbn-i Nüceym.....	108
3.2. Eserler	109
3.2.1. Matla'u'l-envâr	109
3.2.2. Şehnâme	109
3.3. Kavimler.....	110
3.3.1. Acem.....	110
3.3.2. Arab	110
3.3.4. Frenk.....	111
3.3.5. Habeşî.....	111
3.3.6. Hindû	112
3.3.8. Tatar.....	112
3.3.9. Türk (Osmanlı)	112
3.4. Şehirler ve Ülkeler	113
3.4.1. Acem.....	113
3.4.2. Bedahşân.....	113
3.4.3. Belgrad	114
3.4.4. Bosna	115
3.4.5. Çin, Hoten, Hitâ.....	115
3.4.6. İsfahân	116
3.4.7. İstanbul	117
3.4.8. Ken'ân, Mısır.....	117

	Sayfa
3.4.9. Mekke	118
3.4.10. Nemçe	118
3.4.11. Rûm	119
3.4.12. Yesrib (Medîne).....	120
3.5. Dağlar, Denizler, Göller, Nehirler.....	120
3.5.1. Dağlar	120
3.5.2. Denizler	121
3.5.3. Göller	121
3.5.4. Nehirler.....	122
3.6. İçtimâî Hayat.....	123
3.6.1. İçtimâî Tabakalaşma.....	123
3.6.1.1. Sultan ve çevresi.....	123
3.6.1.2. Resmî ve gayriresmî görevler ve meslekler	124
3.6.1.2.1. Âlim, bilgin.....	124
3.6.1.2.2. Bâğbân	124
3.6.1.2.3. Efendi, hoca, vâ'iz	125
3.6.1.2.4. Mimâr	125
3.6.1.2.5. Mutrib	126
3.6.1.2.6. Müneccim	126
3.6.1.2.7. Pîr-i mugân	126
3.6.1.2.8. Reis, üstâd.....	127
3.6.1.2.9. Sayyâd	127
3.6.1.2.10. Sipâh	128
3.6.1.2.11. Şahne	128
3.6.1.2.12. Tabîb.....	128
3.6.1.2.13. Terzi.....	129

	Sayfa
3.6.1.2.14. Vezir	129
3.6.1.3. Diğler tipler	129
3.6.1.3.1. Bende, esîr	129
3.6.1.3.2. Birâder	130
3.6.1.3.3. Câdû.....	130
3.6.1.3.4. Celîs, dem-sâz, enîs, hem-dem, yârân	131
3.6.1.3.5. Duhter, etfâl, mevâlid, tıfl	132
3.6.1.3.6. Mâder (anne).....	133
3.6.1.3.7. Mest, mestân, meyhâre, ser-mest.....	133
3.6.1.3.8. Mihmân.....	135
3.6.1.3.9. Sâki	135
3.6.1.3.10. Gedâ.....	136
3.6.2. Eğlence Hayatı.....	137
3.6.2.1. Bezm (meclis).....	137
3.6.2.2. Düğün, şölen.....	138
3.6.2.3. İd.....	138
3.6.2.4. Meyhâne	139
3.6.3. Oyunlar	140
3.6.4. İnşâî Unsurlar	140
3.6.4.1. Âşiyân, lâne	140
3.6.4.2. Câmî'	141
3.6.4.3. Çadır	141
3.6.4.4. Hâne.....	142
3.6.4.5. Hazîne.....	142
3.6.4.6. Hisâr, burc	143
3.6.4.7. Eşik, kapı	143

	Sayfa
3.6.4.8. Kilise	144
3.6.4.9. Köşk, saray	144
3.6.4.10. Kulübe	145
3.6.4.11. Kuyu	145
3.6.4.12. Merdiven	146
3.6.4.13. Pencere	146
3.6.4.14. Sığınak.....	146
3.6.5. Yiyecek ve İçecek Maddeleri	147
3.6.5.1. Arak, bâde, duhter-i rez, mey, mül, sahbâ, şarap,	147
3.6.5.2. Dâne.....	148
3.6.5.3. Kand, sükker, şeker	149
3.6.5.4. Meze	149
3.6.5.5. Şerbet.....	150
3.6.5.6. Tuz.....	150
3.6.6. Süs Eşyaları	151
3.6.6.1. Güzel kokular	151
3.6.6.1.1. Anber	151
3.6.6.1.2. Misk.....	152
3.6.6.2. Kıymetli taşlar ve madenler	152
3.6.6.2.1. Altın.....	152
3.6.6.2.2. Cevher.....	153
3.6.6.2.3. Demir	154
3.6.6.2.4. Elmas	154
3.6.6.2.5. Gümüş.....	154
3.6.6.2.6. İnci	155
3.6.6.2.7. Sedef / sedef.....	156

	Sayfa
3.6.6.2.8. La'1.....	156
3.6.6.3. Muhtelif süs unsurları.....	157
3.6.6.3.1. Ayna.....	157
3.6.6.3.2. Efser.....	157
3.6.6.3.3. Sürme.....	158
3.6.6.3.4. Tavk.....	158
3.6.7. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar.....	159
3.6.7.1. Anahtar, kilit.....	159
3.6.7.2. Balta.....	159
3.6.7.3. Buhurdân.....	160
3.6.7.4. Çeşme.....	160
3.6.7.5. Kadeh.....	161
3.6.7.6. Kafes.....	163
3.6.7.7. Kandil.....	164
3.6.7.8. Mum.....	164
3.6.7.9. Mücevher kutusu.....	165
3.6.7.10. Perde.....	166
3.6.7.11. Sebû.....	166
3.6.7.12. Şişe.....	166
3.6.7.13. Tarak.....	167
3.6.7.14. Yastık.....	167
3.6.7.15. Yatak.....	168
3.6.7.16. Zincir.....	168
3.6.8. Ölçü Âletleri.....	169
3.6.9. Giyim-Kuşam.....	170
3.6.9.1. Giyim eşyaları.....	170

	Sayfa
3.6.9.1.1. Câme, hil'at, libâs	170
3.6.9.1.2. Dâmen.....	171
3.6.9.1.3. Destâr, külâh.....	171
3.6.9.1.4. Giribân	172
3.6.9.1.5. Kemer, kuşak, zünnâr	172
3.6.9.1.6. Nikâb	173
3.6.9.1.7. Pirehen	173
3.6.9.2. Kumaş çeşitleri	174
3.6.10. Yazı İçin Kullanılan Âletler	175
3.6.10.1. Devât, hâme, kalem, kilk,.....	175
3.6.10.2. Dîvân, kitap, kütüb	176
3.6.10.3. Hokka, mürekkep	177
3.6.11. Mûsikî Âletleri.....	178
3.6.11.1. Çeng, çengâne, sâz	178
3.6.11.2. Def	179
3.6.11.3. Kemân	180
3.6.11.4. Ney	181
3.6.11.5. Rebâb.....	181
3.6.12. Silah ve İlgili Âletler	182
3.6.12.1. Hançer	182
3.6.12.2. Kılıç	183
3.6.12.3. Mızrak	184
3.6.12.4. Ok	184
3.6.12.5. Yay	186
4. İNSAN VE AŞK ANLAYIŞI	187
4.1. İnsan	187

	Sayfa
4.2. Güzellik	188
4.3. Sevgili	190
4.4. Sevgilide Güzellik Unsurları	199
4.4.1. Ağız	199
4.4.2. Alın	200
4.4.3. Ayak	200
4.4.4. Beden, Boy, Endâm, Ten	201
4.4.5. Bel	203
4.4.6. Ben	204
4.4.7. Burun	205
4.4.8. Çene	205
4.4.9. Diş	206
4.4.10. Dudak	206
4.4.11. El, Parmak	207
4.4.12. Gamze	208
4.4.13. Göz	210
4.4.14. Hat	213
4.4.15. Kaş	214
4.4.16. Kirpik	216
4.4.17. Kulak	217
4.4.18. Saç	217
4.4.19. Yanak ve Yüz	220
4.5. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar	224
4.5.1. Ayağının Toprağı, Yolunun Tozu	224
4.5.2. Bûse	225
4.5.3. Cilve, İşve, Naz, Şive	225

	Sayfa
4.5.4. Eşik	227
4.5.5. Gölge	228
4.5.6. Gönül	228
4.5.7. Kûy, Sokak	229
4.5.8. Nazar, Nigâh/Nîgeh,	232
4.5.9. Reftâr	234
4.5.10. Selâm	234
4.5.11. Şefkat	235
4.6. Âşık	235
4.7. Âşığın Gönlü	247
4.8. Âşığın Vücut Bölümleri	256
4.8.1. Ayak, El, Diz	256
4.8.2. Baş	256
4.8.3. Beden, Cisim, Endâm, Ten, Vücut	257
4.8.4. Boy	259
4.8.5. Can	259
4.8.6. Derûn, Sîne	260
4.8.7. Göğüs Kafesi	262
4.8.8. Göz	262
4.8.9. Gözyaşı	264
4.8.10. Kirpik	267
4.8.11. Yüz	268
4.9. Âşığın Maddî ve Manevî Hâlleri	268
4.9.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle	268
4.9.2. Aşk	272
4.9.3. Belâ Dert, Gam, Gussa, Keder	276

	Sayfa
4.9.4. Delilik ve Hastalık	279
4.9.5. Fûrkat, Hasret, Hicrân	281
4.9.6. Vuslat.....	283
4.9.7. Yara	286
4.9.8. Rakîp.....	287
5. TABİAT.....	291
5.1. Kozmik Alem.....	291
5.1.1. Felek	291
5.1.2. Yıldızlar.....	295
5.1.2.1. Kehkeşân (samanyolu)	297
5.1.2.2. Süreyyâ (pervin / ülker).....	297
5.1.2.3. Şihâb.....	297
5.1.3. Burçlar	298
5.1.4. Gezegenler	298
5.1.4.1. Müşterî (Jüpiter).....	298
5.1.4.2. Utârid (Merkür).....	299
5.1.4.3. Zühre (Venüs).....	299
5.1.5. Güneş.....	300
5.1.6. Ay	303
5.1.7. Gölge	305
5.2. Zaman ve Zamanla İlgili Unsurlar	306
5.2.1. Zaman	306
5.2.2. Saat, Gün, Ay, Yıl	309
5.2.3. Mevsimler.....	311
5.2.3.1. İlkbahar.....	311
5.2.3.2. Kış	313

	Sayfa
5.2.3.3. Sonbahar	314
5.2.3.4. Yaz.....	314
5.2.4. Gün ile İlgili Unsurlar	315
5.2.4.1. Sabah	315
5.2.4.2. Seher.....	317
5.2.4.3. Şafak.....	317
5.2.5. Akşam ve Gece.....	318
5.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erbaa).....	320
5.3.1. Su ve İlgili Unsurlar	320
5.3.1.1. Akarsu	320
5.3.1.2. Bulut	322
5.3.1.3. Dalga, deniz, girdâb.....	324
5.3.1.4. Nem	326
5.3.1.5. Su.....	326
5.3.1.6. Şebnem	330
5.3.1.7. Yağmur.....	331
5.3.2. Toprak ve İlgili Unsurlar	332
5.3.2.1. Çöl	332
5.3.2.2. Dağ	333
5.3.2.3. Kara	335
5.3.2.4. Mermer ve taş.....	335
5.3.2.5. Toprak	336
5.3.2.6. Toz.....	338
5.3.2.7. Vâdi	338
5.3.3. Ateş ve İlgili Unsurlar	339
5.3.4. Hava ve İlgili Unsurlar	344

	Sayfa
5.4. Hayvanlar	346
5.4.1. Kuşlar	346
5.4.1.1. Baykuş	346
5.4.1.2. Bülbül	347
5.4.1.3. Çaylak.....	348
5.4.1.4. Doğan, keklik, şahin.....	349
5.4.1.5. Hümâ, kaknûs, simurg (ankâ).....	350
5.4.1.6. Karga	351
5.4.1.7. Tûti	352
5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar	353
5.4.2.1. Aslan, Pars.....	353
5.4.2.2. At.....	354
5.4.2.3. Ceylân.....	354
5.4.2.4. Düldül.....	355
5.4.2.5. Koç, kurt, tilki	356
5.4.2.6. Köpek	356
5.4.3. Balıklar, böcekler, sürüngenler	357
5.4.3.1. Balık, örümcek	357
5.4.3.2. Ejder, yılan	357
5.4.3.3. Pervâne	358
5.5. Bitkiler.....	359
5.5.1. Ağaçlar	359
5.5.1.1. Ar'ar, servi, şimşâd,	359
5.5.1.2. Asma.....	359
5.5.1.3. Çınar	360
5.5.1.4. Söğüt.....	360

	Sayfa
5.5.2. Çiçekler.....	361
5.5.2.1. Buhûr-ı meryem	361
5.5.2.2. Erguvân, nergîs, sûsen, şakâyık.....	361
5.5.2.3. Fesleğen.....	362
5.5.2.4. Gül, gonca diken.....	362
5.5.2.5. Karanfil.....	366
5.5.2.6. Lâle.....	367
5.5.2.7. Menekşe.....	367
5.5.2.8. Nilüfer	368
5.5.2.9. Sümbül.....	368
5.5.2.10. Şebboy	369
5.5.2.11. Yasemin.....	369
5.5.3. Meyveler.....	370
5.5.3.1. Şeftali.....	370
5.5.3.2. Üzüm	370
5.6. Bağ, Bostan, Çemen, Çemenistân, Çemenzâr, Sebzezâr, Gülistan, Gülşen, Gülzâr, Lâlezâr, Sümbülzâr, Sünbülîstân, Benefşeşzâr, Semenzâr, Semenistân.....	370
5.6.1. Bağ, Bostan.....	370
5.6.2. Çemen, Çemenistân, Çemenzâr.....	371
5.6.3. Gülistân, Gülşen, Gülzâr	373
5.6.4. Benefşeşzâr, Lâlezâr, Semenistân, Semenzâr, Sünbülîstân, Sünbülzâr	374
5.6.5. Sebzezâr.....	375
6. SONUÇ	377
KAYNAKLAR	381
ÖZGEÇMİŞ	385

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

Bkz.

Bakınız

G.

Gazel

Hız.

Hazreti

K.

Kaside

Kt.

Kıt'a

Mad.

Maddesi

Msm.

Musammat

Msn.

Mesnevi

Mst.

Müstezad

Nz.

Nazm

ölm.

Ölüm

1. GİRİŞ

Türk Edebiyatında Dîvân Tahlili

Kavram olarak halletmek, cüz cüz eylemek, parçalarına ayırmak vb. anlamlarla sözlüklerin tanımladığı tahlil,¹ metin çalışmalarının son aşaması olup günümüzde metin incelemesi, metin çözümlemesi olarak da bilinmekte ve kullanılmaktadır. Bazen şerh ve tahlilin birlikte kullanımına rastlanır. Tahlilin şerhe göre edebiyat terminolojisi içinde yer alışı daha yenidir ve şerhle benzeşen özellikleri vardır. Tahlilde de şerhte olduğu gibi bilgilendirme vardır. Ancak şerhe göre tahlil daha kapsamlı, daha metnin bütününe yöneliktir.²

Bir metni tahlil etmeye başlamak için metnin nesre aktarmasını tamamlamış olmak gerekir. Bir metnin tüm beyitlerinin nesre aktarmasını yaptıktan sonra tahlil aşamasına geçilir ve nesre aktarma sırasında elde edilen bulgular kullanılarak tahlilde daha genel geçer yargılara ulaşılır. Bu yargılar hem eserin bütününe yönelik hem de şairin kişiliğine ve sanatına yönelik olabilir. Tahlil sonucunda şairin din ve tasavvuf anlayışı, etkilendiği şairler ve eserler, toplumsal konulara bakış açısı gibi pek çok konuda fikir sahibi olmak mümkündür.

Edebiyatımızda tahlil bazen bir eserin bir konusu üzerinde yoğunlaşarak yapılırken bazen de eserin tamamını tahlil etme yoluna gidilmiştir. Eserin bir konusu ya da bir kısmı üzerinde yoğunlaşarak yapılan tahlil çalışmalarına şu örnekleri verebiliriz:

- Ahmet Mermer, *Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı'nda Nebatlar*, YL Tezi, Gazi Üniversitesi, 1985.
- Hikmet Feridun Güven, *Hayretî Dîvânı'nda Kozmik Âlem ve Zaman*, YL Tezi, Gazi Üniversitesi, 1988.
- Mehmet Göktaş, *Sûzî Dîvânı'nın Dînî ve Tasavvufî Tahlili*, YL Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996.
- Mustafa Tatçı, *Hayretî Dîvânı'nda Din ve Tasavvuf*, YL Tezi, Gazi Üniversitesi, 1986.
- Rıdvan Özel, *Nev'î Dîvânı'nda Bitkiler*, YL Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1981.

¹ Mengi, M. (2014). "Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine". *Divan Şiiri Yazıları*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 75-84.

² Mengi, M. (2010). "Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili". *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*. (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 191-206.

- Sabahat Deniz Güler, *Fuzûlî Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar*, YL Tezi, Marmara Üniversitesi, 1986.
- Sabahat Beyzadeoğlu, *Zâtî'nin 50 Gazelinin Tahlili: 1054-1104*, YL Tezi, Trakya Üniversitesi, 1990.

Bizim çalışmamız ise ikinci grupta andığımız eserin tamamına yapılan tahlillerdendir. Bu minvalde yapılan tahlil çalışmalarının ilk örneği Ali Nihad Tarlan'ın *Şeyhî Dîvânı'nı Tedkîk* adlı çalışmasıdır. Bu çalışma ilk olması ve diğer çalışmalara kaynaklık etmesi açısından mühimdir. Ali Nihad Tarlan'ın tahlil çalışmasından sonra tahlil konusunda yapılan dört önemli çalışma vardır:

- Mehmet Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Ankara, 1971.
- Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Erzurum, 1973.
- Cemal Kurnaz, *Hayalî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Ankara, 1987.
- Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Dîvânı'nın Tahili*, Ankara, 1990.

Ali Nihad Tarlan'ın 1934'te başlattığı eserin tümüne yönelik yapılan bu tahlil geleneği; yukarıda verilen tahlil çalışmalarıyla 1971, 1973, 1987, 1990 yıllarında devam ettirilmiştir. Ulaşabildiğimiz 76 dîvân tahlilinde, edebiyatımızdaki tahlil çalışmalarının 2000'li yıllardan sonra arttığını gözlemliyoruz. Tahlil edilen eserlerin sayısının yıllara göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

- 2002: 7 eser
- 2003: 6 eser
- 2010 ve 2013: 5 eser
- 2001 ve 2014: 4 eser
- 1996, 1997, 1998, 2000, 2007, 2015, 2018: 3 eser
- 1984, 1990, 1995, 1999, 2004, 2005, 2006, 2016, 2017: 2 eser
- 1969, 1986, 1994, 2011, 2012, 2019: 1 eser

Bu tahlil çalışmalarından bazılarını örnek olması adına aşağıda veriyoruz:

- Cemal Aksu, *Lütfî Dîvânı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.
- Fırat Sevinç, *Edhemi Dîvânı ve Tahlili*, YL Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2001.
- Gülşen Ozan, *Figânî Dîvânçesi'nin Tahlili*, YL Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.

- Melike Erdem, *Ahmedî Dîvânı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.
- Ömer Savran, *Neşâtî Dîvânı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2003.
- Ömer Yaraşır, *Nedim Dîvânı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 1996.
- Yasemin Sevim, *Vasfî Dîvânı'nın Tahlili*, YL Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999.

Bosnalı Âsım Dîvânı'nın Tahlili başlıklı tez çalışmamız, yukarıdaki sözünü ettiğimiz tahlil çalışmalarının ilk örnekleri olan dört çalışmanın tahlil planına uygun olarak “Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat” adlı dört ana bölümden oluştu. Yukarıda andığımız örnekler tahlil çalışmalarının edebiyatımızdaki ilk örnekleri olmaları dolayısıyla tamamlanması gereken bazı yönleri vardı. Örneğin bazı alt başlıklarda sadece açıklama yapılmıştı, beyit örneğine yer verilmemişti. Biz bu eksikliğe yer vermemek ve söylediklerimizi somut delillere dayandırmak adına her bölüm başlığına ve bu bölümlerin bütün alt başlıklarına ayrı ayrı örnek vermeye özen gösterdik. Bu örnekler konuya göre bazen bir örnekle sınırlı kalırken bazen bu sayının onu geçtiği bölüm başlıklarımız da oldu. Çalışmamız bu anlamda diğerlerinden farklı bir yerde durmaktadır.

Tahlil çalışmaları, şairin dünyaya bakışı ile ilgili bilgi vermesi açısından çok önemlidir. Bu bağlamda çalışmamız, hayatı hakkında çok sınırlı bilgiye sahip olduğumuz Bosnalı Âsım ile ilgili malûmat elde edilebilmesini sağlayacaktır.

Bosnalı Âsım'ın Hayatı, Eseri ve Şairliği

17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılın ilk yıllarında yaşayan Bosnalı Âsım hakkında kaynaklarda çok sınırlı miktarda bilgi bulunmaktadır. Âsım mahlasını kullanan şairin asıl adı Yusuf'tur. Bosna'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Şeyhî'nin, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*'sında kendisinden “efendi” diye bahsederek “nâil-i rütbe-i dâniş-vedîd olup ilm ü ma'ârif tahsiline himmet eyleyüp (...)” şeklinde bir bilgi vermesi ve II. Mustafa ve Râmî Paşa'ya yazmış olduğu iki kasidesinde (K. 15 ve 16) kendilerinden “mülazemet” talep etmesi onun düzenli ve iyi bir eğitimden geçtiği şeklinde değerlendirilebilir:

Devletünde mülâzım olsam eger

Hazret-i müfti-i enâma ne var (K.15/82)

Devletüñde n'ola ben dahi mülâzım olsam

Eylesem tâ dem-i âhir saña şevk ile senâ (K. 16/48)

Tahsilini tamamladıktan sonra Bosna Mahkemesinin başkâtibi olmuş ve bu görevde iken 1710 yılının Mart ayında (Muharrem, 1122) Bosna'da vefat etmiştir. Nail Tuman, Tuhfe-i Nâ'ilî'de kaynak göstermeksizin vefatına “ قال ت ان يم ل س ت ” (Teslîm-i intikâl) tamlamasının tarih düşürüldüğünü de belirtmektedir.³

Bosnalı Âsım, taşralı bir şair olarak İstanbul merkezli bir şiir geleneğine başarılı bir eser kazandırmıştır. Dili sadedir, anlaşılması zor tamlamalarla yüklü değildir; kolay bir söyleyişi vardır. Dîvân şiirinin yerleşik kurallarına uygun bir eser meydana getirmiştir. Kasideleri 1 münâcât ve Hz. Muhammed için yazılmış 3 kaside dışında genel olarak Bosnalı devlet görevlilerine sunulmuştur. Âsım'ın muhatabını överken aşırıya kaçtığı sık sık görülür. Şair gazellere ayrı bir önem vermiştir ve eserindeki şiirlerinin önemli bir kısmı gazeldir ve bu gazelleri genelde âşıkâne tarzda kaleme almıştır.

Şiirleri düşünceden çok duyguya ve hayâle yöneliktir. Bosnalı Âsım, toplumdan ve toplumsal değerlerden uzak bir şair değildir. Şiirlerinde toplumsal konular azımsanamayacak ölçüde yer tutmaktadır. Dini yönü vardır ama mutasavvıf bir şair değildir; tasavvufi terimleri şiirlerinde daha çok gerçek anlamlarının dışında kullanmıştır. Etkilendiği büyük şairler arasında Nef'î, Bâkî, Fuzûlî, Nâbî, Neşâtî gibi şairler vardır. Sanatını beğendiği şairleri şiirlerinde övmüş, bazı şairleri de kendisiyle kıyaslayarak kendi şiirinin güzelliğini övgüyle anlatmıştır.

Bosnalı Âsım'ın tek eseri *Dîvân*'ıdır. 17 kaside, 9 musammat, 1 müstezad, 400 gazel, 6 kıt'a, 1 nazm, 2 mesnevi, 3 müfreden oluşan *Dîvân*'ın beyit sayısı 3500 civarındadır. Kasidelerde ise “1 münâcât, 2 na't, 1 mi'râciyye, 1 bahâriyye, 11 medhiyye, 1 sulhiyye” türleri yer almaktadır.

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda 15 farklı kalıp yer alır ve bu kalıpları kullanılma sayıları aşağıdaki gibidir:

1. “**fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün**” kalıbı 57 şiirde kullanılmıştır.
2. “**mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün**” kalıbı 49 şiirde kullanılmıştır.
3. “**mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün**” kalıbı 120 şiirde kullanılmıştır.

³ Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3-4

4. “müfte’ilün / müfte’ilün / fâ’ilün” kalıbı 1 şiirde kullanılmıştır.
5. “fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün” kalıbı 84 şiirde kullanılmıştır.
6. “mef’ülü / mefâ’ilü / mefâ’ilü / fe’ülün” kalıbı 52 şiirde kullanılmıştır.
7. “fe’ilâtün / mefâ’ilün / fe’ilün” kalıbı 6 şiirde kullanılmıştır.
8. “mef’ülü / fâ’ilâtü / mefâ’ilü / fâ’ilün” kalıbı 55 şiirde kullanılmıştır.
9. “mef’ülü / mefâ’ilün / fe’ülün” kalıbı 1 şiirde kullanılmıştır.
10. “mütefâ’ilün / fe’ülün / mütefâ’ilün / fe’ülün” kalıbı 3 şiirde kullanılmıştır.
11. “müfte’ilün / mefâ’ilün / müfte’ilün / mefâ’ilün” kalıbı 1 şiirde kullanılmıştır.
12. “mef’ülü / mefâ’ilü / mefâ’ilü / fe’ilün” kalıbı 3 şiirde kullanılmıştır.
13. “fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün” kalıbı 1 şiirde kullanılmıştır.
14. “mef’ülü / mefâ’ilün / mef’ülü / mef’âilün” kalıbı 1 şiirde kullanılmıştır.
15. “mefâ’ilün / mefâ’ilün / fe’ülün” kalıbı 1 şiirde kullanılmıştır.

Bosnalı Âsım, şiirlerinde deyimlere ve halk söyleyişlerine de yer vermiştir. Dîvân’da kullanılan deyimler ve halk söyleyişleri aşağıdaki gibidir:

Aciz kal- (K. 7/32)

Ağzı var dili yok (G. 17/4)

Ağzından al- (G. 175/3)

Aklı başına düş- (G. 396/1)

Aklı başına gel- (G. 182/2)

Aklı dağıl- (G. 349/2)

Aklı git- (G. 334/1)

Aklını al- (G. 179/1)

At başı beraber git- (G. 70/1)

Ateş almaya gel- (G. 113/2)

Ayağı yer bas- (G. 348/5)

Ayak altında kal- (G. 286/4)

Ayak bas- (vaz’-ı kadem, basdı kadem) (K. 3/4, K. 3/24, G. 185/2)

Başının üstünde yeri ol (K. 17/11)

Başına devlet kuşu kon- (G. 232/2)

Başından geç- (G. 5/2)

Baştan çıkar- (G. 232/5, G. 307/1)
Bigâneye dön- (G. 261/5)
Bir içim su (G. 195/2)
Birbirine gir- (Msm. 3/II/5)
Birbirine kat- (G. 269/1)
Can at- (G. 33/2, G. 179/4)
Can bul- (G. 346/3)
Cana can kat- (G. 144/2)
Can ver- (K. 8/52, G. 122/1, Msm. 1/II/6)
Deliye dön- (K. 12/39, K. 15/18)
Dem vur- (G. 125/6, G. 305/1)
Devâsını gör- (G. 229/3)
Dil ü câna karış- (G. 191/5)
Dil uzat- (K. 11/40)
Dile düş- (G. 213/1, G. 288/4)
Dile gel- (G. 119/2, G. 142/2)
Divâneye dön- (G. 261/2)
Düşkün ol- (G. 306/1)
Düzen bul- (K. 12/23)
Dolandır- (aldatmak anlamında) (K. 17/31)
El çek- (G. 10/7, G. 216/5, G. 277/1)
El ver- (Msm. 3/I/8, G. 256/2, G. 351/2)
Ele al- (K. 11/41, G. 239/5, G. 367/2)
Ele gir- (G. 264/2)
Elinde ol- (G. 216/5, K. 12/1)
Eser et- (G. 200/1)
Farz et- (G. 324/4)
Felâket kop- (G. 391/4)
Gönül ver- (G. 2/3)
Görünmez ol- (K. 8/25)
Göz açtır- (G. 163/5)
Göz dik- (G. 2/1)
Gözden düş- (G. 197/1, G. 288/3)
Gözden uzak olan gönülden de uzak olur (G. 216/4)

Gözden kaybol- (G. 17/1)
Gözü açıl- (G. 16/7)
Gözü kal- (G. 350/1)
Gözünü oy- (K. 12/38)
Gözünün üstünde kaşı ol- (K. 17/32)
Hâtıra düş- (G. 342/7)
Hayâle düş- (G. 374/3)
Hizmet eyle- (K. 9/43, K. 11/18)
İdrâk et- (G. 178/7)
İlaç için ara- (K. 12/18)
Kan ağla- (G. 199/2, Msm. 1/V/7, Msm. 1/VI/5)
Kan dök- (K. 12/5, G. 221/4, G. 245/1)
Kan yağdır- (Msm. 1/III/4)
Kara gün (G. 333/1)
Kayda gir- (K. 11/12)
Kemâle er- (G. 222/5)
Kemâna dön- (G. 285/4)
Kırıp geçir- (K. 9/46)
Kıyamet kop- (G. 391/1)
Mâtem elbisesini giy- (Msm. 3/II/1)
Melâle düş- (G. 374/4)
Merhem et- (K. 10/19)
Meste dön- (G. 168/1)
Mest ol- (K. 12/3, G. 365/1)
Meyl et- (G. 239/3)
Neler çek- (G. 273/4)
Nigâh et- (G. 212/2)
Niyâz yoluna düş- (G. 273/5)
Pâ-mâl et- (G. 163/2)
Rıfat bul- (G. 197/1)
Saksıyı karanfil bas- (K. 15/14)
Selâm ver- (G. 236/1)
Söz at- (K. 11/13)
Şikâyet et- (G. 230/5)

Ta'alluk et- (G. 228/4)
Taş at- (eleştirmek anlamında) (Msm. 3/V/1)
Taş üstünde taş bırakma- (G. 6/4, G. 209/4)
Velvele sal- (K. 9/2)
Vird edin- (G. 144/4, Msm. 2/VII/7)
Vuslata er- (G. 362/2)
Yabana at- (G. 195/4, G. 271/3)
Yâd et- (G. 241/1)
Yere çal- (Msm. 3/II/2)
Yer et- (G. 391/4)
Yere geç- (G. 309/1, G. 362/4)
Yerinde yel es- (G. 266/2)
Yerle yeksân ol- (G. 169/3)
Yüreği açıl- (G. 273/4)
Yolsuzluk et- (G. 237/2)
Yolunu tut- (G. 144/5)
Yüz bul- (G. 124/5)
Yüz çevir- (G. 69/1)
Yüz döndür- (Msm. 1/II/4, G. 239/4)
Yüz karası (G. 218/4)
Yüz sür- (G. 245/4)
Yüz tut- (K. 15/1)
Yüz ver- (G. 349/1)
Yüzü kalma- (G. 180/4, G. 359/4, G. 360/2)
Yüzü olma- (G. 358/1)
Yüzü suyu hürmetine (K. 2/30)
Zahm aç- (G. 200/1)
Zar it- (G. 145/4)
Zarar gör- (G. 230/2)
Zincire düş- (G. 225/2)
Zuhûr et- (K. 8/51, Msm. 2/VII/6, G. 190/1)
Zülfe düş- (G. 274/3)

2. DİN – TASAVVUF

2.1. Din

2.1.1. Allah

Bosnalı Âsım Dîvânı, müretteb dîvân tertibine uygun olarak kasideler ile başlar. Bu kasidelerin başında ise “*yâ Rab*” redifli 9 beyitten oluşan bir münâcât yer alır. Münâcât, daha çok kaside nazım şekliyle yazılan, edebiyatta konusu Tanrı’ya yakarış olan şiirlere denir.⁴ Münâcâtlarda genellikle manevî isteklerde bulunulur. Dil ve üslûp bakımından şâirler, Allah’a yöneldikleri için daha içten ve samimidirler.⁵

Şair, dünyanın telaşının boş olduğunu ve bu boş telaş yüzünden kıyâmet korkusunu unuttuğunu *Dîvân*’daki münâcâtta içtenlikle ifade etmiştir:

Vefret-i dagdaga-i bî-hude-i dünyâdan
Gelmedi hâtırına hevl-i kıyâmet **yâ Rab** (K. 1/3)⁶

Münâcâtın son beytinde ise yine aynı üslûpla bağışlanmayı dilemiştir:

Âsım-ı pür-günehi mazhar-ı gufrân eyle
Bi-keremkâri-i sultân-ı şefâ’at **yâ Rab** (K. 1/9)

Eserin tamamına bakıldığında ise söz konusu münâcât dışında Allah ile ilgili müstakil bir manzûmeye rastlanmaz.

Esmâü’l-hüsnâ denilen Allah’ın isimlerinden ve sıfatlarından ise “Kerîm, Bârî, Samed, Gafûr, Gaffâr, Hâlık, Hak” olmak üzere altı tane isim *Dîvân*’da geçer.

⁴ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 340.

⁵ Mermer, A., Koç Keskin, N. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 159-160.

⁶ Çalışmamızdaki Bosnalı Âsım’a ait şiirler “Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı” adlı çalışmaya aittir. Parantez içerisindeki harfler beytin ait olduğu nazım şeklini, rakamlar ise bu çalışmadaki şiir ve beyit numarasını ifade etmektedir.

Yem-i dürr-i girân-kadr-i yetîm-i rahmet-i **Bârî**

Dür-i yek-dâne-i ‘âlem bahâ-yı efser-i “levlâ” (K. 4/25)

Zâhid ferâgat eyle temennâ-yı hûrdan

Gel şaşma medd-i **yâ Samed** ü **yâ Gafûr**’dan (G. 311/1)

“Rab, Hudâ, Hazret-i Bârî, Hâlık-ı Yektâ, Mevlâ, Hazret-i Mevlâ, Rahmet-i Bârî, Hallâk-ı âlem, İlâhî, Hudâ-yı müte’âl, Hak Te’âlâ, Yezdân, hazret-i Perverdgâr, Dâver, Hudâvend, Pâdşâh-ı lem-yezel” kelime ve terkipleri de Allah’ı anlatmak için kullanılmışlardır.

Bağışlayacak olan yalnızca Allah’tır, yalnızca O’na el açıp dualar edilmelidir ve kişi affını yalnızca Allah’tan isteyebilir. Dünyayı da ahireti de o halk etmiştir, yoktan var edebilmek yalnızca O’na mahsustur:

Resûl-i **Hâlık-ı** kevineyn ü Seyyidü’s-sakaleyn

Muhammed-i ‘Arabî pâk-zât u nîk-sıfât (K. 2/7)

O kusursuz bir yaratıcıdır, bütün noksan sıfatlardan münezzehtir. Kusursuz olan O yaratıcıya itaat etmek, kul olarak bizim bu dünyadaki görevimizdir. Allah rahmet ve merhamet sahibidir, affedicidir. Eşsiz bir yaratıcıdır:

Hoşâ ol şâm-ı mi’râc-ı Resûl-i **Hâlık-ı** yek-tâ

Berât-ı kadrine zulmet mu’anber zer-nişân tigrâ (K. 4 /1)

Son olarak beyitlerde Allah, “Tebâreka’llâh, Bi’hamdillah, Allâhu âlem, El-minnetü li’llâh” gibi kalıplamış bazı kelime ve kelime gruplarında anılmıştır.

İyi bir dileği ifade etmek için “Allah mübarek etsin” anlamına gelen “Tebâreka’llâh” ifadesi kullanılmıştır:

‘Adû-yı bed-güher-i kîne-cûyı sındurdun

Tebâreka’llâh eyâ melce’ ü melâz u guzât (K. 2/34)

Şükretmek için ise “Bi’hamdillah” ifadesi, sevgiliden bahsedilen bir gazelde yer almıştır:

O şûh almış ne ‘aklum var ne gönlüm var ne cânım var

Bi-hamdi’llâh güzellerden benüm emn ü amânım var (G. 79/1)

Allah, her şeyin en iyisini bilendir:

Dil-i vîrâne vü bülbülde şevk ü sûz u nâliş yok

Mahabbet demleri **Allâhu a’lem** kalmamış gitmiş (G. 188/2)

Ancak Allah’a minnet edilir:

Ey dil niçe bir gûşe-nişîn-i gam olursın

“El-minnetü li’llâh”⁷ der-i hammâr güşâde (G. 364/4)

Bu kelime gruplarına ek olarak “Bi’llah, V’allâhi, Hak cezasın virsün, Lim’allâh, Hamdü-li’llâh, Bâreka’llâh” ifadeleri de beyitlerde Allah adının geçtiği yerlerdendir.

⁷“El-minnetü li’llâh”: “Ancak Allah'a minnet edilir.”

2.1.2. Peygamberler

2.1.2.1. Âdem

Dünyaya gelen ilk insan ve ilk peygamber sıfatına sahip olan Âdem peygamber, *Dîvân*'da ilk olarak Hz. Muhammed için yazılmış na't türündeki şiirde anılmıştır. Şaire göre Hz. Âdem, öteki âlemde bile Hz. Muhammed'in dünya âlemindeki nûruna eş bir nûr görmemiştir:

Vücûdı nûr idi ancak muşahhas 'âlemde

Ki mislin 'âlem-i bâlâda görmemiş **Âdem** (K. 3 /9)

Mi'râciyye türünde yazılmış bir sonraki kasidede ise daha Âdem ve Havvâ'nın ma'nâsı bile olmamışken Allah'ın Hz. Muhammed'in yüzünü yarattığından bahsedilir:

Anuñ yüzün Hudâ halk eylemişdi olmamışken hiç

Dahi Havvâ-yı ma'nâyâ mekârin **Âdem-i** ma'nâ (K. 4/30)

Bu hususlar dışında ise Hz. Âdem cennette olması dolayısıyla birkaç yerde daha zikredilmiştir.

Son olarak Âdem kelimesi, 'benî Âdem' kelime grubunda da kullanılmıştır ki burada ifade edilen tüm insanlardır:

Sen sanma bu firâk ile ancak benüm hazîn

Aglar cihânda cümle **benî Âdem** ey felek (Msm. 1/VI/7)

2.1.2.2. Eyyûb

Başına gelen her derde sabretmesi ve sonunda sabrının mükâfâtını almasıyla bilinen Eyyûb peygamber; *Dîvân*'da dertleriyle, vücudunda çıkan yaralarla ve sabrıyla anılmıştır.

Şaire göre Hz. Muhammed'in mübârek zatının dünyaya gelmesi, Eyyûb peygamberin dertlerine devâ olmuştur:

Vücûd bulması zât-ı şerîf-i 'âlemde

Hezâr zahmına **Eyyûb**'uñ oldı ol merhem (K. 3/14)

Gazeller kısmında ise âşık kendisini dert ehli içinde Eyyûb peygamber gibi görmektedir:

Beni tahrîr iderlerse eger erbâb-ı derd içre

Devâ-düşmen belâ-perver hemân **Eyyûb** yazsunlar (G. 74/3)

Bir başka gazelde ise âşık derdini Eyyûb'un derdini bulsa sinesine saracak kadar çok sevmektedir:

Sarardı sîneye bulsaydı derd-i **Eyyûb**'ı

O deñlü oldı gönül ıztırâbdan mahzûz (G. 208/3)

2.1.2.3. Hızır

Sonsuz hayat veren su olan "âb-ı hayât"ı içmesiyle bilinen Hızır peygamber, *Dîvân*'da âb-ı hayât vesilesiyle ve İlyas peygamberle birlikte anılmıştır. Âşık, sevgilisinin sonsuz hayat veren bakışıyla kendisine bakmasını ve dolayısıyla yine âşığı Hızır'ın bile kıskandığı biri haline getirmesini istemektedir:

Âşık-ı dil-teşneyi mahsûd-ı **Hızır** it sevdiğüm

Eyleme âb-ı hayât-ı tig-i bürrânuñ dirîg G. (215/3)

Gazellerden sonra yer alan Sultan Ahmed için yazılmış ikinci kıt'ada ise Hızır peygamber, İlyas peygamber ile birlikte zikredilir. Şair, Sultan Ahmed ne yöne azmederse Hızır ve İlyas onun rehberi olsun diye niyazda bulunmuştur:

Ne semte ‘azm iderse reh-ber olsun

O şâh-ı berr ü bahre **Hızır u İlyâs** (Kt. 2/7)

2.1.2.4. İbrâhîm

İbrâhîm peygamber, beyitlerde Nemrut tarafından ateşe atılması vesilesiyle “Halîl” adıyla anılmıştır. Şaire göre Hz. Muhammed’in mübârek nurunun bereketi hasebiyle yakıcı ateş, İbrâhîm’e İrem Bağı gibi yani cennetten bir bahçe gibi olmuştur:

O server-i rüsûlüñ yümni-nûr-ı pâkinden

Halîl’e âteş-i sûzân oldu bâg-ı İrem (K. 3/11)

2.1.2.5. İlyas

Ba’l adında bir puta ya da kadına tapan bir kavme uyarıcı olarak gönderilmiş ve kendisine sonsuz hayat verilmiş⁸ olan İlyas peygamber, gazellerden sonra yer alan Sultan Ahmed için yazılmış ikinci kıt’ada Hızır peygamber ile birlikte zikredilir. Şâir, Sultan Ahmed ne yöne azmederse Hızır ve İlyas onun rehberi olsun diye niyazda bulunmuştur:

Ne semte ‘azm iderse reh-ber olsun

O şâh-ı berr ü bahre **Hızır u İlyâs** (Kt. 2/7)

2.1.2.6. İsâ

İsrailoğullarının son peygamberi olup kendisine İncil indirilen İsâ peygamber, bir mucize olarak Meryem’den babasız olarak doğmuştur.⁹ *Dîvân*’da “Mesîh ve İsâ” adlarıyla en çok ismi geçen peygamberlerden biridir.

Şâir, hafif hafif esen rüzgârı İsâ’nın nefesine benzeter ki bu nefes çemen ehline yeni bir hayat bahşetmiştir:

⁸ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 413.

⁹ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 235.

Dem-i **Mesîh** midür yâ nesîm-i behcet-zâd

Ki buldı ehl-i çemen nev-hayât-ı bî-terdâd (K. 8/1)

Gazellerde ise âşık, dert ehlinin dermânı Îsâ'nın elinde bile olsa yaramız dolayısıyla kimseye yalvarmazdık, diyerek minnetsizliğini açıkça göstermiştir:

Âsım recâyâ agzını açmazdı zahmumuz

Îsâ elinde olsa da dermân-ı ehl-i derd (G. 40/5)

Yine bir başka gazelde âşık, sevgilisinin dudağının binlerce ölüye can bağışladığını ve her nefesinin Îsâ'nın can bağışlayan bin nefesine bedel olduğunu söylemiştir:

Cân bağışlar niçe biñ mürdeye bir demde lebûñ

Her demi biñ dem-i cân-bahş-ı **Mesîhâ**'ya değer (G. 96/2)

Âşık, Îsâ'nın sevgilisini kıskanmasında şaşılacak bir şey olmadığını dile getirmiştir; çünkü sevgilisinin dudağında incinmiş bir gönlün devası saklıdır:

Reşk itse saña '**Îsi**-yi hoş-dem n'ola cânâ

La'lüñde devâ-yı dil-i rencûr nühüfte (G. 363/3)

Son olarak Bosnalı Âsım, kendi şiirinden övgüyle bahsettiği bir beyitte de Îsâ peygamberi mevzubahis etmiştir:

Fahr itse **Mesîhâ**'ya n'ola nutk ile hâme

'Âsım gibi üstâd-ı suhan-pervere düşmiş (G. 192/5)

2.1.2.7. İsmâil

İbrâhîm peygamberin oğlu olan İsmâil peygamber, *Dîvân*'da kurban edilme kıssası ile anılır. Gerçek anlamda ilk kurban eylemi, İbrâhîm'in Allah'a verdiği sözü tutmak için oğlu İsmail'i yatırarak boğazına bıçağı dayaması ve İsmâl'in yerine Allah'ın gönderdiği koçu kurban etmesiyle gerçekleşir.¹⁰

Şair, Hz. Muhammed'in gelişinin İsmail peygamberin ve ondan sonra geleceklerin kurtulmasını sağladığını düşünmüş ve İsmâil peygamberden “Zebîhullâh” diye bahsetmiştir:

O nûr-ı pâk ile buldı rehâ **Zebîhu'llâh**

O nûr oldı o dem mâni'-i ırâka-ı dem (K. 3/12)

2.1.2.8. Muhammed

Hız. Muhammed, milâdî 571 senesinde, Rumî aylardan Nisan ayı içerisinde, kamerî Rabiulevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi sabaha doğru dünyaya gelmiş; o gece gün doğmadan âlem nur ile dolmuştur. İlk peygamber ve ilk insan Hız. Âdem'den itibaren evlâttan evlâda geçen “son peygamberlik nuru” O'nda sahibini bulmuştur.¹¹

Şâir dîvânında değerler silsilesinin en üst makamı olarak ilk önce tevhid ve münâcât manzumeleriyle Tanrı'ya yönelir. O'nu ululayış ve O'na karşı yakarışlarını ifadeden sonra na't ve mi'râciyyeleriyle şiirini Hız. Muhammed üzerine çevirir ve onu yüceltir.¹² Bosnalı Âsım da burada anlatılan klasik dîvân tertibine uygun olarak münâcât ile başladıktan sonra iki na't ve bir mi'râciyye olmak üzere müstakil olarak Hız. Muhammed için yazdığı şiirlerle eserine devam etmiştir.

Hız. Muhammed *Dîvân*'da “Muhammed, Ahmed, Ahmed-i Muhtâr, Sultân-ı şefâ'at, Habîb-i Hudâ, Resûl-i Hâlık-ı kevneyn, Seyyidü's-sakaleyn, Muhammed-i 'Arabî, Nebî, Resûl, Nebiyy-i Muhterem, Efendi, Hazret-i Sultân, Pâdşâh-ı Yesrib, Şeh-i Levlâk, Hâtemü'r-rüsûl, Şerif-i Resûl, Şeh-i melâ'ike, melce'-i benî Âdem, Server-i rüsûl, Cenâb-ı seyid-i kevneyn, Resûl-i Hâlık-ı yek-tâ, Habîb-i Hâlık-ı yek-tâ, Nedîm-i hazret-i Mevlâ,

¹⁰ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 478.

¹¹ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 330.

¹² Akün, Ö, F. (2014). *Divan Edebiyatı*. (İkinci Baskı.) İstanbul: İSAM Yayınları, 55.

Dür-i yek-dâne-i ‘âlem, Delîl-i râh-ı hak, Emîn-i genc-i hikmet, Şefî’-i ‘arsa-i mahşer, Hayrû’l-beşer, Hazret-i Peygamber, Resûl-i kerîm, mahbûb-ı Hudâ, Fahrû’l-enbiyâ” gibi isim ve sıfatlarla anılmıştır.

O, insanların ve cinlerin efendisidir, dünyayı ve ahireti yaratan Allah’ın resulüdür:

Resûl-i Hâlık-ı kevneyn ü Seyyidü’s-sakaleyn

Muhammed-i ‘Arabî pâk-zât u nîk-sıfât (K. 2/7)

O, cennetin gül bahçesinin şeref ve şaşkınlık veren gülüdür:

Gül-i şeref-dih-i gülzâr-ı ‘adn-i ‘adnânı

‘Uşâta mûcib-i gül-geşt-i ravza-i cennât (K. 2/8)

O’nun dünyaya gelmesiyle Kisra Sarayı yerle yeksân olmuştur:

Vilâdetüñle senüñ buldı kesr şân-ı **Kisrâ**

Ki irdi tâkına ol dem tezelzül-i sademât (K. 2/29)

Dü çeşm-i devlet-i şâhân-ı ‘âlem kör olup kaldı

Kopan tozdan yıkıldukda revâk-ı gurfe-i **Kisrâ** (K. 4/38)

Mecûsîlerin 1000 yıllık ateşi, O’nun doğduğu gün sönmüştür. Ateşe tapanların gözleri hep karanlık olmuştur:

Sen âb-rûy-ı rüsülsin ki buldı nâr-ı **Mecûs**

O dem bu deyrde itfâ-yı fâyizü’l-berekât (K. 2/30)

O Şeb kim sndi her bir ahker-i âteş-gede birden

Mecsu gözleri hep tre old belki nâ-binâ (K. 4/37)

Hz. Muhammed ile ilgili dvân Şiirinde en çok söz edilen mucize olan Őakku'l-Kamer (ayın ikiye ayrılması), mucizesi de beyitlerde yer almıştır:

'Ale'l-huss dil-i düşmeni d-nm itd

dince **Şakk-ı kamer**le nübüvveti isbâat (K. 2/33)

Vuk'-ı mu'cize-i **inşikâk-ı bedr-i mnr**

Kütübde zâhir o hod hem- neyyir-i a'zam (K. 3/17)

O, insanlığın sĞinağıdır ve aynı zamanda pek çok savaŐta yer almış bir gazidir:

'Ad-yı bed-güher-i kne-cy sndurdu

Tebâreka'llâh eyâ **melce ü melâz u guzât** (K. 2/34)

O, insanların en hayırlısıdır:

Kim oldu âanma Sâve úa'r-ı arz u gâv u mâhye

Nvd-i makdem-i **Hayr'l-beşer**le gitdi b-pervâ (K. 4/40)

“Son peygamberlik nuru” ona nasip olmuştur:

Hezâr sdk u hezârân huls ile olsun

O **hâtem'r-rsl** ü âl ü sahbına salavât (K. 2/51)

Mi'râciyye türünde yazılmış 106 beyitten oluşan kasidede ise Mi'râc hadisesi ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Cebrâil, cennet bineği olan Burak ile gelip Hz. Muhammed'i bu kutlu yolculuk için hazırlamıştır:

Burâk-ile gelüp ferhunde demde hazret-i Cibrîl

Didi ey enbiyânuñ cümlesinden eşref ü a'lâ (K. 4/59)

Sonrasında ise Hz. Muhammed, Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya gelmiştir:

Sa'adete o şem'-i kudsiyân pervâne-i dînüñ

Makâmı oldu mihrâb-ı şerîf-i **Mescid-i Aksâ** (K. 4/68)

Orada Hz. Muhammed'in imamlığıyla bütün peygamberler namaz kılmışlardır:

Geçüp piş-i sufuf-ı enbiyâya muktedâ oldu

İmâm-ı hâfizu'l-Kur'ân hatib-i minber-i "levlâ" (K. 4/69)

Sidretü'l-Müntehâ'ya varınca ise Cebrâil, "buradan ileriye gidersem yanarım" der ve Hz. Muhammed Kürsî'ye dek Refref adı verilen yeşil yaygı ile gider:

Gelüp **Refref** nesimâsa o berg-iverd-i iclâli

Götürdi sidreden gülşen-serây-ı hâssa bî-pervâ (K. 4/84)

Kürsî'den Arş'a kadar olan yolculukta ise Hz. Muhammed yalnızdır. Mir'âc'da Hz. Muhammed'in Allah'a yakınlığı "kâbe kavseyn" ya da "ev ednâ" kadardır:

Kader-endâz-ı kudretten makâm-ı “*kâbe kavseyn*”¹³

Geçüp ârâmgâh-ı tîr-i kaddi oldı “*ev ednâ*”¹⁴ (K. 4/88)

2.1.2.9. Mûsâ

İsrailoğullarına gönderilen büyük peygamberlerden biri olan İmrân oğlu Mûsâ¹⁵, asıl ismiyle ve Tur dağında Allah ile konuştuğu için kendisine verilen “Kelimullah” adıyla *Dîvân*’da anılmıştır:

Sen itdügün kadar ümmet için **Kelîmu’llâh**

Hudâ’ya itmedi neşr-i cevâhir-i kelimât (K. 2/28)

Mûsâ peygamberin asası ile Kızıldeniz’i ikiye bölüp ordularını geçirmiş olmasına da bir beyitte telmih yapılmıştır:

Güzâr itdi belî **Mûsâ** miyân-ı bahr-i Mısrî’den

Açıldı ol habib-i Hâlık’a ammâ yedi deryâ (K. 4/51)

Mûsâ peygamber Allah ile konuştuğu dağ olan Tûr-ı Sinâ’ya yaklaştığı zaman gözüne bir ateş ilişir. Ateşe yaklaşıncı onun bir ağaç tepesinde olduğunu görür. Korkarak geri dönmek ister. O zaman ağaçtan “Yâ Mûsâ ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım!” diye bir nida gelir.¹⁶ *Dîvân*’daki bir beyitte ise Mûsâ peygamberle ilgili bu olaya telmih vardır. Âşık, sevgilisine sen de Mûsa gibi aşkın gam gecesinde yolcu olursan Tûr’un meşalesi sana da gizli olmaz demiştir:

Mûsâ gibi sen reh-rev-i şâm-ı gam-ı ‘aşk ol

Olmaz saña da meş’ale-i tûr nühüfte (G. 363/4)

¹³ “kâbe kavseyn”: “İki yay kadar.” Necm Sûresi, 9.

¹⁴ “ev-ednâ”: “Yahut daha az kaldı.” Necm Sûresi, 9.

¹⁵ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 534.

¹⁶ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 355.

2.1.2.10. Nûh

Nûh peygamber, dîvân şiirinde gemi ve tufanla birlikte anılır.¹⁷ Bosnalı Âsım'a göre onun bu tufandan kurtulmasına sebep bile Hz. Muhammed'in dünyaya gelişidir. Bu düşüncesini na't türünde yazdığı üçüncü kasidesinde bir beyitle ifade etmiştir:

O gerçi 'âlem-i süflîye ãoñra geldi velî

Necât-ı **Nûh**'a sebebdür kudûmi yok şübhem (K. 3/10)

2.1.2.11. Süleymân

Hz. Süleymân, Hz. Davûd'un oğlu olan peygamberdir. Dîvân şiirinde hâtem yani mühür ve yüzüğüyle anılmıştır. *Bosnalı Âsım Dîvânı*'nda da mühürüyle anılmıştır:

La'l-i dil-berde degüldür hat-ı nev aldı midâd

Gird-i **müher-i şeref-efzây-ı Süleymân**'a kalem (K. 11/6)

Yine râm itdi perî-meşreb o fettânı kadeh

Buldı bir yerde meger **müher-i Süleymân**'ı kadeh (G. 36/1)

2.1.2.12. Ya'kûb

İbrâhîm peygamberin torunu ve İshâk peygamberin oğlu olan¹⁸ Ya'kûb peygamber; *Dîvân*'da gözlerinin görmemesi, oğlu Yûsuf peygamberden ayrı olduğu için uzun süre acı çekmesi ve bu ayrılık süresince acı çektiği yer olan "Külbe-i Ahzân" adındaki evi konularıyla ele alınmıştır. Şaire göre Ya'kûb peygamberin yeniden görmeye başlaması ve huzuruna kavuşması, Hz. Muhammed hürmetine meydana gelmiştir:

¹⁷ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 361.

¹⁸ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 478.

O nûr hürmetine nûr-ı dîdesin **Ya’kûb**

Bulup bu gam-gedede oldı hoş-dil ü hurrem (G. 3/13)

Âşık sevgilisini Yûsuf peygambere benzetmiştir, kendisi ise Ya’kûb peygamber gibi hüzünler kulübesinde sevgiliden ayrı olmanın kederini duymaktadır:

Lutf idüp gel ‘arz-ı dîdâr eyle ey Yûsuf-nazar

Külbe-i ahzânda itdi cânuma efkâr kâr (G. 151/4)

2.1.2.13. Yûsuf

İsrailoğulları peygamberlerinden Ya’kûb peygamberin oğlu olan¹⁹ Yûsuf peygamber *Dîvân*’da adı en çok anılan peygamberlerdendir. Beyitlerde adı “Azîz” olarak da geçmiştir. Kaybolması, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, Mısır’a sultan olması, Züleyhâ’nın ona olan aşkı, güzelliğinin dillere destân olması, temiz huylu bir insan olması, gönlünün dertle dolu olması, “gül-pîrehan” diye bahsedilen kanlı gömleği gibi Yûsuf kıssasına ait pek çok hususla mevzubahis edilmiştir.

Eger ey Yûsuf-ı mısır-ı cemâl insâf ise yazmak

Seni hüsn ü bahâda **Yûsuf-ı** Ya’kûb yazsunlar (G. 74/2)

Züleyhâ’nuñ işitdük **Hazret-i Yûsuf**’la destânın

Reh-i ‘aşkında ‘Âsım ol ‘azîzüñ çok kusûr itmiş (G. 190/5)

Dîvân’daki sevgili tipi de güzellik bakımından Yûsuf’a benzetilir. Sevgilinin yüzü Yûsuf’un gül yüzüne benzer (Yûsuf-ı gül-çihre) ve yine sevgili Yûsuf bakışlı (Yûsuf-nazar) olarak nitelenir. “Meh-i Ken’ân” tamlamasıyla kastedilen Yûsuf, açık isti’âre

¹⁹ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 483.

yoluyla sevgili yerine kullanılmıştır. Sevgili, âdetâ dünyaya gelmiş bir “Yûsuf-ı sâni”dir, hatta bazen sevgili Yûsuf’tan bile güzeldir.

Ne bilsün behredâr-ı vuslatuñ ey **Yûsuf-ı sâni**

Gam-ı hicrũ mukîm-i gũşe-i beytü’l-hazenden sor (G. 49/3)

Hiç sencileyin hüsni müselleme güzel olmaz

Yûsuf dahi gelse saña cânâ bedel olmaz (G. 157/1)

Güzel tasvîr olunmuş **Yûsuf** ammâ hak budur ‘Âsım

Göñüller başúa bir óüsñ ol perî-peykerde bulmuşlar (G. 129/5)

Bu noktada âşık kendisini Ya’kûb peygambere benzetmiştir.

Ya’kûb-ı garîbem ki ne beytü’l-hazenüm var

Ne bir haber-i **Yûsuf-ı gül-pîre**henüm var (G. 47/1)

Ayrıca âşık gönlünü sevgilide kaybetmesini yine Yûsuf peygamberin kıssası ile bağdaştırmış, gönlünü kaybolan Yûsuf’a benzetmiştir. Sevgilinin çene çukuru ise Yûsuf’un kardeşleri tarafından atıldığı kuyudur:

Zülfünde mi dil çâh-ı zenehdâna mı düşmüş

Ol **Yûsuf-ı** güm-geşteden aslâ haberüm yok (225/4)

2.1.3. Melekler

Nurdan yaratılmış olan melekler²⁰ için beyitlerde “melâ’ike, kudsiyân” kelimeleri kullanılmıştır. Bu iki kelime de melek kelimesinin çokluk ifade eden şeklidir.

Melekler, *Dîvân*’da ilk olarak Hz. Muhammed için yazılmış kasidelerde geçer. Şaire göre, galip gelen İslam ümmetinin / ordusunun başında melekler vardır, onların başında ise Hz. Muhammed:

Eyâ karâr-dih-i inkılâb-ı küll-i ümem

Şeh-i **melâ’ike** ceyş-i muzafferu’r-rü’yât (K. 2/23)

Hz. Muhammed’in doğduğu gece melekler, insanlara ve cinlere ‘gözünüz aydın’ demişlerdir:

Didiler dîdeler rûşen **melekler** ins ile cinne

O şeb kim togdı ol mâh-ı münîr-i burc-ı isti’lâ (K. 4/35)

Melek, sevgili ile ilgili bir benzetme unsuru olarak da *Dîvân*’daki gazellerde yer alır. Sevgili meleklerden bile güzeldir:

Ne beşerdür ne **melekdür** ne perîde gelmiş

Ne gelür hüsn ile hemtâ saña cânâ lâ lâ (G. 9/4)

Melekler, Âsım’ın dikkat çeken bir üslup özelliği olan şiirlerinde kendi şairliğini ve şiir sanatını övdüğü bir beyte de konu olmuşlardır. Öyle ki melekler, Âsım’ın sevgili için yazdığı şiirleri her gün okunması âdet edinilmiş olan dualara eklemiştir:

²⁰ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 303.

O şûhuñ hattı vasfında olan eş'ârum ey Âsım

Yazınmış **kudsiyân** hem zeyl-i evrâd eylemişlerdür (G. 89/5)

Genel olarak melekler, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hz. Muhammed'in anlatıldığı şiirlerde ve beşeri aşkın anlatıldığı şiirlerde sevgili ile ilgili benzetme unsuru olarak yer almışlardır. Bunun dışında ise “Melâ'ike-i Kirâm”dan Cibrîl'in adı *Dîvân*'da üç yerde geçer. Bir de “cennetin kapıcısı” olarak bilinen Rıdvan adlı melek gazellerde bir kere anılmıştır.

2.1.3.1. Cebrâil

Peygamberlere emir ve vahy'e vasıta ve memur olan dört büyük melekten biri olan Cebrâil²¹, *Dîvân*'da “Cibrîl” olarak geçmektedir. İlk olarak, *Dîvân*'daki dördüncü kaside olan Mi'râciyye'de Hz. Muhammed'i Mi'râc gecesi Burak ile göğe yükseltmesi hasebiyle anılır. Peygamberlerin en şerefli ve üstünü olan Hz. Muhammedi'i Mi'râc hadisesinde göğe çıkarın O'dur:

Burâk-ile gelüp ferhunde demde hazret-i **Cibrîl**

Didi ey enbiyânuñ cümlesinden eşref ü a'lâ (K. 4/59)

Dîvân'ın ilerleyen kısımlarında ise Cebrâil, aşğın gönlünün kanıyla sevgiliye sunduğu badeyi, sevgilinin keskin kılıcının okuyla sunduğu bir başkası olarak anılmıştır:

N'ola **Cibrîl**'e sunsa gâhi tîg-ı tîz-i müjgânla

O çeşm-i gamzekâra hûn-ı dilden bâde virdüm hep (G. 12/2)

²¹ Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On Sekizinci Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 128.

2.1.3.2. Rıdvân

Cennetin kapıcısı olan büyük melek²² olarak bilinen Rıdvân, *Dîvân*'ın gazeller kısmında bir defa anılmıştır. Âşık, sevgilinin yaşadığı yeri düşünerek uykuya dalsa rüyasında sevgilinin yaşadığı yeri ona cennetin kapıcısı olan Rıdvân adlı meleğin göstereceğini düşünmekte ve sevgilisinin yaşadığı yerin onun için cennet gibi olduğunu dolaylı olarak ifade etmektedir:

Şâm-ı gamda h^vâba varsam fikr-i kûy-ı yâr ile

‘Âlem-i rü’yâda bâg-ı huldi **Rıdvân** gösterür (G. 86/3)

2.1.4. Âyetler ve Hadisler

2.1.4.1. Âyetler

Çıkar mı Tûr’dan eyvân-ı **“kâbe kavseyn”**^{e23} (K. 2/27)

Hisâr-ı **“sümme denâ”** kulesinde dikdi ‘alem²⁴ (K. 3/23)

O şebdür sünbül-i gülzâr-ı **“sübhânellezî esrâ”**²⁵ (K. 4/21)

Ser-efrâz-ı **“le’amrük”** tâcdâru’d-devlete **“esrâ”**²⁶ (K. 4/23)

²² Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On Sekizinci Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 891.

²³ “kâbe kavseyn”: “İki yay kadar.” Necm Sûresi, 9.

²⁴ “sümme denâ”: “Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.” Necm Sûresi, 8.

²⁵ “sübhânellezî esrâ”: “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. (...)” İsrâ Sûresi, 1.

²⁶ “le’amrük”: “(Ey Resûlüm) senin ömrüne andolsun.” Hicr Sûresi, 72. / “[sübhânellezî] esrâ”: “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. (...)” İsrâ Sûresi, 1.

Şeh-i yekke-süvâr-ı ‘arsa-i pehnâ-yı “*ev-ednâ*”²⁷ (K. 4/24)

Hıyâm-ı sidre sûtûnı yanında “*seb’an şidâd*”²⁸ (K. 8/25)

2.1.4.2. Hadisler

Dîvân’da sadece “*levlâk*” kudsî hadisi yer almaktadır. Na’t türünde yazılmış üçüncü kasidede “*levlâk*” şekliyle, mi’râciyye” türünde yazılmış dördüncü kasidede ise “*levlâ*” şekliyle bu hadis kullanılmıştır.

Yem-i dürr-i girân-kadr-i yetîm-i rahmet-i Bârî³³

Dür-i yek-dâne-i ‘âlem bahâ-yı efser-i “*levlâ*” (K.4/25)

2.1.5. Dînî Kitaplar

Dîvân’da dört muakaddes kitaptan sadece “Kur’ân-ı Kerîm” anılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm, dört semavî kitabın en son indirilenidir. Vahiy yoluyla Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed’e gönderilmiştir.²⁹ Âsım, kasideler kısmında, Hz. Muhammed’in aynı zamanda bir hâfız olması vesilesiyle Kur’ân-ı Kerîm’den bahsetmiştir:

Geçüp piş-i sufûf-ı enbiyâya muktedâ oldı

İmâm-ı hâfizu’l-**Kur’ân** hatîb-i minber-i “*levlâ*”³⁰ (K. 4/69)

Kur’ân-ı Kerîm’in tamamını ilk ezberleyen Hz. Muhammed olmuştur. Kur’ân âyetleri nâzil oldukça Hz. Muhammed büyük bir titizlikle onları ezberliyor (Kıyâme, 75:

²⁷ “ev-ednâ”: “Yahut daha az kaldı.” Necm Sûresi, 9.

²⁸ “[Ve beneynâ fevkakum] seb’an şidâd [â]”: “Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.” Nebe Sûresi 12.

²⁹ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 278.

³⁰ “[lev-lâke] levlâk [le-mâ halaktü’l-eflâk]”: “Sen olmasaydın [felekleri (kâinâtı) yaratmazdım].” Kudsi Hadis.

16-18), ezberlediklerini Allah'ın emrettiği şekilde (İsrâ, 17: 106) gece gündüz ibadetlerde ve her vesile ile tertil üzere okuyor, ashâbına da okuyup öğretiyordu.³¹

2.1.6. Dört Halife (Çâr-yâr)

Çâr-yâr, dört halifenin (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) adıdır. *Dîvân*'ın Hz. Muhammed'in Mi'râc hadisesinin anlatıldığı dördüncü kasidede şair, dört beyitte art arda ve sırasıyla dört halifeden bahsetmiştir.

Ebubekir, Mir'âc hadisesini duyduğu zaman hemen inandığı için "Sıddîk" lakabını almıştır.³² *Dîvân*'da da bu lakabıyla anılmıştır:

Zihî sıdk-ı **Ebî Bekr**'i ki andan almasa feyzin

Eger bir subh-ı sâdık geçmez idi leyle-i zulmâ (K. 4/94)

Adâletiyle ve doğruluyla bilinen Hz. Ömer, kasidenin devamında yer alan beyitte yine adil olmasıyla söz konusu edilmiştir:

Hoşâ 'adl-i '**Ömer** nev-kîse bir gül-gonçe-i bâğuñ

Elin sunmazdı nakd-i jâlesine mihr-i çerh-ârâ (K. 4/95)

Hz. Muhammed'in iki kızıyla (Rukiyye, Ümmü Gülsüm) evli olan Hz. Osman ise O'nun kızlarıyla evli olması dolayısıyla O'nun meclislerinde utancından mum gibi erimesiyle anılmıştır:

Zihî şerm ü hayâ-yı hazret-i '**Osmân**-ı zi'n-nûreyn

Hicâbından erirdi meclisinde şem'a ser-tâ-pâ (K. 4/96)

³¹ Cebeci, S., Ünsal, B., (2006). "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), 27-52.

³² Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 131.

Hz. Ali de Murtaza lakabıyla ve ilim sahibi olmasıyla *Dîvân*'da yer almıştır:

Hoşâ 'ilm-i 'Aliyye'l-murtazâ-yı mekrümet-perver

Ki cehl-i mahz olur anuñ yanında 'ilm-i her dâna (K. 4/97)

2.1.7. On İki İmam

On iki imam, Hz. Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin ile birlikte Hüseyin'in neslinden gelen ve imam kabul edilen dokuz kişiye verilen isimdir. On iki imam şu kişilerden oluşur: Ali b. Ebu Talib (ölm. 40/661), Hasan b. Ali(ölm. 49/669), Huseyin b. Ali (ölm. 61/680), Ali Zeynelabidin (ölm. 94/713), Muhammed el-Bakır (ölm. 114/733), Ca'fer es-Sadık (ölm. 148/765), Musa el-Kazım (ölm. 183/799), Ali er-Rıza (ölm. 203/818), Muhammed et-Taki el-Cevad (ölm. 220/835), Ali en-Naki el-Hadi(ölm. 254/868), Hasan b. Ali el-Askeri (ölm. 260/874), Muhammed el-Mehdi el-Muntazar (el-Kaim, el-Hucce; doğumu, 15 Şaban 255/29 Temmuz 869).³³

Dîvân'da on iki imam ile ilgili Hz. Hüseyin'in şehit olduğu Kerbelâ Çölü, Hz. Ali'nin adı geçmiştir.

Hz. Ali; ilmiyle, cesurluğu ve kahramanlığıyla anılmıştır. Bazen de bu yönleriyle teşbih amacıyla beyitlerde yer almıştır. Köprülüzâde Mustafa Paşa için yazılmış bir mersiyede şair Mustafa Paşa'yi ilimde ve adâlette Hz. Ali'ye benzetir:

Mânend-i **Hayder** 'ilm ü 'adâletde bî-'adîl

Hem 'arsa-i vegâda hüner-ver dilîr idi (Msm. 1/III/3)

Bosnalı Âsım'da sık sık rastladığımız kendi şiirinden övgüyle bahsettiği beyitlerden birinde kendisini ma'nâ meydanında Hz. Ali'ye benzetmiştir ve lisanı da Hz. Ali'nin meşhur kılıcı olan Zülfikar olarak görmüştür:

³³ Üzüm, İ. (2001). "İsnâaşeriyye". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara : TDV Yayınları, C. 23, 589. 142-153

Benüm o **Haydar-i Kerrâr-ı** ‘arsa-i ma’nâ

Ki zü’l-fikâr-ı zebânüm ‘adûya ger çeksem (K. 9/44)

Diğer taraftan ise sevgilinin vefâsızlığından bahsedilen bir gazelde sevgilinin bir içim su bile kalmayan cömertlik vadisi, Kerbelâ Çölü’ne benzetilir:

Sahn-ı deşt-i **Kerbelâ**’ya döndi vâdî-i kerem

Çeşmesârı kupkurıdır bir içim su kalmamış (G. 195/2)

2.1.8. Din ile İlgili Diğer Mefhumlar

2.1.8.1. Âhîret

“Öbür dünya” olarak da bilinen âhîret, *Dîvân*’da “rûz-ı me’âd, ‘âlem-i bâlâ, dâr-ı bâlâ, ukbâ” gibi adlarla yer almıştır. Şair, na’t türünde yazmış olduğu ikinci kasidesinin nesîb bölümünde ömrün meçhûllüğüne rağmen insanların tükenmeyen hırsını sorgularken âhîretten de söz etmiştir:

Nedür bu tûl-i emel sende tâ-be-**rûz-ı me’âd**

Virilmemiş elüñe zabt-ı çâh-ı ‘ömre berât (K. 2/2)

Şair, Hz. Muhammed’i anlatırken dünyada vücudunun nûr olduğu gibi ahirette de Hz. Âdem onun muadilini görmemiştir derken yine şiirinde âhîretten bahsetmiştir:

Vücûdı nûr idi ancak muşahhas ‘âlemde

Ki mislin ‘**âlem-i bâlâ**’da görmemiş Âdem (K. 3 /9)

Gazellerde ise şair sevgilinin biricikliğini anlatmak için onun ne dünyada ne âhirette bir eşinin olmadığını söylemiştir:

Saňa dünyâda vü ‘**ukbâ**da bir hemtâ olur olmaz

Senüñ gibi perî cânâ yahud hûrâ olur olmaz (G. 181/1)

Bunların yanında “kevneyn, dü cihân, dü dem” gibi hem dünyayı hem âhireti anlatmak için kullanılan kelimeler de vardır. Kevneyn, Hz. Muhammed ile ilgili beyitlerde kullanılmıştır. O, iki cihânın efendisidir:

Cenâb-ı seyyid-i **kevneyn** ü âl ü ashâba

Dürûd-ı nagmeleri vârid ola dem-ber-dem (K. 3/53)

2.1.8.2. Âhirzaman

Dünyanın son demleri olan âhir-zaman, *Dîvân*'da bir beyitte Hz. Muhammed vesilesiyle söz konusu edilmiştir. Hz. Muhammed, âhir-zamanın saygıya lâyık peygamberidir:

Nebiy-i muhterem-i **âhirü'z-zamân** idüğüñ

Kifâyet ümmetüñe bu güvâh-ı sıdk-âyât (K. 2/24)

2.1.8.3. Amel

Amel, *Dîvân*'da amel defteriyle birlikte anılmıştır. Sadece bir beyitte şair, mahşerde ameli okunduğunda dayanamayacağını, utancın ateşiyle mumun fitili gibi yok olacağını düşünmüştür:

Ben dayanmam okınınca ‘**amelüm şem**’a gibi

Olurın mün’adim-i nâr-ı hacâlet yâ Rab (K. 1/8)

2.1.8.3.1. Günah

Beyitlerde günah “pür-güneh, zünûb ehli, pür-ma’siyet, cürm, fart-ı günâh” gibi kelime, kelime grupları ve tamlamalarda zikredilmiştir. Günahı, Allah’ın yasakladığı ameller olarak tanımlamak mümkündür. Şair, münâcat türünde yazdığı ilk şiirinde günah içkisiyle sarhoş olduğu için pişmanlık duyduğundan söz etmiştir:

Eyle bu mest-i mey-i câm-ı **günâha** ilgâ

Girye-i nîm-şeb ü âh-ı nedâmet yâ Rab (K. 1/5)

Âsım, yine aynı şiirin son beytinde, günahla dolu olduğu için Allah’tan affını niyâz etmiştir:

‘Âsım-ı **pür-günehi** mazhar-ı gufrân eyle

Bi-keremkâri-i sultân-ı şefâ’at yâ Rab (K. 1/9)

Dünya hayatını ölüm takip eder ve günah ehli olanlar, ölümden sonra boşa geçirdikleri ömürlerinin hasretini çekerler:

Cihânda tâ ki hayâtı memât idüp ta’ûb

Zünûb ehli ide hem tehassür-i mâfât (K. 2/50)

Âsım, na’t türünde yazdığı bir kasidesinde “ben bu kadar günahımla bile ümitsizliğe düşmüyorum ki sen kullarının suçlarına şefaet edersin” diyerek Hz. Muhammed’in şefâatini ümid ettiğini dile getirmiştir:

Velî bu deñlü **günâhumla** olmadum me’yûs

Ki cürm-i ‘abde idersiñ şefâ’atüñ munzam (K. 3/36)

Şair, mahşer günü saç tellerinin bile günahlara şahitlik edeceğini yine bir kasidesinde dile getirmiştir:

O dem ki cism-i nizârumda her ser-i mûyum

Su'âl-i her **güneh**ümde çeke sadâ-yı na'am (K. 3/47)

Şair, bir gazelinde ise hesapsız bir şekilde günah işlediği için hesap gününün gelmesini ve günahının sayılmasını istemediğini söylemiştir:

Rûz-ı hisâb gelmeye ta'dâda **cürm**ümüz

Zîrâ biz anı işledük 'Âsım hisâbsuz (G. 180/5)

2.1.8.3.2. Haram

Haram, dinin yasak kıldığı şeylerdir. *Dîvân*'da ise iki kere söz edilmiştir. Şair, şarabın haram olduğunu bir kasidesinde ifade etmiştir:

'Îlâc için aranur olsa gam bulunmazdı

Vücûh ile n'ola olsa şarâb-ı nâb **harâm** (K. 12/18)

2.1.8.3.3. Sevâb

Dîvân'da "ecr, müzd" kelimeleriyle zikredilen sevâb, "Allah tarafından mükâfatlandırılan hareket"³⁴ olarak tanımlanabilir. İlk olarak sevâb, Hac farzının mükâfat ve sevabının kefil olarak Hz. Muhammed'in gösterildiği beyitte geçmiştir:

Kefil-i ecr ü **müzd**-i sa'y-i dâr-ı 'Umre vü Ka'be

Delîl-i râh-ı Hak evvel şerîf-i Yesrib ü Bathâ (K. 4/26)

³⁴ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 401.

2.1.8.3.4. Tevbe

Tevbe, işlenmiş bir günahın duyulan pişmanlıktan sonra bir daha aynı günaha girmeyeceğine dair verilen söz olarak tanımlanabilir. *Dîvân*'da yalnızca bir beyitte geçmiştir. Şair, zâhidin içki içmemeye dair tevbesinde kararlı olmasını temenni etmiştir:

Zâhid dir imiş almam ele artık ayagı

Yâ Rab sen anı **tevb**ede sâbit-kadem eyle (G. 367/2)

2.1.8.4. Amel defteri

Amel defteri, insanların dünyada yaptıkları iyi-kötü bütün işlerin yazıldığı deftere denir.³⁵ *Dîvân*'da ise amel defteri, “nâme-i a'mâl, defter-i a'mâl, ‘amelüm nâmesi, nâme-i a'mâl” tamlamalarıyla anılmıştır. Na't türünde yazdığı kasidesinde Âsım, amel defteri sunulduğunda Hz. Muhammed'in şefâtine nâil olmayı dilemektedir:

O dem ki **nâme-i a'mâl** her kese sunulup

Şefâ'ata müterakkıb ola cemî'-i ümem (K. 3/39)

2.1.8.5. Cehennem

“Âhiretteki azap yurdu”³⁶ olarak bilinen cehennem, *Dîvân*'da cennete kıyasla daha az anılmıştır. Cehennem, ilk olarak eserin de ilk şiiri olan Münâcât türündeki kasidede cennet ile birlikte yer almıştır. Şair, sevgilinin vuslat içkisiyle sarhoş olmayı ve gönlünde cennet ve cehennem için bir gam kalmamasını dilemektedir:

Beni ser-mest-i mey-i vuslat-ı dîdâr eyle

Kalmasun dilde gam-ı **dûzâh** u cennet yâ Rab (K. 1/6)

³⁵ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 22.

³⁶ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 85.

Gazel türünde yazdığı bir şiirinde ise Âsım, cehennemi bir benzetme unsuru olarak kullanmış ve ayrılığı cehenneme benzetmiştir:

Âteş-nişîn-i **dûzah**-ı hicr eyledi beni

Bilmem felek baña dahi ne tarz ‘azâb ider (G. 78/4)

Şair, bir başka gazelde içki içenlerin içkisiz kaldıklarında çektikleriyle cehennem azabını bir tutmuştur:

Vâ’iz añmazduñ ‘azâb-ı **dûzahı** kürsîde hiç

Bâdesüz gâhî göreydüñ çekdügin mey-hâreler (G. 138/4)

2.1.8.6. Cennet

“Fırdevs, cinân, adn, ravza-i cennât, arsa-i cennât, huld, bag-ı huld, bag-ı cennet, cennetü’l-mev’â, dâru’s-selâm” gibi kelime ve kelime gruplarıyla anılan cennet, “gölgelik bahçe” olup âhirette mü’minlerin gidecekleri yerdir.³⁷ Hz. Muhammed ile ilgili bir beyitte Hz. Muhammed’den “cennetin gül bahçesinin şeref veren gülü” diye bahsedilerek cennet de anılmıştır:

Gül-i şeref-dih-i gülzâr-ı ‘**adn**-i ‘adnânı

‘Usâta mûcib-i gül-geşt-i **ravza-i cennât** (K. 2/8)

Bir beyitte ise Hz. Muhammed’in bir mucizesi konu edilerek selsebîl adı verilen cennetteki bir tatlı sudan söz edilmiştir. Hz. Muhammed ashâbı ile Hudeybiyye denilen yere gelmişti. Orada su yoktu. Namaz vakti de girmişti. Hz. Muhammed, yanındaki sudan abdest aldı ve parmaklarını öne uzatınca her parmağından çeşme gibi sular akmaya başladı.

³⁷ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 88.

Ashab o sudan abdest aldılar.³⁸ Bu mucizeyle ilgili olarak da Âsım, “Hz. Muhammed’in parmaklarından selsebîl aksa da bunda şaşılacak bir şey yoktur” demiştir:

‘Aceb mi **selsebîl** aksa anuñ engüşt-i pâkinden

O itdi ‘âlemi âb-ı hayât-ı şer’ ile ihyâ (K. 4/48)

Dini anlamının dışında ise daha çok gazellerde sevgili ile ilgili benzetme unsurlarında cennet ve cennetle ilgili hususlara yer verilmiştir. Mesela kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaç olan³⁹ Tûbâ ağacı bir gazelde yer alır. Şaire göre Tûbâ ağacı bile sevgiliye benzeyemez:

Sendeki cilve vü güftâr-ı dürer-bârı mı var

Beñzesün mi hele **Tûbâ** saña cânâ lâ lâ (G. 9/2)

Bir başka beyitte ise şair, sevgilinin semtini cennetle özdeşleştirmiştir. Âşığın gönlü ise o cennet bahçesinde feryâd eden bir kuştur:

Göñül kûyuñda ey gül nâliş itsün kârıdur zîrâ

Cinân bâğında da feryâd ider murg-ı figân ülfet (G. 20/3)

Şair, sevgilinin yaşadığı yerin hayâliyle uykuya dalarsa ona Rıdvân (Bkz: Birinci Bölüm, Melekler, Rıdvân mad.) isimli meleğin ona cennet bağıını göstereceğini düşünmektedir:

Şâm-ı gamda h’âba varsam fikr-i kûy-ı yâr ile

‘Âlem-i rü’yâda bâğ-ı **huldi** Rıdvân gösterür (G. 86/3)

³⁸ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 328.

³⁹ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 459.

Âşık, sevgilinin turesini yani kıvrıkcık saç lülesini, cennetteki menekşe tarlasına benzeterек yine cenneti şiirinde söz konusu etmiştir. Cennetteki menekşe tarlasında nasıl azap olmazsa sevgilinin turesinde de ıztırap yoktur:

Mukîm-i turre-i dil-berde ıztırâb olmaz

Benefşezâr-ı **cinânda** belî ‘azâb olmaz (G. 173/1)

Şaire göre sevgili, cennet kızı olarak bilinen hurîlerin bile kıskanacağı kadar güzeldir:

Seni Hallâk-ı ‘âlem hüsn ile magbût-ı **hûr** itmiş

Anuñçün ins ü cinde derdmendün çok zuhûr itmiş (G. 190/1)

Sevgilinin semti, cennet gibidir; hüznü bir gönül orada neşeye kavuşur:

Cennet dimesün yâ ne disün kûyına âdem

Mahzûn dile ilkâ-yı neşât ol yere mahsûs (G. 200/3)

Bir başka gazelde ise Âsım; kevser şarabı içimiz, cennet yurdumuz da olsa sevgilinin vuslatının baharı olmadan hiçbirinde güzellik olmadığını vurgulamaktadır:

Totalum **kevser** olmuş bâde meclis **cennetü’l-me’vâ**

Bahâr-ı vuslat-ı dil-bersüz ey ‘Âsım letâfet yok (G. 223/7)

2.1.8.7. Cinn

Mi'râc hadisesinin anlatıldığı kasidede Âsım, Hz. Muhammed'in doğduğu gecedен bahsettiği bir beyitte “O yükselen kalenin aydınlatan güneşi o gece doğunca, melekler insanlara ve cinlere gözlerin aydın olsun dediler.” demiştir.

Didiler dîdeler rûşen melekler ins ile **cinne**

O şeb kim togdı ol mâh-ı münîr-i burc-ı isti'lâ (K. 4/35)

Hz. Muhammed insanların ve cinlerin efendisidir. Bu beyitte “sakaleyn” kelimesi, insan ve cin anlamındadır:

Resûl-i Hâlık-ı kevneyn ü Seyyidü's-**sakaleyn**

Muhammed-i 'Arabî pâk-zât u nîk-sıfât (K. 2/7)

Bir başka beyitte ise şair, “Hz. Muhammed dünyaya gelmeseydi insanlara ve cinlere bu vazifeleri vermezlerdi.” demiştir:

Ne ins ü **cinne** virürlerdi bu vazîfeleri

Ne hod vuhÿş u tuyûra bu deñlü tayyârât (K. 2/22)

2.1.8.8. Duâ

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda duâ, “vird, evrâd, ceÿş-i niyâz, niyâz itmek” gibi kelime ve kelime gruplarında yer almıştır. Âsım, bir gazelinde “O şuhun hattının vasfı için yazdığım şiirlerimi melekler okunması adet edinilmiş olan dualara eklemiştir.” diyerek duâdan söz açmıştır:

O ŝûhuñ hattı vafında olan eş'ârum ey 'Âsım

Yazınmış kudsiyân hem zeyl-i **evrâd** eylemişlerdür (G. 89/5)

Bir başka gazelinde ise şair, "O kâfir gamzeye niyaz ordusu kar eylemez ey gönül." demiş ve sevgiliye ancak âşığın gece döktüğü kanlı gözyaşlarının yeteceğini dile getirmiştir:

O kâfir gamzeye kâr eylemez ceş-i **niyâz** ey dil

Hemân eylerse eyler dîdeden şeb-hûn-ı hûn ancak (G. 221/3)

2.1.8.9. Elest bezmi

İnsanların yaratılmasından önce ruhlar âleminde Allah kıyamete dek gelecek bütün insanların ruhlarına hitap ederek "Ben sizin Rabbiniz değıl miyim?" demiş ve onlar da "Evet!" cevabını vermiŝlerdir. Bu gerekçeyle rûz-ı elest, elest günü, bir bakıma söz verme günüdür.⁴⁰Kur'ân-ı Kerîm'de de Elest Bezmi'nden bahsedilir.⁴¹ *Dîvân*'da "rûz-ı ezel, bezm-i ezel, câm-ı elest" şeklinde yer alan Elest Bezmi daha çok sevgili ve âşık ile ilgili beyitlerde söz konusu edilmiştir. Âşık, sevgilinin rûhuna ezelden âŝına olduğı için vuslat günü için bunca heves etmekte olduğunu söylemiştir:

Ser-menzil-i visâline dil cân atar mıdı

Cânân **ezelden** olmasa ger âşinâ-yı rûh (G. 33/2)

şair, cihanın güzellerinin âdeti, ezel gününden beri âşıklara cevreylemek olduğunu yine bir şiirinde dile getirmiştir:

⁴⁰ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 281.

⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm, Araf Sûresi, 172. âyet ve 173. âyet.

Hep böyle imiş ‘âdeti hûbân-ı cihânuñ

Tâ **rûz-ı ezelden**

Cevr eyleyeler ‘âşika ey Âsım-ı hayrân

Her lahza vü her an

(Mst. 1/5)

2.1.8.10. Hac ve ilgili unsurlar

İslâm’ın beş şartından biri olan Hac, *Dîvân*’da “sa’y, Umre ve Ka’be” unsurlarıyla anılmıştır. Bir kasidesinde Âsım, “Hz. Muhammed için Hac farzının sevabının kefilî” diyerek bu farzı da *Dîvân*’ında anmıştır:

Kefîl-i ecr ü müzd-i **sa’y**-i dâr-ı ‘**Umre vü Ka’be**

Delîl-i râh-ı Hak evvel şerîf-i Yesrib ü Bathâ (K. 4/26)

Şair için Ka’be sevgilinin semtindedir ve oraya varmak bin ömre değer diye düşünmektedir:

Ka’be-i kûyına varmak nice biñ ‘ömre deger

Cânın ‘Âsım nice ol şûh-ı cihândan sakınur (G. 120/5)

Şaire göre kible yeri sevgilinin bulunduğu semttir. Hakkıyla pek yüce olan Ka’be’yi bile kible yeri eylemeye onun gönlünde niyet yoktur:

Senüñ kûyuñ koyup bir gayri kûyı kiblegâh itmek

Bî-hakkı **Ka’be**-i ‘ulyâ benüm gönlümde niyyet yok (G. 223/2)

2.1.8.11. Kâfir

Şair, ikinci kasidesinde Hz. Muhammed’e seslenerek “Sonuçta senin gelişinin bereketiyle, Lât ve Menât adındaki putlarına tapan din düşmanları çeşitli mucizeler gördü.”

diyerek putların yerle bir olmasından bahsetmiş ve kâfir yerine “din düşmanı” ifadesini kullanmıştır:

Netîce yümn-i kudûmüñle gördi mu’cizeler

‘Adû-yı dîn-i perestiş-nümâ-yı Lât u Menât (K. 2/32)

“Ayı ikiye bölmenle peygamberliğini ispat edince, bilhassa düşmanın gönlünü ikiye böldün.” derken de şairin düşmandan kastı dine düşman olanlardır demek mümkündür:

‘Ale’l-husûs dil-i **düşmeni** dü-nîm itdüñ

İdince şakk-ı kamerle nübüvveti isbât (K. 2/33)

Kâfir gerçek anlamının dışında ise sevgili ile ilgili benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âsım, muhtelif beyitlerde sevgiliyi açık istiâre yoluyla kâfire benzetmiştir:

O kâfir mâ-cerâ rûz-ı hisâbı münkir olmışdur

Anuñçün ‘âşık-ı zâra ‘itâb-ı bî-hisâb eyler (G. 90/4)

Bilmem **o kâfir** ile yine âulh olur mıyuz

Bir gün bu âh gerçi tarîk-i cidâl açar (G. 97/2)

N’ola şeb-tâ-seher bîdâr olup pür-ıztırâb olsa

O kâfir çeşmi bir cellâd-ı hûn-efşân-ı ‘âlemdür (G. 122/4)

Beyitlerde kâfir zaman mefhumuyla karşılaştırmalı olarak da kullanılmıştır. Şair, “Kâfirin bile bazen bize yardımı olur ama zaman senden bir yardım yok.” demiştir:

Bilmem ne dîne hidmet idersin amân zamân

Yok sende **kâfirûn** ise gâhî amânı var (G. 131/2)

2.1.8.12. Kefen, mezâr, ölüm

Şair, ikinci kasidesinin ilk beytinde ölümü karanlıkla özdeşleştirmiştir. Güneşin akşam vakti batmasıyla oluşan durumu ölüm karanlığına benzetmiştir:

Füsûs iderdi gönül vakt-i şâm-ı târ-ı **memât**

Üfûl-ı mihr-i cihân-tâb-ı subh u rûz-ı hayât (K. 2/1)

Bir başka kasidede ise Âsım, ölümden sonra hayat olduğunu hatırlatmış ve günah ehli olanlar öldükten sonra boşa geçirdikleri ömürlerinin hasretini çekeceklerini dile getirmiştir:

Cihânda tâ ki hayâtı memât idüp ta'kîb

Zünûb ehli ide hem tehassür-i mâfât (K. 2/50)

Kefen, iki beyitte zikredilmiştir. Âşık, sevgilisinden ayrılınca bedenine kefenden başka bir nesneyi lâıyk görmemektedir:

Reh-zen-i hicr-i bütân şöyle soyar 'âşıkı kim

Hiç komaz nesneyi cisminde **kefenden** gayri (G. 385/4)

Mezâr ise sevgiliden bahsedilen gazellerde yer almıştır. Âşık; gönlündeki gamın kıyamete dek tükenmemesini, mezârındaki otların bile hâl diliyle sevgiliye gönlündeki gamı aktarmalarını dilemektedir:

Dükenmeye gam-ı dil haşre dek **mezâr**umda

Lisân-ı hâl ile nakl itse her giyâh saña (G. 3/4)

Âşığın âhının alevinden mezarındaki otlar bile yanmıştır:

Hep sühtedir âh ‘alev-zâd-ı dilümden

Sanmañ ki **mezâr**umda benüm nev-çemenüm var (G. 47/4)

Âşığın mezârı nerede olsa belli olur. Sevgilinin sümbül gibi olan saçlarından ayrılmanın hüznüyle onun mezârındaki yeşillikler baş aşağı olmuştur:

Hüzn-i hicr-i sünbülüñle ser-nigûndur sebzesi

Kanda olsa bellüdür ey gül **mezârı** ‘âşikuñ (G. 231/2)

2.1.8.13. Kıyâmet ve mahşer

Kıyâmet, bütün insanların dirilerek mahşerde toplanacakları gündür.⁴² *Bosnalı Âsım Dîvânı*’nda kıyâmet, “mahşer, rûz-ı hisâb, haşr, ve bizâtihi kıyâmet” adlarıyla anılmıştır ve ilk olarak münâcât türünde yazılmış ilk şiirde geçmektedir. Şair, Allah’a yakarırken “Dünyanın boş telaşının çokluğundan aklıma kıyâmet korkusu gelmedi.” diye pişmanlığını ifade etmektedir:

Vefret-i dagdaga-i bî-hude-i dünyâdan

Gelmedi hâtırıma hevl-i **kıyâmet** yâ Rab (K. 1/3)

Şair, cürmünün çok olduğunu düşündüğü için hesap gününden korkmakta ve o günün gelmemesini dilemektedir:

⁴² Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 274.

Rûz-ı hisâb gelmeye ta'dâda cürmümüz

Zîrâ biz anı işledük 'Âsım hisâbsuz (G. 180/5)

Şair, Hz. Muhammed'den bahsettiği bir beytinde O'nu mahşer meydanının şefâatçisi olarak anlatmıştır:

Hidîv-i mekrümet-güster şeffi'-i 'arsa-i **mahşer**

Nebiyi-i merhamet-perver Resûl-i Hâlık-ı yek-tâ (K. 4/28)

Gazellerde geçen bir beyitte ise şair, talihinin kötü gitmesinden dolayı kıyâmete kadar mahrumiyet yolunda kalmak istediğinden söz etmiştir:

Kalsam 'aceb mi kûçe-i hirmânda **haşre** dek

Çün kim der-i ümîdümi baht-ı siyâh açar (G. 61/5)

Şair, yine bir gazelinde gözyaşlarının sonunda kıyâmeti koparacak kadar çok olduğunu söyleyerek mübâlâğa yoluyla kıyâmetten söz etmiştir:

Bu benüm dem-be-dem emtâr-ı sirişk-i çeşmüm

Bir **kıyâmet** hele ey şûh-ı sitem-ger koparur (G. 134/4)

Bir kasidede ise hesap günü için "o dem" ifadesi kullanılmıştır. O dem diye bahsedilen mahşer günüdür. Âhiretteki hesap gününde kimse birbirini tanımaz olacaktır, kimse birbirine samimi bir bakışla bakamayacaktır:

O dem ki birbirine ihve-nazra-pâş olımaz

O dem ki çıkmaya sâhib bütûna bir âdem (K. 3/43)

Şair, hesap gününde günahının mizan terazisine sığmamasından endişe etmektedir:

O dem ki keffe-i mîzâna sıgmaya günehüm

O dem ki fart-ı tehassürle nâle-senc olam (K. 3/ 46)

Bosnalı Âsım, yine hesap gününde, dünyadayken işlemiş olduğu günahlara her bir saç telinin şahitlik edeceğini söylemekte ve bundan endişe duymaktadır:

O dem ki cism-i nizârumda her ser-i mûyum

Su'âl-i her günehümde çeke sadâ-yı na'am (K. 3/47)

O hesap gününde şair, işlemiş olduğu günahlar için Hz. Muhammed'in şefâatini dilemektedir:

Bi-hakkı va'd-i kerîm ey şefî'-i küll-i 'usât

Bu 'abd-i tavk be-gerdân zilli kurtar **o dem** (K. 3/50)

Kıyâmet, gerçek anlamının dışında benzetme unsuru olarak da *Dîvân*'da kullanılmıştır. Sevgilinin boyu, "kıyâmet-kâmet" ifadesiyle kıyâmete benzetilir:

Ne yüzle **haşr** olurdu ol **kıyâmet-kâmet** âfetle

Dil itse tîg-ı tîz-i gamze-i cellâddan feryâd (G. 43/4)

2.1.8.14. Mi'râc, sidre

Mi'râc, Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksâ'dan Sidre-i Müntehâ'ya kadar varan yolculuğuna denir. Sidre ise kelime anlamı olarak "sedir ağacı" demektir ve bütün yaratıklar sidreden ötesine geçemezler. Sadece Hz. Muhammed, Mi'râc gecesi sidrenin

ötesine geçebilmiştir. Mi'râc gecesi O'nun yanında olan Cebrâil bile oradan öteye geçememiştir.

Dîvân'da Mi'râc hadisesiyle ilgili müstakil olarak yazılmış bir kaside yer almaktadır. Mi'râciyye türünde yazılmış kaside Allah'ın ve Resûl'ünün övüldüğü bir beyitle başlar:

Hoşâ ol şâm-ı **mi'râc**-ı Resûl-i Hâlık-ı yek-tâ

Berât-ı kadrine zulmet mu'anber zer-nişân tigrâ (K. 4/1)

Devamındaki bir beyitte ise şair, "sübhânellezî esrâ"⁴³ ayetinin Mi'râc hadisesinden bahsettiğini dile getirmiştir. Yine bu beyitte "o şeb" diye söz ettiği gece Mi'râc gecesidir:

O şebdür zülf-i 'anber-bûy-ı rûy-ı kudsiyân ol şeb

O şebdür sünbül-i gülzâr-ı "**sübhânellezî esrâ**" (K. 4/21)

Mi'râciyyeden önceki na't türünde yazılmış kasidede de Mi'râc hadisesinden söz edilmiştir. Hz. Muhammed, Hakk'a itaat etmekte güçlük çıkararak ümmeti için o gece göğe yükselmiştir:

Berây-ı ümmet-i 'ac-zâver-i itâ'at-ı Hak

O şeb ki eyledi 'azm-i frâzene târem (K. 3/22)

Sidre ise gazelerde sevgilinin boyuyla ilgili benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Böyle uzarsa ol kad-i **sidre**-kıyâm eger

⁴³ "sübhânellezî esrâ: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. (...)" İsrâ Sûresi, 1.

Bilmem ne dîne hidmet idersin amân zamân

Yok sende **kâfirûn** ise gâhî amânı var (G. 131/2)

Füsûs iderdi gönül vakt-i şâm-ı târ-ı **memât**

Üfûl-ı mihr-i cihân-tâb-ı subh u rûz-ı hayât (K. 2/1)

Cihânda tâ ki hayâtı memât idüp ta'kîb

Zünûb ehli ide hem tehassür-i mâfât (K. 2/50)

Reh-zen-i hicr-i bütân şöyle soyar 'âşıkı kim

Hiç komaz nesneyi cisminde **kefenden** gayri (G. 385/4)

Dükenmeye gam-ı dil haşre dek **mezârumda**

Lisân-ı hâl ile nakl itse her giyâh saña (G. 3/4)

Hep sülhtedür âh 'alev-zâd-ı dilümden

Sanmañ ki **mezârumda** benüm nev-çemenüm var (G. 47/4)

Hüzn-i hicr-i sünbülüñle ser-nigûndur sebzesi

Kanda olsa bellüdür ey gül **mezârı** 'âşıkun (G. 231/2)

Vefret-i dagdaga-i bî-hude-i dünyâdan

Gelmedi hâtırına hevl-i **kıyâmet** yâ Rab (K. 1/3)

Rûz-ı hisâb gelmeye ta'dâda cürmümüz

Zîrâ biz anı işledük 'Âsım hisâbsuz (G. 180/5)

Hidv-i mekrümet-güster şefî'-i 'arsa-i **maşer**

Nebiyî-i merhamet-perver Resûl-i Hâlık-ı yek-tâ (K. 4/28)

O dem ki birbirine ihve-nazra-pâş olamaz

O dem ki çıkmaya sâhib bütûna bir âdem (K. 3/43)

O dem ki keffe-i mîzâna sıgmaya günehüm

O dem ki fart-ı tehasürle nâle-senc olam (K. 3/ 46)

O dem ki cism-i nizârumda her ser-i mûyum

Su'âl-i her günehümde çeke sadâ-yı na'am (K. 3/47)

Bi-hakkı va'd-i kerîm ey şefî'-i küll-i 'usât

Bu 'abd-i tavk be-gerdân zilli kurtar **o dem** (K. 3/50)

Ne yüzle **haşr** olurdu ol **kıyâmet-kâmet** âfetle

Dil itse tîg-ı tîz-i gamze-i cellâddan feryâd (G. 43/4)

Hoşâ ol şâm-ı **mi'râc**-ı Resûl-i Hâlık-ı yek-tâ

Berât-ı kadrine zulmet mu'anber zer-nişân tigrâ (K. 4/1)

O şebdür zülf-i 'anber-bûy-ı rûy-ı kudsiyân ol şeb

O şebdür sünbül-i gülzâr-ı "sübhânellezî esrâ" (K. 4/21)

Berây-ı ümmet-i ‘ac-z-âver-i itâ’at-ı Hak

O şeb ki eyledi ‘azm-i frâzene târem (K. 3/22)

gazelerde sevgilinin boyuyla ilgili benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Murgân-ı bâg-ı cennet aña mübtelâ olur (G. 112/2)

Bir başka gazelde ise Âsım, sevgilinin zülfünün gamıyla ah etse ağlayan gönlünün dumanının sidreye kadar ulaşacağını tahayyül etmektedir:

Gam-ı zülfüñle ey serv-i bülendüm gâhi âh itsem

Fürûz-ı **sidreye** dûd-ı dil-i zârum şu’ûd eyler (G. 113/4)

2.1.8.15. Namaz ve ilgili unsurlar

Namaz, İslâm’ın beş şartından biri olup günde beş vakit namaz farzdır.⁴⁴ Namaz ve namazla ilgili hususlar, *Dîvân*’da daha çok gazelerde sevgili ile ilgili benzetme unsurları vesilesiyle kullanılmıştır. Örneğin bir gazelinde Âsım, sevgiliye “Sen temizlik sahiplerinin kiblesisin” diyerek namaz ile ilgili hususlardan söz etmiştir:

Sen ey sâkî-i meclis **kible**-i erbâb-ı safvetsin

Ayaguñ basduğı yerde surâhî hep **sücûd eyler** (G. 113/3)

Sevgilinin semtinde sevgilinin ayağındaki pabucun izini buldukları için âşıklar şimdi orada secde etmeye başlamışlar:

⁴⁴ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 349.

Ser-i kûyında diller ey āanem Şimdi **süçûd** üzre

Nişân-ı na’l-i pâkûñ var ise ol yerde bulmıŐlar (G. 129/4)

Şair, bir başka gazelinde ise sevgilinin semtinin dışında hiçbir yeri kendisine kible edinmek istemediğini dile getirmiştir:

Senüñ kûyuñ koyup bir gayri kûyı **kiblegâh** itmek

Bi-hakkı Ka’be-i ‘ulyâ benüm gönümde niyyet yok (G. 223/2)

2.1.8.16. Nübüvvet

Nübüvvet, kelime anlamı olarak ‘peygamberlik’ demektir. Bu kelime *Dîvân*’da adı en çok zikredilen son peygamber Hz. Muhammed için kullanılmıştır. O, ayı ikiye bölmesiyle nübüvvetini ispât etmiştir:

‘Ale’l-husûs dil-i düşmeni dü-nîm itdüñ

İdince Şakk-ı kamerle **nübüvveti** isbât (K. 2/33)

2.1.8.17. Oruç ve ilgili unsurlar

İslâm’ın beş Şartından biri olan oruç, *Dîvân*’da iki beyitte geçmiştir. Şair, orucu beşeri aşkın anlatıldığı gazelinde kullanmıştır. ÂŞık, ‘‘Vuslat bayramı için çaresiz gönümüz bunca aylar ve yıllardır vuslat orucu tutar.’’ diyerek sevgiliye kavuŐacađı günü beklediğini dile getirmiştir:

‘Îd-i visâl için dil-i bî-çâremüz tutar

Savm-ı visâli bunca Şühûr u sinîn olur (G. 121/4)

2.1.8.18. Peri

Şair, periyi genel olarak sevgili için benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Bir gazelinde sevgiliye “ey peri” diye seslenerek açık isti’âre yoluyla sevgiliyi periye benzetmiştir:

Yiter dil-hastelerden olduñ ey rûh-ı revân gâ’ib

Gel artık olma gözden **ey perî** mânend-i cân gâ’ib (G. 17/1)

Bir diğ er benzetme unsuru olarak Âsım, sevgilisi için “perî-peyker” yani “peri yüzlü” ifadesini kullanmıştır:

Ter düş er biz o **perî**-peykeri yâd eylemezüz

Dil-berin ‘âşık-ı pâkîze zebândan sakınur (120/3)

2.1.8.19. Put, zünnâr

Put, müşriklerin yapıp taptıkları heykellere denir. İnsan şeklinde güzel yontulmuş olanına “sanem” denir.⁴⁵ Zünnâr ise on iki düğümlü papaz kuşağının adıdır.⁴⁶

Ka’bede bulunan putlardan Lât, Menât ve ‘Uzzâ Hz. Muhammed’in kutlu doğum gecesi yerle bir olmaları bahsiyle anılırlar. Bu putlar, müşriklerin ilâh saydıkları büyük putlardandır.

Hz. Muhammed’in gelişinin bereketiyle Lât ve Menât adlı putlara tapan din düşmanları bu putların yıkıldığını görmüşlerdir:

⁴⁵ Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 99.

⁴⁶ Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 441.

Netîce yümni-kudûmüñle gördi mu'cizeler

‘Adû-yı dîn-i perestîş-nümâ-yı **Lât** u **Menât** (K. 2/32)

Yine Hz. Muhammed’in dünyaya geldiği gece Lât ve ‘Uzzâ adı verilen putlar, yüzleri üstüne toprağa kapanmışlardır:

N’ola kibr ile tersâ arkası mihrâbdan dönse

O şeb çün hâke yüz üzre kapandı **Lât** ile **‘Uzzâ** (K. 4/36)

Bu putlardan başka bir beyitte câhiliye devrinde tapılan putlardan beş tanesinin daha adı geçmiştir:

Misâl-i **Vedd** ü **Suvâ’** u **Yagûs** u **Nesr** ü **Ye’ûk**

Yıkıldı âlihe-i müşrikîn-i pür-nekebât (K. 2/31)

Put, gerçek anlamının dışında bir de sevgili ile ilgili benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şair, gazellerde güzelleri anlatmak için açık istiâre yoluyla putun çoğulu olan “bütân” ifadesini kullanmıştır:

Bulışdukda ne mümkün fitne peydâ olmaya anda

Dil âfet bâde âfet çeşm-i mahmûr-ı **bütân** âfet (G. 19/2)

‘Arz itdi verd ü rûy-ı **bütânı** bahâr u ‘îd

Döndürdi hulde bâg-ı cihânı bahâr u ‘îd (G. 41/1)

“İnsan şeklinde güzel yontulmuş olan “sanem” adlı put da beyitlerde sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Ser-i kûyında diller ey **sanem** şimdi sücûd üzre

Nişân-ı na'l-i pâküñ var ise ol yerde bulmuşlar (G. 129/4)

Zünnâr ise gerçek anlamı dışında sevgiliden bahsedilen bir beyitte kullanılmıştır:

‘Aceb hüsn-i dil-ârâ ol büt-i mekkâra virmişler

Ki **zünnâr** ihtiyâr itmiş gam-ı zülfiyle irmişler (G. 150/1)

2.1.8.20. Sahâbe, ümmet

Sahâbe ve ümmet beyitlerde yine Hz. Muhammed vesilesiyle geçmiştir. Şair na't türünde yazdığı kasidesinin son bölümünde Hz. Muhammed'e, ailesine ve sahabelerine salavat olsun diyerek şiirini sonlandırmıştır:

Hezâr sıdk u hezârân hulûs ile olsun

O hâtemü'r-rüsül ü âl ü **sahb**ına salavât (K. 2/51)

Ümmet kelimesi yine sadece Hz. Muhammed'in ümmeti için kullanılmıştır:

Nebiy-i muhterem-i âhirü'z-zamân idüğüñ

Kifâyet **ümmetü**ñe bu güvâh-ı sıdk-âyât (K. 2/24)

2.1.8.21. Tersâ (hristiyan)

Tersânın *Dîvân*'da dikkate değer bir kullanımı yoktur. Sadece iki beyitte geçen tersâ, putlara tapmaları hasebiyle anılmıştır:

N'ola kibr ile **tersâ** arkası mihrâbdan dönse

O şeb çün hâke yüz üzre kapandı Lât ile 'Uzzâ (K. 4/36)

2.1.8.21. Mecûsî

Ateşe, güneşe, ay ve yıldızlara tapan tâife. Bu din sâliklerine “Mecûsî” derler.⁴⁷ İki beyitte yer almıştır. Hz. Muhammed için yazılmış Na’t türündeki kasidede O’nun doğduğu gün Mecûsî ateşinin sönmesi vesilesiyle anılmıştır:

Sen âb-rûy-ı rüsûlsin ki buldı nâr-ı **Mecûs**

O dem bu deyrde itfâ-yı fayizü’l-berekât (K. 2/30)

O şeb kim söndi her bir ahker-i âteş-kede birden

Mecûsuñ gözleri hep tîre oldı belki nâ-bînâ (K. 4/37)

2.2. Tasavvuf

Bosnalı Âsım, tasavvufî yönü ağır basan bir şair değildir. Buna rağmen *Dîvân*’ında tasavvuf ile ilgili unsurlar az da olsa yer alır. Tasavvufî terimler; istiâre yoluyla kullanılmaları dışında, bizâtihi öz anlamlarında da nâdiren de olsa kullanılmışlardır. Bu bölümle ilişkili “mutasavvıflar” ise şahıslar kısmında ele alınmıştır. (Bkz: İkinci Bölüm, Şahıslar, Mutasavvıflar mad.)

2.2.1. ‘Adem

Yokluk anlamına gelen ‘adem, *Dîvân*’da az da olsa yer almaktadır. Şair kendi şiirinden övgüyle bahsettiği bir beytinde Âsım, kalemini Hz. Ali’nin kılıcına benzetmiş ve kan döken Zülfikâr’ını eğer düşmana çekerse dokunmadan bile onları yokluk diyârının çıkmaz sokaklarına göndereceğini söylemiştir:

Dokınmadın dahi ol zü’l-fikâr-ı hûn-rîzüm

‘**Adem** diyârına doğru tutar girîve-i dem (K. 9/45)

⁴⁷ Onay, A. T. (2016). Açıklamalı *Dîvân Şiiri Sözlüğü* – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 289.

Şair, sevgilinin yokluğunda yokluk iklimiyle yüzyüze olmasında şaşılacak bir şey olmadığını dile getirmiştir:

‘Aceb mi rû-be-rû olsa **‘adem** iklîmine âhir583

Cüdâ düşdi bu dūd-ı âhumuz ey dil-rübâ sende (G. 282/3)

Dîvân’da rakipten bahsedilen bir beyitte de ‘ademden söz edilir. Şair, rakibin yokluk denizine gark olmasını dilemektedir:

Agyâr biraz garka-i bahr-i **‘adem** olsa

Dil gavta-hor-ı lücce-i hirmân yiter oldı (G. 382/3)

2.2.2. Akıl, Fikir

Beyitlerde akıl unsurunun geçtiği yerlerden biri, şairin sevgili yüzünden aklını ve fikrini yitirdiğini anlattığı yerdir:

Benüm ne’ m kaldı ey hûbân-ı ‘âlem **‘akl** u **fikrümde**

Bugün bir şûh-ı tannâz-ı firîb-îcâda virdüm hep (G. 12/3)

Akıl, genel olarak sevgilinin aşığın aklını almasıyla ilgili kullanılmıştır:

‘Aklumı kimdür alan zülf ile ebrûya didüm

Eyleyüp zülfe işâret didi ebrû [o] budur (G. 145/2)

Bir perî **‘aklumuz** aldı ne mekânın bilürüz

Ne niyâz itmege dâdı ne zebânın bilürüz (G. 179/1)

Gelmedi bir yere cânâ dahi ‘**akl** u **fikrüm**

İdeli dil hele ol zülf-i perîşâna heves (G. 184/2)

2.2.3. Bekâ, Fenâ

Fenâ ve bekâ da beyitlerde geçen tasavvufî terimler arasındadır. Bu fânî âlemde güçsüz olmanın ne denli zor olduğunu şair bir beyitte anlatmıştır:

Cevr-i çerh u kahr-ı dehre sabr güç feryâd güç

Bu **fenâ**da güçsüz olmak ey dil-i nâ-şâd güç (G. 29/1)

Şair günahı haddidenden fazla olduğu için bâkî âlemin kapısına varmaya yüzünün olmadığını söylemiştir:

Fart-ı günâhdan yüzümüz kalmadı hele

Dâr-ı **bekâ**ya varmaga zâhid nikâbsuz (G. 180/3)

2.2.4. Dergâh, Halvetgâh, Harâbât, Tekyegâh

Dergâh kelimesi “murâd dergehü, dergeh-i pür-emn, dergeh-i sadr, sûtûh-ı dergeh, dergeh-i cânâne” gibi kelime gruplarıyla birlikte kullanılmıştır. Şair “Râmî Paşa İçin Kasîde” başlıklı şiirinde “Hudâ ta haşre kadar senin dergâhını şifa yurdu eyler.” diyerek Râmî Paşa’nın bulunduğu yeri dergâh olarak değerlendirmiştir:

Senûñ her nüsha-i lutfuñda biñ derde devâ vardur

Hudâ tâ haşre dek **dergâhuñı** dâru’ş-şifâ eyler (K. 7/44)

Sulhiyye türünde yazdığı bir kasidesinde ise “Şeyhü’l-İslâm’ın dergâhı, gül bahçesinin bile kıskanacağı bir yer olsun.” diye niyâz etmiştir:

Ola ‘âlemde şeyhü’l-islâmuñ

Dergehi reşk-i ‘arsa-i gülzâr (K. 15/87)

Tekyegâh ise iki beyitte yer almıştır. Şair, mersiye türünde yazdığı bir kasidede dünyayı tekyegâha benzetir:

Ey çerh-1 bed-nihâd-1 siyeh-kâse her zamân

Sensin bu **tekyegâh**da mihmânı öldüren (Msm. 1/V/6)

Tekyegâhın kullanıldığı diğer şiir ise bir gazeldir. Şair, “Tekyegâhta kitapsız kalmış biri gibi ben de savaş âletleri olmayan bir pehlivana döndüm.” demiştir:

Döndüm o pehlûvâna ki âlât-1 rezmi you

Kaldum bu **tekyegâh**da zirâ kitâbsuz (G. 180/3)

Âsım, sevgiliden bahsettiği bir gazelinde ise halvetgâh kelimesine yer vermiştir. Aynı beyitte “halvet-serây” ifadesini de kullanmıştır. “Gönül, vuslatın halvet yerini özler her zaman; ama o halvetyerinde her demde bin kan olduğunu bilmez.” diyerek halvetgâh ile ilgili düşüncesini belirtmiştir:

Göñül **halvet-serây**-1 vaslı özler her zamân ammâ

O **halvetgâh**da her demde biñ kan olduğın bilmez (168/2)

Harâbât kavramı ise daha çok mey, meyhâne, rind, zâhid gibi unsurlarla birlikte düşünülmüştür:

Mey-i hûn-1 derûn içmek müdâm ey mest-i câm-1 nâz

Harâbât-1 gamuñ da ‘Âsım-1 pür-derde kalmışdur (G. 106/5)

Biz o rind-i hâne-ber-dûş-ı **harâbât** olmuş[uz]

Görinür ‘Âsım bize endâze-i mi’ mâr mâr (G. 151/5)

N’ola şimden girü pür-ham öterse bûm-ı şûm-âsâ

Sa’âdetle **harâbâta** gelüp zühhâd ayak basmış (G. 185/6)

2.2.5. Dünya

Şair, *Dîvân*’da dünya için “bûstân-ı cihân, deyr, cihân, ‘âlem, müşahhas ‘âlem, ‘âlem-i süflî, zemîn, bag-ı ‘âlem, dehr, çâh-ı arz, ‘âlem-i fânî, bag-ı cihân, ‘âlem-i hasret, zevk-i cihân, dehr-i dîn, bezm-i cihân, sahn-ı cihân, ‘âlem-i rü’yâ, vahşetgeh, tekyegâh” gibi kelimeler ve kelime grupları kullanılmıştır. Bunların dışında ise “dü cihân, dü ‘âlem, dü kevn, kevineyn” gibi ifadeler de her iki ‘âlemi de anlatmak için kullanılan kelimelerdir.

Şaire göre dünyanın telaşı boştur; ama öyle çoktur ki bu çokluktan şairin aklına kıyamet korkusu bile gelmemiştir:

Vefret-i dagdaga-i bî-hude-i **dünyâdan**

Gelmedi hâtırına hevl-i kıyâmet yâ Rab (K. 1/3)

Dünya hayatını ölüm takip eder ve günah ehli olanlar, ölümden sonra boşa geçirdikleri ömürlerinin hasretini çekerler:

Cihânda tâ ki hayâtı memât idüp ta’ûb

Zünûb ehli ide hem tehassür-i mâfât (K. 2/50)

Âsım’a göre dünya fânidir ve bu fânî dünyada söz ülkesine sahip olma mevkisi Âsım için kâfidir:

Kalem-rev-i suhana mâlik olduñ ey ‘Âsım

Yiter bu **‘âlem-i fânîde** böyle câh saña (G. 3/5)

Şaire göre bu dünya hasret âlemidir ve gece de gündüz de hep gamla geçer:

Ey ‘Âsım-ı nâ-şâd neşât anda anılmaz

Hep gamla geçer rûz u şeb ‘âlem-i hasret (G. 18/5)

Dünya alçaktır ve âşğın ağlayan gönlüne hep eziyet eder:

Hezârân sâle **dehr-i dîn** neler itdi dil-i zâra

O câdû-yı füsûnkâr-ı firîb-îcâddan feryâd (G. 43/8)

Bu dünya bağı sonsuz olan bir yer değildir; gün gelecek dünyadaki hayat sona erecektir:

Bu **bâg-ı ‘âlemüñ** demi ‘Âsım degül müdâm

Hem-çün zalâl gâh nihân geh bedîd olur (G. 58/7)

Dünyanın vuslatı gelip geçicidir, mühim olan öteki âlemdeki vuslattır:

Gurûr-ı vasl ile bülbül baña bu nagme nedür

Cihândur bu ne güller ne hod bahârı kalur (G. 110/3)

Âlem, bir beyitte bir av yerine benzetilmiştir:

Nice biñ şeh-bâz-ı dil âvâre olmuş ‘aşkla

N’ola tutsa **saydgâh-ı ‘âlemi** âvâzeler (G. 139/3)

Bu dünyanın bülbülünde şevk, güllerinde ise güzellik yoktur. Şair, bu dünyanın hiçbir keyfini süremediğinden yakınmaktadır:

Bülbülünde şevk yokdur güllerinde âb u tâb

Biz bu **bâg-ı köhnenü**ñ hiç bir safâsın görmedük (G. 229/2)

2.2.6. Ferâgat, İstignâ, Kanâat, Müstagnî

Şair, ilk kasidesinin ilk beytinde Allah'tan “ferâgat köşesinde kanâatkâr olmayı” niyâz etmiştir:

Kıl beni nâ'il-i gencîne-i devlet yâ Rab

Ya'ni vir künc-i **ferâgat**da **kanâ'at** yâ Rab (K. 1/1)

Âsım, bir gazelinde ise “Söz ülkesine sahip oldun, bu fânî âlemde böyle yüksek mevki sana yeter.” diyerek şairlik kabiliyetini överken aynı zamanda bir kanaatkârlık örneği göstermiştir:

Kalem-rev-i suhana mâlik olduñ ey ‘Âsım

Yiter bu ‘âlem-i fânîde böyle câh saña (K. 3/5)

Bir sonraki beyitte ise şair, Simurg gibi gönül doygunluğu olan ferâgat ehli bir kuş olmayı dilemektedir:

Beni âzürde-i zâg eyleme mânende-i cugd

Eyle sî-murg-sıfat ehl-i **ferâgat** yâ Rab (K. 1/2)

Bir gazelde ise şair, belâ girdabına düşse tanıdıklarının bile elini tutmayacak kadar kimseden bi şey beklemeyecek durumda olduğunu dile getirmiştir:

Şöyle **müstagnîyem** olsam gark-ı gird-âb-ı belâ
İtmem aslâ âşinânuñ dahi destin iltimâs (G. 182/4)

Bir başka gazelde de Âsım, Kays'ı “şâh-ı istignâ” olarak nitelemiştir:

Şâh-ı **istignâ** sipâh-ı mülk-i ‘aşk olmuşdı Kays
Seyr-i Leylâ idi ancak ol gedâlıkdan garaz (G. 203/3)

2.2.7. Hacâlet, Şerm

Hz. Muhammed için na't türünde yazdığı kasidesinde şair, şiirini bin utanma ile yazdığını söylemiştir:

Bu gûne na't-ı habîb-i Hudâ'dur ey dil-i zâr
Hezâr **şerm**le tarh eyle nazm-ı turfe-nükât (K. 2/6)

Bir sonraki na't türünde yazılmış şiirde de Âsım, bin utanma ile Hz. Muhammed'den şefâatini istemektedir:

Misâl-i ‘Âsım-ı pür-ma'sıyet hemân tutmak
Hezâr **şerm** ile zeyl-i şefâ'atüñ ol dem (K. 3/49)

2.2.8. Kesret, Vahdet,

Vahdet ve kesret kavramları birlikte bir beyitte kullanılmışlardır. Şair, zâhîde hitâben “rindelerin çokluğu içindeki âlemi bilseydin baykuş misâli vahdeti arzu etmezdin” demiştir:

Bileydüñ kesret-i rindân içinde ‘âlemi zâhid
Misâl-i bûm her dem ârzû-yı **vahdet** itmezdüñ (G. 242/4)

2.2.9. Mevlevîlik, Ney, Semâ

Âsım, mutasavvıf bir şair değildir. Ancak, özellikle Osmanlı toplumunun nispeten şehrli ve entelektüel kısmının mensup olduğu Mevlevîlikle ilgili bir şiirinin bulunmasından hareketle, onun bu tarikata ilgi duyduğunu söylemek mümkündür.⁴⁸ Şair bu gazelini “sema eyler” redifiyle yazmış ve gazelde söz konusu muhtevâdan başka bir konuya yer vermemiştir. Gazelde Mevlevîlerin ve çemendeki servilerin semâ eylesmesinden, Mesnevî okuyucularından, Mevlânâ’dan, Şems-i Tebrizî’den ve Mevlevîlik ile ilgili muhtelif kavramlardan söz edilmiştir:

Sabâdan sanma her serv-i çemen her dem **semâ’ eyler**

O bir kaç **Mevlevî** mânend-i nüh târem semâ’ eyler

Su gibi **mesnevî** bî-cûyi kârî bülbülân **ney-zen**

Anuñçün şevk ile her gonçe-i pür-nem **semâ’ eyler**

Sever **Mollâ-yı Rûm** [kim] **Şems-i Tebrîzî**’yi anuñçün

Misâl-i **Mevlevî** hep neyyir-i a’zam **semâ’ eyler**

Çerâgın **Mevlevîler** âstânından yakar her şeb

‘Aceb midür ki her pervâne-i pür-gam **semâ’ eyler**

Meger fânûs-ı dilde şem’-i mihri yakdılar ‘Âsım

Felekler gibi anuñçün benî âdem **semâ’ eyler** (G. 149)

⁴⁸ Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 32.

2.2.10. Nedâmet

Dîvân'da nedâmet; pişmanlıktan dolayı âh etme ve sonra affını dileme, pişmanlıktan dolayı gözyaşı dökme gibi vesilerle dört beyitte geçmiştir:

Eyle bu mest-i mey-i câm-ı günâha ilgâ

Giryeye-i nîm-şeb ü âh-ı **nedâmet** yâ Rab (K. 1/5)

Dûşına sebt-i cürmini mahv eyler 'Âsımâ

Eşk-i **nedâmetin** dökerek subhgâh mest (G. 23/5)

2.2.11. Rind, Zâhid

Kısaca rind, dünya işlerini hoş gören kişidir.⁴⁹ Zâhid ise Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişiye denir.⁵⁰ Kadeh, rinde gönül çeken bir peri olarak görünmüştür:

Rinde dil-cû bir perî sûfiye şeytân gösterür

Baksa âb-ı nâbına bir tuhfe 'âlemdür kadeh (G. 35/3)

Şair, sâkînin rinde kadeh sunmasıyla bahar ve bayram zevki arasında bir ilişki kurmuştur:

Sâkî şarâbı sunmada **rindüñ** ayagina

Gûyâ getürdi zevk-i cihânı bahâr u 'îd (G. 41/4)

Beyitlerde rind tipi, sol elinde sevgilinin eli ve sağ elinde bir kadeh olan biri olarak anlatılmıştır:

⁴⁹ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 377.

⁵⁰ Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 488.

Sol elinde dest-i dil-ber sag elinde bir ayag

Olmayınca **rinde** gül-geşt-i çemen bîgânedür (G. 77/3)

Zâhiden bahsettiği bir beytinde ise Âsım, zâhidle sohbetten kaçınması gerektiğini, çünkü onun dertli olduğunu, kendisine şarap dolu kadeh gibi bir dost olmayacağını dile getirmiştir:

Hazer **zâhid**le sohbetden keder-perverdür ey ‘Âsım

Saňa bir hem-dem olmaz câm-ı ser-řâr-ı řarâb-âsâ (G. 7/5)

Bazı beyitlerde ise rind ve zâhid birlikte anılmışlardır. Zâhid, rindlere “meyhâneci” demiş şair ise zâhidi bu durumdan dolayı “nâ-dân” diye nitelemiştir:

Her zamân mey-hânede **rindâna** dir pîr-i mugân

Zâhid-i nâ-dânı güçdür eylemek irşâd güç (G. 29/3)

Şair; rindler ve zâhidlerin aynı mecliste olmalarını, bülbüller ile kuzgunların kaynaşması gibi beyhude görmüştür:

Rindân ile hem-bezm olamazsa n’ola **zühhâd**

Bülbüller ile zâg u kelâg ülfeti n’eyler (G. 92/4)

Zâhide göre rindlerin sabah virdine hazır olmaları mümkün değildir; çünkü onlar o vakitte kadeh duasını okumaktadırlar:

Mümkün mi hâzır olmaları virdüñe seher

Rindân kadeh du’âsın o dem **zâhidâ** okur (G. 95/2)

2.2.12. Sabır

Sabır, *Dîvân*'da vuslat günü için sabretme, derde ve gama sabretme, feleğin cevrine sabretme, dünyanın kahrına sabretme ve sabretmenin ne kadar zor olduğu gibi konularda ele alınmıştır.

‘Âsım-ı zâr gibi derde hamûl **sâbir**

Gelimez ‘âşık-ı şeydâ saña cânâ lâ lâ (G. 9/5)

Feleğin cevrine ve dünyanın kahrına sabretmek güçtür:

Cevr-i çerh u kahr-ı dehre **sabr** güç feryâd güç

Bu fenâda güçsüz olmak ey dil-i nâ-şâd güç (G. 29/1)

Bir başka beyitte ise “sabrımın eteği parça parça oldu” diyen şairin artık sabretmeye gücünün kalmadığını söylemek mümkündür:

Yiter çekdüm seni dâmân-ı **sabrum** çâk çâk oldı

Gel ey hâr-ı belâ-yı fûrkat-ı dil-dâr benden geç (G. 32/2)

Âşığın gönlü ve canı da tahammülü ve sabrı da hep sevgilinin semtinde kalmıştır:

Götür ey seyl-i eşk endâmumuz da kûy-ı dil-dâra

Dil ü cân u şekîb ü **sabrumuz** ol yerde kalmışdur (G. 106/3)

2.2.13. Sûfi, Vâiz

Sûfi, “tasavvuf ehli”, vâiz ise “dînî öğütlerde bulunan” kişidir. Rind için gönül çeken bir peri gibi olan kadeh, sûfi için şeytan gibidir:

Rinde dil-cû bir perî **sûfî**ye şeytân gösterür

Baksa âb-ı nâbına bir tuhfe ‘âlemdür kadeh (G. 35/3)

Âsım sûfîyi birkaç beyitte meyhâne ile birlikte anmıştır:

Olmak mukîm-i mey-gede **sûfî** safâlıdur

Ammâ icâresi yıkılası bahâlıdur (G. 144/1)

Vâizden bahsedilen bir beyitte ise vâizin sözünü terk etmenin de sevgiliye naz etmenin de zor olduğu dile getirilmiştir:

Güçdür ey zâhid hakîkat pend-i **vâ’iz** terki güç

Böyle bir sâkî-i hançerdâra nâz itmek de güç (G. 31/3)

Bir başka gazelde ise şair, “Vaiz, içki içenlerin bazen içkisiz kaldıklarında ne çektiklerini görseydin, kürsüde cehennem azabından hiç bahsetmezdin.” demiştir:

Vâ’iz aılmazduñ ‘azâb-ı dûzahı kürsüde hiç

Bâdesüz gâhî göreydüñ çekdügin mey-hvâreler (G. 138/4)

Vâ’iz sevgilinin semtinin zevkini bilmediği için, vâiz hep cenneti geniş geniş anlatmıştır:

Cinân medhinde **vâ’iz** hep mufassal kıssalar söyler

Meger bî-çâre hayfâ zevk-i kûy-ı yâri bilmezmiş (G. 189/3)

2.2.14. Tarîk

Âsım, tarik kavramını tasavvufî anlamına yakın olarak bir gazelinin makta beytinde kullanmıştır. Sevgilinin vuslatına ümit etmenin yolu cefâlı olduğundan şair kendisine vuslat yolundan vazgeçmesi hususunda telkinde bulunmuştur:

‘Âsım hemân **tarîk**-i ferâğ-ı visâli tut

Râh-ı ümîd-i vuslat-ı dil-ber cefâludur (G. 144/5)

3. CEMİYET

3.1. Şahıslar

3.1.1. Osmanlı Hükümdârları

3.1.1.1. Sultan II. Mustafa

Sultan II. Mustafa 1695-1703 yılları arasında tahtta oturan Osmanlı padişahıdır. 8 Zilkade 1074 (2 Haziran 1664) tarihinde Edirne’de dünyaya geldi. Babası IV. Mehmed, annesi Gülnûş Emetullah Sultan’dır. II. Mustafa’nın tahta çıktığı yıllarda 1683 Viyana Kuşatması’yla başlayan çok uluslu savaşlar çeşitli cephelerde bütün hızıyla sürüyordu. Tahta geçer geçmez yaptığı ilk iş devletin kontrolünü kendi eline alma çabası oldu.⁵¹ Bosnalı *Âsım Dîvânî*’nda devrin padişahı Sultan II. Mustafa’ya sunulan ve sırasıyla bahâriye, medhiye ve sulhiye türlerinde yazılmış üç kaside (K. 5, K. 6, K. 15) vardır. Kıt’a türünde yazılmış bir şiirde ise Sultan II. Mustafa’nın tahta çıkışı anlatılır.

Âlem, Sultan Mustafa gibi aziz ve üstün birini görmemiş ve duymamıştır:

Görmemişdür çeşm ile gûş itmemişdür gûş ile
Böyle bir **nasr-ı ‘azîzi** hâs u ‘âm-ı rûzgâr (K. 6/15)

Âlemdeki düzenin sahibi ve âlemin güvenliğine vesile olan kişi padişah Sultan Mustafa’dır:

Pâdşâh-ı mülk ü millet ya’ni **Sultân Mustafâ**
Bâ’is-i emn ü amân sâhib-nizâm-ı rûzgâr (K. 6/21)

Bahâriye türündeki şiirde de yine övgü dolu sözlerle Sultan Mustafa anılmıştır:

⁵¹ Özcan A. (2006). “Mustafa II”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 31, 275.

Fahr-i sâdât melce'-i 'ulemâ

Kutb-ı devrân 'umde-i ahyâr (K. 15/38)

Mesned-ârây-ı 'ıffet ü 'ismet

Neyyir-i a'zam-ı sipihr-vakar (K. 15/39)

Sultan Mustafa'nın tahta çıkmasıyla ilgili şiirde de şair, II. Mustafa için "Ömr, devlet, Allah'ın yardımı, fetih ve haşmet o adaletli padişaha dost olsun." diye niyâzda bulunmuştur:

Hem-dem olsun yâ Rab ol **şâh-ı 'adâlet-pervere**

'Ömr ü devlet feth ü nusret ferr ü haşmet dâ'imâ (Kt. 3/10)

3.1.1.2. Sultan III. Ahmed

Sultan III. Ahmed, 1703-1730 yılları arasında tahtta duran Osmanlı padişahıdır. IV. Mehmed'in oğlu ve II. Mustafa'nın kardeşi olup annesi Rabia Emetullah Gülnüş Sultan'dır. 22. Ramazan 1084 (31 Aralık 1673) Pazar günü dünyaya gelmiştir. 17 Ağustos 1703 günü tahta çıkmasına karar verilmiş ve 22. Ağustos'ta fiilen tahta çıkmıştır.⁵² *Dîvân*'da Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışını konu alan "Sultân Ahmed'in Cülûsuna Tarih" başlıklı kıt'a şeklinde yazılmış bir şiir (Kt. 2) vardır. Şair, Sultan Ahmed'e "Semiyy-i Fahr-i 'âlem" övgüsünde bulunmuştur. Bu ifade, "Hz. Muhammed ile aynı isimde olan" anlamına gelir:

Semiyy-i Fahr-i 'âlem-efserîne

Bulup virdi münâsib hayli elmâs (Kt. 2/2)

Felekte onun rütbesine karşılık gelecek bir miktar ya da ölçü yoktur:

⁵² Aktepe, M. "Ahmed III". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 2, 34.

Felekde rütbesine ey mühendis

Bulunmaz ‘akl ile mikdâr u mikyâs (Kt. 2/5)

Âsım Sultan Ahmed için, “O yeryüzünün ve denizlerin şâhı nereye giderse Hızır ve İlyâs onun rehberi olsun.” diye niyâzda bulunmuştur:

Ne semte ‘azm iderse reh-ber olsun

O şâh-ı berr ü bahre Hızır u İlyâs (Kt. 2/7)

3.1.1.3. Diğer Osmanlı hükümdârları

Dîvân’da adı geçen diğer hükümdârlar Sultan II. Mustafa için yazılan kasidenin (K. 6) bir beytinde toplanmıştır. Şair, Sultan II. Mustafa’nın, beyitte adı geçen hükümdârların tarzını aldığını düşünmektedir:

Fâtih ü Sultân Süleymân Şeh Selîm ü Hân Murâd

Tarzın aldı ol şeh-i gerdûn makâm-ı rûzgâr (K. 6/22)

3.1.2. Şehzâdeler

3.1.2.1. Şehzâde Mehmed (Sultan Ahmed’in oğlu)

Bosnalı Âsım, Sultan Ahmed’in oğlu şehzâde Mehmed’in doğumu için “Sultan Ahmed’in Şehzâdesi Mehmed’in Doğumuna Târih” başlıklı kıt’a şeklinde bir şiir (K. 6) kaleme almıştır. Şair “Şanlı Sultan Ahmed’in kendi dairesine şehzâde geldi.” demiş ve eklemiştir: “O şehzâde ki zühre gibi bir mürebbiye lâyıktır.”.

Harîm-i hâs-ı Sultân Ahmed-i zî-şâna **şeh-zâde**

Kudûm itdi ki lâyıkdur misâl-i zühre lâlâya (Kt. 6/9)

Şair, şehzâde için “Uzun bir ömür sürsün.” diyerek dualar etmiştir:

Mu’ammer olsun ol **şeh-zâde** tûl-i ‘ömr ile tâ kim
Sürûd ile safâ-bahş ola zühre bezm-i vâlâya (Kt. 6/10)

Şehzâde Mehmed, gelişyle bütün dünyaya gönül şenliği vermiştir:

Didi târîh-i teşrîfin cihâna hâtif ey ‘Âsım
Safâ virdüñ kudûm-ı **şâh Mehmed** cümle dünyaya (Kt. 6/11)

3.1.3. Diğer Devlet Görevlileri

3.1.3.1. Bosna valisi Câfer Paşa

Bosnalı Âsım, Bosna Valisi Câfer Paşa için kıt’a şeklinde (Kt. 4) bir tarih düşmüştür. Câfer Paşa, din mülkünün padişahı olmakla ünlü bir vezirdir ki bu makam sonra cennete kavuşturan bir makamdır:

Ey vezîr-i nâmdâr-ı pâdşâh-ı mülk-i dîn
Bu makâm âhir olurmuş mevsıl-ı dâru’s-selâm (Kt. 4/1)

Devamında ise şair, Câfer Paşa’nın bu makamının sabit olması için dua etmiş ve herkesten de bunu beklemiştir:

Vâcib oldı her kese itmek bu yüzden hep du’â
Sâbit olsun bu makâm-ı hûb ilâ yevmi kıyâm (Kt. 4/4)

3.1.3.2. Bosna valisi Halil Paşa

Dîvân’da Bosna Valisi Halil Paşa’nın medhi için yazılan üç kaside (K. 8, K. 12, K. 17) yer alır. Adaletli ve cömert olmasıyla anılmıştır ki bu vasıflarıyla Bosna halkını mutlu etmiştir:

Müşîr-i ma'delet-âyîn **Halil Paşa** kim

Keremle Bosna ahâlîsin eyledi dil-şâd (K. 8/18)

Eğer Nerîman, Rüstem ve Kışvad onun ordusunun düzenini görselerdi, onlar bile bu düzeni takdir ederlerdi:

Göreydiler hele tertîb-i ceysin ol sadruñ

Pesend iderdi Nerîmân u Rüstem ü Kışvâd (K. 8/26)

Hüner ehli olanlar, Halil Paşa'nın güzel zikrini gönülden samimiyetle her gün okudukları dualara ekleseler bunda şaşılacak bir şey yoktur:

'Aceb mi eylese zikr-i cemîlüñ ehl-i hüner

Hulûs-ı bâl ile her gün zamîme-i evrâd (K. 8/36)

Şaire göre, kalemlerin bile Halil Paşa'nın vasıflarını yazması mümkün değildir:

Çalındı gerçi mürekkebe ağızlarına velî

Ne mümkün eyleyeler vasf-ı zâtuñı aklâm (K. 12/54)

Halil Paşa'nın adaletli ve insafli olduğu son kasidede de dile getirilmiştir:

Andan ayrılmayalar şâm u seher itmişler

'Adl ü insâf ezelde dahi 'ahd ü peymân (K. 17/28)

3.1.3.3. Bosna valisi Mehmed Paşa

Dîvân'da Bosna Valisi Mehmed Paşa'ya sunulan iki kaside (K. 10, K. 13) vardır. İlk kasidede şairden eli bir lütuf denizidir ve her zaman cömerttir diye bahsedilir:

Desti bir kulzüm-i lutf u kerem-i her demdür

Ne 'aceb cûy-sıfat aksa aña kalb-i dijem (K. 10/14)

Aynı kasidesinin duâ bölümünde şair, Mehmed Paşa'nın "devlet ve sıhhat nimetlerinden faydalanmasını ve gönlünün aynasına elem tozunun konmamasını" dilemektedir:

Behredâr-ı ni'am-ı sıhhat ü devlet olasın

Konmaya âyine-i hâtıruña gerd-i elem (K. 10/34)

Diğer kasidede ise Mehmed Paşa'nın Bosna için verdiği mücâdelelerden, kahramanlığından, çabalarından söz edilmiştir:

Bosna'ya oldugını düşmen-i dînüñ kasdın

Duyduğı birle o dâna-yı nizâm-isti'dâd

Vardı ser-hadde olan kal'alara virdi nizâm

Bihke'yi eyledi gûyâ yeñi başdan bünyâd (K. 13/26-27)

3.1.3.4. İstanbul kadısı Abdullah Efendi

Dîvân'da İstanbul Kadısı Abdullah Efendi'den söz eden 29 beyitlik kısa bir kaside (K. 14) vardır. Şair, kasideye medhiye ile giriş yapmış ve Abdullah Efendi'den epey övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Onun vasıfları ne kalemle anlatılabilir ne de resimle çizilebilir:

Sebt eyleyemez menkabet-i zât-ı şerîfün

Yazsa ne kadar kılî-i hoş-erkâm-ı zamâne

Zerrîn varakı mihr-i ziyâ-güstere hattâ

Resm eylese evsâfuñı ressâm-ı zamâne (K. 14/10-11)

3.1.3.5. Köprülü-zâde Mustafa Paşa

Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, 1047 (1637) yılında Amasya'nın Köprü (Vezirköprü) kazasında doğdu. Köprülü Mehmed Paşa'nın oğludur. Dört yaşında iken babasıyla birlikte İstanbul'a gitti. Ağabeyi Fazıl Ahmed Paşa gibi medrese eğitimi gördü ve özel hocalardan ders aldı.⁵³ *Dîvân*'da yer alan ilk musammat Köprülü Mustafa Paşa'ya sunulmuştur. Şair, Mustafa Paşa'nın kahramanlığından, zulüm memleketlerine karşı verdiği mücâdelelerden, keskin kılıcından söz etmiştir:

Kan yagdururdu memleket-i zulme subh u şâm

Şemşîr-i tîzi tuhfe bir ebr-i matîr idi (Msm. 1/III/4)

Şair, onun asıl meylinin öteki dünyaya olduğunu ve devletin ona göre ikinci planda olduğunu da bir beyitte dile getirmiştir:

'Ukbâya meyli var idi ol zât-ı emcedün

Devlet yanında şahs-ı garîb ü hakîr idi (Msm. 1/III/7)

3.1.3.6. Sadrazam Râmî Paşa

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda Sadrazam Râmî Paşa için yazılmış iki tane kaside (K. 7, K. 16) vardır. Râmî Paşa, Sultan II. Mustafa'nın padişahlık döneminde sadrazamlık yapmıştır ki eserdeki bir beyitte de Sultan Mustafa ile alâkası söz konusu edilir:

⁵³ Özcan, A. (2002). "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 26, 263.

Semiyy-i şâh-1 mazlûm-1 cihân destûr-1 Dârâ-şân

‘Aceb midür ki ragbet aña **Sultân Mustafâ** eyler (K. 7/18)

Râmî Paşa barışa olan bağlılığıyla dünyayı ihyâ etmiştir ve onun zamanında kimse feryâd edip ağlamamıştır:

Cihânı itdi ihyâ in’ikâd-1 sulh ile el-hak

Zamânında ne bir kimse figân ne hod bükâ eyler (K. 7/19)

Onun güzel yüzünün vasıflarıyla alâkalı kalemin taze edâlı bir gazel yazmasında şaşılacak bir şey yoktur, diyerek şair; Râmî Paşa’yı övmekle birlikte kendi şiirinin de taze edâlı olduğunu dile getirmiştir:

Fart-1 şevkiyle n’ola vasf-1 cemâlinde anuñ

Hâme sebt eylese böyle gazel-i tâze-edâ (K. 16/38)

3.1.3.7. Vezir Yûsuf Paşa

Şair, dokuzuncu kasidesi olan “Kasîde Berây-1 Vezîr-i Azam” başlıklı şiirini Vezir Yûsuf Paşa’ya sunmuştur ki medhiye bölümüne geçmeden önceki beyitlerde Yûsuf Paşa’dan söz etmiştir:

Nice hidîv-i mükerrerem **vezîr-i Yûsuf**-sıdk

Ki hüsn-i sıdkına dil-dâdedür benî âdem (K. 9/4)

O öyle bir vezirdir ki bütün millet onun temiz fikirlerini her zaman iyi ve güzel bulur:

Sen ol vezîr-i memâlik-güşâ-yı hikmetsin

Ki re'y-i pâküñe tahsîn ider cemî'-i ümem (K. 9/34)

Yusuf Paşa'nın da yazıyla ilgisinin olduğu yine kasidedeki bir beyitten anlaşılmaktadır:

'Aceb mi vasf-ı ser-i tîg ü hâmeñe kilcüm

İderse bu gazel-i tâze-tarzumı munzam (K. 9/38)

3.1.4. Târihî ve Efsânevî Şahsiyetler

3.1.4.1. Âsaf, Nizâmü'l-mülk

Doğu edebiyatlarında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan bu unvan, Süleyman peygamberin meşhur veziri ve İsrailoğulları soyundan gelen Âsaf b. Berhiye'den kalmadır. Bu kişinin ilm-i simyâ ve bu tür garip ilimlere sahip olduğu söylenir.⁵⁴

Nizâmü'l-mülk ise Büyük Selçuklu Devleti'nin bir veziri olup "Siyâsetnâme" ismini verdiği öğütleri yazmıştır.⁵⁵

Âsaf ve Nizâmü'l-mülk bir beyitte güzellik ve zarafet sembolü olarak anılmışlardır:

Olmasa fazlı ger Âsaf'la Nizâmü'l-mülk'ün

Şâhid-i re'y bulur mıdı hele hüsn ü bahâ (K. 16/24)

3.1.4.2. Ayaz, Mahmûd

Ayaz, Mahmûd-ı Gaznevî'nin kölesi ve mahbubunun adıdır. Rivâyet ederler ki Sultan Mahmûd bir gece neşe ve keyif ile kendinden geçmişken nedimlerine emrederek saçlarını kesmelerini ister. Ayaz rıza gösterir ve saçları kökünden kesilir. Ertesi sabah durumu gören padişah şaşırır ve çok pişman olur. Bir daha içki içmemek için tevbe eder.

⁵⁴ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 33.

⁵⁵ www.biyografi.net [erişim tarihi: 03.02.2019]

Bunun içindir ki Ayaz çok zaman zülûf ile birlikte anılır. Şairler sevgililerini Mahmûd'a kendilerini de Ayaz'a benzetirler.⁵⁶ Ayaz ve Mahmûd, *Dîvân*'da iki beyitte yer almıştır. İlkinde şair klasik kullanıma uygun olarak sevgilisini Mahmûd'a kendisini ise Ayaz'a benzetmiştir:

Geleydi bir dahi dehre **Ayaz**'ı **Mahmûd**'uñ

Bu demde zülfine ey dil hevâ mı var yokdur (G. 65/3)

İkinci kullanımda ise Âsım, Ayaz'ı zülûf ile birlikte kullanmıştır. “Mahmûd'un gam gecesi Ayaz'ın aşk bağından çektiğini, amber kokulu zülfünün arzusuyla kendisinden geçmeyen bilmez.” diyerek bu defa sevgilisini Ayaz'a kendisini ise Mahmûd'a benzetmiştir:

Şeb-i gam çekdügin **Mahmûd Ayaz**'uñ kayd-ı 'aşkından

Hevâ-pervâz-ı zülf-i 'anber-âgîn olmayan bilmez (G. 169/2)

3.1.4.3. Behrâm

Behrâm, Sâsaniyân sülâlesinden Yezdicerd oğlu olup kuvvet, cesaret ve adaleti ile meşhurdur.⁵⁷ Behrâm, beyitlerde kılıcıyla, kahramanlığıyla, kan dökmesiyle toplamda yedi anılmıştır:

Dil-âver bir sipâhîdür terakkî-bahş o sultânî

N'ola tîmârın itdürse kılıç **Behrâm**-ı hûn-pâlâ (K. 4/78)

⁵⁶ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 43-44.

⁵⁷ Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 30.

Bu demde zühreye karşı kılıçlı itmede raks

Felekde el yudı kan dökmeden meger **Behrâm** (K. 12/5)

3.1.4.4. Bijen, gîv, sâam, sührâb

Dîvân'da Acem kahramanları genellikle ortak beyitlerde kullanılmışlardır. Aynı beyitleri farklı maddelerde tekrar etmemek adına ortak beyitlerde adı geçen şahsiyetleri bir maddede toplamayı uygun gördük.

Bijen, Rüstem'in kız kardeşinin oğludur. Adı beş beyitte anılmıştır. Genellikle “şah” ya da “şeh” lakabıyla anılır.⁵⁸

Bu neberd-i gayret-endâz-ı revân-ı Rüstem'i

Gösterince ol şeh-i **Bijen** hüsâm-ı rûzgâr (K. 6/16)

Gîv, İran'ın efsânevî kahramanlarından biri olan Rüstem'in damadıdır.⁵⁹ Diğer Şehnâme kahramanlarıyla birlikte ve bir de şahsî olarak kılıcıyla beyitlerde Gîv'den söz edilmiştir:

Çeşm-i mestûn nîgeh-i dem-be-deminden bilinür

Gîv saht-ı 'Arab'da tâ-ı dü deminden bilinür (G. 99/1)

Sâam da Nerîmân oğlu Sâam diye bilinen Şehnâme'nin ünlü kahramanıdır.⁶⁰ Şair bir beytinde Sâam'ın savaş meydanındaki kahramanlığı ile kendisinin söz meydanındaki başarısını özdeşleştirmiştir:

Devründe benüm şimdi vegâgâh-ı suhanda

Bir cümlede hasm-efgen olan **Sâam**-ı zamâne (K. 14/16)

⁵⁸ Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 30.

⁵⁹ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 168.

⁶⁰ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 603.

Sührâb ise Rüstem'in oğludur.⁶¹ *Dîvân*'da iki beyitte adı geçmiştir. Rüstem ile birlikte güçlü ve kuvvetli olmalarıyla anılmışlardır:

Saf-der-i hasm-ı riyâ Haydar-ı kerrâr-ı vegâ

Şîr-i meydân-ı gazâ Rüstem-i **Sührâb**-tüvân (K. 17/21)

Bu şahısların ortak olarak adının geçtiği ise iki beyit vardır.

Sâm-ı **Sührâb**-tüvân Güstehem-i **Gîv**-neberd

Rüstem-i ser-şiken-i bebr-i ner ü şîr-i ücem (K. 10/8)

Rüstem [ü] **Sâm**-ı velâ **Gîv** [ü] Nerîmân-ı zamân

V'ey perîşân-kün-i saff-ı sipeh-i bagy ü fesâd (K. 13/37)

Bosna Valisi Mehmet paşa için yazdığı kasidede ise Âsım, Mehmet Paşa'nın yeni tarzdaki savaş icadını Kubâb, Nerîmân, Gîv ve Bijen'in rûhlarının bile kıskanacağını ifade etmiştir:

Şimdi hoş-tarz-ı nev îcâd-ı neberd ile odur

Reşk-i rûh-ı **Bijen** ü **Gîv** ü Nerîmân u Kubâd (K. 13/8)

3.1.4.5. Cem, cemşîd

İran'da hüküm süren Pişdâdî sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarı olan Cem, Cemşasp, Cemşîd, Cemşîdûn adlarıyla da bilinen Cemşid rivayetlere göre yedi

⁶¹ Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 33.

yüzyıl İran’da egemenlik sürdükten sonra Sâbiî dini bağlılarından Dahhâk tarafından yenilgiye uğratarak tahtı ele geçirilip öldürülmüştür.⁶²

Cem, klasik şiirimizde daha çok şarapla ve kadehle anılmıştır. İncelediğimiz *Dîvân*’da ise kahramanlığıyla, diğer İran şahıslarıyla birlikte, makam ve mevkisiyle, önder olmasıyla söz konusu edilmiştir. Beyitlerde Cem’in muhtelif isimlerinden yalnızca Cem ve Cemşîd kullanılmıştır:

Kâm-bahş-ı ümerâ saf-der-i sahn-ı heycâ

Kible-i ehl-i gazâ dâver-i **Cemşîd**-haşem (K. 10/12)

Server-i **Cem**-şiyemâ dâver-i Hâtem-himemâ

Ey kemâl-i kerem ü lutf ile memdûh-ı ümem (G. 10/25)

Cem, klasik şiirimizin genelinde olduğu gibi *Bosnalı Âsım Dîvânı*’nda da şarapla anılmıştır:

Gûşe-i mihnetde alsam destüme câm-ı **Cem**’i

(Msm. 5/VI/1)

Yine işret ve meclis kavramları da Cem ile birlikte kullanılmıştır:

Taht-ı ‘işretde kimi **Cem** gibi fermân-fermâ

(Msm. 7/III/1)

Dîvân’ın gazeller kısmında ise Cem çoğunlukla kadehle birlikte anılmıştır:

⁶² Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 204.

Âfiyet-bahş-ı esîr-i her teb-i gamdur kadeh

Hak budur kim âb-rûy-ı çeşme-i **Cem**'dür kadeh (G. 35/1)

Şaire göre rind tipi ve Cem'in yaradılışları birbirine benzemektedir:

Tînet-i pâkinde 'Âsım gıll u gışdan yoú eser

Ol sebebden rind-i **Cem**-meşreble hem-demdür kadeh (G. 35/5)

Şaire göre şarap, Cem'in yüz suyudur:

Eger olsa kesr câm-ı mey-i hoş-güvâr 'Âsım

Dökilürdi âb-rûy-ı **Cem**-i bâde-h'âr dirler (G. 50/7)

Safa kadehi, Cem'den beri kırık kalmıştır:

Göñül ben gayrisin bilmem velî benden sorarlarsa

Dirin **Cem**'den beri câm-ı safâ meksûr kalmışdur (G. 98/3)

3.1.4.6. Dârâ, Keyhusrev, Keykubâd

Keyhusrev, Keyaniler hanedanının ünlü hükümdarlarından ve Şehnâme'ye göre üçüncüsü olan, Siyâveş'in Efrasiyâb'ın kızı Ferngîs ile evliliğinden olma oğlu ve Kâvûs'un torunudur.⁶³ Husrev ve Keyhusrev *Dîvân*'da aynı kişiyi anlatmak için kullanılan isimlerdir.

Kahramanlığıyla anılmıştır.

Dârâ, Erdeşîr-i Dîrâzdest'in oğlu ve on dört yıl boyunca İran'a hükmeden Ahâmeniş kralıdır.⁶⁴

⁶³ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 464.

⁶⁴ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 233.

Keykubâd ise Keyâniler hanedanının ilk hükümdarıdır.⁶⁵ Keykubad, beyitlerde nâmı olmadan Kubad şekliyle de iki beyitte geçmiştir. Bir beyitte bu üç Şehnâme kahramanı birlikte anılmışlardır:

Key-kubâd-1 Cem-haşem Dârâb-1 Key-husrev-hıdem

Tâc-bahşâ-yı havâkîn-i ‘ızâm-1 rûzgâr (K. 6/18)

Bunun dışında genellikle Keyhüsrev ve Dârâ aynı beyitte söz konusu edilirler:

Levhaşa’llâh **Husrev** [ü] **Dârâ** nizâm-1 rûzgâr

Râyiz-i yek-rânı çerh-1 zer-licâm-1 rÿzgâr (K. 6/1)

3.1.4.7. Ferîdûn

Ferîdûn, Pişdâdiyân sülâlesinden altıncı hükümdar olan İranlı meşhur padişaktır.⁶⁶ *Dîvân*’da iki kaside ve bir tahmiste adı geçmiştir. Şair, Ferîdûn’un dîn-i Ahmed’e hizmet etmesinden söz etmiştir:

Hasbeten li’llâh dîn-i Ahmed’e hıdmet idüp

O şehen-şâh-1 **Ferîdûn**-ihtişâm-1 rûzgâr (K. 6/23)

Bir başka beyitte ise Âsım, baharın gelmesini bahar tabiatlı Ferîdûn’un yeşil ipekli kumaş döşetmesi olarak aktarmıştır:

Atlas-1 haêrâyı döşetdi yine

Şâh-1 **Ferîdûn**-şiyem-i nev-bahâr (K. 5/27)

⁶⁵ Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 470.

⁶⁶ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 153.

3.1.4.8. Güstehem

Güstehem, eski İran pehlivanlarından iki tanesinin oğullarının adıdır. Bunlardan birinin padişah olduğu da rivayet edilir. Özellikle kasidelerde övülen kişilerin benzetildiği kahramanlar arasında anılır.⁶⁷ Şehnâme kahramanlarındandır. *Dîvân*'da üç beyitte adı geçmiştir. Şair, Bosna Valisi Halil Paşa için yazdığı kasidesinde, “Güstehem ile Kubad eğer senin devrinde dünyaya gelselerdi kapında köle, kulağında küpe olurlardı.” diyerek Halil Paşa'yı övmek için Güstehem'den söz etmiştir:

Derinde bende-i halka be-gûş olurlardı

Geleydi devr-i şerîfnde **Güstehem**'le Kubâd (K. 8/27)

3.1.4.9. Hâtem-i Tâî

Hâtem-i Tâî Arap kabileleri arasında cömertliğiyle tanınmıştır. Asıl adı İbn Abdullah b. Sa'd'dır. *Dîvân* şiirindeki genel kullanımına uygun olarak incelediğimiz eserde de cömertliğiyle anılmıştır:

Sen ol vezîr-i kerem-pîşesin ki degdi saña

Cihânda hâtem-i cûd u sehâvet-i **Hâtem** (K. 9/33)

Yukarıdaki şahıslar dışında Acem şahıslarından **Behmen**, **Tayyar** ve **Hüsrev-i Sancar** ile **Kârûn** da beyitlerde adı geçen şahıslardandır. Yalnızca birer beyitte söz konusu edilmişlerdir. **Kârûn**, Hz. Mûsâ'nın akrabasından olup delâletiyle toprağı altın yapma sanatı olan kimyâyı öğrenmiş ve bu sayede çok zengin olmuştur.

3.1.4.10. İskender

Eskiye dair bilinen iki İskender vardır. Birisi “İskender-i Zülkarneyn” ve ikincisi de Makedonyalı “Büyük İskender”dir. İskender-i Zülkarneyn, *dîvân* edebiyatında “âb-ı hayât,

⁶⁷ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 177.

Hızır, Ye'cüc ve Me'cüc, sedd-i İskender, Dârâ, âyine-i İskender” gibi kişi ve kavramlarla birlikte anılmıştır. Bu bağlamda İskender’in anıldığı bir beyitte sedd-i İskender’e de yer verilmiştir:

Ayna da *Dîvân*'da İskender ile birlikte söz konusu edilen kavramlardandır:

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda İskender ile ilgili “sedd-i İskender ve mir'ât-ı İskender” dışında “Hızır, âb-ı hayât, Ye'cüc” kişileri ve kavramları da söz konusu edilmiştir.

3.1.4.11. Kişvâd

Kişvâd, Keykavus döneminin Mehistan meclisinde biçimlenmiş ünlü bir kraldır.⁶⁸ Adı, *Dîvân*'da ikisi kaside biri gazel olmak üzere üç şiirde anılmıştır. Beyitlerde Nerîmân, Rüstem gibi Şehnâme şahıslarıyla birlikte yer alır:

Bir başka beyitte ise Kişvâd'ın mücadelelerinden söz edilmiştir:

3.1.4.12. Nerîmân

Nerîmân Rüstem'in dedesi, Sâm'ın da babasıdır ve pehlivandır. Şair, Bosna Valisi Halil Paşa için yazdığı bir kasidesinde “Onun ordusunu tertip etme tarzını Nerîmân, Rüstem ve Kişvâd görselerdi onlar bile beğenirlerdi.” demiştir:

Nerîmân'ın kahramanca katıldığı gazâlardan da bahsedilmiştir:

3.1.4.13. Rüstem

İran'ın millî kahramanı olan Zâloğlu Rüstem; Sâm'ın torunu, Zâl'ın oğlu, Sührâb ve Ferâmurz'un babası, Bijen'in dedesidir. Firdevsî'nin *Şehname*'sinde efsanevi yaşam öyküsü anlatılan Rüstem, Keykubad zamanından Keyhusrev'in ölümüne kadar cihan pehlivanı yani Emîrü'l-Ümerâ olarak anılır. Yalnız oğlu Sührâb'a yenilmiş, fakat ikinci

⁶⁸ <https://keykubat.blogspot.com/> [erişim tarihi: 11.11.2018]

karşılaşmada onu alt edip hançerlemiş ve hançerledikten sonra kendi oğlu zannettiği kişinin aslında rakibinin, oğlu olduğunu fark etmiştir.⁶⁹

Rüstem, *Dîvân*'da Cem'den sonra adı en çok geçen kahramandır. Behmen, Tehem, Tehemten lakaplarıyla da *Dîvân*'da adı geçmiştir. Kahramanlığıyla anılmıştır. Din için Rüstem kadar kahramanca ve korkusuzca savaşan ikinci bir kişi yoktur:

Rüstem her ne kadar kahramanlığıyla bilinse de Hz. Muhammed'in karşısında bir zafere erişemez:

Bir gazelde ise sevgili, kan dökmede ve zâlimlikte Rüstem'e benzetilmiştir:

3.1.4.14. Bermekî

Bermekî, Harûnu'r-Reşîd zamanında vezirlik eden bir ailenin Hâlit, Yahyâ, Fâzıl, Câfer adında dört oğlunun soyadıdır. Bağış, cömertlik örneği tutulmuştur.⁷⁰ *Dîvân*'da beş beyitte geçmiştir ve bu beyitlerin üçünde Hâtem-i Tâî ile birlikte cömerlik örneği olarak söz edilmiştir:

Bermekiyyü'l-himem firişte-hıdem

Hâtemiyyü'l-şiyem yem-i zahhâr (K. 15/44)

Hâtem-i ebr-i 'atâ **Bermeki**-i bahr-i sehâ

Ser-i hayl-i küremâ Ma'n-i ma'âden-ihsân (K. 17/22)

⁶⁹ Cengiz, A., (2017). "Dîvân Şiirinde Destan Kahramanı Olarak Zaloğlu Rüstem". *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 1(1), 33-43.

⁷⁰ Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On Sekizinci Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 89.

3.1.5. Şairler

3.1.5.1. Azmî-zâde Hâletî

XVII. yüzyılın rubailerıyla şöhret kazanmış şairi, Azmî-zâde Hâletî'dir. 1570 tarihinde İstanbul'da doğmuş, iyi bir öğrenim görmüştür. Hacimli bir Dîvân'ı vardır. Hâletî'nin yaklaşık 1000 tane rubaisi bulunmaktadır.⁷¹

Bosnalı Âsım, eserinde Hâletî'nin bir gazelini tahmis etmiştir:

dîde-i giryâmı n'eylersin (Msm. 9/V)

3.1.5.2. Bâkî

Bâkî, XVI. yüzyılın şiir üstâdlarından birisidir. Kendi döneminde ve daha sonraki dönemlerde yetişen şairleri derinden etkileyen şairlerin başında Bâkî gelir. Bâkî'nin asıl ismi Mahmud Abdülbâkî'dir. Kabiliyeti sayesinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın dikkatini çekmiş ve övgüsüne ulaşmıştır. Bâkî, zamanında Sultanu'ş-Şu'arâ olarak anılmıştır. Bâkî birçok eser kaleme almıştır ama ona asıl şöhret yollarını açan Divân'ıdır.⁷²

Divân'da şair, yine kendi şiirinden övgüyle bahsettiği iki beyitte şiirlerini ve şairliğini Bâkî ile kıyaslamıştır. Bir gazelinin makta beytinde Âsım, sevgilinin dudağının vasıflarıyla ilgili gazelini, mucizevî sözler söyleyen beyâna sahip Bâkî'nin temiz rûhunun bile kıskanacağını söylemiştir:

ı pâk-i **Bâkî**-i mu'ciz-beyân reşk eylesün (G. 300/5)

Bir başka gazelde ise şair, "Nükteden anlama gayretine ulaşmış olan Âsım olmasa merhûm Bâkî'nin şiir tarzına kim şan verirdi?" diyerek kendisini Bâkî'den de üstün gördüğünü ifade etmiştir:

Son olarak Âsım, Bâkî'nin iki gazelini tahmis etmiştir:

⁷¹ Eflatun, M. (2012). "Yüzyıllara Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi", A. Mermer. (Editör). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Sekizinci Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 492.

⁷² Eflatun, M. (2012). "Yüzyıllara Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi", A. Mermer. (Editör). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Sekizinci Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 476.

3.1.5.3. Bosnalı Ferîdûn Efendi

Bosnalı Âsım, eserinde Bosnalı Ferîdûn Efendi için bir tercî-bend kaleme almıştır. Şair, söz konusu şiirinde Ferîdûn Efendi'den “şâ'ir-i pâkîze-güftâr” diye söz etmiştir:

Döner câm-ı hilâlî nice sâl ey çerh-ı dûn ammâ

Getürmez nutka böyle **şâ'ir-i pâkîze-güftârı** (Msm. 2/III/6)

Şair, Ferîdûn Efendi'yi başka şairlerle kıyaslamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz şairler dışındaki “**Nahşeb, Hâfız, Nizâmî, Husrev, Mezâkî, Neşâtî, Fehîm, Sâmi'î, Şehrî, Sabrî, Sâbir, Nazîm, Câmi, Sehbân, Hâkânî**” adlı şairler Ferîdûn Efendi'ye yazılan bu şiirde sadece bir kere anılmışlardır. Bu sebeple onları ayrı ayrı maddelerde vermek yerine bu şiirde geçtiği hâlleriyle vermeyi uygun gördük. Ayrıca bu şairler dışında, yukarıda ayrı birer madde açtığımız şairlerden “**Örfî, Hayyâm, Sâ'ib, Bâkî, Nef'î, Riyâzî, Selmân, Hassân**” isimli şairler de bu şiirde yeniden anılmışlardır:

O bir '**Örfî** [vü] **Hayyâm** insicâm-ı nazm ider hâlâ

'Adîlin bulmamışdur fikr-i **Sâ'ib** şi'r ü inşâda (Msm. 2/V/3)

Hilâlî beñzemez aslâ o mâh-ı **Nahşeb-i** nazma

Benümle müttelikdür ehl-i dâniş hep bu da'vâda (Msm. 2/V/4)

O merzûbûm-ı Rûm'ün **Hâfız-ı** hoş-gûyı olmuşdur

Tasavvuf-gûne icâd-ı kelâm-ı râst-ı ma'nâda (Msm 2/V/5)

O üstâd-ı **Nizâmî** ihtirâ'a **Husrev-i** sâni

'Aceb mi dinse şîrînkârî-i nazm-ı dil-ârâda (Msm. 2/V/6)

Niçün erbâb-1 nazm-1 dil-nişîne i'tibâr itdün

Hezârn şâ'ir-i mu'ciz-dem-i 'Îsâ-şi'âr itdün

Gelüp **Bâkî** vü **Nef'î** vü **Riyâzî** vü **Mezâkî**'yi

Neşâtî vü **Fehîm**'i şâ'ir-i fazl-iştihâr itdün (Msm. 2/VI/2)

Nikât-1 **Sâmi**'î vü **Şehri** vü **Sabrî** vü **Sâbir**'le

Miyân-1 nükte-sencân-1 'Acem'de iftihâr itdün (Msm. 2/VI/3)

Dem-i cân-bahş-1 **Vecdî** vü **Nazîm**-i nükte-perverle

Meşâm-1 ehl-i nazm-1 tâzeye nükhet-nisâr itdün (Msm. 2/VI/4)

Şikest itdün anuñda câm-1 'ömrin bezm-i fânîde

Aña ey sâki-i gerdûn dimişken **Câmi**-i sâni (Msm. 2/VII/3)

'Adem iklimine göndermeyince durmaduñ bir an

O '**Örfi**-ihtirâ' [u] gıpta-pâş-1 rûh-1 **Selmân**'ı (Msm. 2/VII/4)

Niçün kem-nâm itdün ey sipihr-gadr u hayf-ülfet

O **Sehbân**-1 benâm-1 zevk-bahş-1 rûh-1 **Hassân**'ı (Msm. 2/VII/5)

Ferîdûn gelmeye devründe ey gerdûn-1 dîn-perver

Zuhûr eylerse de sad **Husrev**-i şâhî vü **Hâkânî** (Msm. 2/VII/6)

Bütün bu şairler dışında da bir beyitte eseri “*Şehnâme*” dolayısıyla İranlı şair Firdevsî’den söz edilmiştir:

Söylenür tâze bu heycâ hele meclis meclis

Köhne *Şeh-nâme*-i **Firdevsî**’yi itmezler yâd (K. 13/35)

3.1.5.4. Bosnalı Sâbit Efendi

Bosna’nın Uziçe kasabasında dünyaya geldi. Asıl adı Alâeddin Ali olup “Sâbit” mahlasıdır. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte hakkında araştırma yapan Rypka onun 1650 yılı civarında doğmuş olabileceğini söyler. İlk eğitimini Müftü Halil Efendi’den aldıktan sonra İstanbul’a gitti ve Kaptanıderyâ Seydizâde Mehmed Paşa’nın himayesine girdi. XVIII. yüzyıl başlarında adından sıkça söz edilen Sâbit’in şiirlerinde yerli ve yeni olma özelliğinin birlikte yürüdüğü, divan şiirinin geleneksel ve duygusal idealizminin kırıldığı, realizm, müstehcenlik ve mizah gibi unsurlara yer verildiği görülmektedir. Sâbit’in bir divanı ile yarım kalmış bir mesnevisi yanında bazı küçük hacimli mesnevileri vardır.⁷³

Dîvân’da Sâbit Efendi için yazılmış 56 beyitlik bir kaside yer almaktadır. Âsım, bu kaside dışında iki beyitte daha Sâbit Efendi’den söz etmiştir.

Ona göre sanatının kıymetini bilen kimse yoktur. Sâbit Efendi de olmasa şiirlerini yakacağını açıkça ifade etmektedir:

Eger **Sâbit Efendi** gelmese dîvân-ı eş’ârum

Yakardum âteşe ammâ telattuf ol aña eyler (K. 7/58)

Âsım’a göre kalem, Sabit Efendi’nin temiz elinde iyiyi ve kötüyü ayırt eden bir teraziye dönmektedir:

⁷³ Karacan, T. (2008). “Sâbit”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 35, 349-350.

Şi'r ü inşâsı iki çeşme-i ma'nâ ancak

Dest-i pâkinde dönerse n'ola mîzâna kalem (K. 11/29)

Âsım, Sâbit Efendi için “bilgili kimse, filozof” anlamlarına gelen “ferzâne” kelimesini kullanmakta ve onu yazdıklarının hep sevgilinin elif gibi olan boyuyla alakalı olduğunu dile getirmektedir:

Yazduğı hep [kim] elif-kâmet-i cânânesidür

Her ne dem alsa ele bu dil-i ferzâne kalem (K. 11/41)

3.1.5.5. Hassân b. Sâbit

Hassân b. Sâbit, Yesrib’de (Medine) dünyaya geldi. Kendisine atfedilen bir rivayette Resûl-i Ekrem’den yedi sekiz yıl önce (562-563) doğduğu kaydedilmekle birlikte 570 veya 590 yıllarında dünyaya geldiğine dair rivayetler de vardır. Hz. Peygamber’i, ashabını ve İslâm dinini müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunduğu için “şâirü’n-nebî”, Ebü’l-Hüsâm (keskin kılıç sahibi) ve Ebü’l-Mudarrib (iyi savaşçı) unvanlarıyla tanınmıştır; ayrıca annesine nisbetle İbnü’l-Fürey’a künyesiyle de bilinir. Hassân, Medine’nin yerleşik iki önemli Arap kabilesinden biri olan Hazrec’in Neccâroğulları kolundandır. Devrinin diğer önemli şairleri olan A’sâ, Nâbiga ve Hutay’e gibi Hassân b. Sâbit de şiirleriyle para kazanmaktaydı. Nitekim kaynaklar onun bir yıl Yesrib’de, ertesi yıl Gassânî saraylarında kaldığını ve melikler için söylediği kasideler karşılığında bol bahşiş aldığını zikretmektedir.⁷⁴

Âsım, Bosnalı Sâbit Efendi’ye yazdığı kasidesinin nesib bölümünde Hassân b. Sâbit’ten söz etmiştir:

Kıl kadar bozmadı tersîm-i nikât-ı pâkin

Hayli fermân-ber idi hâsılı **Hassân**’a kalem (K. 11/19)

⁷⁴ Elmalı, H. (1997). “Hassân b. Sâbit”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 16, 399-402.

3.1.5.6. Nef'î

Kaside üstâdı sayılan Nef'î, XVII. yüzyılın önde gelen şairlerindedir. Asıl ismi Ömer olup Erzurum Hasankaleli'dir. Şiire genç yaşlarda başlamıştır. Nef'î, 1635 yılında devrin sadrazamı Bayram Paşa'ya yazdığı hiciv yüzünden idam edilmiştir. Nef'î, divan şiirinde önemli bir yere sahiptir. Övgü ve yergilerinde aşırıya kaçan Nef'î'nin isyancı ve pervasız bir kişiliği vardır. Nef'î'nin Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân ve Sihâm-ı Kazâ isimli üç eseri vardır.⁷⁵

Nef'î, *Dîvân*'da üç beyitte anılmıştır. İlki, bir önceki maddede bahsetmiş olduğumuz Riyâzî ile birlikte anıldığı beyittir. (Bkz: İkinci Bölüm, Şahıslar, Riyâzî mad.)

Bosnalı Âsım, eserinde sık sık kendi şiirinden övgüyle bahsetmiş ve bu üslubu benimserken Nef'î'den etkilenmiştir. Bu durumu ise bir kasideinde açıkça dile getirmiştir. Nef'î'nin anıldığı ikinci beyit ise Bosnalı Âsım'ın bu husustan söz ettiği beyittir:

Bu temeddüh nedür ey 'Âsım-ı pür-lâf ü güzâf

Tarz-ı Nef'î'yi kasîdeñde idersin îrâd (K. 13/47)

3.1.5.7. Ömer Hayyâm

Ömer Hayyâm; İranlı âlim, şair ve filozoftur. 430-439 (1039-1048) yılları arasında Horasan eyaletinin merkezi Nîşâbur'da doğdu. Öğrenimini ve hayatının büyük bir kısmını orada ve Semerkant'ta geçirdi. Sözlükte hayyâm kelimesi "çadır yapımcısı" anlamına gelmekle birlikte onun İran'da yerleşmiş Arap asıllı Hayyâmî kabilesine mensup olabileceği de düşünülmektedir. İbn Sînâ ekolüne mensup bir âlim-filozof olduğu kabul edilen Ömer Hayyâm cebir, geometri, astronomi, fizik ve tıpla ilgilenmiş, müzikle uğraşmış, ayrıca adını ölümsüzleştiren rubâîlerini kaleme almıştır. Hayyâm rubâîleriyle tanınmış bir şairdir. İmâdüddin el-İsfahânî *Harîdetü'l-kaşr*'ında onu Horasan şairleri arasında sayar ve örnek olarak Arapça bir rubâîsini verir. Rubâîlerin sayısının Rubâ'ıyyât'ının istinsah tarihlerine göre günümüze yaklaştıkça arttığı görülmekte ve

⁷⁵ Eflatun, M. (2012). "Yüzyıllara Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi", A. Mermer. (Editör). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Sekizinci Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 488-489.

birçoğunun zamanla ona izâfe edilen başka şairlerin şiirleri olduğu anlaşılmaktadır. Kendi özgün üslûbunu yansıtan rubâîlerin sayısı 100 civarındadır.⁷⁶

Bosnalı Âsım, yine kendi şairliğini övdüğü bir beytinde Hayyâm'dan söz etmiştir. Âsım, bir kasidesinde kendisini nazım ve nesirde zamanın Hayyâm'ı olarak görmüş ve bunda şaşılacak bir şey olmadığını dile getirmiştir:

Feyz-i şeref-i terbiyetüñle n'ola olsam

Hem nesrde hem nazmda **Hayyâm**-ı zamâne (K. 14/15)

3.1.5.8. Örfî-i Şîrâzî, Sâib-i Tebrîzî

Örfî-i Şîrâzî ve Sâib-i Tebrîzî anıldıkları üç beyitte de birlikte anılmışlardır. Bu yüzden iki şairi de aynı maddede ele aldık.

Örfî-i Şîrâzî, 963 (1556) yılında Şîraz'da doğdu. Asıl adı Cemâleddin Muhammed'dir. Şîraz'da idarî ve hukukî görevler üstlenen babası Zeynelâbidîn Ali Belevî'nin mesleğine nisbetle "Örfî" mahlasını kullanmıştır. Bazı tezkire kitaplarında seyyid diye nitelendirilmişse de bunun doğru olmadığı söylenmiştir Şîraz'da öğrenim gören Örfî hat ve mûsikîde maharet kazandı. Küçük yaşından itibaren şiire olan meyli onu şiir meclislerine sevk etti. Sebk-i Hindî'nin ilk temsilcileri arasında yer alan, kendisini son derece beğenen ve Enverî, Hâkânî, Nizâmî ve Sa'dî gibi önemli şairleri bile hafife alan Örfî; Sa'dî-i Şîrâzî'nin Dîvân'ını istinsah etmiş ve şiirlerinden etkilenmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk şairlerince tanınmaya başlanan Örfî, Türk edebiyatında etkili olmuş, birçok şair ondan övgüyle söz etmiştir. Bunların arasında Nef'î, Râmî, Cevrî İbrâhim Çelebi, Nâbî, Nedîm, Münif, Erzurumlu Zihni, Şeyh Galib, Nigârî, Leskofçalı Galib ve Ziyâ Paşa gibi şairler vardır. Örfî'nin bazı şiirleri tahmis edilmiş, şiirlerinden seçmeler yapılmış ve bir kısmı şerh edilmiştir.⁷⁷

Sâib-i Tebrîzî ise Bazı kaynaklarda 1010 (1601) veya 1016 (1607) yılında dünyaya geldiği belirtilirse de Kandehar'ın II. Abbas tarafından zaptı sırasında (1058/1648) altmış yaşında olduğu bilgisinden hareketle Tebriz'de veya İsfahan'da 999'da (1591) doğduğu söylenebilir. Babası Mirza Abdürrahim, Tebriz'in önde gelen tüccarlarından. Sâib çok

⁷⁶ Unat, Y. (2007). "Ömer Hayyâm". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 34, 66-68.

⁷⁷ Kurtuluş, R. (2007). "Örfî-i Şîrâzî". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 34, 96-97.

küçük yaşta iken ailesi Safevî Hükümdarı I. Abbas'ın emriyle Tebriz'den İsfahan'a göç ettiğinden eğitimi ve yetişmesi bu şehirde oldu. Safevî Devleti'nin en parlak döneminde yetişen Sâib bir Türk şairi olmasına rağmen Fars edebiyatında yeni bir ekol kurmuş ve Hint üslûbunun (sebk-i Hindî) sayılı temsilcileri arasında yer almıştır. İran, Hindistan, Azerbaycan ve Orta Asya'daki birçok şair üzerinde güçlü etkisi olan Sâib şiirlerinde ince hayalleri, lafız ve mâna sanatındaki mahareti, geniş muhayyilesi ve yeni mazmunlar bulması ile önem kazanır.⁷⁸

Örfî nükte bilmesiyle ve yeni söyleyişle anılırken Sâ'ib ise renkli nazımları ve nükteli sözleriyle eserde yer almışlardır:

‘Örfî-i nükte-verâ Sâ’ib-i rengîn-nuômâ

Medhüni yazmak için gelse de meydâna kalem (K. 11/32)

Sâ’ib-i tâze-edâ ‘Örfî-i mazmûn-pîra

Nazm ile şöhre-i âfâk re’îsü’ş-şu’arâ (K. 16/46)

3.1.5.9. Riyâzî

Riyâzî, 980 (1572) yılında babası Birgili Mustafa Efendi'nin kadılık yaptığı Mekke'de doğdu. Asıl adı Mehmed olup anne tarafından da köklü bir ulemâ ailesine mensuptur. Riyâzî, kendinden önce yaşayan şairlerden etkilendiği gibi kendinden sonraki şairleri de etkilemiştir. Kendi döneminde edebiyat muhitlerinde etkili sayıldığı, Kafzâde Fâizî, Azmîzâde Mustafa Hâletî, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, Nev‘îzâde Atâî gibi şairlerle dost olduğu, Nef‘î ve Tıflî Ahmed Çelebi'nin husumetini üzerine çektiği bilinmektedir.⁷⁹

Bosnalı Âsım'ın kendi şiirinden övgüyle bahsettiği şiirlerinden birinde Nef‘î ile birlikte anılmıştır. Şair, kendisini gazelde Riyâzî ve kasidede ise Nef‘î'den bile başarılı bir şair olarak görmektedir. Riyâzî'nin gazelleri ve Nef‘î'nin kasidelerinin güzelliği, herkes tarafından bilinen su götürmez bir gerçektir; fakat Âsım'ın can bağışlayan taze şiirleri ortaya çıktığından beri Riyâzî ve Nef‘î'yi kimse anmaz olmuştur:

⁷⁸ Sadıkoğlu, C. (2008). “Sâib-i Tebrîzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 35, 541-542.

⁷⁹ Açıkgöz, N. (2008). “Riyâzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 35, 144-145.

Gazelde gerçi **Riyâzî** kasîdede Nef'î

Müsellem olduğımı bildi âşinâ ile yâd (K. 8/50)

Velî zuhûr ideli tâze nazm-ı cân-bahşum

Yanumda anları hiç kimse şimdi itmez yâd (K. 8/51)

3.1.5.10. Selmân-ı Sâvecî, Tâlib-i Âmulî

Tâlib-i Âmulî, Mâzenderan'ın Âmul şehridir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1007 (1598-99) yılında Âmul'e yönetici tayin edilen Mirza Ebü'l-Kâsım Han'a yazdığı bir kasidede yirmi yaşında olduğunu belirttiğine göre 987'de (1579) doğduğu söylenebilir. Mahlası "Tâlib" ise de bazı şiirlerinde "Âşûb" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinde matematik, geometri ve felsefe okuduğunu belirtmesi iyi bir eğitim aldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca iyi bir hattat olduğu bilinmektedir. Kısa ömrüne rağmen Tâlib'den geriye hacimli bir şiir külliyyatı kalmıştır. Fars şiirinde sebk-i Hindî akımının önde gelen şairlerindendir.⁸⁰

Selmân-ı Sâvecî, Tahran'ın 125 km. güneybatısında yer alan Sâve şehrinde dünyaya geldi. Firâknâme adlı mesnevisindeki kayda göre doğum tarihi 709 (1309) olmalıdır. Kasidede Menûçihri, Senâî, Evhadüddîn-i Enverî, Hâkânî-i Şirvânî ve bilhassa Zahîr-i Fâryâbî ile Kemâleddîn-i İsfahânî gibi şairleri örnek almış, ancak lafız ve mâna açısından kendi şiirine özellikler kazandırmıştır. Selmân gazelde de Sa'dî-i Şîrâzî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin takipçisidir. Özellikle Sa'dî'nin tesiri açıktır. Selmân ile Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerindeki vezin, kafiye ve mazmun beraberliği aralarındaki yakın irtibata işaret etmektedir. Hâfız, Selmân'ı zamanın önde gelen kişisi ve şiir ülkesinin padişahı olarak över. Selmân, Farsça ve Türkçe yazan daha sonraki şairler tarafından örnek alınmış, şiirlerine nazîreler yazılmıştır.⁸¹

Bosnalı Âsım, kendi şiir sanatından övgüyle bahsettiği beyitlerden birinde Tâlib'den söz etmiştir. Âsım, kendi şiiri varken Tâlib ve Selmân gibi eski şairlerin zamanı geçmiş şiirlerini yazmak için kalemin naz etmesine bile şaşırılmamaktadır. Onun şiirleri tazedir ve Tâlib ve Selmân adlı şairlerin şiirlerinden daha çok yazılmaya değerdir:

⁸⁰ Kırancı, H. (2010). "Tâlib-i Âmulî". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 39, 505-506.

⁸¹ Karaismailoğlu, A. (2009). "Selmân-ı Sâvecî". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 36, 446-447.

Var iken nazm-ı terüm nâz iderse ne ‘aceb

Sebt-i şî'r-i kühen-i **Tâlib** ü **Selmân**'a kalem (K. 11/48)

İki şairin birlikte anıldığı yukarıdaki beyit dışında sadece Selmân'ın adının geçtiği bir beyit vardır. Âsım, yine kendi şiirinden övgüyle söz ettiği bir beyitte, “Kalem, Âsım'ın yeni tarzdaki şiirini bir araya getirdiğinden beri, Selmân'ın şiiri zamanı geçmiş takvime dönmüştür.” Diyerek Selmân'dan söz etmiştir:

Nazm-ı nev-tarzumı tedvîn ideli hâme-i ter

Döndi takvîm-i kühen şâhına şî'r-i **Selmân** (K. 17/52)

3.1.5.11. Vecdî

XVII. yüzyılın gazel şairlerinden biridir. Asıl adı Abdalbâkî'dir. İstanbul doğumludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra kâtiplik ve beylikçilik yapmıştır. Akıcı ve yalın gazeller yazmıştır. Bâkî ve Nedîm çizgisinde şiirleri vardır. Mezâkî'nin etkisinde kalmıştır. Küçük hacimde bir *Dîvân*'ı vardır.⁸²

Vecdî de Âsım'ın etkilendiği şairler arasındadır. Öyle ki Âsım Vecdî'nin bir gazelini tanzir bir beytini ise tesdis etmiştir. Vecdî'ye ait olup tanzir edilen şiir ve Âsım'ın şiiri aşağıda verilmiştir:

Vecdî:

Gam-ı zülfüñle âhumdan k'ola derûn peydâ

İder destâr-ı ‘aşka sünbül-i bâg-ı cünûn peydâ

Şu deñlü dâg dâg oldı derûn kim eylesem girye

⁸² Eflatun, M. (2012). “Yüzyıllara Göre Eski Türk Edebiyatı Tarihi”., A. Mermer. (Editör). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Sekizinci Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 492.

Olur vâdî-i hasretde hezârân cûy-1 hûn peydâ

Düşerse katre-i hûn-âbe-i dâgum gülistâna

Olur şâh-1 gül üzre gonçe-i ter lâlegûn peydâ

Kühen cevlângâh-1 şu'le-i 'aşk-1 cünûn iken

Ne mümkün ola sahn-1 dilde hâşâ ki sükûn peydâ

Düşerse senğlâh-1 nâza geh kûh-1 cefâya dil

Olur Ferhâd-1 'aşka her zamân bir Bî-sütûn peydâ

Hezârân dil ham-1 zülfinde pinhândur n'ola olsa

Çemenzâr-1 ruhında berg-i şeb-bûy-1 füsûn peydâ

Bu tâze şi'r-i **Vecdîye** nazîre söyleyen evvel

Dil-i pür-feyz ü tab'-1 pür-ma'ânî eylesün peydâ⁸³

Âsım:

Serümde lâne-i bûm-1 belâ oldu bugün peydâ

Senüñ sevdâ-yı zülfüñ dilde itdi bak cünûn peydâ

Neler aşdı serümden kûh-1 gamda ey lebi şîrîn

Dahi olmuş degüldi Kûh-ken'le Bî-sütÿn peydâ

⁸³ Mermer, A. (2002). *XVII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Vecdî ve Dîvânçesi*. Ankara: MEB Yayınları, 69-70.

Dokınmakdan degül hâlî sabâ ol zülf-i şeb-gûne
Nice dilde karâr olsun yahud cânda sükûn peydâ

Hevâdârı olan ol serv-i bâg-ı 'işve vü nâzuñ
İki dîdem gibi itsün dü çeşmi cûy-ı hûn peydâ

Güli peyveste gördüm sünbül-i zülf-i dil-ârâma
'Aceb mi âhum itse şu'le vü dûd-ı derûn peydâ

Güm olsa úalmasa sihr ü füsûn 'Àlemde bir demde
İder câdû-yı gamzeñ yine biñ sihr ü füsûn peydâ

Nazîre şî'r-i **Vecdî**'ye diyen ey 'Âsım-ı hoş-dem
Senüñ tab'uß gibi bir tab'-ı pür-feyz eylesün peydâ (G. 5)

Söz konusu tesdisten örnek bir bölüm ise yine aşağıda verilmiştir:

Şimdi demler sürmede 'Âsım o şûh agyâr ile
Hayli demdür hiç görüşmek olmadı dil-dâr ile
'Âlemi 'arz eyle sen de kilk-i gevher-bâr ile
Hatm it ammâ matla'-ı **Vecdî**-i sihr-âsâr ile
Gülmesün düşmen baña rahm eyle giryân görmesün
Çeşm-i hûn-âlûde rûy-ı hasmı handân görmesün (Msm. 6/V)

3.1.6. Ressamlar, Hattatlar, Nakkaşlar

3.1.6.1. Bihzâd

Bihzâd, büyük bir Türk minyatür ressamıdır. Herat'ta yaşamış, Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevaî'den teşvik görmüştür. Eserleri hâlâ müzeleri süslemektedir.⁸⁴ Şair, *Dîvân*'da üç beyitte Bihzâd'dan söz etmiştir. Bu beyitlerden birisi kasidede, ikisi gazelde yer alır.

Şair âşık sıfatıyla, Bihzâd'a “Ey Behzad! Kays'ın içindeki derdi yazmak mı yoksa kuru bir yüzü resmetmek mi hünerdir?” diye sormuştur:

Hüner derd-i derûn-ı Kays'ı tahrîr eylemek yohsa
Kuru bir sûretin resm itmek ey **Bih-zâd** kâbildür (G. 51/4)

Şaire göre, güzelliğin resim ve heykelle süslenmiş olan yerinin en başına sevgiliyi dikmişlerdir ve bundan Mani'nin ve Bihzâd'ın bile haberi yoktur:

Nigâristân-ı hüsne kim seni ser-nak(1)ş itmişler
Ne Mani anı görmişdür ne hod **Bih-zâd** ayak basmış (G. 185/2)

3.1.6.2. Mani

Mani, meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamdır. Sevgilinin güzelliği bahsinde, çok sözü edilen bir imajdır. Bihzâd ile birlikte anıldığı da olur. Sevgilinin saç ve âşığın kendisi Mani'ye benzer.⁸⁵ Bosnalı Âsım, eserinde dört beyitte Mani'den bahsetmiştir. Mani bir kaside ve üç gazelde anılmıştır. Anıldıkları kaside beyti (K. 8/14) ve gazel beyitlerinden biri (G. 185/2) ortaktır. Bir beyitte Mani, beyitlerde genellikle kalemiyle birlikte anılmıştır:

Mani dolaşur kıl kaleme nakş idemezsin
Ol şûhı ser-i zülfi mu'anberde kalursın (G. 323/4)

⁸⁴ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 72.

⁸⁵ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 297.

Nakş-ı Şîrîn'i meger haylice şîrîn yazmış

Kilk-i **Mani** fem-i şîrîn-suhanından gayri (G. 384/4)

3.1.7. İlim İnsanları

3.1.7.1. Farâbî

870 veya 873 ile 950 yılları arasında yaşamış ve Aristo felsefesinin İslâm âleminde yayılmasına yol açmış büyük bir Türk filozofudur. Kendisine “muallim-i sâni” (felsefede Aristo’dan sonra ikinci üstat) unvanı verilmiştir.⁸⁶ *Dîvân*’da da Farâbî “muallim-i sâni” unvanıyla anılmıştır:

Geleydi bir dahi dehre **mu'allim-i sâni**

İderdi şübhesüz ızhâr-ı 'ac-z-i rüşd ü reşâd (K. 8/22)

3.1.7.2. Felâtun (Eflâtûn), Aristo

Felâtûn, Aristo'nun hocası olan meşhur Yunanlı filozoftur. Eflâtûn, Mısır'da okumuş ve Yunanistan'a dönerek Atina'da Akademia'yı kurmuştur. Edebiyatta akıl, hikmet ve isabetli görüş timsâli olarak söz konusu edilir.⁸⁷

Divan şiirinde adı en sık geçen Yunan filozoflarından olan Aristo, MÖ 384'te Trakya'daki Stagire kasabasında doğmuştur. 367 yılında Atina'ya giderek Eflatun Akademisi'ne girmiş, burada yirmi yıl kadar süreyle Eflatun'un en seçkin talebesi olmuştur. Aristo, İslam dünyasını en çok etkileyen filozofların başında gelmektedir.⁸⁸

Dîvân'da en çok adı geçen ilim insanı Aristo'dur ve yedi beyitte anılmıştır. Eflâtûn ise altı beyitte anılmıştır ve üçünde Aristo ile birlikte beyitte söz konusu edilmiştir. Genel kullanımlarına uygun olarak da genellikle akıl ve hikmet gibi kavramlarla birlikte anılmışlardır:

⁸⁶ Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On Sekizinci Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 250.

⁸⁷ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 135.

⁸⁸ Yekbaş, H. (2010). “Dîvân Şiirinde Yunanî Şahsiyetler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi - Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*. 3(15), 281-300.

Felâtûn-1 hikem-ârâ **Aristo**-y1 felek-peymâ

Cihân1 tâb-1 mihr-i dâniş ile pür-zıyâ eyler (K. 4/93)

Felâtûn-1 hikem-ârâ **Aristo**-y1 felek-peymâ

Cihân1 tâb-1 mihr-i dâniş ile pür-zıyâ eyler (K. 7/16)

‘Akl u ‘ilm ile **Aristo** nice tebdîr itdi

O iki cevher-i cân-kıymet ‘abes mi hâşâ (K. 16 / 24)

Emr-i düşvârın aña ‘arz ider ‘akl-1 evvel

Kim dimez aña **Felâtûn** [u] **Aristo**-iz’ân (K. 17/26)

N’ola pîr-i mugân hamra dem ursa rinde óikmetden

Felâtûn-veş o hikmet-hânenüñ dânâlar[1] nedür (G. 125/6)

3.1.7.3. İmâm-ı A’zam

İmâm-ı A’zam, “Nu’mân” adıyla beyitlerde yer almıştır:

Vâkıf-1 sırr-1 nihân nâzım-1 ahvâl-i cihân

Hâmi-i mezheb-i **Nu’mân** sebab-i emn ü amân (K. 17/23)

3.1.8. Mutasavvıflar

3.1.8.1. Hallâc-ı Mansûr

Adı Ebû’l-Mugisü’l-Hüseyn b. Mansûru’l-Beyzavî olan Mansûr (857-922), edebiyatta çokça anılan ünlü bir sûfidir. İran’ın Tûr kasabaasında doğdu. Basra’ya yerleşti ve evlendi. Tasavvuf yoluna genç yaşta girdi. Zühd ve itikâf ile çabucak ilerlemeler kaydetti. Hind ve Türk memleketlerinde dolaşarak İslâm’ı yaymaya çalıştı. Edebiyatta

daracağı ve Ene'l-Hakk münasebetiyle sıkça anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir.⁸⁹

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda da bir beyitte Hallâc-ı Mansûr'dan bahsedilmiştir:

Vâkîf-ı ser-had-i **Mansûr**'dur ol rezm-ârâ

Hısn-ı emni n'ola eylerse metîn ü muhkem (K. 10/17)

3.1.8.2. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî

Mevlânâ, mutasavvîf bir Türk şairi ve mevlevî tarikatının kurucusudur. Belh'te doğmuş, Konya'da ölmüştür. En meşhur eseri Mesnevî'sidir.⁹⁰ Bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi müstakil bir maddede verilecektir. (Bkz: İkinci Bölüm, Eserler, Mesnevî mad.)

Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin sohbet şeyhidir. 582 (1186) yılı civarında Tebriz'de doğdu. Adı Muhammed'dir (Eflâkî, II, 189). Daha çok Şemseddin, Şemsü'l-hak ve'd-dîn, Şems, Şems-i Tebrîzî lakaplarıyla anılır.⁹¹

Dîvân'da “sema eyler” redifli ve tamamı Mevlevîlik ile ilgili olan kasidede Mevlânâ'dan “Molla-yı Rûm” diye söz edilmiştir. Aynı beyitte Şems-i Tebrîzî'ye de yer verilmiştir:

Sever **Mollâ-yı Rûm** [kim] **Şems-i Tebrîzî**'yi anuñçün

Misâl-i Mevlevî hep neyyir-i a'zam semâ' eyler (149/3)

⁸⁹ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 185-186.

⁹⁰ Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On Sekizinci Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 636.

⁹¹ Ceyhan, S. (2010). “Şems-i Tebrîzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 38, 511-516

3.1.9. Edebî Eser Kahramanları

3.1.9.1. Ferhâd ile Şîrîn

Ferhâd ile Şîrîn adlı hikâyede geçen kahramanlardan biri. Ferhâd, Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi olan Şîrîn'a âşıktır. Şîrîn'in arzusu üzerine Bî-sütûn adlı bir dağı delmesi istenir. Çünkü kendisi bir mimar-mühendistir. Dîvân şiirinde sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığı sembolize eder. Daha çok Şîrîn ve Hüsrev ile birlikte anılır. Bazen Mecnûn ile karşılaştırılır.⁹² Ferhâd, *Dîvân*'da Mecnûn ile birlikte adı en çok anılan masal kahramanlarından. "Kûhken" diye de anılmıştır. Ferhâd'ın adının geçtiği beyitlerde genellikle "Bî-sütun" da geçer. Bî-sütûn ise Şîrîn'in emriye Ferhâd'ın deldiği dağdır.⁹³ Şair, Ferhâd'dan "Kûhken" diye bahsettiği beyitlerden birinde, onun başından âfetin hiç eksik olmadığını dile getirmiştir:

Gelürdi **Bî-sütûn**'dan seng-rîze tîşe urdukça

Degüldi **Kûh-ken** başında eksük bir zamân âfet (G. 19/3)

Bir başka beyitte ise Ferhâd'ın dağları balta yardımıyla değil de içindeki aşkın gücüyle yıktığından söz etmiştir:

Ferhâd ne iş gördi ser-i tîşe ile hiç

Biñ kûhı yıkar bir dem-i pür-zûr-ı mahabbet (G. 22/2)

Bir beyitte ise şair Ferhâd ve Mecnûn ile kendini kıyaslayarak "Aşkın belasını ne Mecnun'dan ne de Ferhad'dan sor. Gam dağında ve dert çölünde kalıcı olandan yani benden sor." demiştir:

⁹² Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 152.

⁹³ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 73.

Ne Mecnûn'dan belâ-yı 'aşkı ne hod **Kûh-ken**'den sor

Mukîm-i deşt-i derd ü kûh-ı gamdan ya'ni benden sor (G. 49/1)

Şair bir başka beytinde de Mecnûn ile Ferhâd'ı birlikte anmıştır ve şöyle demiştir; “O dert dağı ve gam çölü senin yatak odandır. Oraya ne Mecnun uğramış ne de Ferhad ayak basmıştır. Yani senin çektiğin derdi ve gamı Ferhâd da Mecnûn da çekmemiştir.”:

O kûh-ı derd ü deşt-i gam ki ey dil hâbgâhuñdur

Ne Mecnûn ugramış aña ne hod **Ferhâd** ayak basmış (185/3)

Şîrîn ise “Hüsrev ile Şîrîn” yahut “Ferhâd ile Şîrîn” hikâyesinin kadın kahramanıdır. Ermen melikesi Mehin Banû'nun yeğeni olup yaşadıkları lirik ve dramatik aşktan sonra Hüsrev'in mezarı başında canına kıymıştır. Dîvân edebiyatında müstakil mesnevilere konu olduğu gibi münferit beyitlerde de adından bahsedilir. Kelimenin “tatlı, sevimli” anlamı ile de genellikle tevriyelere mesned teşkil eder.⁹⁴

Seni ey dil bu kat'-ı Bî-sütûn-ı derd-i hasretle

'Aceb **Şîrîn**-lebân mahsûd-ı **Ferhâd** eylemişlerdür (G. 89/5)

Ferhâd'uñ eski derdini kabrinde ey sabâ

Şîrîn beyân ider mi 'aceb her giyâh-ı nev (G. 332/4)

3.1.9.2. Leylâ ile Mecnûn

Leylâ, Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin kadın kahramanıdır. Leylî diye de bilinir. Âmir kabilesinden olup Kays'ın (Mecnun'un) akrabalarından biriymiş. Adı, Leylâ binti Mehdî b. Sa'dü'l-Âmiriyye'dir.⁹⁵

⁹⁴ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 433.

⁹⁵ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 288.

Dîvân'da Leylî ismi de geçmiştir. Saçı, Leylâ'nın en çok anılma vesilelerinden biri olmuştur:

Vechi yanında o şûhun ruh[1] gaddârâne çalar

Zülfi yanında da yâ turre-i **Leylâ** ne çalar (G. 148/1)

Şair, “Mecnunu olduğum ahu gözlü yanında Kays'ın Leyla'sının güzel yüzünü hiç anmam bile.” diyerek kendi sevgilisinin Leylâ'dan da güzel olduğunu ifade etmiştir:

Mecnûnı olduğum gözi âhû yanında hiç

Kays'uñ cemâl-i **Leyli**'yi anmak ne cânı var (131/3)

Mecnûn'un kelime anlamı “deli” demekse de daha çok Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı olarak bilinir. Benî Âmir kabilesinden şair Kays b. El-Mülevvahü'l-Âmirî'nin lâkabıdır. Bir başka rivayete göre Emevîler devrinde yaşamış Kays adlı bir beyzâdenin lâkabıdır.⁹⁶

Mecnûn, *Dîvân*'da adı en çok geçen masal kahramanlarından biridir. Kays adı da beyitlerde söz konusu edilmiştir. Şair, sürekli deli olma konusunda Kays'ı geçtiğini dile getirmiştir:

Cünûn-ı mutbık ile **Kays**'ı geçdüm ey ‘Âsım

Velîkin itmez o âhû-yı tünd-hû ülfet (G. 21/5)

Şair; doğuştan mecnûn olanın kendisi olduğunu, Mecnûn'a atfedilenin sadece haksız bir yakıştırmadan ibaret olduğunu savunmuştur:

Bulınmaz ben kadar mecnûn-ı mâder-zâd ‘âlemde

⁹⁶ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 300-301.

Cünûn-1 mutbıkı **Mecnûn**'a isnâd eylemişlerdür (G. 89/2)

Leylâ ile Mecnûn çoğunlukla beyitlerde birlikte anılmışlardır. Şaire göre Mecnûn'un dilencilik yapmasındaki amaç bile Leylâ'yı seyretmektir:

Şâh-1 istignâ sipâh-1 mülk-i 'aşk olmuşdı **Kays**

Seyr-i **Leylâ** idi ancak ol gedâlıkdan garaz (203/3)

Şaire göre, onun sevgilisiyle geçirdiği vakitlerin yanında, Leylâ ile Mecnûn kıssası; zamanı geçmiş bir takvim gibidir:

Takvîm-i kühendür kasas-1 **Kays** ile **Leylâ**

Ol şûhla fasl-1 dil-i bî-tâb yanında

3.1.9.3. Vâmık ile Azrâ

İran ve Türk edebiyatlarında klasik mesnevi konusudur. Aslı Pehlevice olan bu aşk hikâyesi; Sasanîler zamanında yazıya geçirilmiş, ilk defa Unsurî (ölm. 1040) tarafınan mesnevi biçiminde yazılmıştır. Eski İran'ın Şehnâme'de anlatılmayan orijinal menkıbe-hikâyelerinden biridir.⁹⁷

Dîvân'da Vâmık üç beyitte Azrâ ise iki beyitte anılmıştır. Azrâ'nın anıldığı iki beyit, iki kahramanın da ortak olarak isimlerinin geçtiği beyitlerdir. Vâmık, Azrâ'dan farklı olarak bir beyitte daha anılmıştır ki o da şöyledir:

Seni Mecnûn u **Vâmık** Husrev ü Ferhâd iden ey dil

Hevâ-yı zülf ü ruhsâr u leb-i hûbân-1 'âlemdür (G. 122/4)

⁹⁷ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 471.

Vâmık ya da Azrâ genellikle diğerk masal kahramanlarıyla birlikte anılmışlardır ki ortak olarak isimlerinin geçtiğı bir başka beyit de şu şekildedir:

Ne söyler Kh-ken de **Vmık** u Mecnn saņa hemt

şeh şrn yahud ‘**Azr** yahud Leyl olur olmaz (G. 181/2)

Vmık ile Azr’nın ortak olarak adlarının geçtiğı son beyit ise şöyledir:

Hey dirğ ‘**Azr**-y lf- her gzf-engze kim

Bu dil-i b-gll u gşşum gibi **Vmık** bulmadum (G. 278/4)

Son olarak, yukarıdaki edeb eser kahramanları dışında, Hüsrev ile şrn hikyesinin erkek kahramanı olan Hüsrev ise sadece -yukarıda da verdiğimiz- bir beyitte anılmıştır:

Seni Mecnn u Vmık **Hüsrev**  Ferhd iden ey dil

Hev-y zülf  ruhsr u leb-i hbn- ‘lemdr (G. 122/4)

3.1.10. Diğerk Kişiler

3.1.10.1. Eb’l-Fazl, Tahav

Eb’l-Fazl, Ekber şah devrinin önde gelen lim, şair ve devlet adamıdır. 6 Muharrem 958’de (14 Ocak 1551) Agra’da doğdu. Ailesi Arap asıllı olup Yemen’den Sind’e, daha sonra da Hindistan’a göç ederek Racastan’daki Ngevr’e yerleşmişti. Babası şeyh Mbrek (lm. 1593) şehrin ileri gelen limi olarak şöhret kazanmış ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. İlk tahsiline Arapça öğrenmekle başlayan Eb’l-Fazl, beş yaşına gelince okuyup yazabilecek bir seviyeye ulaştı. Babası ona nakl ve akl ilimlerin her

dalında mükemmel bir eğitim sağladı. Bu da kendisine olayları ve fikirleri tenkitçi bir gözle değerlendirme imkânı verdi.⁹⁸

Tahavî ise Hanefî fakihi ve muhaddistir. Tahavî'nin 300'ü aşkın hadisçiden rivayette bulunduğu kaydedilmektedir. Hanefî mezhebinin teşekkül döneminde Tahavî fikhın çeşitli alanlarında kaleme aldığı eserlerle mezhebin oluşumuna ve yayılmasına, farklı türlerde literatürün ortaya çıkışına öncülük etmiştir.⁹⁹

Ebü'l-Fazl ve Tahavî, *Dîvân*'daki bir beyitte birlikte anılmışlardır:

Hem-nâm-ı **Ebu'l-fazlı Tahavî** fen-i 'âlem

Kâdî-i Sıtanbul ser-i hukkâm-ı zamâne (K. 14/5)

3.1.10.2. İbn-i Nüceym

Kaynaklarda İbn-i Nüceym Sirâceddîn¹⁰⁰ ve İbn-i Nüceym-i Zeynüddin¹⁰¹ adlı iki kişiden söz edilmektedir. Söz konusu iki kişi de 1500'lerde yaşamıştır ve iki kişi de Hanefî fikhın âlimidir. Âsım ise bir beytinde sadece “İbn-i Nüceym” diyerek bu iki kişiden birine yer vermiştir. İstanbul Kadısı Abdullah Efendi'den bahsettiği bir kasidesinde, Abdullah Efendi'nin İbn-i Nüceym'e bile tercih edilemeyeceğinden söz etmiştir:

Sen mihr-i celî-şa'şa'aya **İbn-i Nüceym**'i

Tercîh idemez fazlda ebrâm-ı zamâne (K. 14/9)

⁹⁸ Konukçu, E. (1994). “Ebü'l-Fazl el-Allâmi”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 10, 313-314.

⁹⁹ İltaş, D. (2010). “Tahavî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 39, 385-388.

¹⁰⁰ Serinsu, A. N. (1999). “İbn Nüceym Sirâceddin”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 20, 235-236.

¹⁰¹ Özel, A. (1999). “İbn Nüceym Zeynüddin”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 20, 236-237.

3.2. Eserler

3.2.1. Matla'u'l-envâr

Bir tür mesnevi şerhi olan “Matla'u'l-envâr” da bir beyitte yer almıştır. Şair, pervânelerin yani âşıkların her gece muma yani sevgiliye “Matla'u'l-envâr” okuduğunu dile getirmiştir:

Alsa etrâfın n'ola pervâneler etfâl-veş

Her şeb ey 'Âsım okurmuş *Matla'u'l-envâr* şeme (G. 211/5)

3.2.2. Şehnâme

İranlıların Müslüman olmadan önceki bin yıllık tarihini anlatan manzum İran destanı. Ünlü şair Firdevsî (934-1020?) tarafından yazıya geçirilmiş olup büyük bir ihtimalle 999 yılında tamamlanmıştır. Firdevsî uzun yıllar devam eden bu çalışmasını önceleri gizli tutmuş; sonradan Tûs hâkimi Mansûr ve yarısına geldiği sıralarda Gazneli Mahmud'un sarayında, görünüşte Mahmud'un yardım ve koruması altında, gerçekte ise sıkıntılı ve maceralı bir çalışma süreci içinde devam ettirmiş ve bitirdiği zaman Sultan Mahmud'a sunmuştur. Şehnâme, İran ve Türk edebiyatlarını çok etkilemiştir. En canlı anlatılan pasajlar; Zâl ile Rüstem'in, Siyavuş ile Bijen'in, İskender ile Dârâ'nın, İsfendiyâr ile Suhrâb'ın, Gâve ile Dahhâk'ın ve adaletli vezir Nûşirevân'ın maceralarını konu alan bölümlerdir. Dîvân şairlerinin medhiyelerinde onca Türk kahramanı varken övülen kişilerin Şehnâme'de adı geçen İran kahramanlarına benzetilmeleri bir gelenek olmuştur.¹⁰²

Şehnâme, *Dîvân*'da üç beyitte geçmiştir. Birinde yazarı Firdevsî ile birlikte anılmıştır:

Söylenür tâze bu heycâ hele meclis meclis

Köhne *Şeh-nâme*-i Firdevsî'yi itmezler yâd (K. 13/35)

¹⁰² Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 425.

Bir başka beyitte ise en ünlü Şehnâme kahramanlarından biri olan Rüstem'in adının geçtiği bir beyitte Şehnâme'den de söz edilmiştir:

Gelmemiş bir böyle Rüstem n'eylerüz *Şeh-nâme*'yi
İşte andan gayri isfâr-ı enâm-ı rûzgâr (K. 6/29)

Şehnâme ile ilgili son beyit de şu şekildedir:

İtdi yine bülbülü *Şeh-nâme*-hân
Husrev-i sidre 'alem-i nev-bahâr (K. 5/31)

3.3. Kavimler

3.3.1. Acem

Acem, İnan ve İnanlılar için kullanılır. *Dîvân*'da "mülûk-u Acem" terkihiyle kullanılmıştır:

Gül-i şeref-dih-i gülşen-serây-ı destûrî
Ki bûy-ı re'yine dil-bestedür mülûk-ı '**Acem** (K. 9/5)

3.3.2. Arab

Arab; Irak, Şam, Ceziret-ül-Arab, Hicaz, Yemen ile Mısır'da ve Afrika'nın şimalinde bulunan semitik kavmin umûmî adıdır.¹⁰³ *Dîvân*'da dört beyitte geçmiştir. İlk ikisi Hz. Muhammed için yazılmış kasidelerde, Hz. Muhammed'in Arab olması vesilesiyle kullanılmıştır:

Resûl-i Hâlık-ı kevneyn ü Seyyidü's-sakaleyn
Muhammed-i '**Arabî** pâk-zât u nîk-sıfât (K. 2/7)

¹⁰³ Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On Sekizinci Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 35.

Habîb-i hazret-i Hak hâtem-i cemî'-i rüsûl

Muhammedî 'Arabî Ahmed-i sûtûde-şiyem (K. 3/8)

Üçüncüsünde ise kelime, Bosnalı Sâbit Efendi için yazılan bir kasidede kalemle ilgili bir benzetme unsurunda yer almıştır:

Bir kümeýt-i 'Arabî'dür düşürür sanma sakın

Şeh-süvâr-ı hüneri vâdi-i hirmâna kalem (K. 11/15)

3.3.4. Frenk

Frenk, Avrupalı ya da Fransız demektir. *Dîvân*'da üç beyitte geçmiştir. Genel olarak "adû, kâfir" gibi kelimelerle birlikte anılmıştır:

Frenk-i zülfi gâretden kesilse dil-berüñ câ'iz

O kâfir gamze ammâ mülk-i dilde çok belâ eyler (K. 7/52)

Frenküñ oydu gözin vaz'-ı hatt-ı pergârı

Ko körlik eylesün artık 'adû-yı bed-fercâm (K. 12/38)

3.3.5. Habeşî

Habeş, Afrika'nın doğusunda ve Yemen'in karşı kıyısında bulunan Habeşistan ülkesi ve burada yaşayan halka denir.¹⁰⁴ Habeşî kelimesi, kalemin benzetileni olarak bir beyitte yer almıştır:

Gerçi mânend-i gulâm-ı **Habeşî** subh u mesâ

Hidmet itmiş nice yıl husrev-i zî-şâna kalem (K. 11/18)

¹⁰⁴ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 178.

3.3.6. Hindû

Bu kelime, Hindistan ahalisini anlatır. Dîvân şiirinde sevgilinin beni ve saçları çok zaman bir hindûya benzetilir. Bunun nedeni siyah renkli oluşlarıdır.¹⁰⁵ Beyitlerde de genel kullanıma uygun olarak zülf ile birlikte kullanılmıştır:

Zîr-i zülfünde degüldür hâl-i zıll-ı bîdde
Tâb [u] tebden düşdi **Hindû** beççedür tenhâ [yatur] (G. 152/4)

Zülfeyni o ebrû-yı siyeh-tâb yanında
Turmuş iki **Hindû** gibi mihrâb yanında (G. 366/1)

3.3.8. Tatar

Tatar ırkı, *Dîvân*'da bir gazel ve bir kasidede olmak üzere toplamda iki beyitte yer almıştır. “Leşker-i Tatar” ve “Tatar-ı çeşmi” terkipleriyle birlikte kullanılmıştır:

Geçdüğü bâg u râgı bâd-ı semûm
Bakmaz oldı çü leşker-i **Tatar** (K. 15/10)

Kasd itse nehb ü gâret ü seby ü hasâreti
Tatar-ı çeşmi nâvek-i müjgânla fâl açar (G. 97/3)

3.3.9. Türk (Osmanlı)

Dîvân şiirinde sarhoşluk, zalimlik, cesurluk, kavgacılık, kötü kalplilik gibi özellikler içinde ele alınan Türk; özellikle göz ile birlikte ve daha çok Tâcık ve Tatarlardan kinâye olarak kullanılır. Türklerin usta avcı, at binici ve ok atıcı oldukları da zaman zaman göz ile birlikte söz konusu edilir.¹⁰⁶ *Dîvân*'da Türk adı bir beyitte geçmiştir:

¹⁰⁵ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 209.

¹⁰⁶ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 462.

Niyâm-ı ebru-yı bâra koyup şemşîr-i ser-tîzin

Zamânında görürsin gamzede **Türk**-i vegâ eyler (K. 7/22)

İki beyitte de “âl-i Osman” ifadesi ile Osmanlı kastedilmektedir:

Âsaf-ı nükte-verâ sadr-ı Aristo-hünerâ

Ey vezîr-i ‘azamet göster-i **âl-i ‘Osmân** (K. 17/49)

Revnakı saltanat u devlet-i **âl-i ‘Osmân**

Mazhar-ı sırr-ı Hudâ melce-i eşrâf-ı ümem (Kt. 1/7)

3.4. Şehirler ve Ülkeler

3.4.1. Acem

Acem, İran ve İranlılar için kullanılır. *Dîvân*’da daha çok Rûm ile birlikte anılan Acem, şair ve şiirle ilgili beyitlerde kullanılmıştır. Bosnalı Âsım, kendi şiirinden övgüyle bahsettiği beyitlerden birinde “Nazmımla her zaman iftihar etsem de bunda şaşılacak bir şey yoktur. Benim şiirim her yerde bulunmayan Rûm ve Acem hediyesi gibidir.” demiştir:

‘Aceb mi nazmla itsem tefâhür her dem ey ‘Âsım

Bulunmaz degme yerde tuhfe-i Rûm u ‘**Acem**’dür bu (G. 331/5)

3.4.2. Bedahşân

Çok eski zamanlardan beri Bedahşân’da bedahş denilen yakut madeni çıkarılır. Şehrin adının da bu kelimedenden geldiği sanılmaktadır. Yakut madeni dolayısıyla birçok ülkenin ilgisini çekmiş olan Bedahşân, edebiyatta da dâimâ bir yakut cinsi olan kırmızı la’l taşı ile birlikte anılır. Bu taş sevgilinin dudagını temsil eder, hemen her şairde bu imaja sık sık rastlanır ve dudak la’l-i Bedahşân’a benzetilir.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 61.

Dîvân'da da Bedahşân üç beyitte kullanılmış ve üçünde de “la'l-i Bedahşân” terkihiyle yer almıştır:

Dehen-i teng ü leb-i dil-ber-i pür-şîve midür

Yohsa bir nokta komış la'l-i **Bedehşân**'a kalem (K. 11/37)

Heves-i bûs-ı leb-i yâr ile 'arz itmededür

Gâhi elmâs gehi la'l-i **Bedehşân**'ı kadeh (G. 36/2)

Ma'den-i la'l-i **Bedehşân**'a dönerse çok degül

Câm-ı pür-sahbâyı rind-i Cem-şiyem nev-rûzdur (G. 127/2)

3.4.3. Belgrad

Dîvân'da Belgrad'ın ele geçirilmesini anlatan “Belgrad Fetihnâmesi” adlı, yirmi beyitten oluşan kıt'a şeklinde yazılmış bir şiir yer almaktadır:

Feyz-i sahbâ-yı peyâm-ı zafer ü nusret ile

Neşve-rîz oldı dil-i gussa nedîm-i pür-gam (Kt. 1/2)

Levhaşa'llâh zihî feth ü zafer velvelesi

Eyledi düşmen-i nâ-kâmı elem-gîn ü asam (Kt. 1/3)

Şair, aynı şiirde Niş ve Semendre kalelerinin fethedilmesinden de söz etmiştir:

Kal'a-yı Niş ü Semendre'yle **Beligrâd**'ı alup

Ehl-i küfre yine giydürdi libâs-ı mâtem (Kt. 1/16)

3.4.4. Bosna

Şairin Bosnalı olması hasebiyle Bosna, *Dîvân*'da –Anadolu ile birlikte- adı en çok geçen iki şehirden birisidir. İlk olarak Bosna valisi Halil Paşa için yazılmış olan kasidede Bosna adı geçmektedir. Halil Paşa'nın cömertliğiyle Bosna halkını huzurlu hâle getirdiğini şair dile getirmiştir:

Müşîr-i ma'delet-âyîn Halîl Paşa kim

Keremle **Bosna** ahâlîsin eyledi dil-şâd (K. 8/18)

Bosna genel olarak şairin Bosnalı devlet görevlilerine yazdığı şiirlerde yer almıştır. Yine Bosna valisi Halil Paşa için yazılan bir kasidede Bosna adı geçmiştir:

Virdiler **Bosnalı** bir zât-ı kerîmü'ş-şâna

Ki yazar menkabetin böylece her nevk-i kalem (K. 10/7)

Sulhiyye türünde yazılmış kasidede de Bosna sıklıkla zikredilmiştir:

Hakk'a minnet diyâr-ı **Bosna**'da hiç

Kalmadı şimdi kimse zâr u nizâr (K. 15/72)

3.4.5. Çin, Hoten, Hitâ

Çin ülkesi, Mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Mani'nin bir ressam olduğu ve kutsal kitabının da pek güzel minyetürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz, dâimâ Çin'e nisbet edilmiştir. Edebiyatta Çin, âdetâ resim sanatının merkezi olarak işlenir. Çin kelimesiyle birlikte büt, nigâr, nakş, suret vs. resimle ilgili kelimeler sık sık bir araya getirilir. Eskiden Çin ülkesinde Türkler ve özellikle Hıta, Hutun, Maçin diyarının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, kelimeye geniş kullanım sahası sağlamıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 103.

Genel kullanıma uygun olarak Çin, ilk olarak misk ile birlikte kullanılmıştır. İlk örnekteki “müştğ” misk demek iken, ikinci örnekteki “nâfe” ise “misk âhûsu denen bir ceylân türünün göbeğindeki, içi misk denilen güzel koku ile dolu kese” demektir:

Dönerdi nâfe-i pür-müştğ âhu-yı **Çin**'e

İdeydi lâle eger vird-i lutfın istiştâm (K. 12/50)

Virse bir şemme eger lâleye bûy-ı hulkı

Nâfe-i **Çin** ü **Hoten** gibi olurdu bûyâ (K. 16/35)

Yine sevgilinin güzel kokulu saçından bahsedilen bir beyitte Çin ve Hoten'e yer verilmiştir:

Yine her nâfe kesb-i bûy-ı dil-cûy eylesün senden

Şemîm-i turreşiyle ey sabâ **Çin** ü **Hoten**'den geç (G. 32/3)

Hıtâ ise Bâkî'nin şiirine yazılan tahmiste geçmiştir:

Kalmadı hıtta-i Rûm u **Hoten** ü **Çin** ü **Hıtâ**

Gam-ı zülf ü ruh-ı gülgûn ile mânend-i sabâ

Gice gündüz dimeyüp 'âlemi gezdüm cânâ

Gerçi hâl ü hatuñ Âştüftesi çokdur ammâ

Beni dîvâne kılan silsile-i gîsûdur (Msm. 8/III)

3.4.6. Isfahân

İran sınırları içinde yer alan Isfahân, *Dîvân*'da bir beyitte “Sıfâhân” şeklinde yer almıştır. İran gibi Isfahan da şiir ile ilgili bir beyitte söz konusu edilmiştir:

Tuhfe-i Rûm diyü âb-ı zülâl-ı nazmın

Gönderürse n'ola yârân-ı **Sıfâhân**'a kalem (K. 11/26)

3.4.7. İstanbul

İstanbul, *Dîvân*'da sadece bir beyitte “Sıtanbul” şeklinde anılmıştır. İstanbul kadısı Abdullah Efendi için yazılan bir kasidede “kadî-i Sıtanbul” terkihiyle yer almıştır:

Hem-nâm-ı Ebu'l-fazlı Tahavî fen-i 'âlem

Kâdî-i **Sıtanbul** ser-i hukkâm-ı zamâne (K. 14/5)

3.4.8. Ken'ân, Mısır

Mısır ve Ken'ân, beyitlerde Hz. Yusuf ile bağlantılı olarak kullanılır. Mâh-ı Ken'ân, Hz. Yusuf'u anlatan bir terkihtir ve Ken'ân *Dîvân*'da hep bu terkihiyle anılmıştır:

Atsalar çâh-ı devâta n'ola ihvân-ı zamân

Döndü destümde benüm bir meh-i **Ken'ân**'a kalem (K. 11/45)

Rişte-i bârîk zerrîn şu'â'ın 'arz ider

Mihr bilmem müştêrî-i mâh-ı **Ken'ân**'um mıdur (G. 141/3)

Mısır da yine Yusuf kıssasına telmih olan bir beyitte yer almıştır:

Virürdi cân-ı 'azîzi bahâ ahâli-i **Mısır**

Eger bu Yûsuf-ı nazmum olinsa anda mezâd (K. 8/52)

3.4.9. Mekke

Mekke, Hz. Muhammed'in doğduğu ve İslâm dininin ilk defa ortaya çıktığı şehirdir.¹⁰⁹ *Dîvân*'da Mekke adıyla iki beyitte, Ümmü'l-kurâ adıyla da iki beyitte ve Bathâ adıyla ise bir beyitte yer almıştır:

Pâdşeh-i **Mekke** ola sag esen

Çün felek-i bî-sekam-ı nev-bahâr (K. 5/60)

Zıll-ı Hak pâ[d]-şeh-i **Mekke** hidîv-i a'zam

Husrev-i Cem-'azamet mâlik-i âb-ı zemzem (Kt. 1/6)

Müjde ey dil pâdşâh-ı Yesrib ü **Ümmü'l-kurâ**

İftihâr-ı âl-i 'Osmân zıll-ı memdûd-ı Hudâ (Kt. 3/1)

Kefil-i ecr ü müzd-i sa'y-i dâr-ı 'Umre vü Ka'be

Delîl-i râh-ı Hak evvel şerîf-i Yesrib ü **Bathâ** (K. 4/26)

3.4.10. Nemçe

Nemçe, Osmanlıca Avusturya'ya ve Avusturya halkına verilen isimdir. *Dîvân*'da dört beyitte yer almıştır:

Nemçe'nüñ top u tûfengin aldı kahr u cebr ile

Çâkdâr olmuş iken andan ne hıyâm-ı rÿzgâr (K. 6/14)

¹⁰⁹ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 302.

Alınca **Nemçe** palankayla kal'a a'dâdan

Çıkardı dimnelerüñ san yüreklerin dırgâm (K. 12/36)

Yukarıda anlattığımız şehirler dışında ise “**Bağdâd, Engürüs (Macaristan), Prud, Şîrâz, Semerkand, Buhârâ, Şam**” ülkeleri ve şehirleri de bir ya da iki beyitte söz konusu edilmişlerdir:

Bermekî-şiyemüñ fart-ı lutfi itse n'ola

Diyâr-ı Bosna'yı magbût-ı hıttâ-i **Bagdâd** (K. 8/19)

Vüfûr-ı ferr ile serdâr-ı **Engürüs** hâlâ

Müşîr-i memleket-ârây-ı husrev-i 'âlem (K. 9/7)

Prud adasında kal'asın yıkıcek

Eb(i)r-âsâ çıkan sipihre gubâr (K. 15/60)

Suhan-sencîdelikdür şimdi yokdur misl o üstâda

Diyâr-ı Rûm u **Şîrâz** u **Semerkand** u **Buhârâ**'da (Msm. 2/V/1)

Felekde rûşen oldı gün gibi hâleyle encümden

Ki mülk-i **Şam**'ı cünd-i Rûm ile teshîr ider meh-tâb (G. 13/2)

3.4.11. Rûm

Rûm kelimesi Anadolu demektir. Beyitlerde genel olarak Acem ile birlikte yer almıştır ve bu şehirler daha çok şair ve şiiir ile ilgili beyitlerde anılmıştır:

Sözümle şimdi ider şâ'irân-ı **Rûm** u 'Acem

Suhan-tırâzi vü ma'nâ-verîde iştişhâd (K. 8/39)

Devletüñde benüm ol nâzım-ı dürr-i midhat

Reşk ider nazmuma her nükte-ver-i **Rûm** u 'Acem (K. 10/28)

3.4.12. Yesrib (Medîne)

Medîne, *Dîvân*'da Yesrib adıyla da anılmış ve toplamda üç beyitte yer almıştır. İkiisi, yukarıda verdiğimiz Mekke'den bahsedilen beyitlerle ortaktır. Sadece bir beyitte yalnızca Yesrib'e yer verilmiştir:

Hûn-ı küffârı dem-â-dem cûy-ı Ceyhûn eylesün

Pâdşâh-ı **Yesrib** ü beytü'l-harâm-ı rüzgâr (K. 6/48)

3.5. Dağlar, Denizler, Göller, Nehirler

3.5.1. Dağlar

Beyitlerde adı en çok geçen dağ "Bî-sütûn Dağı"dır. Bu dağ, Ferhâd ile Şirin'in erkek kahramanı olan Ferhâd ile birlikte kullanılmıştır:

Var idi hıfzı o dem **Bî-sütûn**'a tîşeyle

Koparmaz idi anuñ zerresini biñ Ferhâd (K. 8/30)

O sadr gibi metîndür nice disün Ferhâd

Yarıldı tîşe ile kûh-ı **Bî-sütûn**-ı benâm

Adı geçen bir başka dağ ise Tûr Dağı'dır. Tûr Dağı, Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuştuğu ve Allah'ı görme isteğinde bulunduğu dağdır ve bu istek sonucunda dağ paramparça olmuştur. *Dîvân*'da da bu inanışlar vesilesiyle sözü edilmiştir:

Çıkar mı **Tûr**'dan eyvân-ı "kâbe kavseyn"'e

Sihâm-ı 'arş-güzâr-ı kemân-ı 'akliyyât (K. 2/27)

Ey dil hele sensin şecer-i **Tûr**-ı mahabbet

Senden bize meşhûd olur nûr-ı mahabbet (G. 22/1)

Son olarak da beyitlerde "Hıra Dağı" yer almıştır. Mi'râciyye türünde yazılmış kasidede Hz. Muhammed vesilesiyle bu dağdan bahsedilmiştir:

Sözi kand idi anuñ cebhesi âyîne-i hikmet

N'ola kûh-ı **Hıra** hârâsı olsa tûti-i gûyâ (K. 4/44)

3.5.2. Denizler

Dîvân'da deniz isimlerinden sadece "bihâr-ı seb'a" tamlamasıyla "yedi deniz" kastedilmiştir: Söz konusu yedi deniz ise şunlardır: Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Lut Gölü, Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Kızıldeniz.

Benüm o lücce-i nâkı'-ı bâb-ı cürme garîk

Bihâr-ı seb'a aña nisbet olmaya pür-nem (K. 3/34)

3.5.3. Göller

Dîvân'da adı geçen tek göl, Sâve Gölü'dür. Hz. Muhammed için yazılan bir kasidede

Hz. Muhammed vesilesiyle Sâve Gölü'nden söz edilmiştir:

Kim oldu sanma **Sâve** ka'r-ı arz u gâv u mâhîye
Nüvîd-i makdem-i Hayrî'l-beşerle gitdi bî-pervâ (K. 4/40)

3.5.4. Nehirler

Seyhun, Ceyhun, Nil, Fırat, Aden Nehirleri *Bosnalı Âsım Dîvânı*'nda yer almıştır. Bu nehirler daha çok aşğın gözyaşlarıyla ilgili benzetme unsuru olarak beyitlere konu olurlar:

Yiter bu nevha-tırâzî-i huşk ey 'Âsım
Akıt sirişk-i dü çeşmüñ misâl-i **Nil** ü **Furât** (K. 2/48)

Eşkümüz bahr-i muhît oldu anuñ yanında
Nil ü **Ceyhûn** u **Furât** u şatt u deryâ ne çalar (G. 148/7)

Dü çeşm-i hûn-feşânımdan biri **Ceyhûn**-ı hûn ancak
Biri ey gamzesi cevr-âşinâ **Seyhûn**-ı hûn ancak (G. 221/1)

Yine sevgili ve âşıktan söz edilen bir beyitte Aden Nehri'nden söz edilmiştir:

Nâmuñ işidüp kan tere batmış didiler la'l
Sür'atle gelürken saña ey yâr '**Aden**'den (G. 325/2)

Bir beyitte de Nil Nehri, gözyaşı benzetmesinden farklı olarak, "Nil-i vuslat" terkihiyle kullanılmıştır:

Gördi yokdur çâre Nîl-i vuslat-ı Leylâ'ya Kays

Düşdi ser-gerdân u hayrân 'âkıbet sahrâya Kays (G. 183/1)

3.6. İçtimâî Hayat

3.6.1. İçtimâî Tabakalaşma

3.6.1.1. Sultan ve çevresi

İçtimâî tabakalaşmanın en üstünde yer alan padişah, eserde “pâdşeh, şâhân, şâh, şeh, husrev, sultan” adlarıyla anılmıştır. İlk olarak na't türünde yazılmış bir kasidede Hz. Muhammed için kullanılmıştır:

Melâz u melce'i sensin gedâ vü **pâdşehûn**

Netîce ey şeh-i mesned-nişîn-i nâz u ni'am (K. 3/33)

Gazellerde ise sevgili, padişah olarak düşünülmüştür:

Husrev-i kişver-güşâ-yı mülk-i nazm-ı dil-keşüm

Şimdi iklîm-i suhan 'Âsım müsahhardur bana (G. 1/5)

Sevgili güzellik ve zarafet şahıdır:

Ne lâzım ey **şeh**-i hüsn ü bahâ sipâh saña

Dü kevnî itmege gâret yiter nigâh saña (G. 3/1)

Sevgili naz ve işve mülkünün padişahıdır:

‘Aceb mi gâhi pâ-y-endâz iderse ak dîbâyı

O **şâh**-ı mülk-i nâz u ‘işveye tevkîr ider meh-tâb (G. 13/3)

Aynı zamanda sevgili, fitne ve sitem şâhıdır:

Harâb-ender-harâb olsa ‘aceb mi her dil-i ‘âşık

O **şâh**-ı fitne her ma’-mûre ber-bâd olmasın ister (G. 87/2)

Hançerüñden dile ölmek aña âu içmekdür

Ey **şeh**-i pür-sitem ammâ seni kandan sakınur (G. 120/4)

Sonunda ise şair, her şeyi bir kenara bırakıp sevgilisine “sultanım” diye seslenir:

Çalup yerden yere pâ-mâl idersen dahi **sultânum**

Yine gîsûlaruñdan bu dil-i nâ-çîz ayrılmaz (G. 163/2)

3.6.1.2. Resmî ve gayriresmî görevler ve meslekler

3.6.1.2.1. Âlim, bilgin

Bilgin, *Dîvân*’da “dânâlar” diye anılmıştır. Bir beyitte meyhâne hikmet evine benzetilmiş, içindeki insanlar da o hikmet evinin bilginleri olarak nitelendirilmişlerdir:

N’ola pîr-i mugân hamra dem ursa rinde hikmetden

Felâtûnveş o hikmet-hânenüñ **dânâlar**[1] nedür (G. 125/6)

3.6.1.2.2. Bağbân

Bağbân, bahçıvan demektir ve yalnızca iki beyitte anılmıştır:

Dil-i hûnîni hezâruñ ne ‘aceb koysa kaçan

Bâgbân bâgda gül-gonçe-i ahmer koparur (G. 134/2)

Bâgbân el yudı gülzârda kat’-ı gülden

Dökdi âaçdı şu kadar eşk-i revânın bülbül (G. 254/6)

3.6.1.2.3. Efendi, hoca, vâ’iz

Hoca “hâce” olarak, efendi ise “seyyid” olarak beyitlerde yer almıştır:

O dem ki nâr ola âhir me’âli dînâruñ

O dem ki dirhem ide **hâce**yi hisâb-ı direm (K. 3/42)

Seyyid ise Hz. Muhammed için kullanılmıştır:

Cenâb-ı **seyyid**-i kevneyn ü âl ü ashâba

Dürûd-ı nagmeleri vârid ola dem-ber-dem (K. 3/53)

Vâ’iz ise “vâ’iz-i hoş-gûy-ı meclis” tamlamasıyla beyitlerde geçmiştir:

Sebû-yı kulkul-âver **vâ’iz**-i hoş-gûy-ı meclisdür

Anuñçün her zamân bâdî-i hây u hûy-ı meclisdür (G. 111/1)

3.6.1.2.4. Mimâr

Mimâr, *Dîvân*’da yalnızca bir beyitte geçmiştir. Şair “Âsım, biz o harâbât hânesinde berdüş rind olmuşuz; mimârın endâzesi bize yılan gibi görünür.” demiştir:

Biz o rind-i hâne-ber-dûş-ı harâbât olmış[uz]

Görinür ‘Âsım bize endâze-i **mi’ mâr** mâr (G. 151/5)

3.6.1.2.5. Mutrib

Mutrîb, çalgıcı demektir. Şair, bir beyitte sevgili için her şeyin hazır olduğundan bahsetmiş; şarabın eski, çemenin taze, çalgıcının da hazır olduğunu söylemiştir. Fakat ne yazık ki sevgili bunların hepsine alışmış olduğu için bütün çabalar boşunadır:

Şarâb köhne çemen tâze **mutrib** âmâde

Ne sûd itmedi ammâ o tâze-rû ülfet (G. 21/3)

3.6.1.2.6. Müneccim

Müneccim bir beyitte “ahter-şinâs” olarak geçmiştir. Âsım, talihinin kötü olmasından yakınarak müneccimlerin kendi talihini mevkiî ve itibârdan düşmüş olarak yazmaları gerektiğini söylemiştir:

Yazarlarsa eger **ahter-şinâsân** her kesüñ bahtın

Seni ey tâli’-i ‘Âsım hemân menkûb yazsunlar (G. 74/5)

3.6.1.2.7. Pîr-i mugân

Pîr-i mugân yani meyhâneci, beyitlerde “pîr-i mugân, bîkr-i mugân, pîr-i meyhâne” gibi adlarla anılmıştır:

Sabâ **bîkr-i mugânı** bed-nazardan hıfz ider zâhid

Anuñçün rûyına evrâkı gülşende nikâb eyler (G. 90/2)

Surâhî baş egüp **pîr-i mugânuñ** ayagın öpdî

Masûn olsun hatâdan dil-ber-i hoş-hûy-ı meclisdür (G. 111/4)

Pîr-i mey-hâne dâmenin komazın

Zevrakı çekmede re'îsümdür (G. 140/3)

3.6.1.2.8. Reis, üstâd

Âsım, kendi şiirinden övgüyle söz ettiği beyitlerinden birinde “Asım eğer bülbüllerin / âşıkların üstadı olmasaydı böyle her makamdan nağme söylemezdi.” diyerek kendisini üstâd olarak nitelendirmiştir:

İtmezdi böyle nagmeleri her makâmdan

‘Âsım egerçi olmasa **üstâd**-ı ‘andelîb (G. 15/5)

Şair, yine kendi şiir sanatını övdüğü beyitlerinden birinde “Şiir sanatını icâd edenler gelselerdi, Âsım’ı üstâd edinirlerdi.” diyerek kendisinden üstâd diye söz etmiştir:

Ey san’at-ı nazm ‘Âsım’ı **üstâd** idinürdi

Gelseydi yine sâhibü’l-icâduñ olanlar (G. 84/5)

Şair, reis kelimesini de yine kendisi için kullanmıştır:

Pîr-i mey-hâne dâmenin komazın

Zevrakı çekmede **re’îsümdür** (G. 140/3)

3.6.1.2.9. Sayyâd

Sayyâd, avcı demektir ve âşık ve sevgili ile ilgili beyitlerde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bir beyitte Âsım, sevgiliyi bir ceylana benzetirken âşığı ise avcıya benzetmiştir:

Sen o âhûsın izüñ buldukda fart-1 şevkden

Kendüyi zabt itmege bilmez ider **sayyâd** raks (G. 202/3)

3.6.1.2.10. Sipâh

Sipâh asker demektir ve bir beyitte “sipâh-ı mülk-i ‘aşk” tamlamasıyla yer almıştır. Kays, aşk mülkünün askerine benzetilmiştir:

Şâh-ı istignâ **sipâh**-ı mülk-i ‘aşk olmuşdı Kays

Seyr-i Leylâ idi ancak ol gedâlıktan garaz (G. 203/3)

Sipâhın yer aldığı diğer beyitler de yine sevgili ve âşık ile ilgili beyitlerdir:

Ne lâzım ey şeh-i hüsn ü bahâ **sipâh** saña

Dü kevni itmege gâret yiter nigâh saña (G. 3/1)

3.6.1.2.11. Şahne

Şahne, gece bekçisi demektir ve bir beyitte söz konusu edilmiştir:

Ayaguñ çek yıkıl ey **şahne** basma câm-ı ser-şârı

Hatâdur anı basmak o gül-i hoş-buy-ı meclisdür (G. 111/3)

3.6.1.2.12. Tabîb

Tabîb, beyitlerde sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgili, âşığın canının doktorudur; sevgiliden gelen azarlama bile âşığa her zaman lezzetli gelmiştir:

‘Aceb ne hikmet olur bu **tabîb**-i cânumdan

Gelür hemîşe baña şerbet-i ‘itâb leziz (G. 45/3)

Sevgili, âşığın ağlayan gönlünün hâlini sormaz; âşık da “Ey can ve gönül doktoru! Hastaya böyle mi şefkat gösterilir.” diye sitem eder:

Sormaduñ hâl-i dil-i zârı mürüvvet bu mıdur

Ey **tabîb**-i dil ü cân hasteye şefkat bu mıdur (G. 104/1)

3.6.1.2.13. Terzi

Terzi; *Dîvân*'da hayyât kelimesiyle, yalnızca bir beyitte “hayyât-ı derd-endâze” terkihiyle söz konusu olmuştur:

Şerha sanma sîne-i ‘âşıkda kâlâ-yı gamı

Destgâh-ı ‘aşkda **hayyât**-ı derd-endâzeler (G. 139/4)

3.6.1.2.14. Vezir

Dîvân'da bir beyitte geçen vezir, “hidîv” şekliyle yer almış ve Hz. Muhammed için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Hidîv-i mekrümet-güster şefî'-i ‘arsa-i mahşer

Nebiyî-i merhamet-perver Resûl-i Hâlık-ı yek-tâ (K. 4/28)

3.6.1.3. Diğer tipler

3.6.1.3.1. Bende, esîr

Esir, âşık için kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin esiridir; dolayısıyla ayrılık dikeninin esiri olmuştur:

Âfiyet-bahş-ı **esîr**-i her teb-i gamdur kadeh

Hak budur kim âb-rûy-ı çeşme-i Cem'dür kadeh (G. 35/1)

O gül bülbül-sıfat giryân u nâlân olduğum bilmez

Bu bâğ içre **esîr**-i hâr-ı hicrân olduğum bilmez (G. 164/1)

Bende ise köle demektir. İlk olarak Hz. Muhammed için yazılmış bir kasidede Hz. Muhammed'in ümmeti için kullanılmıştır:

'Aceb mi **bendelerüñ** ya'ni ümmet-i 'âciz

Cinâyet eylese ger ey şefî'-i külli 'usât (K. 2/41)

Sonrasında da bende, gazellerde âşık için benzetme unsuru olarak yer almıştır:

Devletli merhametli efendüm firâkdan

Dir yine **bendenüñ** saña çok 'arz-ı hâli var (G. 136/4)

3.6.1.3.2. Birâder

Birâder kelimesi yalnızca bir beyitte yer almıştır. Şair, ahının dumanıyla gözyaşının iki erkek kardeş olduğunu söylerken birâder kelimesini kullanmıştır:

Dûd-ı âhumla sirişküm nice demdür cânâ

Yerde gökde seni ol iki **birâder** arıyor (G. 146/4)

3.6.1.3.3. Câdû

Cadû, yalnızca bir beyitte sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Hezârân sâle dehr-i dûn neler itdi dil-i zâra

O **câdû**-yı füsûnkâr-ı firîb-îcâddan feryâd (G. 43/8)

3.6.1.3.4. Celîs, dem-sâz, enîs, hem-dem, yârân

Şair; bir beyitte, kendisine şarap gibi bir hem-dem olmayacağını dile getirmiştir:

Hazer zâhidle sohbetden keder-perverdür ey ‘Âsım

Saňa bir **hem-dem** olmaz câm-1 ser-şâr-1 şarâb-âsâ (G. 7/5)

Şaire göre, âşığın içindeki ateş dilindeki âhtan bellidir; bu yüzden, içindeki yarayı dostuna göstermesine gerek yoktur:

Âh-1 dilden bellidür sûz-1 derûnı ‘âşikuñ

Sînesinde ney gibi göstermesün **dem-sâza** dâg (G. 214/3)

Âsım, dünyada hep hüzünlü olanın bir bülbül bir de kendisi olduğunu; nâle ile feryâda dost olanın da bülbül ve kendisi olduğunu söylemiştir:

Cihân bâğında hep nâ-şâd bir ben bir de bülbüldür

Enîs-i nâliş ü feryâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/1)

Bununla birlikte dert ve gam da Âsım’ın sohbet arkadaşıdır:

N’ola ‘uzlet-nişîn isem ‘Âsım

‘Âşıkum derd ü gam **celîsümdür** (G. 140/5)

Şaire göre, dostlarının onu kıskanmasına sebep olan şey; onun düzgün ve açık ifadeli canlı şiiRIDIR:

Beni **yârâna** eyleyen mahsûd

Nazm-ı cân-perver-i selâsümdür (G. 140/4)

3.6.1.3.5. Duhter, etfâl, mevâlid, tıfl

Tıfl, çocuk; etfâl çocuklar; duhter kız çocuk; mevâlid ise yeni doğmuş çocuklar demektir. Netiecede dört kelime de beyitlerde çocuğun karşılığında kullanılmıştır. Çocuk; bazen gerçek anlamıyla, bazen de benzetme unsuru olarak *Dîvân*'da yer almıştır. İlk olarak Hz. Muhammed için yazılmış bir kasidede geçmiştir:

Eyâ netîce-i bast-ı mukaddemât-ı 'ukûl

Hulâsa-i se **mevâlîd** ü çâr mâder-i hemm (K. 3/32)

Bir başka beyitte ise duhter kelimesi “duhter-i rez” terkibiyle bir beyitte söz konusu edilmiştir. Bu terkeb asma kızı asma kızı anlamına gelmektedir ki bu da şarap için kullanılan bir benzetmedir:

Kandasın gel kanda âh ey âb-rûy-ı nev-bahâr

Duhter-i rez bâ'is-i sad-ârzâ-yı nev-bah'âr (G. 100/1)

Tıfl kelimesi ise “tıfl-ı nevres” ve “tıfl-ı nevresîde” terkibleriyle sevgili yerine kullanılmıştır:

Ol **tıfl**-ı nev-resîde 'aceb dil-rübâ olur

Her bir nigâh-ı çeşmi görünmez belâ olur (G. 112/1)

Bakdum kitâb-ı nâzına ol **tıfl**-ı nev-resûñ

Aslâ karîne yok ki vefâya karîn olur (G. 121/2)

Etfâl kelimesi ile de mumun etrafında dönen pervâneler çocuklara benzetilmiştir:

Alsa etrâfin n'ola pervâneler **etfâlveş**

Her şeb ey 'Âsım okurmuş Matla'u'l-envâr şem' (G. 211/5)

3.6.1.3.6. Mâder (anne)

Anne, *Dîvân*'da üç beyitte yer almıştır. “Mâder” kelimesinin geçtiği ilk beyit, Hz. Muhammed için yazılan na't türündeki kasidededir. Şair, Hz. Muhammed için “gam annesinin dördüncüsü” diyerek, Halime (r.a.)'nın Hz. Muhammed'in sütanesi olduğunu hatırlatmıştır. Halime (r.a.)'nın üç çocuğu vardır, Hz. Muhammed bu çocukların dördüncüsü sayılmıştır:

Eyâ netîce-i bast-ı mukaddemât-ı 'ukûl

Hulâsa-i se mevâlîd ü çâr **mâder**-i hemm (K. 3/32)

Bir başka beyitte ise şair, doğduğu günden beri kendisi kadar deli divâne olan birinin bulunamayacağını, Mecnûn'a haksız bir yakıştırma yapıldığını iddia etmiştir. Bu durumu ise “mecnun-ı mâder-zâd” terkibiyle anlatmıştır:

Bulınmaz ben kadar mecnûn-ı **mâder**-zâd 'âlemde

Cünûn-ı mutbıkı Mecnûn'a isnâd eylemişlerdür (G. 89/2)

3.6.1.3.7. Mest, mestân, meyhâre, ser-mest

Mest, sarhoş demektir ve *Dîvân*'da sıkça tekrarlanmıştır. İlk olarak şair, münâcât türündeki kasidesinde günah içkisiyle sarhoş olduğunu ve bundan pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir:

Eyle bu **mest**-i mey-i câm-ı günâha ilgâ

Girye-i nîm-şeb ü âh-ı nedâmet yâ Rab (K. 1/5)

Mest kelimesi daha çok sevgiliden bahsedilen gazellerde yer almıştır. Sevgilinin bakışı, gülüşü, gözleri, saçları, selvi boyu âşığı hep sarhoş eder. Âşık, sevgilinin gönül alan gözleriyle sarhoş olmuştur:

Ey dil-i sad-pâre **mest**-i çeşm-i dil-berden sakın

Bir dem olmaz tîg-i tîz-i gamze yanından cüdâ (G. 6/3)

Âşık sevgilinin aşkından divâne ve sarhoş olmuş bir haldedir:

Yazanlar derd-perver ehl-i ‘aşk-ı yâri ey ‘Âsım

Beni **mestâne**-i rüsvâ yahud dîvâne yazsunlar (G. 94/5)

Şair, münâcâtında “Beni sevgilinin vuslat içkisiyle sarhoş eyle ki gönlümde cennet ve cehennem için bir gam kalmasın Allah’ım.” diye dua etmiştir:

Beni **ser-mest**-i mey-i vuslat-ı dîdâr eyle

Kalmasun dilde gam-ı dûzah u cennet yâ Rab (K. 1/6)

Sarhoş tipi, bir beyitte de meyhâre olarak yer almıştır:

Vâ’iz añmazduñ ‘azâb-ı dûzahı kürsîde hiç

Bâdesüz gâhî göreydüñ çekdügin **mey-hâreler** (G. 138/4)

3.6.1.3.8. Mihmân

Mihmân, misafir demektir ve *Dîvân*'da dört beyitte söz konusu edilmiştir. İlk Bosna Valisi Halil Paşa için yazılan kasidededir. Şaire göre güneş, bir gece Halil Paşa'nın sarayında misafir olsaydı öyle yerler altına girmezdi yani batmazdı:

Yerler altına girüp mihr hakîr olmazdı

Bir gice olsa serâyında zavallu **mihmân** (K. 17/30)

Yine şaire göre, sevgilinin ayrılığı her gece dert ehli olan âşıkların misafiri olmaktadır:

Ey fikr-i rûyî şem'-i şebistân-ı ehl-i derd

Her şeb firâkuñ olmasa **mihmân**-ı ehl-i derd (G. 39/1)

N'eylerdi künc-i gamda dil ü cân-ı ehl-i derd

Her şeb hayâlûñ olmasa **mihmân**-ı ehl-i derd (G. 40/1)

3.6.1.3.9. Sâki

Sâki, içtimâî tabakalaşma içinde en çok yer alan tiplerden biridir. En çok sevgili ile ilgili benzetme unusuru olarak kullanılmıştır. Mesela sevgili gül yanaklı bir sâkidir ve âşığa hâlis şarap sunar:

Sunardı **sâki**-i gül-ruh şarâb-ı nâb baña

Egerçi dikmese göz böyle her habâb baña (G. 2/1)

Sevgilinin sunduğu bâdenin sarhoşluğu da âşığa ızdırıp verir:

Başumla varmaz idim ben ayaguña **sâkî**

Humâr-ı bâde velî virdi ıztırâb bana (G. 2/2)

Bir başka beyitte ise felek sâkiye benzetilmiştir:

Çalınmışdur şarâb-ı tâs-ı mihri **sâki**-i çerhuñ

Bize bir katresi lâzım degüldür anuñ olsun hep (G. 10/2)

Bir beyitte de sâki nevrurun gelmesiyle alâkalı olarak kullanılmıştır:

Âteş-i sûzâna yansun derd ü gam nev-rûzdur

Var getir ey **sâki** bezme câm-ı Cem nev-râzdur (G. 127/1)

Sâkinin meclise kadehi şarapsız getirmesi, gökyüzünün güneşsiz olmasına benzetilmiştir:

Sâkî getürme meclise câmı şarâbsuz

Gerdûn-ı ‘îşi n’eyleyelüm âftâbsuz (G. 180/1)

3.6.1.3.10. Gedâ

Gedâ, dilenci anlamına gelir. İlk olarak Hz. Muhammed için yazılmış bir kasidede geçmiştir. Şair, dilencinin de padişahın da sığınağının Hz. Muhammed olduğunu dile getirmiştir:

Melâz u melce’i sensin **gedâ** vü pâdşehüñ

Netîce ey şeh-i mesned-nişîn-i nâz u ni’am (K. 3/33)

Âsım, gedâyı âşık için bir benzetme unsuru yerine de kullanmıştır:

Fürkatla tamâm oldı gönül vuslatı n'eyler

Âhir nefesinde o **gedâ** devleti n'eyler (G. 92/1)

3.6.2. Eğlence Hayatı

3.6.2.1. Bezm (meclis)

Bezm, içkili eğlenceli bir buluşm yeridir. Şair, Hz. Muhammed'in Mi'râc'a yükseldiği geceyi anlatan kasidede "Mevlâ'nın has meclisine Hz. Muhammed o gece davet edildi." diyerek, meclisten söz etmiştir:

O şeb da'vet olındı **bezm**-i hâsü'l-hâs-ı Mevlâ'ya

Habîb-i hâlık-ı yek-tâ nedîm-i hazret-i Mevlâ (K. 4/22)

Bir beyitte de "ruhlar meclisi" adı verilen "ezel bezmi" için meclis kelimesi kullanılmıştır:

Bu sîne-i pür-şerha-i nâlânumuz 'Âsım

Bezm-i **ezel** olmuş dahi tanbûr-ı mahabbet (G. 22/5)

Bu kullanımlar dışında ise meclis, genel olarak "gam meclisi" sıfatıyla âşık, sevgili, rind ve zâhiden söz edilen beyitlerde yer almıştır:

Âdemün 'aklın alur bir tuhfe âfetdür kadeh

Bezm-i gamda görmege muhtâc-ı 'ibretdür kadeh (G. 34/1)

Eger erbâb-ı dil **meclislerin** tasvîr iderlese

Elümde câm-ı mey zânûda bir mahbûb yazsunlar (G. 74/4)

Rindân ile hem-**bezm** olmazsa n'ola zühhâd
Bülbüller ile zâg u kelâg ülfeti n'eyler (G. 92/4)

3.6.2.2. Düğün, şölen

Düğün anlamına gelen “arûs” beyitlerde söz konusu edilmiştir:

N'ola yılduz kadar dâmâd-ı çerhûñ akçesi gitse
Tokuz katdur cihâz-ı nev-‘**arûs**-ı mihr-i bî-hemtâ (K. 4/15)

Benüm bu yâd-ı âhumdan ‘**arûs**-ı dehr-i fânîde
Şemîm-i turre-i müşgîn-i pür-ham kalmamış gitmiş (G. 188/6)

Şölen anlamına gelen “sûr” da beyitlerde geçmiştir:

‘Aceb bezm-i dil-ârâdur ‘aceb **sûr**-ı ferah-zâdur
‘Aceb şâm-ı safâdur bu donandı ser-te-ser dünyâ (K. 4/18)

3.6.2.3. İd

İd, bayram demektir. “İd-i visâl” tamlamasıyla *Divân*'da yer almıştır:

‘**İd**-i visâl için dil-i bî-çâremüz tutar
Savm-ı visâli bunca şühûr u sinîn olur (G. 121/4)

Komışduñ ‘**İd**-i vasla va'deler ‘ömrüñ mezîd olsun
Velî ol günlere irmek bize cânâ ecel virmez (G. 170/2)

Bahar bayramı anlamına gelen “nevrûz” da *Divân*'da yer almıştır:

Söylesün bir bir gül-i nev-hîze sahn-ı bâgda

Eski derdin ‘andelîb-i pür-elem **nev-rûz**dur (G. 127/4)

Tâzelerle virdi revnak ‘Âleme **nev-rûz-ı ‘îd**

Bâg-ı huld itdi cihânı âdeme **nev-rûz-ı ‘îd** (G. 42/1)

Bayramın çoğulu olan “a’yâd” kelimesi de bir beyitte kullanılmıştır:

Zîr-i destinde olanlar gice gündüz hurrem

‘Ahdine reşk ider oldı şeb ü rûz-ı **a’yâd** (K. 13/25)

3.6.2.4. Meyhâne

Meyhâne, içki içilen ve satılan yerdir. Meyhâne de *Dîvân*’da sıkça anılan eğlence unsurlarındandır. Zâhid, rind, sûfî gibi kişilerle birlikte anılmıştır:

Biñ derd ile geldüm der-i **mey-hâne**ye sâkî

Bez-i kereme böyle güzel bir mahal olmaz(G. 157/2)110

Zâhid der-i **mey-hâne**yi pul pul açar ancak

Yohsa bu ‘asâ ile hiç ol bâb açılmaz (G. 170/4)

Âh ‘Âsım bu ne hikmetdür ‘aceb **mey-hâne**de

Bâdenüñ bak kesretinden killetinden aglaruz (G. 177/5)

Meyhânenin mey-gede olarak anıldığı da olmuştur:

Göñül bu mey-gedenüñ kâr u bârı âteşdür

Hazer mey[üñ] hevesinden humârı âteşdür (G. 123/1)

Bir beyitte de meyhâne “bağ” olarak tasavvur edilmiştir:

Egerçi gül yog-ise serde dâgumuz vardur

Cihânda **mey-gedeveş** bir de **bâgumuz** vardur (G. 60/1)

3.6.3. Oyunlar

Divân'da oyunlardan sadece çevgâna yer verilmiştir. Çevgân oyunu, bir arsada çevgân adı verilen ucu eğri bir sopa ve topla oynanır.¹¹¹ Yalnızca bir beyitte adı geçmiştir:

Kırdı nısfu'l-leyle dek **çevgân-ı** küfri bî-amân

Gark olayazdı dem-i a'dâya bâm-ı râzgâr (K. 6/27)

3.6.4. İnşâî Unsurlar

3.6.4.1. Âşiyân, lâne

Lâne ve âşiyân kuş yuvası anlamına gelir. Sevgili ve âşıktan bahsedilen beyitlerde söz konusu edilmiş kelimelerdir:

Serümde **lâne**-i bûm-ı belâ oldu bugün peydâ

Senüñ sevdâ-yı zülfüñ dilde itdi bak cünûn peydâ (G. 5/1)

Bir beyitte âşığın sevgilinin zülfünden ayrı düşmesinin, kuşun yuvasından ayrılması kadar zor olacağı dile getirilmiştir:

¹¹¹ Sefercioğlu, M. N. (1990). *Nev'i Divânı'nın Tahlihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 80.

Gönlümi âh itse zülf-i dil-sitânından cüdâ

Murgı tünd-bâd ider san **âşiyân**ından cüdâ (G. 6/1)

3.6.4.2. Câmi'

Câmi' İslâm dininin ibâdethânesidir. *Dîvân*'da ilk olarak câmi' ile ilgili olarak "mihrâb" yer almıştır. Mihrâb, câmi'de imamın namaz kılariken cemaatin önünde durduğu yere verilen addır. Bir beyitte, Hristiyanlar ile birlikte söz konusu edilmiştir:

N'ola kibr ile tersâ arkası **mihrâb**dan dönse

O şeb çün hâke yüz üzre kapandı Lât ile 'Uzzâ (K. 4/36)

Bir de *Dîvân*'da "Mehmed Aga Câmi'ine Târîh" başlıklı, bir cami için düşünülmüş tarih yer almıştır. Tamamı üç beyittir:

Bâreka'llâh zihî **câmi'**-i **Mehammed Aga**

Vasfin olsa meh-i nev ince kulakdan sâmi' (Kt. 5/1)

Zer çerâgın uyarup mihr-i felekden her şeb

Şevkle şem'a-misâl anda olurdu lâmi' (Kt. 5/2)

Didi târîhin anuñ lafzen ü ma'nen 'Âsım

Biñ yüz on beşde tamâm oldu bu vâlâ **câmi'** (Kt. 5/3)

3.6.4.3. Çadır

Çadır bir beyitte "otag" şeklinde söz konusu edilmiştir. Şaire göre, âşığın âhlarının dumanı etrafını kaplayıp çadır hâline gelir:

Her şeh-i mülk derd-i ‘aşk bülbüldür ey dil-hazîn

Konduğu yerde her zamân dūd-ı dili **otag** olur (G. 72/3)

3.6.4.4. Hâne

Hâne, ev demektir. Şaire göre, âlem bir dîvân-hânedir:

Gel ey mütercim-i dîvân-**hâne**-i ‘âlem

Mübeyyin-i gam-ı her derdmend ü her ebkem (K. 3/1)

3.6.4.5. Hazîne

Hazîne *Dîvân*’da “genç” ya da “gencîne” kelimeleriyle anılmıştır. Eserin ilk beytinde “gencîne-i devlet” terkihiyle hazineyi kullanan yazar, “Yâ Rab, beni devlet hazinesine ulaştır.” diyerek Allah’a yalvarmıştır:

Kıl beni nâ’il-i **gencîne**-i devlet yâ Rab

Ya’ni vir künc-i ferâgatda kanâ’at yâ Rab (K. 1/1)

Şaire göre Hz. Muhammed, hikmet hazinesinin teminatıdır:

Emîn-i **genc**-i hikmet çâre-sâz-ı ‘illet-i ümmet

Sehâb-ı cevî-i rahmet mihr-i burc-ı himmet-i vâlâ (K. 4/27)

Yine şaire göre, aşk bir hazinedir:

Kendüyi göstermek ister ‘aşk bir **gencînedür**

Güçdür ey dil âh zabt-ı âh-ı âteş-zâd güç (G. 29/2)

3.6.4.6. Hisâr, burc

Hisâr ve burc, kale demektir. Kâlâ, şeklinde de beyitlerde geçmiştir. Hz. Muhammed, İslâm'ı, muhkem bir kale hâline getirmiştir:

Berây-ı ümmet-i hod hem-çü hısn-ı dîn-i mübîn
O itdi şer'-i kadîmi **hisâr**-ı müstahkem (K. 3/28)

Hz. Muhammed, yüce yardım kalesinin güneşidir:

Emîn-i genc-i hikmet çâre-sâz-ı 'illet-i ümmet
Sehâb-ı cevî-i rahmet mihr-i **burc**-ı himmet-i vâlâ (K. 4/27)

Sevgili, can kalesinin talancısıdır:

El-hazer ey hâce ol şâh-ı nıgeh şemşîr-i nâz
Bak nice gâret-ger-i **kâlâ**-yı cân olmuş gelür (G. 118/3)

“Vuslat kalesi” de *Dîvân*'da yer alan terkiplerdendir:

Kâlâ-yı visâle döke gör nakd-i sirişkûn
Bâzâr-ı mahabbetde gönül hiç cedel olmaz (G. 157/4)

3.6.4.7. Eşik, kapı

Kapı, “der-i ümîd, der-i meyhâne” gibi terkiplerle kullanılmıştır:

Kalsam 'aceb mi kûçe-i hirmânda haşre dek
Çün kim **der**-i ümîdümi baht-ı siyâh açar (G. 61/5)

Biñ derd ile geldüm der-i mey-hâneye sâkî

Bezl-i kereme böyle güzel bir mahal olmaz (G. 157/2)

Eşik, sevgilinin eşiği için “âstân” şeklinde kullanılmıştır:

Kanda varsam bî-karâr olsam ‘aceb mi Âsımâ

Oldum ol şâh-ı cemâlün **âstân**ından cüdâ (G. 6/5)

Vuslat için sevgilinin eşiğinde yıllarca beklemek gerekmektedir:

Âstân-ı yâri yıllarca gerekdür beklemek

Câh-ı vasla ey gönül tahsîl-i isti’dâd güç (G. 29/3)

3.6.4.8. Kilise

Kilise, Hristiyanların mâbedidir. Sevgilinin puta benzetildiği iki beyitte kilise de söz konusu edilmiştir:

Gelürsin diyü bir gün ey büt-i dil-cûy-ı ‘Îsâ-dem

Nice biñ yıldur esnâm u suver kim **deyre** girmişler (G. 150/2)

Bu **deyr**-i pür-suverde ey büt-i ra’nâ garaz sensin

Rebâb u çeng ü nâkûsı senüñçün hep kayırmışlar (G. 150/3)

3.6.4.9. Köşk, saray

Saray ve köşk genel olarak Hz. Muhammed’in doğduğu gece yıkılan Kısra Sarayı için kullanılmıştır:

Vilâdetüñle senüñ buldı kesr şân-ı **Kisrâ**

Ki irdi tâkına ol dem tezelzül-i sademât (K. 2/29)

Dü çeşm-i devlet-i şâhân-ı ‘Âlem kör olup kaldı

Kopan tozdan yıkıldukda revâk-ı **gurfe-i Kisrâ** (K. 4/38)

3.6.4.10. Kulübe

Kulübe, *Dîvân*’da Hz. Yakûb’un evi olan “hüzünler kulübesi” için “külbe” şeklinde kullanılmıştır. Âşık, Hz. Yakûb’a benzetilmiştir ve hüzünler kulübesinde efkâr âşığın canına tesir etmiştir:

Lutf idüp gel ‘arz-ı dîdâr eyle ey Yûsuf-nazar

Külbe-i ahzânda itdi cânuma efkâr kâr (G. 151/4)

3.6.4.11. Kuyu

Kuyu, *Dîvân*’da çâh olarak geçmiştir. Kuyunun kullanıldığı ilk beyitte, ömür bir kuyuya benzetilmiştir:

Nedür bu tül-i emel sende tâ-be-rûz-ı me’âd5

Virilmemiş elüñe zabt-ı **çâh**-ı ‘ömre berât (K. 2/2)

Bu beyit dışında ise kuyu, Hz. Yûsuf ile ilgili beyitlerde yer almıştır:

Bir Yûsuf’a mâlik degülem **çâh**-ı talebde

Bî-hûde hemân eşk-i terinden resenüm var (G. 47/2)

Boyandı dūd-ı âh-ı pîr-i dehre ser-te-ser ‘âlem

Düşince **çâh**-ı arza Yûsuf-ı mihr-i cihân-ârâ (K. 4/3)

3.6.4.12. Merdiven

Merdiven, Hz. Muhammed'e yazılmış bir kasidede “mirkât” olarak geçmiştir. Şair, “Alçak felek, Hz. İsa'ya hayali bir merdiven yapmış diyelim, yine de senin naz makamına yükselebilir mi?” diye düşünmektedir:

‘Urûc ider mi senüñ cilvegâhuña tatalum
Hayâli eylemiş ‘İsâ'ya çerh-i dûn **mirkât** (K. 2/26)

3.6.4.13. Pencere

Pencere, *Divân*'da “revzen” olarak yer almıştır. Âlemin gözü, o ay gibi güzel kadının yani sevgilinin penceresindedir:

Hep **revzeninde** dîde-i ‘âlem o meh-veşüñ
Hâk-i derinde ‘âşık-ı rüsvâyâ kim bakar (G. 57/3)

Bir beyitte de dünya saraya benzetilmiştir ve söz konusu sarayın gül bahçesine açılan bir penceresinin olmadığı ifade edilmiştir:

Yok açılmış semt-i gülzâr-ı safâyâ **revzeni**
Bu serâyüñ âh kasr-ı dil-güşâsın görmedük (G. 229/3)

3.6.4.14. Sığınak

Sığınak anlamına gelen “melce, melâz, me'va” kelimeleri beyitlerde genellikle Hz. Muhammed ile ilgili olarak kullanılmıştır:

Şeh-i melâ'ike ‘asker **melâz**-ı rû-siyehân
İmâm-ı hayl-i rüsül melce'-i benî Âdem (K. 3/6)

Melâz u melce'i sensin gedâ vü pâdşehûñ

Netîce ey şeh-i mesned-niştîni-nâz u ni'am (K. 3/33)

3.6.5. Yiyecek ve İçecek Maddeleri

3.6.5.1. Arak, bâde, duhter-i rez, mey, mül, sahbâ, şarap,

Mey, şarap ve bâde *Dîvân*'da adı en çok geçen içeceklerdir. Mey ilk olarak ilk kaside olan münâcâtta yer almıştır. Şair, “Beni sevgilinin vuslat içkisiyle sarhoş eyle.” diye Allah'a dua etmiştir:

Beni ser-mest-i **mey**-i vuslat-ı dîdâr eyle

Kalmasun dilde gam-ı dûzâh u cennet yâ Rab (K. 1/6)

Bu beyit dışında mey; sarhoş olanlara neşe vermesiyle, mey ile acıların bile âşığa tatlı gelmesiyle ve kadehle anılmıştır. Âşık için mey kadehi bile sevgili olmadan anlamsızdır:

Elem-i zahm-ı sinân-ı gam-ı hasret artar

N'eyleyin câm-ı **mey**-i gussa-güsârı sensüz (G. 159/3)

Şarap ile genellikle “şarâb-ı nâb” ya da sahbâ-yı nâb” terkihiyle anılmıştır.

Sunardı sâki-i gül-ruh **şarâb**-ı nâb baña

Egerçi dikmese göz böyle her habâb bana (G. 2/1)

Bu terkihi dışında ise âşık, kendisine şaraptan başka dost olmayacağını düşünmüştür. Âşık şarabı o kadar çok sevmiştir ki bahar gelince şaraptan akarsuların akmasını ve ancak böyle şaraba doyacağını düşünmüştür. Şarabın muhabbeti âşığı her zaman mest etmiştir. Âşık bazen de şarap içmeyi sevgilinin gamına saygı duymamak olarak ifade etmiştir:

Bezm-i meyde çekesin sâgar-ı **sahbâ**yı müdâm

Ey dil insâf gam-ı yâre ri'âyet bu mîdur (G. 104/4)

Bâde de yine benzer bağlamlarda kullanılmıştır. İçki içenler içkisiz kaldıklarında öyle acı çekmişlerdir ki şair, vâizin bu çekilen acıları görmesi durumunda cehennem azabından bile söz edemeyeceğini düşünmüştür:

Vâ'iz añmazduñ 'azâb-ı dûzahı kürsîde hiç

Bâdesüz gâhî göreydüñ çekdügin mey-hâreler (G. 138/4)

Aşığın gönlünde sevgilinin gamı olduğu müddetçe ona şarap kadehi bilir gerekmez:

Ne bezm-i **mül** ne seyr-i gül ne bülbül nagmesi lâzım

Beni câm-ı gam-ı 'aşkuñla dil-şâd eylemişlerdür (G. 89/3)

Bir beyitte de şarap, “duhter-i rez” yani “asmanın kızı” diye anılmıştır:

Kandasın gel kanda âh ey âb-rûy-ı nev-bahâr

Duhter-i rez bâ'is-i sad-ârzû-yı nev-bahâr (G. 100/1)

Arak yani rakı ise bir beyitte şebnem ile ilgili benzetme unsuru olarak yer almıştır:

Câm-ı gülden '**arak-ı şebnemi** nûş eylemese

Subh-dem açmaz idi hiç dehânın bülbül (G. 254/5)

3.6.5.2. Dâne

Dâne, kuşyemi demektir ve sevgili ile ilgili bir beyitte söz konusu edilmiştir:

Murg-1 dilde heves-i ârız u hâlûñ var imiş

Zülfüñe anı çeken âb mıdur **dâne** midür (G. 143/2)

3.6.5.3. Kand, sükker, şeker

Dîvân'da şekeri karşılığı olarak birebir şeker dışında “kand” ve “sükker” kelimeleri de kullanılmıştır. Şaire göre, sevgilinin dudağı şeker gibidir:

Kand ü mir'ât u leb ü ruhsâre-i dil-dârdan

İtmesün 'Âsım'la bir tûtî-i hoş-güftâr bahs (G. 26/5)

“Şeker” ise üç beyitte geçmiştir ve “nây-1 şeker” terkihiyle birlikte kullanılmıştır:

Nây-1 **şekere** dönse n'ola 'Âsım olaldan

Vasf-1 leb-i şîrîni bu kilik-i tere mahsûs (G. 200/5)

En çok kullanılan sükkerdir ve toplam beş beyitte yer almıştır. Sükker genellikle “tûtî” yani papağanla birlikte anılmıştır:

Sözlerinden belli ey 'Âsım ki 'arş âyînedür

Mısr-1 nazmuñ tûtî-i gûyâ-yı **sükker**-hâları (G. 392/7)

3.6.5.4. Meze

Meze, eserin bir beytinde yer almıştır. Şair, “tuzlu gözyaşını şarap kadehine meze eyle” diyerek bir beyitte mezeyi de söz konusu etmiştir:

Otur eşk-i nemeknâk-ı dü çeşmüñ **nukl**-i câm eyle

Ayag üzre zehirlenmekde zâhid fart-ı lezzet yok (G. 223/6)

3.6.5.5. Şerbet

Şerbet, yalnızca iki beyitte geçmiştir. Âşığa sevgilisinin azarlamaları şerbet tatlı gelmiştir:

‘Aceb ne hikmet olur bu tabîb-i cânumdan

Gelür hemîşe baña **şerbet**-i ‘itâb lezîz (G. 45/3)

Sevgili, bizâtihi şerbete benzetilmiştir:

Sahbâ-yı telhnâk-i şehâdet o servere

Şîrîn geldi **şerbet**-i kand ü şeker gibi (Msm. 1/II/2)

3.6.5.6. Tuz

Tuz iki beyitte “nemeknâk” şeklinde yer almış ve ikisinde de tuzlu gözyaşını anlatmak için kullanılmıştır:

Senc-i gam üzre senüñ âteş-i ‘aşkuñla gönül

Eşk-i hûnîn-i **nemeknâk** ile biryâna döner (G. 101/3)

Otur eşk-i **nemeknâk**-ı dü çeşmüñ nukl-i câm eyle

Ayag üzre zehirlenmekde zâhid fart-ı lezzet yok (G. 223/6)

3.6.6. Süs Eşyaları

3.6.6.1. Güzel kokular

3.6.6.1.1. Anber

Bosnalı Âsım Dîvânı 'nda adı en çok geçen koku, anberdir. Anber, dîvân şiirinde ve *Bosnalı Âsım Dîvânı*'nda genel olarak sevgilinin saçının kokusunu ifade etmek için kullanılmıştır:

Benefşe düşdügi sünbülle bagdan bâga

Hevâ-yı turre-i '**anber**-nisârdur bâ'is (G. 24/4)

Âşık, sevgilinin anber kokulu iki zülfüne gönül bağlamıştır:

Nedür ser-kûçe-i kûyuñda nâliş her şeb-i deycûr

'Aceb dil-beste-i zülfeyn-i '**anber**-nükhetüñ kimdür (G. 91/4)

Şair, sevgilinin anber kokusu saçan kahkülünün esiridir:

Cihânda her kes ister hâtır-âzâdı benüm ammâ

Esîr-i kâkül-i '**anber**-feşân olmak murâdumdur (G. 103/2)

Âsım, sevgilinin iki zülfünü şarap içinde anber kokulu iki sümbüle benzetmiştir:

'Ârız-ı yârda zülfeyn degüldür 'Âsım

Âb-ı nâb içre iki sünbül-i '**anber**-bûdur (G. 145/5)

3.6.6.1.2. Misk

Misk, bir beyitte baharın gelişiyle alakalı olarak “müŒg” Œeklinde kullanılmıŒtır. Lalenin misk dolu hokkası açılmıŒtır ve bu da baharın geliŒini simgelemiŒtir:

GüŒâde hokka-i pür-**müŒk**-i lâle-i rengîn

MeŒâma gelse n’ola dem-be-dem Œemîm-i bahâr (G. 115/2)

Bir baŒka beyitte ise misk, sevgilinin saçının kokusuyla alakalı olarak söz konusu edilmiŒtir:

Benüm bu yâd-ı âhumdan ‘arûs-ı dehr-i fânîde

Œemîm-i turre-i **müŒgîn**-i pür-ham kalmamıŒ gitmiŒ (G. 188/6)

3.6.6.2. Kıymetli taŒlar ve madenler

3.6.6.2.1. Altın

Altın “zer, zerrin” kelimeleriyle *Dîvân*’da anılmıŒtır. İlk olarak rengi dolayısıyla güneŒle ilgili beyitlerde söz konusu edilmiŒtir:

Ne efsar-i **zer**-i hurŒîd-i ‘âlem-ârâya

Virürdi zîver ü zînet le’âli-i zerrât (K. 2/19)

GüneŒ cârûb-ı **zerrîn**le süpürdi kehkeŒân râhın

O hıdmetden bütün gün baŒını kaldırmadı aslâ (K. 4/14)

Gazellerden birinde ise Âsım, içindeki âhının alevini altından bir tac olarak görmüştür:

Şâh-ı heft-iklîm dürür cângâh-ı hasretüm

Şu'le-i âh-ı derûn **zerrîn** efserdür bana (G. 1/4)

3.6.6.2.2. Cevher

Cevher, yukarıda söz ettiğimiz bütün kıymetli taşlar için genel olarak kullanılan bir kelimedir. “Güher, gevher, cevher” kelimeleriyle anılmıştır. Âşığa göre sevgilinin ağzının eşsiz bir cevheri vardır ve bundan kimseye söz edilmesini istememiştir:

Hurde-dândur sanma agyâr itme anlarla gönül

Cevher-i ferd-i dehân-ı yârdan zinhâr bahs (G. 25/2)

Bir başka beyitte de şair, sevgilinin dudağının cevher saçtığından bahsetmiştir:

‘Âsım o leb-i **güher**-feşândur

Bu nazm-ı latîf-edâya bâ’is (G. 26/5)

Son olarak Âsım, kendisinin bir cevher olduğunu ve sevgilinin taş gibi görünen kalbinde gizli olduğunu söylemiştir:

Bî-kıymet isek sûret-i zâhirde ‘aceb mi

Biz **cevherüz** ammâ dil-i hârâda nihânuz (G. 178/6)

3.6.6.2.3. Demir

Âşık, kendisinin Mecnûn ile bile kıyaslanmasını istemediği bir beyitte “demirden elbise giysem onu bile paramparça eylerim” diyerek demire “âhen” kelimesiyle yer vermiştir:

Turfe bir mecnûnem itmeñ hiç baña Kays'ı kıyâs

Pâre pâre eylerin hep giysem **âh**enden libâs (G. 182/1)

3.6.6.2.4. Elmas

Elmas kırıntıları kolay erimediği için yaraya elmas tozu eklemek, acıda devamlılığı ve aşkıta sebâtı temsil eder. Yaraya ekilen elmas kırıntıları o bölgeyi tahriş eder.¹¹² Elmas bir beyitte bu bağlamda kullanılmıştır. Şair yarasına merhem yerine elmas sürdüğünü dile getirmiştir:

Sanmañ bu zahm-ı sînemi hiç merhem ihtilât

Elmâs-sûde ile ider her dem ihtilât (G. 206/1)

Bir başka beyitte ise elmas, sevgilinin dudağı ile ilgili olarak kullanılmıştır:

Heves-i bûs-ı leb-i yâr ile ‘arz itmededür

Gâhi **elmâs** gehi la'l-i Bedehşân'ı kadeh (G. 36/2)

3.6.6.2.5. Gümüş

Gümüş, beyitlerde “sîm” olarak geçmiştir ve genel olarak sevgilinin bedenini ifade etmek için kullanılmıştır:

¹¹² Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 137.

Âh eyleyerek hayli ezildüm gönül ammâ

Ol **sîm-beden** sîne-i sûzânuma gelmez (G. 158/5)

Ne yüzden vasf olunur verd-i rûy u sünbül-i zülfi

Hele ey murg-ı dil ol serv-i **sîm-endâmı** kim görmüş (G. 187/3)

Zevk-i cismânî vü rÿhânîye meylüñ var ise

İtme ‘Âsım **sîm-ten**lerden sakın cânuñ dirîg (G. 215/5)

3.6.6.2.6. İnci

İnci, *Dîvân*’da adı en çok geçen kıymetli taştır. “Dürr, dürc” şeklinde anılmıştır. İlk olarak Hz. Muhammed için yazılmış bir kasidede yer almıştır. Şaire göre Hz. Muhammed, âlemin eşsiz incisidir:

Yem-i dürr-i girân-kadr-i yetîm-i rahmet-i Bârî

Dür-i yek-dâne-i ‘âlem bahâ-yı **efser-i** “levlâ” (G. 4/25)

Gazellerden birinde ise şair, gözyaşının damlasını ateş denizinin incisine benzetmiştir:

Bu hûnîn dîde gÿyâ **dürc-i** la’l-i kân-ı âteşdür

Sirişküm katresi anda dür-i ‘ummân-ı âteşdür (G. 82/1)

Şair, kendi sanatından övgüyle bahsederken şiirlerini inciye benzetmiştir:

Dürer-i nazmumı ‘Âsım göricek zühre dimiş

Hak budur her biri biñ ‘ıkd-i Süreyyâ’ya deger (G. 96/5)

Âsım'ın şiirleri inci saçmaktadır:

Felek iderse de güm-kerde 'Âsım'ı hâsid

Sahîfelerde yine **nazm-ı dür-nisârı** kalur (G. 110/5)

Son olarak şair, inciyi sevgili ile ilgili beyitlerinde de kullanmıştır. Âşığa göre sevgilinin dudağı inci saçmaktadır. Ömrü tükense de sevgilinin inciler saçan dudağına olan hevesi hiç tükenmeyecektir:

Ser-mâye-i 'ömrüm dükenür gibi nihâyet

Dilde heves-i **la'l-i dürer-bâr** dükenmez (G. 161/3)

3.6.6.2.7. Sade / sedef

Sade, beyitlerde inci ile birlikte kullanılmıştır. Şair, Hz. Muhammed dünyaya gelmeseydi Nisan yağmurlarıyla oluşan sedef ve incilerle dolu mücevher kutusunun bile rağbet görmeyeceğini düşünmüştür:

Ne feyz-i rîziş-i emtâr-ı mâh-ı nîsândan

Bulurdı dürc-i dürer-perver-i **sade** ragebât (K. 2/18)

3.6.6.2.8. La'l

La'l *Dîvân*'da genel olarak sevgilinin dudağı için kullanılsa da kıymetli taş anlamıyla ilişkili olarak kullanıldığı da olmuştur. Bu noktada ilk söylenilmesi gereken Bedehşan la'lidir:

Heves-i bûs-ı leb-i yâr ile 'arz itmededür

Gâhi elmâs gehi **la'l-i Bedehşân**'ı kadeh (G. 36/2)

Bir beyitte de şarapla olan renk benzerliği vesilesiyle anılmıştır:

Geh dürr ü gâh **la'l** ile sââar tolu gele

Verd-i sefid ü lâle-i hamrâya kim bakar (G. 57/4)

3.6.6.3. Muhtelif süs unsurları

3.6.6.3.1. Ayna

“Ayna” kelimesi Farsçadan bozmadır. Aslı “âyîne veya âyine”dir. Arapça’da mir’ât denilir. Farsça bir sözlük olan Burhân-ı Kâtı’nın Türkçe tercümesindeki tanıtımı bugünkü Türkçemizdeki şöyledir: Herkesçe bilinen şeffâf ve cilâlî çizimdir ki içinde suretlerin akisleri (yansımaları) görülür. Camdan ve çelikten yaparlar, Türkçede “gözü” derler.¹¹³ Ayna ilk olarak “gönül aynası” anlamında kullanılmıştır:

Ne pertev-efken-i **mir’ât**-ı dil olurlardı

Ne rû-nümâlık iderlerdi hûblar bi’z-zât (K. 2/15)

Bir başka beyitte ise sevgilinin yüzü aynaya benzetilmiştir:

Kand ü **mir’ât** u leb ü ruhsâre-i dil-dârdan

İtmesün ‘Âsım’la bir tûtî-i hoş-güftâr bahs (G. 25/5)

3.6.6.3.2. Efser

Efser, tac demektir. İlk olarak “efser-i levlâ” terkihiyle kullanılmıştır:

¹¹³ Çavuşoğlu, M. (2014). “Aynalar, Âyîneler”. *Divanlar Arasında*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 119-126.

Yem-i dürr-i girân-kadr-i yetîm-i rahmet-i Bârî
Dür-i yek-dâne-i ‘âlem bahâ-yı **efser**-i “levlâ” (G. 4/25)

Şair, içindeki âhın alevini altından tac olarak görmüştür:

Şâh-ı heft-iklîm dürür cângâh-ı hasretüm
Şu’le-i âh-ı derûn zerrîn **efser**dür bana (G. 1/5)

3.6.6.3.3. Sürme

Sürme, sevgili ile ilgili beyitlerde kullanılmıştır. Şair, “Dert ehlinin ağlayan gözleri, cananın dergâhının tozu varken, cile sürmesini almaz.” diye yazmıştır:

Almaz gubâr-ı dergeh-i cânâne var iken
Kuhl-i cilâyı dîde-i giryân-ı ehl-i derd (G. 40/4)

3.6.6.3.4. Tavk

Tavk, gerdanlık demektir. “Zillet gerdanlığı” ve “azap gerdanlığı” anlamlarında kullanılmıştır:

Bu ‘abd-i rû-siyeh-i reh-neverd yine dalâl
Kaçan muhallıs-ı **tavk**-ı ‘azâb olur heyhât (G. 2/47)

Bi-hakkı va’d-i kerîm ey şefî’-i küll-i ‘usât
Bu ‘abd-i **tavk** be-gerdân zilli kurtar o dem (G. 3/50)

3.6.7. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

3.6.7.1. Anahtar, kilit

Kilit, “kufî” adıyla iki beyitte yer almıştır. İlki Eflâtun’dan söz edilen bir beyittir ki şair, Eflâtun’u sır ve hikmet kilidinin binlerce hazinesinden emin olan kişi diye tanımlamıştır:

Hakîm-i gıpta-resân-ı revân-ı Eflâtûn

Emîn-i genc-i hezârân-ı **kufî**-ı sır u hikem (K. 9/10)

Merhamet hazinesinin kilidini ise ancak günah ve suçlarından pişman olanların ah anahtarı açabilir. Anahtar da kilit ile birlikte “miftâh” adıyla bu beyitte kullanılmıştır:

Kufî-ı hîzâne hâne-i gufrânı ‘âkıbet

Miftâh-ı âh-ı nâdim-i cürm ü günâh açar (G. 61/6)

3.6.7.2. Balta

Balta “tîşe” kelimesiyle beyitlerde geçmiştir. Ferhâd ile Şîrîn mesnevisinin erkek kahramanı olan “Ferhâd” ile birlikte anılmıştır. Ferhâd’ın elindeki baltayla dağları delmesi hatırlatılmıştır:

Gelürdi Bî-sütûn’dan seng-rîze **tîşe** urdukça

Degüldi Kûh-ken başında eksük bir zamân âfet (G. 19/2)

Ferhâd ne iş gördi ser-i **tîşe** ile hiç

Biñ kûhı yıkar bir dem-i pür-zûr-ı mahabbet (G. 22/2)

3.6.7.3. Buhurdân

Buhurdan, tütsülük demektir ve “micmer” kelimesiyle altı beyitte söz konusu edilmiştir. Genellikle “anber” gibi güzel kokularla birlikte anılmıştır:

Degüldür zulmet-i şeb **micmer**-i hurşîd-i gerdûndan

Cihânı tutdı gûyâ dûd-ı ‘ûd u ‘anber-i sârâ (K. 4/2)

Hele ‘anber şemîmin **micmer**-i sûzânda fikr eyle

Göñülde sırr-ı hâlûñ bak nice mestûr olur cânâ (G. 8/2)

3.6.7.4. Çeşme

Çeşme, toplam beş beyitte yer almıştır. Çoğunda, “çeşme-i hayvân” tasavvuruyla yer almıştır. “Çeşme-i hayvân”, ebedî hayat suyu olan “âb-ı hayat”ın çeşmesi demektir:

Katı çokdan bu cihân içre gezer Hızr-âsâ

İrdi zulmetde meger **çeşme-i hayvâna** kalem (K. 11/14)

Şair, Bosnalı Sâbit Efendi’ye yazdığı kasidede Sâbit’in şiir ve inşâsını iki ma’nâ çeşmesine benzetmiştir:

Şi’r ü inşâsı iki **çeşme-i ma’nâ** ancak

Dest-i pâkinde dönerse n’ola mîzâna kalem (K. 11/29)

Bir başka beyitte ise Âsım, cömertlik vadisini Kerbelâ çölüne benzetmiş ve bütün çeşmeleri kupkuru bir içim su bile kalmamış, demiştir:

Sahn-ı deşt-i Kerbelâ'ya döndi vâdî-i kerem

Çeşmesârı kupkurıdur bir içim su kalmamış (G. 195/2)

3.6.7.5. Kadeh

Divan şiirinin benzetme ve hayal dünyasında önemli bir yer tutan unsurlar arasında, “Sıvı içecekleri içmekte kullanılan belirli şekil ya da nesneden yapılmış kap” olarak tanımlanan kadeh de bulunmaktadır. Kadeh; divan şiirinde şekli, rengi, içinde bulunan sıvının niteliği vb. çeşitli yönleriyle farklı hayallere konu olmuştur.¹¹⁴

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda kadeh “câm, peymâne, ayak, sagar, kadeh” kelimeleriyle söz konusu edilmiştir. İlk olarak ele almamız gereken şudur ki *Dîvân*'da “kadeh” redifiyle yazılmış üç tane gazel vardır. Örnek olarak birini aşağıda veriyoruz:

Âdemün ‘aklın alur bir tuhfe âfetdür kadeh
Bezm-i gamda görmege muhtâc-ı ‘ibretdür **kadeh**

Çok degüldür ehl-i gam tutsa el üzre anı hep
Gıll u gışdan yok eser bir sâf-tînetdür **kadeh**

Anda biñ derdüñ devâsın bulmuş ey dil ehl-i derd
Hâsılı bir nüsha-i kübrâ-yı hikmetdür **kadeh**

Her ne deñlü gamla mebhût olsa bir demde hemân
Bülbül eyler rindi verd-i bâg-ı ‘işretdür **kadeh**

Çok degüldür la'l ile yâkûta gark olsa eger
Niçe Cem'den kalmadı ‘Âsım tâc u devletdür **kadeh** (G. 34)

¹¹⁴ Batislam, H. D. (2017). “Dîvân Şiirinde Kadeh ve Kadeh Redifli Gazeller”. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(18), 1-28.

Kadeh, münâcât türündeki şiirde de geçmiştir. Günah kadehinin içkisiyle sarhoş olduğunu düşünen şair, pişmanlık âhları çekmiştir ve gözyaşı dökmüştür:

Eyle bu mest-i mey-i **câm**-ı günâha ilgâ

Girye-i nîm-şeb ü âh-ı nedâmet yâ Rab (G. 1/5)

Âşık, rakiplerin meclisinde şarap kabına alışmaktan başka bir çaresi olmadığını düşünmüştür:

Gel olma meclis-i agyârda sebû-ülfet

Ayagı çek beni öldürdi âh bu ülfet (G. 21/1)

Kadeh anlamına da gelen “ayak” kelimesi bazen sevgilinin ayağıyla tevriyeli olarak da kullanılmıştır. Şair, sâkiye “Ayağına varmazdım; ancak bâdenin sarhoşluğu bana ıztırap verdi.” derken hem meyhânedeki sâkiye seslenmiş hem de benzetme yoluyla sâkiyi sevgiliye benzeterek gerçek anlamda sevgilinin ayağını kastetmiştir:

Başumla varmaz idim ben **ayaguña** sâkî

Humâr-ı bâde velî virdi ıztırâb bana (G. 2/2)

Şair kendisine şarap dolu kadeh gibi bir dost olmayacağını düşünmüştür:

Hazer zâhidle sohbetden keder-perverdür ey ‘Âsım

Saña bir hem-dem olmaz **câm**-ı ser-şâr-ı şarâb-âsâ (G. 7/5)

Âşık, içki meclisinde şarap kadehi çektiği için, sevgilisinin gamına saygısızlık ettiğini düşünmüştür:

Bezm-i meyde çekesin **sâgar-1** sahbâyı müdâm
Ey dil insâf gam-1 yâre ri'âyet bu midür (G. 104/4)

Bir başka beyitte ise kadeh için “meclisin hoş kokulu gülü” benzetmesi kullanılmıştır:

Ayaguñ çek yıkıl ey şahne basma **câm-1** ser-şârı
Hatâdur anı basmak **o gül-i hoş-bûy-1 meclisdür** (G. 111/3)

Cem'in kadehi de eserde kadeh bahsinde anılan hususlardandır:

Âteş-i sûzâna yansun derd ü gam nev-rûzdu
Var getir ey sâki bezme **câm-1 Cem** nev-rûzdu (127/1)

Son olarak ise âşık, kendi kendine “Gönülleri bu kadar sarhoş eden kadeh midir yoksa sarhoş sâkinin siyah gözü müdür?” diye sormuştur. Burada sâki, sevgili için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Mest iden tâ bu kadar dilleri **peymâne** midür
Yohsa çeşm-i siyeh-i sâki-i mestâne midür (G. 143/1)

3.6.7.6. Kafes

Kafes, *Dîvân*'da “âşiyân” ve “kafes” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Âşık, bir beyitte kafeste inleyen bülbüle benzetilmiştir:

Ey gül göricek bülbül-i nâlâmı **kafesde**
Gelmez mi o dem hâtra bu hem-dem-i hasret (G. 18/4)

Âşık, sevgilinin çene çukuruna hayrandır ve bu yüzden sevgilinin yüzünden bile haberi yoktur, hiç görmemiştir. Bu haliyle kendisini, kafeste kapalı olan ve gülün rengiyle kokusunu bilmeyen bir kuşa benzetmiştir:

Düşen çâh-ı zenahtâna gönülden sorma ruhsârın

Ne bilsün reng ü bûy-ı verdi murg-ı âşiyân ülfet (G. 20/2)

Bir başka beyitte ise kafes kelimesiyle göğüs kafesi kastedilerek âşığın gönlünün o kafeste inlediği dile getirilmiştir:

Gönül bir üstühânkârî kafesde nâle-perverdür

O bülbül hiç temâşâ-yı gül ü seyr-i çemen bilmez (G. 167/2)

3.6.7.7. Kandil

Kandil, “çerağ” kelimesiyle sevgiliden bahsedilen bir beyitte söz konusu edilmiştir:

Vücûdın âteş-i ‘aşka yakar pervâne-veş her şeb

Benüm ey şem’-i bezm-ârây-ı behcet biñ çerâgum var (G. 59/2)

3.6.7.8. Mum

Mum, *Dîvân*’da adı en çok geçen eşyalardandır. Şair ilk beytinde ameli okununca dayanamayacağını ve utançtan mum gibi eriyeceğini dile getirmiştir:

Ben dayanmam okınınca ‘amelüm şem’a gibi

Olurın mün’adim-i nâr-ı hacâlet yâ Rab (K. 1/8)

Bir gazelde ise Âsım, içindeki âhın alevinin kendisine yetecek çok parlak bir mum olduğunu, başkalarının mumuna ihtiyacı olmadığını dile getirmiştir:

Şâm-ı gamda şem'-i bezm-i gayre yokdur minnetüm
Şu'le-i âh-ı derûnum **şem'**-i enverdür bana (G. 1/2)

Âşık, sevgilisi için “cemâl mumu” benzetmesini kullanmıştır:

Pervâne-i kudsî baña reşk itse ‘aceb mi
Bezmüñ gibi ey **şem'-i cemâl** encümenüm var (G. 47/3)

Bir başka beyitte ise mum yine sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmış ve âşık sevgilisi için “meclisi süsleyen mum” benzetmesini kullanmıştır:

Vücûdın âteş-i ‘aşka yakar pervâne-veş her şeb
Benüm ey **şem'-i bezm-ârây-**ı behcet biñ çerâgum var (G. 59/2)

Sonuç olarak mum, beyitlerde genel olarak muhtelif şekillerde sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

3.6.7.9. Mücevher kutusu

Mücevher kutusu, dürc kelimesiyle üç beyitte kullanılmıştır. Şair, Hz. Muhammed dünyaya gelmeseydi Nisan yağmurlarıyla oluşan sedef ve incilerle dolu mücevher kutusunun bile rağbet görmeyeceğini düşünmüştür:

Ne feyz-i rîziş-i emtâr-ı mâh-ı nîsândan
Bulurdı **dürc-**i dürer-perver-i sedef ragebât (K. 2/18)

Bir başka beyitte ise mücevher kutusu içindeki kırmızı renkli değerli taşlar sebebiyle âşığın kanlı gözüne benzetilmiştir:

Bu hûnîn dîde gûyâ **dür**-i la'l-i kân-ı âteşdür

Sirişküm katresi anda dür-i ‘ummân-ı âteşdür (G. 82/1)

3.6.7.10. Perde

Perde beş beyitte “örtme, gizleme” anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Bir beyitte “dûd-ı âh” tasavvuruyla ele alınmıştır:

Sad hezâran perde çekdüm ebr-i dûd-ı âhdan

Hicr-i ruhsârũnda çeşmüm mihr-i rahşân görmesün (G. 303/3)

3.6.7.11. Sebû

Sebû, “şarap kabı” veya “testi” demektir. Beyitlerde “şarap kabı” anlamında kullanılmıştır. Şair, su sesi veren testiye hoş söyleyen vâize benzetmiştir ve şaire göre meclisteki bütün hayhuyun sebebi de budur:

Sebû-yı kulkul-âver vâ'iz-i hoş-gûy-ı meclisdür

Anuñçün her zaman bâdî-i hây u hûy-ı meclisdür (G. 111/1)

3.6.7.12. Şişe

Şişe de yine şarap kabı olarak *Dîvân*'da söz konusu edilmiştir:

Açma derd-i hicr-i la'l-i yâri bagrı yufkadur

Belki ‘Âsim **şişe**-i sahbâ-yı nâbı agladur (G. 54/5)

N’ola devrinde raks itdürse her bir zerreye hurşîd

Felekde bezm-i şevküñ **şişe**-i sahbâlar[1] nedür (G. 125/4)

3.6.7.13. Tarak

Tarak, şâne kelimesiyle sevgiliyle ilgili beyitlerde kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin alınına düşen saçına gönlünü kaptırmıştır ve bin tane tarak bir araya gelse de artık âşığı bu müptelalıktan kurtaramayacaktır:

Hezâr **şâne** gelüp bir yere halâs idemez

O şifte dili kim turre-i siyâh kapar (G. 62/3)

Bir beyti de Âsım “ey şâne” diyerek doğrudan tarağa seslenerek yazmıştır:

Sad hezârân mû-şikâf-ı dehri mecnûn eyledi

Turre-i şeb-gûn ile **ey şâne** ülfet böyledür (G. 76/3)

Âşığın gönlü, sevgilinin zülfünde tıpkı tarak gibi esir olup kalmıştır:

Göñül esîr-i ser-i zülf-i yâr olup kalmış

Misâl-i şâne o kayd içre zâr olup kalmış (G. 196/1)

3.6.7.14. Yastık

Yastık, bir beyitte “bâliş” kelimesiyle söz konusu edilmiştir. Şaire göre sevgilisinin semtindeki siyah toprak ve taş, onun nefsinin yastık ve yatağıdır:

Kûy-ı dil-berde seng-i hâk-i siyeh

Bâliş ü pister-i nefisümdür (G. 140/2)

3.6.7.15. Yatak

Beyitlerde yatak anlamına gelen “pister” ve “firâş” kelimeleri kullanılmıştır. İlk olarak Hz. Muhammed’in Mi’râc’tan sonra gece hemen yatağına geri dönmesi vesilesiyle söz konusu edilmiştir:

Nüzûl eyledi ammâ misâl-i rahmet-i Hak

O rûh-ı her dü cihân **pisterine** yine o dem (K. 3/26)

Âşık hastadır ve yatağında uyumak ona Kevser suyundan ve katıksız hâlis sudan daha lezzetli gelmektedir:

O hasteyem ne olur **pisterümde** hâb lezîz

Ne kevser olsa gelür baña âb-ı nâb lezîz (G. 45/1)

Âşık, gam köşesindeki yatakta sevgilinin zülfünün sevdasıyla perişan bir uykudadır:

‘Aceb cânâ perişân-hâbdur sevdâ-yı zülfüñle

Firâş-ı künc-i gamda bu dil-i nâ-şâdumuz her şeb (G. 14/4)

3.6.7.16. Zincir

Zincir, *Divân*’da âşıkların zincire düşmesi tasavvuruyla söz konusu dilemiştir:

Bak gerdenüme turrelerüñ halkası geçmez

Zencîre düşürmiş beni sevdâ haberüm yok (G. 225/2)

3.6.8. Ölçü Âletleri

Ölçü aleti olarak *Dîvân*'da “dirhem, terâzi, mîzân” yer almıştır. Dirhem, dört beyitte “direm” şeklinde geçmiştir. Şaire göre âşığın vefâsı, döktüğü gözyaşının ölçüsüyle orantılıdır:

Ey fûrûşende-i kâlâ-yı vefâ eşkûme bak

Müşterî hâsılı bezl-i **dire**minden bilinür (G. 99/5)

Terâzi, yalnızca bir beyitte “terâzû” kelimesiyle söz konusu edilmiştir:

Terâzûsı bozıldı çeşme-i hurşîd-i gerdûnuñ

N'ola cevî-i zemîni âb-ı nâbı eylese me'vâ (K. 4/5)

Şair, günahının mîzân terâzisine bile sığmayacağını düşünmüştür:

O dem ki keffe-i **mîzâna** sığmaya günehüm

O dem ki fart-ı tehassürle nâle-senc olam (K. 3/46)

Şair; en küçük ve en büyük önermeler daha aklın terâzisine bile koyulmadan önce Hz. Muhammed'in dudağı yaratılmıştı, diye yazmıştır:

Netîce-bahş idi la'l-i güher-efşânı hikmetde

Dahi **mîzân**-ı 'akla konmadın sugrâ ile kübrâ (K. 4/32)

Son olarak ölçü ile ilgili olarak bazı beyitlerde “60 santimetreye” karşılık gelen ve “endâze” adı verilen ölçü birimi de yer almıştır:

Biz o rind-i hâne-ber-dûş-ı harâbât olmuş[uz]

Görinür ‘Âsım bize **endâze**-i mi’mâr mâr (G. 151/5)

3.6.9. Giyim-Kuşam

3.6.9.1. Giyim eşyaları

3.6.9.1.1. Câme, hil’at, libâs

Câme, evde giyilen bol elbise demektir ve on beyitte geçmiştir. İlk olarak Hz. Muhammed’den söz edilen bir kasidede kullanılmıştır. Şaire göre, Ka’be’nin hep siyah elbise giymesinde şaşılacak bir şey yoktur; çünkü Ka’be, Hz. Muhammed’in vedâ haccından beri hâlâ mâtem çekmektedir:

‘Aceb mi şâhid-i Ka’be giyirse hep siyeh **câme**

Anuñ hacc-ı verâ’ından beri mâtem çeker hâlâ (K.4/53)

Bir beyitte de sevgili altından bir elbise ile tahayyül edilmiştir:

O zerrîn **câme** şûhı gösterürse sahn-ı kûyında

Dil-i nâ-kâmı ‘Âsım vâsıl-ı iksîr ider meh-tâb (G. 13/5)

Libâs, elbise demektir ve dört beyitte geçmiştir. Âşığın Mecnun’la kıyaslandığı bir beyitte “libâs” kelimesine de yer verilmiştir:

Turfe bir mecnûnem itmeñ hiç baña Kays’ı kıyâs

Pâre pâre eylerin hep giysem âhenden **libâs** (G. 182/1)

Hil'at, padişahlar ve vezirler tarafından birine mükâfat olan giydirilen kaftandır. *Bosnalı Âsım Dîvânî*'nda bir beyitte yer almıştır. Şair, âşığın sevgilinin elbisesinde can bağını gizlemiştir:

Dâmene çâk-i girîbânın getürmiş 'âşıkuñ

Hil'at-i hüsnünde ol kim rişte-i cân gizlemiş (G. 193/2)

3.6.9.1.2. Dâmen

Dâmen, etek demektir. Beyitlerde sevgilinin eteğini anlatmak için “dâmen, dâmen” kelimeleriyle yer almıştır. Âşığın gözyaşının akması, sevgilinin diken gibi kirpiği ve eteğinin ucu içindir:

Bu cûy-ı sirişk akduğı hep hâr-ı müjeyle

Ey serv-i revânum ser-i **dâmân**uñ içündür (G. 93/2)

Âşık, sevgilinin eteğini kendi dudağından bile sakınmıştır:

Sanmañ ancak müje-i çâk-resândan sakınur

Dâmen-i dil-beri 'âşık leb-i cândan sakınur (G. 120/1)

3.6.9.1.3. Destâr, külâh

Külâh, altı beyitte geçmiştir. Genel olarak mumun üstündeki ateşi ifade etmek için kullanılmıştır:

Külâh oynadamaz rûzgâr şem'a dahi

İdince her gice farzâ minâre üzre makâm (K. 12/13)

‘Ahd-i hıfzında **külâh** oynadamaz bâd dahi

Şem’a tâc-ı zer ile eylesün ‘azm-i sahrâ (K. 16/36)

Bahâriyye türünde yazılmış kasidede lâlenin çiçekli kısmı için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Akçe ile lâle **külâhı** tolu

La’l ile âvîz ümem-i nev-bahâr (K. 5/34)

3.6.9.1.4. Girîbân

Girîbân, elbise yakası demektir. Dört beyitte söz konusu edilmiştir. Âşığın yüz parça olmuş yakası, âşığı sevgiliye karşı ele vermektedir:

Şerh iden râz-ı nihânum yâre ‘Âsım bilmedüm

Şerhalar mı yohsa sad çâk-i **girîbânım** mıdur (G. 141/5)

3.6.9.1.5. Kemer, kuşak, zünnâr

Kuşak, bir beyitte, düğünde gelinin beline dolanan kuşağı hatırlatmak suretiyle kullanılmıştır:

Dolaş ey dūd-ı âhum her seher ol mû-miyânîvâr

Kuşağı anı koçmazdan mukaddem çok dolaşmışdur (G. 142/5)

Zünnâr, Hristiyan papazların bellerine bağladıkları kuşaktır. Adı bir beyitte geçmiştir:

‘Aceb hüsn-i dil-ârâ ol büt-i mekkâra virmişler

Ki **zünâr** ihtiyâr itmiş gam-ı zülfiyle irmişler (G. 150/1)

3.6.9.1.6. Nikâb

Nikâb, yüz örtüsü ve peçe anlamlarına gelir. Sevgili ile ilgili beyitlerde söz konusu edilmiştir. Şair, sevgilinin utancından yüzüne örtü örttüğünü düşünmüştür:

Ruhı mey-gûn olur aldukça ayagı eline

Hacletinden o sanem ya’ni **nikâb**-âver olur (G. 105/2)

Âşık, günahı haddinden fazla olduğunu için ebedilik kapısına peçesiz varmaya yüzünün kalmadığını dile getirmiştir:

Fart-ı günâhdan yüzümüz kalmadı hele

Dâr-ı bekâya varmaga zâhid **nikâbsuz** (G. 180/3)

3.6.9.1.7. Pirehen

Pirehen, gömlek demektir ve sekiz beyitte söz konusu edilmiştir. Genellikle Hz. Yûsuf’un meşhur gömleği vesilesiyle kullanılmıştır:

Yâ’kûb-ı garîbem ki ne beytü’l-hazenüm var

Ne bir haber-i **Yûsuf-ı gül-pîrehenüm** var (G. 47/1)

Benüm çekdüklerüm ol Yûsuf-ı gül-pîrehen bilmez

Niçe ol **Yûsuf-ı gül-pîrehen** beytü’l-hazen bilmez (G. 167/1)

Son olarak genel olarak “kıyafetlerin” yer aldığı bir beyit de vardır:

Beni bu gûne **kıyâfetlere** koyan cânâ
Gamuñla gurbet-i hicrân u râh-ı hasretdür (G. 81/4)

3.6.9.2. Kumaş çeşitleri

Dîvân'da adı geçen kumaşlar atlas, dîbâ ve semmûrdur. Bu üç kumaştan en çok yer alan ise dîbâdır. Dîbâ, bir tür ipekli kumaştır. Bir beyitte “çiçekli dîbâ” tasavvuruyla söz konusu edilmiştir:

Cûya ezhâr dökilmiş degül ol serv-i revân
Sâyesiçün döşedi bâd **çiçekli dîbâ** (K. 16/42)

Bir başka beyitte ise ay, gökyüzünde duran ak bir dîbâyâ benzetilmiştir:

‘Aceb mi gâhi pây-endâz iderse **ak dîbâyı**
O şâh-ı mülk-i nâz u ‘işveye tevkîr ider meh-tâb (G. 13/3)

Atlas ise ipekten sık dokunmuş, yüzü parlak, dâimâ düz renkli, üstünde motif bulunmayan, sertçe, tüysüz, makbul bir kumaş çeşididir. Fakat bir beyitte dîbâyâ birlikte çiçekli bir kumaş olarak anılmıştır:

O şâh-ı dîne ‘arşuñ hâmilânı itdi pây-endâz
Hezârân şerm ü hacletle **çiçekli atlas u dîbâ** (K. 4/82)

Samur kumaş da “semmûr” kelimesiyle bir beyitte yer almıştır ve sevgilinin saçını samur kumaşa benzetilmiştir:

Zülf-i dil-berde dil-i ser-geşte-i sevdâ yatur
Sanki **semmûr** içre Key-husrev yahud Dârâ yatur (G. 152/1)

3.6.10. Yazı İçin Kullanılan Âletler

3.6.10.1. Devât, hâme, kalem, kilik,

Dîvân'da kalemden söz etmek için bizâtihi kalem kelimesi dışında “hâme” ve “kilik” kelimeleri de kullanılmıştır. “Devât” yani divit de yazma işlemini sağlayan bir araç olduğunu için onu da kalemle birlikte değerlendirmenin doğru olacağını düşündük.

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda kalem redifli bir kaside yer alır. Bu kaside Bosnalı Sâbit Efendi'ye sunulmuş olan 11. kasidedir. Kalem, Bosnalı Sâbit'in şairliğini övmek amacıyla kafiye olarak kullanılmıştır. Kalem, Sâbit Efendi'nin elinde bambaşka bir surete bürünmektedir:

Hazret-i Sâbit Efendi ki döner destinde

Şâh-ı evrâd-ı ter-i ravza-i Rıdvân'a **kalem** (G. 11/21)

Şair, Sâbit Efendi'nin şiir ve inşâsı iki ma'nâ çeşmesine benzetmiştir ve kalem onun temiz elinde mîzân terâzisine dönse de bunda şaşılacak bir şey yoktur:

Şi'r ü inşâsı iki çeşme-i ma'nâ ancak

Dest-i pâkinde dönerse n'ola mîzâna **kalem** (K. 11/29)

Dîvân'da şairin kendi şairliğinden övgüyle söz etmesi dikkat çekmektedir. Âsım, kalemi kendi şiirinden söz ettiği beyitlerde de sıklıkla kullanmıştır:

Sebt iden nazm-ı safâ-bahşum usanmak bilmez

Hâmeden şöyle akar safha-i rengîne midâd (K. 13/40)

Âsım'ın gamı, derdi o kadar çoktur ki yazılmaz ve onun anlatışı herkese benzemeyen kalemi bile ağlar:

Yazılmaz derdüm ey 'Âsım midâdum âba dönmişdür
Ki takrîr-i gamumdan **hâme**-i mu'ciz-beyân aglar (G. 108/5)

Âsım'ın elindeki kalem değil, ebedî hayat suyuunun yani âb-ı hayatın kaynağının küçük bir borusudur:

Hâme sanmañ 'Âsım'uñ destinde virmiş lûlesin
Zulmet içre ol ki 'ayn-i 'âb-ı hayvân gizlemiş (G. 193/5)

Âsım'ın gamının bir belirtisi olan şiirleri ve kalemi her zaman onun gizli bir derdini bildirir:

Eş'âr-ı gam-şi'ârı ser-i **kilki** 'Âsım'uñ
İş'âr ider hemîşe ki derd-i nihânı var (G. 131/5)

Bir beyitte ise kalem için “hezâr” ve “fakir” benzetmeleri yapılmıştır. Şair, kalemiyle birlikte kendisinin de umut etmekten başka şansları olmadığını dile getirmiştir:

Düş ey **hezâr kalem** vâdi-i recâya yine
Budur saña vü baña ey **fakîr** emr-i ehem (K. 3/31)

3.6.10.2. Dîvân, kitap, kütüb

Kitap, toplamda dokuz beyitte yer almıştır. Âsım, sevgilinin yüzündeki bütün vasıflarıyla ilgili temiz sözlerini kitap gibi yazmıştır:

Bahsüm budur ki vasf-ı hat-ı rûy-ı yârda

Her bir kelâm-ı pâkini ‘Âsım **kitâb** ider (G. 78/5)

Kütüb ise kitabın çoğuludur ve yalnızca bir beyitte yer almıştır. Hz. Muhammed’in mucizelerinin kitaplarda yazdığını Âsım dile getirmiştir:

Vukû’-ı mu’cize-i inşikâk-ı bedr-i münîr

Kütübde zâhir o hod hem-çü neyyir-i a’zam (K. 3/17)

Şair, Hz. Muhammed için yazdığı bir kasidede dîvân içinde O’nun vasıflarını inşâ eylemesinin mümkün olmadığını dile getirmiştir:

Ne mümkün zât-ı pâkünde senûñ ashâb u zî-şânuñ

Dü reng evrâk-ı **dîvân** içre vasfin eyleyem inşâ (K. 4/98)

Âsım, içindeki derdin ateşini yazmaya azmetse kalem ile dîvânın bile buna dayanamayacağını ve tutuşacağını düşünmüştür:

Gazelümde hele bir sûz var ey ‘Âsım-ı zâr

‘Azm-i sebt itsem eger **kilk** ile **dîvân** tutuşur (G. 52/5)

3.6.10.3. Hokka, mürekkep

Şair, bir beytinde baharın gelmesini, lâlenin çiçekli kısmını hokkaya benzeterek ve “Parlak renkli lâlenin hokkası açılmış.” diyerek anlatmıştır:

Güşâde **hokka**-i pür-müşk-i lâle-i rengîn

Meşâma gelse n’ola dem-be-dem şemîm-i bahâr (G. 115/2)

Hokka, sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır:

Hokka-i la'linde ol kim dürr-i dendân gizlemiş

Derdine 'uşşâk-ı zârûñ anda dermân gizlemiş (G. 193/1)

Mürekkep için ise *Dîvân*'da “midâd” kelimesi kullanılmıştır. Şairin dîvânının sayfalarına renkli kalemin mürekkebi düştükçe sevgilisinin yüzünün hali de gönlüne düşmektedir:

O şûhuñ hâl-i rûyî hâtıra düşmez mi ey 'Âsım

Midâd-ı kilik-i rengîn safha-i dîvâna düşdükçe (G. 342/7)

3.6.11. Mûsikî Âletleri

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda mûsikî konusuyla alakalı müstakil bir makale yazılmıştır. Bu makaleden direkt olarak aktaracak olursak yazar, “On yedinci yüzyıl klâsik Türk şiirinin temsilcilerinden olan Âsım'ın *Dîvân*'ında da klâsik Türk mûsikîsine ait bazı makam ve âlet isimleri ile mûsikî terimleri zikredilir. *Dîvânda* tespit edebildiğimiz makamlardan bazıları şunlardır: Bûselik, cânfezâ, dilkeş, dilnişîn, gülistân, gülzâr, nesîm, nevâ, nevbahâr, nevrûz, râst, sabâ, safâ, sipihr, şevk, uşşâk ve zülf-i nigâr. Beyitlerde mûsikî âletlerinden ise çeng, çengâne, def, dâire, kânûn, mûsikâr, ney, rebâb, sâz, tabl ve tanbûrun adları anılır.”¹¹⁵ diye yazmıştır. Biz de burada geçen mûsikî aletlerinin nasıl kullanıldığından söz edeceğiz.

3.6.11.1. Çeng, çengâne, sâz

Çeng, kanuna benzer dik tutularak çalınan bir çeşit sazdır. Çengâne de yine kanuna benzeyen telli bir çalgıdır. Bu iki çalgı bir ortak bir beyitte kullanılmışlardır. Dünyada her gün çeng ve çengâne çalınmakta bu yüzden de bahtın gözüne uyku girmemektedir:

¹¹⁵ Tozlu, M. (2014). “Âsım Dîvânı'nda Mûsikî Unsurları”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(13), İstanbul 2014, 141-166.

Felekde her gice **çeng** ü **çegâne** sıytından

Gelür mi subha degin pîç dü çeşm nefice menâm (K. 12/20)

Şaire göre çeng çalan kişiler, içki ve rintlere olmasaydı kimse Cem'in kanununun icrasına ayak basmazdı:

Kimse kânûn-ı Cem icrâsına basmazdı ayag

Mutrib-i **çeng** ü mey vü sâkî vü rindân olmasa (G. 340/3)

Saz ise yine âşık ve sevgiliden bahsedilen beyitlerde söz konusu edilmiştir. Âşığa göre Zühre, aşk gamının nağme tarzını bilemez. O has tarzda usta olan bir Âsım'dır bir de bülbüldür:

Ne bilsün zühre tarz-ı nagme-i **sâz**-ı gam-ı 'aşkı

O tarz-ı hâsda üstâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/3)

3.6.11.2. Def

Def/tef, zilli ve pullu bir çembere gerilmiş deriden ibaret daire şeklinde bir çalgıdır. *Dîvân*'da dört beyitte yer almıştır. Bu beyitlerin ikisinde def, "zühre-i zehrâ" tasavvuruyla birlikte söz konusu edilmiştir:

Degül encüm celâcildür dökilmiş fart-ı darbından

Şu resme raks urup **def** çaldı ol dem zühre-i zehrâ (K. 4/76)

Biz çerhı iki **defle** n'ola raksa getirsek

Şevküz ki dem-i zühre-i zehrâda nihânuz (G. 178/3)

Bir başka beyitte ise âşığın gönlü defe şöyle benzetilmiştir:

Bezm-i gamda hûn-1 çeşmüm eyledüñ ey şûh mey
Sîne-i pür-sûzı **def** hem bu dil-i pür-dâğı ney (G. 393/1)

3.6.11.3. Kemân

Kemân ise beyitlerde sevgilinin kaşı için benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

Tîr-i müjeden âh-1 derûn itmeyelüm mi
Dilden geçüp ey kaşı kemân câna dokındı (G. 380/5)

Son olarak da “**dâire, kânun, tabl, tanbûr**” ve sazı çalmak için kullanılan “**mızrâb**” da birer beyitte yer almışlardır:

Sanurduñ **dâ’ire**yle geldi taraf-1 âteşe Nâhid
Nazar salsañ şafak yanında mihr-i ‘âlem-ârâya (Kt. 6/2)

Kimse **kânûn**-1 Cem icrâsına baãmazdı ayag
Mutrib-i çeng ü mey vü sâkî vü rindân olmasa (G. 340/3)

Dükendi ceng ü cedel ebr ‘aceb mi ra’da bedel
Çalarsa nevbet-i **tabl**-1 ferah-dih-i ârâm (G. 12/6)

Bu sîne-i pür-şerha-i nâlânumuz ‘Âsım
Bezm-i ezel olmuş, dahi **tanbûr**-1 mahabbet (G. 22/5)

Yiter inletdüñ ey şûh-1 cihân **mızrâb**-1 hasretle
Benüm bu sîne-i pür-şerhamı çeng ü rebâb-âsâ (G. 7/2)

3.6.11.4. Ney

Ney, kamaştan yapılan bir çalgıdır. Tamamen Mevlevilik ile alakalı olan 149. gazelde ney alan kişi anlamına gelen ‘‘ney-zen’’ geçmiştir:

Su gibi mesnevî bî-cûyi kârî bûlbûlân **ney-zen**

Anuñçün şevk ile her gonçe-i pür-nem semâ’ eyler (G. 149/2)

Bu gazel dışında ise ney, *Dîvân*’da genel olarak yaraya benzetilmiştir:

Âh-1 dilden bellidür sûz-1 derûnı ‘âřıkuñ

Sînesinde **ney** gibi göstermesün dem-sâza dâg (G. 214/3)

Neler söyledirderd-i dâg-1 dilden **ney** gibi cânâ

Bu mu’tâd-1 figân u nâle vü feryâdı söyledsek (G. 230/4)

Nâlemden eger añlamaduñsa beni bir hoş

Bak sîne-i pür-dâguma cânâ **neye** döndüm (G. 261/3)

Bezm-i gamda hûn-1 çeşmüm eyledüñ ey şûh mey

Sîne-i pür-sûzı def hem bu dil-i pür-dâgı **ney** (G. 393/1)

3.6.11.5. Rebâb

Rebâb, gövdesi Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemanedir. *Dîvân*’da dört beyitte yer almıştır. Âşığa rebâbın nağmesi mey gibi lezzetli gelmiştir:

Lezîz geldi baña nâle hûn-1 eşkümler

Belî gelür mey ile nagme-i rebâb lezîz (G. 45/2)

Âşıgın gönlü hasret darbeleriyle eng ve rebâb gibi inlemiştir:

Yiter inletdün ey şûh-ı cihân mızrâb-ı hasretle

Benüm bu sîne-i pür-şerhamı çeng ü **rebâb**-âsâ (G. 7/2)

3.6.12. Silah ve İlgili Âletler

3.6.12.1. Hançer

Hançer *Dîvân*'da kılıç ve ok ile birlikte en çok kullanılan üç silahtan biridir. İlk olarak gerçek anlamıyla kullanılmıştır:

Düşer ayaguña zülfün komaz dil-i zârı

Ne dem ki katline **hançer**le eylesen ikdâm (K. 12/59)

Fakat hançer de -diğer savaş âletleri gibi- daha çok sevgili ve âşık ile ilgili beyitlerde benzetme unsuru olarak söz konusu edilmiştir. Örneğin bir beyitte sevgilinin kaşı hançere benzetilmiştir:

Hançer geçer gibi dil-i sad-pâreden hemân

‘Âsım ne dem ki çeşmüme ol ebruvân gelür (G. 119/5)

Âşık sevgilinin hançeriyle ölmeyi su içmeye benzetmiştir:

Hançeründen dile ölmek aña âu içmekdür

Ey şeh-i pür-sitem ammâ seni kandan sakınur (G. 120/4)

Bir başka beyitte ise sevgilinin kaşı hançere benzetilirken aynı zamanda Arap alfabesindeki “dal” harfine de benzetilmiştir:

Ne dem ki dil görüp ebrûsın âh-âver olur

Hemân o şûh-ı gazabnâk **dâl-ı hançer** olur (G. 128/1)

3.6.12.2. Kılıç

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda kılıç için “tîg, şemşîr, seyf” kelimeleri kullanılmıştır. Genellikle sevgilinin gamzesi, kirpikleri ve bakışı kılıca benzetilmiştir:

Ey dil-i sad-pâre mest-i çeşm-i dil-berden sakın

Bir dem olmaz **tîg tîz-i gamze** yanından cüdâ (G. 6/3)

N'ola Cibrîl'e sunsa gâhi **tîg-ı tîz-i müjgânla**

O çeşm-i gamzekâra hûn-ı dilden bâde virdüm hep (G. 12/2)

Sevgilinin can alıcı keskin kılıcı elinde her zaman hazır durumdadır:

Nice ülfet idersin çeşm-i mest-i yâr ile ey dil

Elinde **tîg-ı tîz-i cân-sitân** hâzır amân gâib (G. 17/3)

Bir beyitte de “şemşîr” kelimesi kullanılarak sevgilinin gamzesi âlemi zapteden bir kılıca benzetilmiştir:

Şu ebrû vü müjeñ gibi kemân u tîrden feryâd

Hem ol gamzeñ gibi **şemşîr-i âlem-gîr**den feryâd (G. 44/1)

Son olarak kılıç anlamına gelen “seyf” de bir beyitte yer almıştır:

Niçün ey çerh-ı bed-hû sell-i **seyf-i kîneñi** urduñ¹²⁹

O üstâd-ı revân-bahşâyı cismân-ı kelâm üzre (Msm. 2/II/7)

3.6.12.3. Mızrak

Mızrak, *Dîvân*'da “sinân” kelimesiyle anılmıştır. Âşık için sevgili hasretinin gamı mızrak yarasından farklı değildir:

Dilden göze andan yüze çıkdı dem-i hasret

Saklanmadı bu zahm-i **sinân**-ı gam-ı hasret (G. 18/1)

Âşığın içindeki yarayı görünce kılıç ve mızrağın hançeri bile ağlamaktadır, onun hâline acımaktadır:

Görüp zahm-i derûnum hançer-i tîâ u **sinân** aglar

Baňa rahm eyleyüp ol âhenîn diller de kan aglar (G. 108/1)

Bir başka beyitte de mızrak yine “hasret gamının mızrağı” tasavvuruyla yer almıştır:

Elem-i zahm-ı **sinân**-ı gam-ı hasret artar

N'eyleyin câm-ı mey-i gussa-güsârı sensüz (G. 159/3)

3.6.12.4. Ok

Dîvân şiirinde okçulukla ilgili terimler, kullanılışları bakımından ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki, sevgilinin güzellik unsurları, âşık ve okçuluk terimleri arasındaki ilişki; diğer ise, okçuluk terimlerinin şiirde işlenmesidir.¹¹⁶

¹¹⁶ Aksoyak, İ. H. (2016). “*Dîvân* Şiirinde Okçuluk Terimleri”. *Söylenmemiş Sözler*. (Birinci Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları, 91-108.

Ok, *Dîvân*'da “sihâm, tîr, nâvek, hadeng” adlarıyla yer almıştır. Sihâm iki beyitte kullanılmıştır. Necm Sûresi'nin 9. âyetindeki “iki yay aralığı kadar” ifadesiyle birlikte “akıl yayının arşı geçen oku” tasavvuruyla bir beyitte geçmiştir:

Çıkar mı Tûr'dan eyvân-ı “kâbe kavseyn”e

Sihâm-1 ‘arş-güzâr-1 kemân-1 ‘akliyyât (K. 2/27)

Ok, beyitlerde sevgilinin kirpikleri için benzetme unsuru olarak da sıklıkla kullanılmıştır:

Ey kemân-ibrû te’âkub itmede **tîr-i müjeñ**

Âh açıldı gönlümüzde yara üzre yaralar (G. 138/2)

“Nâvek” kelimesi ise on bir beyitte yer almıştır. Bir başka beyitte de “nâvek” kelimesiyle oka benzetilen sevgilinin kaşlarıdır:

Benüm hâk ile yeksân olduğum biñ zahm-i cevruñle

Nişân-ı **nâvek-i ebrû**-yı pür-çîn olmayan bilmez (G. 169/3)

Yine ok anlamına gelen “hadeng” de dört beyitte yer almıştır. Bu kelimeyle ise kaş ve kirpikten başka sevgilinin gamzesi de oka benzetilmiştir:

Merg-i **hadeng-i gamzeyi** zâhid hayât bil

Ger añladuñsa rütbe-i câh-ı şehâdeti (G. 378/4)

Son olarak “peykân” okun ucundaki sivri demir demektir ve sevgilinin gamze oku için kullanılmıştır. *Dîvân*'da da dört beyitte vardır ve sevgiliden ve âşıktan bahsedilen beyitlerde benzetme unsuru olarak yer almıştır:

Lebüñ şevkiyle dil mecrûh-ı müjgân olduğın bilmez

O meste döndi kim pür-zahm-ı **peykân** olduğın bilmez (G. 168/1)

3.6.12.5. Yay

Yay, *Dîvân*'da kemân kelimesiyle yer almıştır ve sevgilinin kaşı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşık sevgilisinin keman gibi kaşından feryâd etmiştir:

Şu ebrû vü müjeñ gibi **kemân** u tîrden feryâd

Hem ol gamzeñ gibi şemşîr-i 'âlem-gîrden feryâd (G. 144/1)

Âşığın bazı beyitlerde sevgilisine “ey kemân kaşlı” diye seslendiği de görüşmüştür:

Ey kemân-ebrû te'âkub itmede tîr-i müjeñ

Âh açıldı gönlümüzde yara üzre yaralar (G. 138/2)

4. İNSAN VE AŞK ANLAYIŞI

4.1. İnsan

İnsan *Dîvân*'da “âdem, ins, beşer ve bizâtihi insân” kelimeleriyle anılmıştır. Bir beyitte belirtildiği üzere, insanların en hayırlısı Hz. Muhammed'dir:

Kim oldu sanma Sâve ka'r-ı arz u gâv u mâhîye

Nüvîd-i makdem-i Hayrû'l-**beşer**le gitdi bî-pervâ (K. 4/40)

Şaire göre Hz. Muhammed doğmasaydı insanlara şimdiki vazifelerini vermezlerdi:

Ne **ins** ü cinne virürlerdi bu vazîfeleri

Ne hod vuhûş u tuyûra bu deñlü tayyârât (K. 2/22)

Hz. Muhammed için yazılmış bir başka kasidede ise Hz. Muhammed doğduğunda meleklerin insanlara gözün aydın dediklerinden bahsedilmiştir:

Didiler dîdeler rûşen melekler **ins** ile cinne

O şeb kim togdı ol mâh-ı münîr-i burc-ı isti'lâ (K. 4/35)

Âsım'a göre insan, iffet ve namus abidesidir:

Bilürsin ey gönül **insân** 'abîd-i ihsândur

'Aceb mi lutf ile ihrârı itse isti'bâd (K. 8/20)

Âşık, kendi gönlüne her insanla görüşmemesi için telkinlerde bulunmuştur; zîrâ insanların şerli olanları artık çoğalmıştır:

Her kesle ey dil itme sakın ihtilât-ı ins

Zîrâ çoğaldı ehrimen-i **âdem** ihtilât (G. 206/4)

4.2. Güzellik

“Hüsn” kelimesiyle anılan güzellik, *Bosnalı Âsım Dîvânı*’nda genel olarak sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Sevgili güzellik ve zarafet şahıdır:

Ne lâzım ey şeh-i **hüsn** ü bahâ sipâh saña

Dü kevni itmege gâret yiter nigâh saña (G. 3/1)

Şaire göre, güzellik konusunda sevgiliye benzer kimse gelmemiştir:

Ne beşerdür ne melekdür ne perîde gelmiş

Ne gelür **hüsn** ile hemtâ saña cânâ lâ lâ (G. 9/4)

Sevgili ay gibi güzel olduğu için ay, sevgilinin güzelliği için benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır:

Kîne-i sînesini yine ‘ayân eyledi çerh

Gözümüzden o meh-i **hüsni** nihân eyledi çerh (G. 38/1)

Sevgilinin güzelliği güneşe de benzetilmiştir:

N’ola hûnîn ise dâmânı o mihr-i **hüsni**

Ayırup çeşm-i terümden yine kan eyledi çerh (G. 38/4)

Sevgili, güzellik bağının güzel endamlı, hoş edalı servisidir:

Ey serv-i hoş-hırâm-ı gül-endâm-ı bâg-ı **hüsn**

Zlfn yanında sünbül-i zbâya kim bakar (G. 57/2)

şaire göre gönüller, sevgilide Hz. Ysuf'un güzelliğinden bile başka bir güzellik bulmuşlardır:

Güzel tasvr olunmuş Ysuf ammâ hak budur 'Âsım

Gönüller başka bir **hüsn** ol per-peykerde bulmuşlar (G. 129/5)

Âşık bir beyitte sevgiliye güzelliğiyle çok gururlanmaması gerektiğini; çünkü güzelliğin de gelip geçici olabileceğini söylemiştir:

Magrr itmesün seni bu **hüsn-i** ber-kemâl

Geçmişleri unıtma kemâln zevâli var (G. 136/2)

Âsım'a göre bu eskimiş bağda sevgilinin güzellik bağı gibi bir bağ bulunması mümkün değildir:

Bâg-ı **hüsnün** gibi bâg olmaz bu râg-ı khnede

Deste deste sünbül ile lâle-i hamrâ yatur (G. 152/3)

Sevgilinin güzelliği herkes tarafından kabul edilmiştir ve Ysuf'un güzelliği bile sevgilinin gzelliğne bedel olamayacağını şair dile getirmiştir:

Hiç sencileyin **hüsni** müsellem güzel olmaz

Ysuf dahi gelse saņa cânâ bedel olmaz (G. 157/1)

Âşık, sevgiliyi güle benzetmiştir. Fakat sevgilide bulunan gözler, kaşlar ve güzelliğini sağlayan diğer unsurların hiçbiri gerçek gülde bile yoktur:

Nesi beñzer gülüñ ol verd-i **hüsne** anda ey bülbül

O ebrû yok o çeşm-i merdüm-efgen yok o tal'at yok (G. 223/4)

Güzelliğin söz konusu edildiği bir başka husus da şairin kendi şiirlerinden övgüyle söz ettiği beyitlerdir. Şaire göre kendi şiirlerine gönül veren çoktur, bu yüzden Âsım'ın şiirlerinin cihanı yakan güzelliği gittikçe meşhur olmuştur:

Meger dil-dâde çokdur tâze şûh-ı nazmuma 'Âsım

Anuñçün **hüsn-i** 'âlem-sûzı meşhûr oldu gitdükçe (G. 338/5)

4.3. Sevgili

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda en çok sözü edilen hususlardan biri de sevgilidir. Âsım, sevgili için genellikle “yâr, cânân, dilber” kelimelerini kullanmıştır. Âşık, mütemadiyen sevgilisine kavuşmak için çabalamıştır. Âşık, sevgilisine kavuştuğu zamanları “bahar” olarak nitelendirmiştir:

Bu inbisât-ı dile vasl-ı **yârdur** bâ'is

Güşâyış-i güle fasl-ı bahârdur bâ'is (G. 24/1)

Sevgilisine kavuşma yolunda âşık, mütemadiyen râkiblerle baş etmek zorunda kalmıştır:

Hurde-dândur sanma agyâr itme anlarla gönül

Cevher-i ferd-i dehân-ı **yârdan** zinhâr bahs (G. 25/2)

Sevgilinin vuslatına kavuşmak için çabalamak da gönlünü ayrılık derdine alıştırmak da âşık için güçtür:

Cüst ü cûy-ı vasl-ı **yâri** iltizâm itmek de güç

Künc-i gamda kalb-i zârı hıcre râm itmek de güç (G. 28/1)

Sevgili, âşığın nasıl olduğuyla asla ilgilenmez, sürekli âşığı bilmezlikten ve görmezlikten gelir:

Öldürür 'Asım'ı bu vaz'-ı tegâfûl-gûne

Bunca demdür dimedûn sag mıdur haste midür (G. 83/5)

Sevgilinin yanağından ve zülfünden ayrı olmak, âşığın ömründeki bütün gündüz ve geceleri kaplamıştır:

Geçdi hayfâ fûrkat-i zülf ü ruh-ı **cânânede**

Âh-ı 'âlem-sûz ile leyl ü nehâr-ı 'ömrümüz (G. 166/4)

Âşığa göre yeni meydana gelen her şey sevgiliye mahsustur:

Bu tâze-reviş serv-i hırâmânuma mahsûs

Her şîve-i nev-hâsıl-ı **cânân**uma mahsûs (G. 199/1)

Sevgilinin gözünden uzak olan gönlünden de uzaktır:

İyi bilürsin hâtıra **dil-ber** getirmez hiç seni

Bu meseldür olmaya gör ey gönül gözden ırag (G. 216/4)

Âsım, sevgilinin yüzünün vasıflarını kitabına eklediği için gazellerinin böyle latîf olduğunu dile getirmiştir:

‘Âsım hemîşe vasf-ı ruhuñ böyle derc ider

Olsa ‘aceb mi her gazeli **dil-berâ** latîf (G. 220/5)

“Yâr, cânân, dilber” kelimeleri dışında Âsım, sevgiliyi anlatmak için çok fazla benzetme ve tasavvurdan faydalanmıştır. İlk olarak sevgili, gonca güle benzetilmiştir. Ağlayan bülbül gonca güllere kavuşmanın heyecanıyla sabah vakti yeşilliklerde ezgiler söyleyip sızlanmaktadır:

Ne şevk-i vuslat-ı **gül-gonçelerle** bülbül-i zâr

Çemende subh-dem eylerdi şîven ü nagamât (K. 2/11)

Sevgili, övülmeye lâyık bir gülfidanıdır:

Gel ey hezâr-ı nevâ-senc-i **gül-bün-i** midhat

Benümle gülşen-i nazm içre eyle tâze nagam (K. 3/2)

Bir başka beyitte ise sevgili, gül yanaklı bir sâkiye benzetilmiştir:

Sunardı **sâki-i gül-ruh** şarâb-ı nâb baña

Egerçi dikmese göz böyle her habâb bana (G. 2/1)

Sevgili ile ilgili en çok kullanılan tasavvurlardan birisi de padişah benzetmesidir. Âşık için sevgili, güzellik ve zarafet şâhıdır:

Ne lâzım ey **şeh**-i hüsn ü bahâ sipâh saña

Dü kevni itmege gâret yiter nigâh saña (G. 3/1)

Âşığın bülbül olarak tahayyül edildiği beyitlerde sevgili ise güldür:

Bu rûzgârda **ey gül** dayanma tâzelige

Hezâr-ı dilden irişmez mi âhir âh saña (G. 3/1)

Sevgili, saçıyla aşığın gönlünü kendine çeken bir “dilrübâ”dır:

Yitürdi ‘aklını **ey zülf-i dil-rübâ** sende

‘Aceb mi baksa dil-i zâr gâh gâh saña (G. 3/3)

Sözlü kültür varlığımız olan deyimlerimiz arasında geçen “nur yüzlü, yüzünden nur akmak” gibi ifadeler yüz aydınlığının, temizliğin, insanın iç güzelliğinin bir yansıması olduğunu belirtir. Sevgilinin yüzünün güzelliği bütün kâinatı nurlandıran, aydınlatan bir ışık gibidir, ışıyla âleme aydınlık veren güneş yüzlü sevgilide Allah’ın nuru tecelli etmiştir.¹¹⁷ Âsım da beyitlerinde sevgilinin yüzü için güneş benzetmesini kullanmıştır:

Bu ebruvân u bu çeşm ü bu turrenden hâlî

Ne yüzden imdi müşâbihdür **âftâb** saña (G. 4/3)

Sevgili boyu itibariyle serviye benzetilmiştir ve servi de beyitlerde sevgili için çokça kullanılan bir benzetmedir:

Hevâdârı olan **ol serv**-i bâg-ı ‘işve vü nâzuñ

¹¹⁷ Ay, Ü. (2009). “Dîvân Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 117-162.

İki dîdem gibi itsün dü çeşmi cûy-ı hûn peydâ (G. 5/4)

Sevgili için kullanılan bir başka tasavvur da “cân”dır. *Dîvân*’da âşığın sevgilisine “ey can” diye seslendiği “cânâ” redifli bir gazel bulunmaktadır:

Dile halvet-serây-ı ten ‘aceb deycûr olur **cânâ**

Senüñ mihr-i cemâlünden ne dem mehcûr olur **cânâ** (G. 8/1)

Neşeli, şen şakrak kadın anlamına gelen “şûh” da *Dîvân*’da sevgiliyi anlatmak için kullanılan tasavvurlardandır:

O şûhuñ pâyın öpmekden miyânın koçmadan ‘Âsım

Ben el çekdüm o devletler ser-i dâmânuñ olsun hep (G. 10/7)

“Rûh” ve “peri” de sevgilinin benzetme unsuru olarak beyitlerde söz konusu edilmiştir ve aynı zamanda sevgili, âşığın canının eşidir:

Yiter dil-hastelerden olduñ **ey rûh-ı revân** gâ’ib

Gel artık olma gözden **ey perî mânend-i cân** gâ’ib (G. 17/1)

Âşık, acı çektiği için sevgiliye olumsuz sıfatları da yakıştırmıştır. Bir beyitte sevgiliden “kan dökücü zalim” anlamına gelen “hûnî” kelimesiyle söz etmiştir:

Şikâyet gamzeden mi yohsa müjgândan mı **ey hûnî**

Bilinmez zahm-ı dilde var dehân ammâ zebân gâ’ib (G. 17/4)

Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen âhû da *Dîvân*’da sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Cünûn-1 mutbık ile Kays'ı geçdüm ey 'Âsım
Velîkin itmez **o âhû**-yı tünd-hû ülfet (G. 21/5)

Sevgili âşığa karşı dâimâ vefasız olduğu için “büt-i bî-vefâ” tasavvuru kullanılarak sevgili bir puta benzetilmiştir:

Ey dil çeke gör gamın ki sensin
Meyl-i **büt-i bî-vefâ**ya bâ'is (G. 26/3)

Sevgili için kullanılan kelimelerden biri de “kalbi hükmü altında tutan” anlamına gelen “dildâr” kelimesi kullanılmıştır:

Yiter çekdüm seni dâmân-1 sabrum çâk çâk oldı
Gel ey hâr-1 belâ-yı fürkat-1 **dil-dâr** benden geç (G. 32/2)

“Mihr” ve “mâh” da sevgili için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Kîne-i sînesini yine 'ayân eyledi çerh
Gözümüzden **o meh-i hüsnî** nihân eyledi çerh (G. 38/1)
N'ola hûnîn ise dâmânı **o mihr-i hüsnî**
Ayırup çeşm-i terümden yine kan eyledi çerh (G. 38/4)

Âsım, bir başka beytinde de güzeller için “tâzeler” kelimesini kullanmıştır:

Tâzelerle virdi revnak 'âleme nev-rûz-1 'îd
Bâg-1 huld itdi cihânı âdeme nev-rûz-1 'îd (G. 42/1)

Bir beyitte sevgili için olumsuz olarak “cellâd” benzetmesi de kullanılmıştır:

Ne yüzle haşr olurdu ol kıyâmet-kâmet âfetle
Dil itse tîg-ı tîz-i gamze-i **cellâd**dan feryâd (G. 43/4)

Sevgili için kullanılan olumsuz benzetmelerden biri de “câdû”dur:

Hezârân sâle dehr-i dûn neler itdi dil-i zâra
O câdû-yı füsûnkâr-ı firîb-icâddan feryâd (G. 43/8)

Sevgili aynı zamanda âşîğın can doktorudur:

‘Aceb ne hikmet olur bu tabîb-i cânımdan
Gelür hemîşe baña şerbet-i ‘itâb leziz (G. 45/3)

Sevgilinin güzellik açısından Hz. Yûsuf’a benzetilmesi dîvân şiirinde sık rastlanan bir durumdur. Âsım da sevgiliye “ey ikinci Yûsuf” diye seslenerek bu benzetmeden yararlanmıştı:

Ne bilsün behredâr-ı vuslatuñ ey **Yûsuf-ı sâni**
Gam-ı hicrûñ mukîm-i gûşe-i beytü’l-hazenden sor (G. 49/3)

Sevgilinin yüzünün ışık saçması tahayyülünden yola çıkılarak “şem‘-i cemâl” tasavvuru da beyitlerde söz konusu edilen benzetme unsurlarındandır:

Pervâne-i kudsî baña reşk itse ‘aceb mi

Bezmüñ gibi ey **şem’-i cemâl** encümenüm var (G. 47/3)

Âşığa göre sevgilisi resim gibi güzeldir ve âşık resim gibi güzel olan bu sevgilinin saçına mest olmuştur:

Beni mest eyledi bu zülf-i **nigâre** ne için

Gehi reyhân gehi şebbû gehi sünbül dirler (G. 88/2)

Fakat yine de âşığa göre sevgili kâfirdir, hesap gününü unutup durmadan âşığı azarlamaktadır:

O kâfir mâ-cerâ rûz-ı hisâbı münkir olmışdur

Anuñçün ‘âşık-ı zâra ‘itâb-ı bî-hisâb eyler (G. 90/4)

Sevgili bazen de âşığın gözünde küçük bir çocuktan farklı değildir:

Ol tıfl-ı nev-resîde ‘aceb dil-rübâ olur

Her bir nigâh-ı çeşmi görünmez belâ olur (G. 112/1)

Aynı zamanda âşık, sevgiliye fettân demekten de geri durmamıştır:

Kangı bezm erbâbını mahsûd-ı Cem itmiş ‘aceb

Gördüm **ol fettânı** ser-mest-i çemân olmuş gelür (118/2)

“Cennet kızı” anlamına gelen “hûr” ya da “hûrî” de sevgili için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Mümkin mi vasf-gûyı **o hûrâ-yı dil-keşûñ**

Teşbîh iderse cennete âdem kusûr ider (G. 124/3)

Âşık, bir beyitte sevgilisine “devletli, merhametli efendüm” diye seslenmiştir:

Devletli merhametli efendüm firâkdan

Dir yine bendenûñ saña çok ‘arz-ı hâli var (G. 136/4)

Sevgili âşığın gözünün nuru ve gözbebeğidir:

Gelmez oldu **ey gözüm nûrı** hayâlûñ çeşmüme

Bâ’is âyâ hûn-ı dilüm hâr-ı müjgânım mıdur (G. 141/2)

Çıkar cân tenden ey nûr-ı basar v’ey **merdüm-i dîdem**

Hayâlûñ yine çeşm-i ‘âşık-ı dîrîneden çıkmaz (G. 162/4)

Son olarak sevgili şirin sözler söyleyen bir papağandır; fakat ne yazık ki âşığın yanında değildir:

Ser-tâ-be-kadem âyine-i mihr ü vefâyem

Karşumda velî **tûti-i şîrîn-suhanum** yok (G. 226/3)

4.4. Sevgilide Güzellik Unsurları

4.4.1. Ağız

Dîvân şiirinde sevgilinin ağız, nokta kadar küçüktür. Bu özelliğiyle de ağız, yokluğun karşılığıdır. *Bosnalı Âsım Dîvânı*'nda ağız için “fem ve dehân” kelimeleri kullanılmıştır. Ağız için söz konusu edilen ilk tasavvur, “hokka”dır:

Dökildi çok dür-i m'nâ ne var sadefçe-i harf

Ne hod tabakçe-i savt ey gönül ne **hokka-i fem** (K. 3/25)

Sevgilinin boyu yerinde, zülfü yüzünde, kirpiklerinin sivri ucu gözündedir; ama ağız sanki kaybolmuş bir nokta gibidir:

Yerinde kaddi yüzde zülfi gözde nevk-i müjgânı

Dehân-ı yâr ammâ nokta-i mevhûma san gâ'ib (G. 17/5)

Sevgilinin ağzında bir cevher vardır ve âşık bu cevheri rakiplerin bilmesini istememektedir:

Hurde-dândur sanma agyâr itme anlarla gönül

Cevher-i ferd-i **dehân**-ı yârdan zinhâr bahs (G. 25/2)

İçkinin verdiği sarhoşlukla sevgilinin ağzından vuslat harfi alınmıştır:

Alındı ol sanemüñ harf-i vuslat **agzından**

Bu lutfi câm-ı mey-i hoş-güvârdan bilürüz (G. 175/3)

Âşık, sevgiliye hiç kavuşamadığı için sevgilinin ağzını da belini de bilmez. Bu yüzden âşığın sevgiliyi vafsetmesi mümkün değildir:

Vasfı mümkün degül ey dil neye teşbîh iderüz

Ne **dehânın** o şehûñ biz ne miyânın bilürüz (G. 179/2)

Sevgilinin ağzı, gonca güle de benzetilmiştir:

Hezâr-ı ‘aşkum ammâ bir **gül-i gonçe-dehânım** yok

Cihân bâğında hayfâ bâ’is-i âh u figânım yok (G. 222/1)

4.4.2. Alın

Cebîn kelimesiyle anılan sevgilinin alını, *Dîvân*’da yalnızca üç beyitte yer almıştır. Alın, çîn-i cebîn tamlamasıyla yani buruşuk olma özelliğiyle söz konusu edilmiştir:

Kûyuña döndüñ yine **çîn-i cebînüñ** gösterüp

Reh-güzerde ‘Âsım-ı gam-hârı gördüñ var-ısa (G. 334/5)

Bî-hûde degül **çîn-i cebîni** yine yârüñ

Âhum var-ısa zülf-i perîşâna dokındı (G. 380/4)

4.4.3. Ayak

Dîvân’da sevgilinin ayağı ile ilgili bir benzetmeye rastlanmaz. Âşık, sevgilinin ayağına varmak istemektedir:

Başumla varmaz idim ben **ayaguña** sâkî

Humâr-ı bâde velî virdi ıztırâb bana (G. 2/2)

Âşık, sevgilinin ayağını öpmekten bile vazgeçecek duruma gelmiştir:

O şûhuñ **pâyın** öpmekden miyânın koçmadan ‘Âsım

Ben el çekdüm o devletler ser-i dâmânuñ olsun hep (G. 10/7)

Yârin ayağının toprağı olmak, dîvân şiirindeki âşık tipi için gelenekselleşmiştir:

Hâk-i **pây**-i yâr olan cismüm gubâr-ı râh olup

Kûyına âhumla şimdi hem-‘inân olmuş gider (G. 70/2)

Âşık, sevgilinin naz ile gidişini, ayak izinden bilir:

Ey gönül nâz ile reftârı o bâlâ servüñ

Bâg-ı kûyında **nişân-ı kademinden** bilinür (G. 99/4)

4.4.4. Beden, Boy, Endâm, Ten

Bosnalı Âsım Dîvânı’nda sevgilinin boyu için kullanılan benzetme unsurlarından birisi de şimşir ağacıdır:

Hicr-i kaddüñle çemende serve bakmak dogrusı

‘Âsım-ı ser-geşteye **ey kâmeti şimşâd** güç (G. 29/5)

Sevgilinin boyu için “kıyâmet” tasavvuru da kullanılmıştır:

Ne yüzle haşr olurdu **ol kıyâmet-kâmet** âfetle

Dil itse tîg-ı tîz-i gamze-i cellâddan feryâd (G. 43/4)

Servi, beyitlerde sevgilinin boyu için en çok kullanılan benzetme ve karşılaştırma unsurudur. Servi de uzundur fakat sevgilinin boyu yanında ona kimse bakmaz ve servi sevgili gibi salına salına yürümeyi bilmez:

Kaddûn yanında **serv-i** dil-ârâya kim bakar

A'lâ gelince bir yere ednâya kim bakar (G. 57/1)

Niçe teşbîh idersin dil-bere **serv-i çemenzârı**

Yerinde **kaddi** ammâ şîve-i refâtârı bilmezmiş (G. 189/2)

Sevgilinin boyu erişilemeyecek kadar uzundur. Ayrıca sevgilinin boyu ile “Arabistan kirazı” anlamına gelen “sidre ağacı” arasında benzerlik ilgisi de kurulmuş olabilir:

Böyle uzarsa **ol kad-i sidre-kıyâm** eger

Murgân-ı bâg-ı cennet aña mübtelâ olur (G. 112/2)

“Hurma ağacı” anlamına gelen “nahl” kelimesi de sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak söz konusu edilmiştir:

Dizilmişler kenâra servler ey **nahl-i ‘ar’ar-kad**

Senûn ‘aks-i ‘izâruñ var ise cûlarda bulmuşlar (G. 129/2)

Beden, ten ve endâm için ise ortak olarak “sîm” yani “gümüş” benzetmesi kullanılmıştır:

Âh eyleyerek hayli ezildüm gönül ammâ

Ol **sîm-beden** sîne-i sûzânuma gelmez (G. 158/5)

Zevk-i cismânî vü rûhânîye meylüñ var ise

İtme ‘Âsım **sîm-tenlerden** sakın cânuñ dirîg (G. 215/5)

Ne yüzden vâsf olunur verd-i rûy u sünbül-i zülfi

Hele ey murg-ı dil ol serv-i **sîm-endâmı** kim görmüş (G. 187/3)

Beden ve tenden farklı olarak, endâm için “gül” benzetmesi de kullanılmıştır:

Ey serv-i hoş-hırâm-ı **gül-endâm-ı** bâg-ı hüsn

Zülfüñ yanında sünbül-i zîbâya kim bakar (G. 57/2)

4.4.5. Bel

Dîvân şiirinde bel de dudak gibi var olup olmadığı tartışılacak kadar, kıl kadar incedir. Belin inceliği, bedeninin tam ortasında bulunan bir geçit olduğundan ona yüklenen düşüncenin inceliğidir; hayatın dönüm noktasıdır.¹¹⁸ *Bosnalı Âsım Dîvânı*’nda da bel ile ilgili birkaç benzetmeye yer verilmiştir. Sevgili çok ince bellidir:

Dolaş ey dūd-ı âhum her seher **ol mû-miyânîvâr**

Kuşağı anı koçmazdan mukaddem çok dolaşmışdur (G. 142/5)

¹¹⁸ Karaköse, S. (2010). “Dîvân Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi - Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*. 3(15), 176-187.

Şair, kavuşamadıkça artık sevgilinin beline sarılmaktan bile vazgeçtiğini dile getirmiştir:

O şûhuñ pâyın öpmekden **miyânın** koçmadan ‘Âsım

Ben el çekdüm o devletler ser-i dâmânuñ olsun hep (G. 10/7)

Âşık, zamanı inceden inceye araştıranlarla çok sohbet etmiştir; fakat sevgilinin beli gibi hem ince hem zor bir konu duymamıştır:

Mû-şikâfân-ı zamânla eyledüm bisyâr bahs

Yok **miyânuñ** bahsi gibi ince hem düşvâr bahs (G. 25/1)

Şair, yine sevgilinin belinin görünmeyecek kadar ince bir tüy gibi olmasından dem vurarak “Bunda şaşılacak bir şey yok, hayâl bazen gizli bazen âşikâr olur.” demiştir:

Mûy-ı **miyân**-ı yâri gehî görmesek n’ola

Ey dil hayâl gâh nihân geh bedîd olur (G. 58/2)

Âşık, sevgiliye hiç kavuşamadığı için sevgilinin ağzını da belini de bilmez. Bu yüzden âşığın sevgiliyi vafsetmesi mümkün değildir:

Vasfı mümkün degül ey dil neye teşbîh iderüz

Ne dehânın o şehûñ biz ne **miyânın** bilürüz (G. 179/2)

4.4.6. Ben

Ben, vücutta -genellikle yüzde- olan noktadır. *Bosnalı Âsım Dîvânı*’nda ben için kullanılan benzetmelerden birisi dânedir. Âşık, sevgilinin yüzündeki iki benin hevesiyle ayağını tuzağa koymuştur; yani kendini tehlikeye atmıştır:

Murg-1 dilde heves-i ‘ârız u **hâlûñ** var imiş

Zülfüñe anı çeken âb mıdur **dâne** midür (G. 143/2)

İki **dâne hâl**-i rûyuñ hevesiyle zülfe düşdüm

Ayagum duzaga koydum çü tuyûr-1 âh-1 gendüm (G. 274/3)

Ben için kullanılan bir başka benzetme unsuru da “karabiber” anlamına gelen “fülfül”dür. Şaire göre sevgilinin benine “fülfül” demelerinin sebebi, ikide bir o benlerin rakiplerin burnuna girmesidir:

Burnına girmededür ikide bir agyâruñ

O sebebden o gülûñ **hâline fülful** dirler (G. 88/4)

4.4.7. Burun

Burun, *Dîvân*’da “meşâm” kelimesiyle anılmıştır. Şair, burun ile ilgili pek benzetmeye yer vermemiştir. Burun gerçek anlamıyla beyitlerde yer almıştır. Şair, “Eğer sabah yeli sevgilinin saçının misk kokusunu başa getirse gülün burnundan hemen damla damla kan gelir. diye yazmıştır:

Şemîm-i nâfe-i zülfin getürse bâga sabâ

Hemân **meşâm**-ı gülûñ katre katre kanı gelür (G. 133/2)

4.4.8. Çene

Âsım, “zenahdân” kelimesiyle anılan çeneyi kuyuya benzetmiştir. Kafesteki kuş nasıl gülün kokusunu ve rengini bilemeyeceği gibi sevgilinin çene çukuruna düşen âşığın gönlü de sevgilinin yanağından habersizdir:

Düşen **çâh-ı zenahdâna** gönülden sorma ruhsârın

Ne bilsün reng ü bûy-ı verdi murg-ı âşiyân ülfet (G. 20/2)

4.4.9. Diş

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda diş “dendân” kelimesiyle anılmıştır ve diş için kullanılan tek tasavvur “inci”dir. Sevgilinin dişlerinin incisi gibi parlak inci yoktur:

Melâhat kulzümünde ol dür-i nâ-süftedür hüsnuñ

Dür-i dendâm gibi l lü'lü-yi lâlâ olur olmaz (G. 181/3)

Sevgili, kırmızı dudağında dişlerinin incisini gizlemiştir:

Hokka-i la'linde ol kim **dür-i dendân** gizlemiş

Derdine ‘uşşâk-ı zâruñ anda dermân gizlemiş (G. 193/1)

4.4.10. Dudak

Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak; dîvân şairinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir.¹¹⁹ “Sesin küçük tabağı” dudak için kullanılan ilk benzetme unsurudur:

Dökildi çok dür-i m'nâ ne var sadeççe-i harf

Ne hod **tabakçe-i savt** ey gönül ne hokka-i fem (K. 3/25)

Sevgili her zaman şirin dudaklıdır:

Neler aşdı serümden kûh-ı gamda ey **lebi şîrîn**

Dahi olmuş degüldi Kûh-ken'le Bî-sütûn peydâ (G. 5/2)

¹¹⁹ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 285-286.

Sevgilinin dudağı cevher saçmaktadır:

‘Âsım o **leb-i güher-feşândur**

Bu nazm-ı latîf-edâya bâ’is (G. 26/5)

Dudak için en çok kullanılan benzetme unsuru ise “la’l” taşıdır. Kırmızı rengi dolayısıyla la’l taşı, dudak için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Açma derd-i hicr-i **la’l-i yâri** bagrı yufkadur

Belki ‘Âsım şîşe-i sahbâ-yı nâbı agladur (G. 54/5)

Âşık, sevgilinin şarap gibi kırmızı dudağından şarabı içince cihânın rezil sarhoşu hâline gelmektedir:

Yâr-ı la’lûnle şarâbın içmiş ‘Âsım var ise

Bak yine ser-mest-i rüsvây-ı cihân olmuş gelür (G. 118/7)

Sevgilinin dudakları, şarap rengindedir:

Sen bu **mey-gûn leblerüñle** korkarın sâkî hele

Yine eylersin beni mestâne-i peymâne haz (G. 209/3)

4.4.11. El, Parmak

Dîvân’da sevgilinin eli “dest-i sabâ, dest-i dil-ber, dest-i devâ-resâmı, dest-i yâr, dest-i çâlâki” gibi terkiplerle söz konusu edilmiştir. Sol elinde sevgilinin eli, sağ elinde bir kadeh olmayınca rinde yani âşığa çemende gül seyri için yapılan gezinti yabancısıdır:

Sol elinde **dest-i dil-ber** sag elinde bir ayag

Olmayınca rinde gül-geşt-i çemen bîgânedür (G. 77/3)

Sevgili, canını almak için bile elini âşığa değdirmemektedir:

Gel cânum al didüm didi cânâne nâz ile

Degmez **elüm** dahi hele tursun zamânı var (G. 131/4)

Şair, evgilinin parmağından çok fazla bahsetmemiştir. Yalnızca bir beyitte parmak, sevgili ile alakalı olarak söz konusu edilmiştir. Gül, bülbülün feryâdlarını duyunca parmaklarını kulağına götürmektedir; dolayısıyla sevgili de âşığın feryâdları karşısında aynı davranışı sergilemektedir:

Benân-ı gonçeyi gül böyle gûşına kodığı

Figân-ı bülbül-i âşüftekârdur bâ'is (G. 24/2)

4.4.12. Gamze

Gamze, sevgilinin süzgün yan bakışı için kullanılır. *Dîvân*'da sevgiliden bahsedilen pek çok beyitte gamze söz konusu edilmiştir. Bu âlemde sihir ve büyü kalmasa da sevgilinin gamzesi yine sihir ve büyü meydana getirecek kadar etkilidir:

Güm olsa kalmasa sihr ü füsûn 'âlemde bir demde

İder **câdû-yı gamzeñ** yine biñ sihr ü füsûn peydâ (G. 5/6)

Gamze için kullanılan benzetme unsurlarından birisi “keskin ok”tur:

Ey dil-i sad-pâre mest-i çeşm-i dil-berden sakın

Bir dem olmaz tîg-i tîz-i **gamze** yanından cüdâ (G. 6/3)

Bir beyitte de sevgili için “gamzeli göz” benzetmesi kullanılmıştır:

N’ola Cibrîl’e sunsa gâhi tîg-i tîz-i müjgânla

O **çeşm-i gamzekâra** hûn-ı dilden bâde virdüm hep (G. 12/2)

Sevgilinin gamzesi, âşığın gönlünde yara açmaktadır:

Tîg-i hicrûñ urma dilde zahm-ı **gamzeñ** var iken

Güçdür ey hûn-rîz olmak yara üzre yara güç (G. 30/3)

Gamze, beyitlerde oktan sonra kılıca da benzetilmiştir:

Göñül şekvâ-yı **tîr-i gamze-i** hâtır-şikenden geç

O kaşı yâya karşı açma yâreñ gel geçenden geç (G. 32/1)

Bir başka beyitte de gamze için “amansız avcı” tasavvuru kullanılmıştır:

Dil-i ‘âşık ‘aceb murg-ı garîb-i deşt-i gayretdür

Ki itmez **gamze-âsâ** bî-amân sayyâddan feryâd (G. 43/7)

Sevgilinin gamzesi, âlemi zapteden bir kılıçtır:

Şu ebrû vü müjeñ gibi kemân u tîrden feryâd

Hem ol **gamzeñ** gibi şemşîr-i ‘âlem-gîrden feryâd (G. 44/1)

Âşık, sevgilinin gamzesinin şehidi olmak istemektedir:

Şehîd-i **gamzeñ** ey şûh-ı cihân olmak murâdumdur

Reh-i ‘aşkuñda bî-nâm u nişân olmak murâdumdur (G. 103/1)

Âşık, sevgilinin gamzesinden dolayı çektiklerinden çok da şikâyetçi değildir:

O mübtelâ nicesinden geçer ki her dem olur

‘Îtâb-ı **gamze**-i mest-i harâbdan mahzûz (G. 208/4)

Beyitlerde gamze, kâfir olarak da nitelendirilmiştir:

O kâfir gamzeye kâr eylemez ceş-i niyâz ey dil

Hemân eylerse eyler dîdeden şeb-hûn-ı hûn ancak (G. 221/3)

Ne hançer ne de kılıç sevgilinin gamzesi kadar keskin değildir:

O keskinlik ki diller **gamze**-i dil-berde bulmuşlar

Ne şemşîr-i dü demde anı ne hançerde bulmuşlar (G. 129/1)

4.4.13. Göz

Göz için *Dîvân*’da genellikle “çeşm” kelimesi kullanılmıştır. Sevgilinin mahmur gözleri âdetâ bir afettir:

Bulişdukda ne mümkin fitne peydâ olmaya anda

Dil âfet bâde âfet **çeşm-i mahmûr**-ı bütân âfet (G. 19/2)

Sevgilinin gözlerinin rengi siyah olarak tahayyül edilmiştir:

İtse nigâh bâga o **çeşm-i siyâh** mest

Nergis-sıfat olurdu hemân her giyâh mest (G. 23/1)

Sevgili, sarhoş olmuş gözüyle gökyüzüne bir baksa güneş ve ay bile sevgilinin sarhoş gözüne mest olurdu:

Mestâne çeşmüñ eylese eflâke bir nigeş

Sâkî düşerdi ayaguña mihr ü mâh mest (G. 23/2)

Sevgilide bu can alıcı göz varken ağlayan ve kararsız âşığın cihan meydanında sağ kalması mümkün değildir:

Sende bu **çeşm-i cân-sitân** var iken ey perî niçe

‘Âşık-ı bî-karâr u zâr sahn-ı cihânda sag olur (G. 72/2)

Sevgilinin gözü sevinç gözyaşıyla dolu olduğu için âşık, sevgilinin başkalarıyla beraber olduğundan şüphe etmektedir:

Sende bu **çeşm-i cân-sitân** var iken ey perî niçe

‘Âşık-ı bî-karâr u zâr sahn-ı cihânda sag olur (G. 91/2)

Divân'da bizâtihi “göz” kelimesi de kullanılmıştır:

Gerçi her tîr-i nigâhı dil-i şeydâya deger

Lâkin ol kaşî kemân **gözleri** dünyâya deger (G. 96/1)

Sevgilinin gözünün her bir bakışı görünmez bir bela olmaktadır:

Ol tıfl-ı nev-resîde ‘aceb dil-rübâ olur

Her bir nigâh-ı **çeşmi** görünmez belâ olur (G. 112/1)

Sevgili, gözü âleme kan saçan bir kâfirdir:

N’ola şeb-tâ-seher bîdâr olup pür-ıztırâb olsa

O kâfir **çeşmi** bir cellâd-ı hûn-efşân-ı ‘âlemdür (G. 122/4)

Dîvân şiirinde âhû, göz için sıkça kullanılan benzetme unsurlarındandır. *Bosnalı Âsım da Dîvânı*’nda sevgilinin gözü için âhû benzetmesine yer vermiştir:

Mecnûnı oldugum **gözi âhû** yanında hiç

Kays’uñ cemâl-i Leyli’yi anmak ne cânı var (G. 131/3)

Sevgilinin gözü, güzellik âleminin siyah nûrudur ve bu beyitte de söz için “dîde” kelimesi kullanılmıştır:

Müstagrak-ı nûr-ı siyeh-i ‘âlem-i hüsnüz

Mânend-i nîgeh **dîde**-i hûrada nihânuz (G. 178/2)

Sevgilinin gözleri büyüleyicidir:

Birden hele her sînede sad zahm-ı nev açmak

Tîg-ı nîgeh-i **çeşm**-i füsûn-pervere mahsûs (G. 200/2)

4.4.14. Hat

Hat, sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri için kullanılır. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri gülün dikenine benzetilmiştir. Bu ayva tüyelerine ve dikenlere alışmış olan ise bir âşık bir de bülbüldür:

Bu **hatt**-1 rûy-1 dil-berden o **hâr**-1 gonçe-i terden

Figân u nâleye mu'tâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/2)

Sevgili, güzellik şahıdır ve hattıyla âşıklara zulmeder:

Bildim **hat**ından ol şeh-i hüsnüñ mezâlimin

Tavr-1 mülûk-1 'âlemi vaz'-1 sipâh açar (G. 61/4)

Şair, sevgilinin hatlarını bir orduya benzetmiştir. Sevgili de bu orduya kâkülünden başka bir kumandan istememektedir:

Kâkülünden özge ey dil ceş-i **hatt**-1 nev-rese

Ol şeh-i hüsn ü bahâ bir gayri serdâr istemez (G. 176/4)

Sevgilinin güzel yüzündeki hatlar, şairi ağlatmaktadır:

Seyr-i ruhsârından evvel hep gülerdük ey gönül

Şimdi subh u şâm **hatt**-1 tal'atından aglaruz (G. 177/2)

4.4.15. Kaş

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda kaş için kullanılan kelime “ebrû”dur. Genellikle kirpik ile birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin gönül alan kirpikleri kılıca benzetilirken kaş da kılıç kılıfına benzetilmiştir:

Felekde bulmadum ey tîg-i cân-sitân-ı kazâ

Bir özge **ebru-yı** dil-dârdan **kırâb** saña (G. 4/4)

Âşığa göre sevgili kâkülü, turesi, kaşlarıyla birlikte baştan ayağa bir âfettir:

Hat âfet **kâkül** âfet **turre** âfet ebruvân âfet

Göñül ser-tâ-be-pâ olmuş o şûh-ı dil-sitân âfet (G. 19/1)

Sevgilinin kaşı için kullanılan benzetme unsurlarından birisi de kemandır. Sevgilinin kaşları keman gibidir ve âdetâ bir âfettir:

Hele gördüñ mi ‘Âsım gamze vü müjgân u **ebrûsın**

Kader-endâz âfet tîr-i tîz âfet **kemân** âfet (G. 19/5)

Yeni ay şekli olan “hilâl” de kaş için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Gerçi fûrkat güç gelür ammâ **hilâl-ebrûlara**

Vasl için gerdûn-âsâ iltiyâm itmek de güç (G. 28/2)

Şair, bir başka beyitte de sevgilinin kaşını şekil açısından Arap alfabesindeki “ye” harfine benzetilmiştir:

Göñül şekvâ-yı tîr-i gamze-i hâtır-şikenden geç

O **kaşı yâya** karşı açma yâreñ gel geçenden geç (G. 32/1)

Şair sevgilinin kaşından bazen uzak oluşuna kaşı hilale benzetip hilalin de bazen görünüp bazen kaybolmasını öne sürerek kendisini teselli etmiştir:

Ebrûları görünmese gâhî ‘aceb midür

Zîrâ **hilâl** gâh nihân geh bedîd olur (G. 58/3)

Âşığa göre sevgilinin kaşının eşi benzeri yoktur:

Dönse n’ola hilâle o **ebrû-yı bî-misâl**

Her şeb hayâl-i ‘Âsım-ı nâ-kâmeden geçer (G. 116/5)

Âşığın gönlünden ne zaman hançer geçer gibi olsa hemen gözlerinin önüne sevgilinin kaşları gelmektedir. Böylelikle hançer de sevgilinin kaşı için kullanılan benzetme unsurları arasında yer almıştır:

Hançer geçer gibi dil-i sad-pâreden hemân

‘Âsım ne dem ki çeşmüme **ol ebruvân** gelür (G. 119/5)

Şair, sevgilinin güle benzemediğini iddia etmiştir. Şaire göre gülde sevgilinin kaşı da gözü de güzelliği de yoktur:

Nesi beñzer gülüñ ol verd-i hüsne anda ey bülbül

O **ebrû** yok o çeşm-i merdüm-efgen yok o tal’at yok (G. 223/4)

4.4.16. Kirpik

Kirpik, sevgilinin bakışıyla âşığı yaralaması sebebiyle beyitlerde en çok ok ve kılıca benzetilmiştir. “Müjgân ve müje” kelimeleriyle anılmıştır. Sevgilinin elinde can alıcı keskin kılıcı her zaman hazırdır:

Nice ülfet idersin çeşm-i mest-i yâr ile ey dil

Elinde **tûg-i tûz-i cân-sitân** hâzır amân gâib (G. 17/3)

Âşık, sevgilinin gamzesinden mi yoksa kirpiklerinden mi şikâyet ediyor, belli değildir:

Şikâyet gamzeden mi yohsa **müjgân**dan mı ey hûnî

Bilinmez zahm-ı dilde var dehân ammâ zebân gâ'ib (G. 17/4)

Sevgilinin keskin bir oka benzeyen kirpikleri âfet gibidir:

Hele gördüñ mi ‘Âsım gamze vü **müjgân** u ebrûsın

Kader-endâz âfet **tûr-i tûz** âfet kemân âfet (G. 19/5)

Sevgilinin her kirpiği belaya sebep olmaktadır:

Ey her **müjesi** belâya bâ'is

V'ey her nigehe kazâya bâ'is (G. 26/1)

Sevgilinin kirpiği için kullanılan benzetme unsurlarından birisi de dikendir. Âşığın gözyaşı ırmağının hep akması, sevgilinin kirpiğinin dikenini ve eteğininin ucu içindir:

Bu cûy-ı sirişk akduğı hep **hâr-ı müjeyle**

Ey serv-i revânüm ser-i dâmânũ içündür (G. 93/2)

Âşık, sevgilinin hançere benzeyen kirpiğı yüzünden ona sarılıp hâlini bildirememektedir:

Ne mümkündür sarılmak yâre yâhod ‘arz-ı hal itmek

Yanından ey gönül hiç **hançer-i ser-tîz** ayrılmaz (G. 163/3)

Şemşir de sevgilinin kirpiğı için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Dokunmuş gibi dil-ber gamze vü **müjgânla** ‘uşşâka

İder bak kimi nâvekden kimi **şemşir**den feryâd (G. 44/2)

4.4.17. Kulak

Dîvân’da kulak ile ilgili bir tasavvura rastlanmaz. Gül, bülbülün feryâdlarını duyunca parmaklarını kulağına götürmektedir; dolayısıyla sevgili de âşığın feryâdları karşısında aynı davranışı sergilemektedir:

Benân-ı gonçeyi gül böyle **gûşına** kodığı

Figân-ı bülbül-i âşüftekârdur bâ’is (G. 24/2)

4.4.18. Saç

Bosnalı Âsım Dîvânı’nda saçın “kâkül, perçem, turra ya da turre, zülf” gibi muhtelif hâllerinden bahsedilmiştir. Bu kelimelerin hepsinin birbirine benzer anlamları vardır. Kâkül ve perçem “alın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç” anlamındadır. Turrenin ise “alın saçı, kıvrırcık saç lülesi” gibi anlamları vardır. Zülf de “yüzün iki yanından sarkan saç lülesi” demektir. Âsım, bu kelimelerden en çok zülfe beyitlerinde yer vermiştir. Sevgilinin

saçı *Dîvân*'da pek çok yerde benzetme unsuru olarak kullanılırken gerçek anlamında da kullanılmıştır. Genellikle sevgilinin zülfüyle sümbül arasında koku ve şekil bakımından benzerlik ilgisi kurulmuştur. Sevgilinin saçı, âşığı gamlı bir hâle getirmektedir. Bu saçlar âşığı sevgiliye esir etmektedir. Saç, her zaman gece renkli olarak tasvir edilmiştir. Sevilenin zülfünün sevdâsı âşığı deli etmektedir:

Serümde lâne-i bûm-ı belâ oldu bugün peydâ

Senûn **sevdâ-yı zülfün** dilde itdi bak cünûn peydâ (G. 5/1)

Sevgilinin zülfü, kokusundan ve şeklinden dolayı sümbüle benzetilmiştir:

Güli peyveste gördüm sümbül-i **zülf-i dil-ârâma**

'Aceb mi âhum itse şu'le vü dūd-ı derûn peydâ (G. 5/5)

Kuş için yuvası neyse, âşık için de sevgilinin gönül alan zülfü aynı anlamı ifade etmektedir:

Gönlümi âh itse **zülf-i dil-sitân**ından cüdâ

Murgı tünd-bâd ider san âşiyânından cüdâ (G. 6/1)

Âşığa göre sevgili kâkülü, turre, kaşlarıyla birlikte baştan ayağa bir âfettir:

Hat âfet **kâkül** âfet **turre** âfet ebruvân âfet

Göñül ser-tâ-be-pâ olmuş o şûh-ı dil-sitân âfet (G. 19/1)

Sevgilinin turresi anber kokusu saçmaktadır; menekşe ve sümbül de sevgilinin bu amber konusu saçan perçeminin hevesiyle bağa bahçeye düşmüşlerdir:

Benefşe düşdüği sünbülle bagdan bâga

Hevâ-yı **turre-i** ‘anber-nisârdur bâ’is (G. 24/4)

Sevgilinin zülfünün perişanı olanlar toplansalar, her saç teli başına bir kişi düşecek kadar çok âşık vardır:

Her tel başına biñ düşer ey **zülf-i perîşân**

Cem’ olsa eger bir yere ber-bâduñ olanlar (G. 84/3)

Bir beyitte de sevgilinin saçları aynı anda fesleğen, şebboy ve sümbüle benzetilmiştir:

Beni mest eyledi bu **zülf-i nigâre** ne için

Gehi reyhân gehi şebbû gehi sünbül dirler (G. 88/2)

Âşık, sevgilinin büklüm ve kıvrım dolu turesinden her gece dert çekmektedir:

Kayd-ı gamdan ne çeker bu dil-i mecnûn her şeb

Dil-berüñ **turre-i pür-pîç ü hamından** bilinür (G. 99/7)

Dünyada herkes gönül rahatlığı isterken âşığın istediği sevgilinin anber kokusu saçan kâkülünün esiri olmaktır:

Cihânda her kes ister hâtır-âzâdı benüm ammâ

Esîr-i **kâkül-i ‘anber-feşân** olmak murâdumdur (G. 103/2)

Sevgili bağa yüzünün güzelliğini gösterdiğinde yüzünün rengi taze gülde, zülfünün kokusu ise sümbüllerde kalmıştır:

O serv ‘arz-ı cemâl itdükde bâga reng-i ruhsârı

Gül-i ter de şemîm-i **zülfi** sünbüllerde kalmışdur (G. 106/4)

Son olarak ise saç için kullanılan kelimelerden olan perçem, bir kasidede misk kokulu olması yönünden anılmıştır:

Medh-i ceng ü cedelüñle n’ola olsa nazmum

Nakş-ı tîg-ı nigeğ-i her büt-i **müşğîn-perçem** (K. 10/27)

4.4.19. Yanak ve Yüz

Dîvân’da sevgilinin yüzü ve yanağı için “rû, rûy, ruh, ruhsâr, tal’at, izâr, peyker, ârız, çihre, had” kelimeleri kullanılmıştır. Yüz ve yanak için en çok kullanılan benzetme unsurlarından birisi de güldür. Şair, sevgili için “gül yanaklı sâkî” benzetmesini kullanmıştır:

Sunardı **sâki-i gül-ruh** şarâb-ı nâb baña

Egerçi dikmese göz böyle her habâb bana (G. 2/1)

Beyitlerde sevgilinin yüzü aydınlık olması hasebiyle de anılmıştır:

O dil kim çâk çâk olmaz aña **tâb-ı ruhuñ** düşmez

Nice eyvân-ı revzen-besteyi tenvîr ider meh-tâb (G. 13/4)

Zülfün yüze düşmüş olması sebebiyle de yüz beyitlerde yer almıştır:

Yerinde kaddi **yüzde zülfi** gözde nevk-i müjgânı

Dehân-ı yâr ammâ nokta-i mevhûma san gâ’ib (G. 17/5)

Kafesteki kuş nasıl gülün kokusunu ve rengini bilemeyeceği gibi sevgilinin çene çukuruna düşen âşığın gönlü de sevgilinin yanağından habersizdir:

Düşen çâh-ı zenahtâna gönülden sorma **ruhsârın**

Ne bilsün reng ü bûy-ı verdi murg-ı âşiyân ülfet (G. 20/2)

Ayna da sevgilinin yüzü ya da yanağı için kullanılan tasavvurlardan birisidir:

Kand ü mir'ât u leb ü **ruhsâre-i** dil-dârdan

İtmesün 'Âsım'la bir tûtî-i hoş-güftâr bahs (G. 25/5)

Sevgili vefasızdır ve ondan güler yüz beklenmemelidir:

Gice gündüz **güler yüz** gösterür çerh-ı denî ammâ

Vefâ gelsün mi ey 'Âsım o eski bî-vefâdan hiç (G. 27//5)

Güller taze, güzeller hep güler yüzlüdür; cihan bağında hep kederli olan bir âşık bir de bülbüldür:

Güzeller tâze güller **hande-rûd**ur şimdi ey 'Âsım

Cihân bâğında hep nâ-şâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/5)

Sevgili bağa yüzünün güzelliğini gösterdiğinde yüzünün rengi taze gülde, zülfünün kokusu ise sümbüllerde kalmıştır:

O serv 'arz-ı **cemâl** itdükde bâga reng-i **ruhsârı**

Gül-i ter de şemîm-i zülfî sümbüllerde kalmışdur (G. 106/4)

Yüz güzelliği anlamına gelen “cemâl” kelimesi de sevgilinin yüzü için söz konusu edilmiştir. Sevgili, cemâl güneşidir:

Subh-1 vaslı şâm-1 hicr itmekte ey **mîhr-i cemâl**

Çerh-1 bed-girdâr ile baht-1 siyâhum bir midür (G. 53/3)

Sevgilinin yanağının vuslatı da ayrılığı da ateştir:

Dil-i nâ-şâd bilmez şimdi kangı âteşe yansun

O dil-dâruñ firâk u vuslat-1 **ruhsârı** âteşdür (G. 56/4)

Sevgilinin yüzünün aydınlığı ile sabah vakti arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur:

Añla **tâb-1 tal’at-1** cânânı zülfinden gönül

Rûz-1 rûşen şâm-1 safvet-güsterinden bellüdür (G. 68/2)

Yüz ile birlikte yanak için de gül tasavvurundan yararlanılmıştır:

O nâlemüz ki çemende **o gül-‘izâra** olur

Hep andan âh-1 dil-i gonçe pâre pâre olur (G. 102/1)

Âşık “peri yüzlü” sevgilisini hiç yâd etmez; çünkü âşık sevgilisini dilinden bile sakınmaktadır:

Ter düşer biz **o perî-peykeri** yâd eylemezüz

Dil-berin ‘âşık-1 pâkîze zebândan sakınur (G. 120/3)

Sevgili gül yüzlü bir Yûsuf gibidir:

Ol Yûsuf-ı **gül-çihre** benüm yanuma gelmez

Ölsem dahi bu külbe-i ahzânuma gelmez (G. 158/1)

Sevgilinin yüzü su gibi parlaktır:

Dil oldı **tal'at-ı pür-âb u tâb**dan mahzûz

O zerreveş ki olur âftâbdan mahzûz (G. 208/1)

Sevgilinin yüzü mum gibidir, karanlık geceyi aydınlatır:

Dil ser-i zülfinde **ol ruhsârı** görmek hazz ider

Şem'adan itmez mi bîdâr-ı şeb-i deycûr haz (G. 210/3)

Sevgililer lâle yanaklıdırlar ve herkeste yara bırakırlar:

Bülbül-i dil kangı nahl-i gülde başlar nâleye

Lâle-hadler yakdılar her kulda bî-endâze dâg (G. 214/2)

Âsım, sevgilinin yüzünün vasıflarını kitabına dahil ettiği için onun her gazelinin latif olmasında şaşılacak bir şey yoktur:

‘Âsım hemîşe **vasf-ı ruhuñ** böyle derc ider

Olsa ‘aceb mi her gazeli dil-berâ latîf (G. 220/5)

4.5. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar

4.5.1. Ayağının Toprağı, Yolunun Tozu

Âşık, dâimâ sevgilinin ayağının toprağı, tozu olmak istemektedir. Ayağının tozu, toprağı *Dîvân*'da genellikle bu vesilelerle ele alınmıştır. Âşığın cismi, yârin ayağının toprağıdır:

Hâk-i pâ-y-i yâr olan cismüm gubâr-ı râh olup

Kûyına âhumla şimdi hem-‘inân olmuş gider (G. 70/2)

Şair, yârin yolunun toprağını sürmeye benzetmiştir:

Dirîg itmezdi kuhl-i **gerd**-i râh-ı yâri ey ‘Âsım

Sabâ ammâ gam-ı hasretle giryân olduğum bilmez (G. 164/5)

Âşık için sevgilinin ayağının tozuna düşmek, yücelik bulmaktır:

Gözden düşersen eşk-i terüm kûy-ı yâre düş

Rif’at bulursın ‘âkıbet ancak **gubâra** düş (G. 197/1)

Âşık, rûzgâr estikçe sevgilinin yolunun toprağının yüzüne gelmesini istemektedir:

Müsâ’id rûzgâr esmez mi taraf-ı kûy-ı dil-berden

Gubâr-ı râhı ‘Âsım dîde-i giryâna gelmez mi (G. 398/5)

Sevgilinin semtinin başındaki toz, âşık için göz ilacı ve sürmedir:

Bâd ile dahi kuhl-i **gubâr**-ı ser-i kûyuñ

Göndermedüñ âh ‘âşık-ı giryânı unıtduñ (G. 233/2)

4.5.2. Bûse

Bûse, öpücük anlamına gelir. Şair, bûse için kırmızı rengi dolayısıyla “bâde” tasavvurunu *Dîvân*’da söz konusu etmiştir:

Bûse-i la’lûñden itmez mi dil-i mehcûr haz

Bâdeden v’allâhi eyler her zamân mahmûr haz (G. 210/1)

Şeftâli de “bûse” anlamıyla beyitlerde yer almıştır. Sevgilinin yanağından âşığın payına şeftâli yani öpücük düşmüştür, Âsım’ın gönlündeki âhının rüzgarı ne güzel meyve koparmaktadır:

Düşdi **şeftâlu** yine hisseme ruhsârından

Bâd-ı âh-ı dil-i ‘Âsım ne güzel ber koparur (G. 134/5)

Leylâ naz ile “Benim güzel yüzümün bağında Kays’ı ağlatan meğer bûsenin hasretiymiş.” demiştir:

Nâz ile Leyli dimiş bâg-ı cemâlümde benüm

Zâr iden Kays’ı meger hasret-i **şeftâlu**dur (G. 145/4)

4.5.3. Cilve, İşve, Naz, Şîve

Sevgili; naz cilve, işve ve şîveden asla vazgeçemez. Naz, cilve, işve ve şîve yaparak dâimâ âşığa dert çektirir. Âşık ise onun bu hallerine artık alışmıştır. Sevgili işve ve naz bağının servisidir:

Hevâdârı olan ol serv-i bâğ-ı ‘işve vü nâzuñ

İki dîdem gibi itsün dü çeşmi cûy-ı hûn peydâ (G. 5/4)

Cilve konusunda âşık, sevgiliyi Tûbâ ağacıyla mukayese etmiştir. Cilvede Tûbâ ağacının bile sevgiliye benzeme şansı yoktur:

Sendeki **cilve** vü güftâr-ı dürer-bârı mı var

Beñzesün mi hele Tûbâ saña cânâ lâ lâ (G. 9/2)

Âşık, sevgilinin nazından bıkip usanmıştır; bundan sonra bütün nazların ve işvelerin rakîplerin olmasını istemektedir:

O **nâz** u **şîveler** ol ‘işveler ol **cilveler** cânâ

Yiter oldı bize şimden girü agyâruñ olsun hep (G. 11/3)

Sevgili, naz ve işve mülkün şahıdır:

‘Aceb mi gâhi pây-endâz iderse ak dîbâyı

O şâh-ı mülk-i **nâz** u ‘işveye tevkîr ider meh-tâb (G. 13/3)

Sevgili, naza alışmış bir goncadır:

Açıl ey gonçe-i **nâz-âşinâ** bigâne yok şimdi

Mukîm-i sâye-i şimşâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/4)

Bir başka beyitte de sevgili “naz doruğunun güneşi” olarak tahayyül edilmiştir:

Olur mı çeşmi pür-eşk-i sürûr ey **mihr-i evc-i nâz**

Kimüñle rû-be-rûsın nazra-pâş-ı tal'atuñ kimdür (G. 91/2)

Sevgili, naz kadehi ile sarhoş olmuştur:

Mey-i hûn-ı derûn içmek müdâm ey **mest-i câm-ı nâz**

Harâbât-ı àamuñ da 'Âsım-ı pür-derde kalmışdur (G. 106/5)

4.5.4. Eşik

Âşık, sevgilinin eşiğinden ayrı düştüğü için bundan sonra ona göre bir yere varmanın da kararsız olmanın da bir anlamı yoktur:

Kanda varsam bî-karâr olsam 'aceb mi Âsımâ

Oldum ol şâh-ı cemâlün **âstânından** cüdâ (G. 6/5)

Âşığın vuslat için yârin eşiğinde yıllarca beklemekten başka şansı yoktur:

Âstân-ı yâri yıllarca gerekdür beklemek

Câh-ı vasla ey gönül tahsîl-i isti'dâd güç (G. 29/3)

Sevgilinin gözyaşı her zaman yârin eşiğinde kalırmış:

Âstânında kalırmış eşk-i çeşmi 'âşikuñ

Âh ammâ ol şeh-i hûn-âbe mahremdür gönül (G. 245/3)

4.5.5. Gölge

Sevgilinin gölgesi, *Dîvân*'da yalnızca birkaç beyitte söz konusu edilmiştir. Bir beyitte âşık, sevgilisini nazlı bir serviye benzetmiştir. Servinin gölgesinde rakibin olduğunu düşünmüş ve gözyaşı dökmüştür:

Görürsin serv-i nâzum **sâyesinde** belki agyârı

Gel ey cûy-ı sirişküm seyr-i gül-geşt-i çemenden [geç] (G. 32/4)

Âşık bir başka beyitte de sevgilisini şimşir ağacına benzetmiştir ve bu ağacın gölgesinde ikâmet edenin bir kendisi bir de bülbül olduğunu dile getirmiştir:

Açıl ey gonçe-i nâz-âşinâ bîgâne yok şimdi

Mukîm-i **sâye**-i şimşâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/4)

4.5.6. Gönül

Dîvân'da daha çok âşığın gönlü ile ilgili benzetmelere yer verilmiştir fakat az da olsa sevgilinin gönlünden de söz edilmiştir. Bir beyitte sevgilinin gönlü kafes olarak tahayyül edilmiştir ve âşık da o kafeste esirdir:

Gâh esîr-i hâr-ı güldür gâh mahbûs-ı **kafes**

Ey gönül bu bâgda olmak hezâr-ı zâra güç (G. 30/2)

Bir başka beyitte de sevgilinin gönlü sakin olarak nitelendirilmiştir:

Tîr-i âhum ben atardum o kemân-ebrûnuñ

Kalb-i **sekî**nine ammâ bu dil ü câna döner (G. 101/2)

Sevgilinin gönlü âşığın âhından biraz kırgındır:

Dil-i yâr âh-ı ‘âşıkdan biraz mugber olur ammâ
Dem-â-dem mâ-cerâ ol çeşm-i hûn-pâlâlar[1] nedür (G. 125/3)

Âşık, görünen suret de kıymetsiz ise de sevgilinin taş gibi görünen gönlünde gizli bir cevher olduğunu düşünmektedir:

Bî-kıymet isek sûret-i zâhirde ‘aceb mi
Biz cevherüz ammâ **dil-i hârâda** nihânuz (G. 178/6)

Sevgili, gözünden uzak olanı gönlüne de getirmemektedir:

İyi bilürsin **hâtıra** dil-ber getirmez hiç seni
Bu meseldür olmaya gör ey gönül gözden ırag (G. 216/4)

4.5.7. Kûy, Sokak

Kûy, sevgilinin bulunduğu yerdir. Âşık da en çok burada bulunmak ister. Yârin semtine giderken âşığa bazen kan saçan gözlerinin yaşından meydana gelen akarsu bazen de âhından oluşup döne döne esen rüzgâr eşlik etmektedir:

Kûy-ı yâre gâh cûy-ı eşk-i çeşm-i hûn-feşân
Gâh ey dil gird-bâd-ı âh reh-berdür bana (G. 1/3)

Âşık, sevgilinin mahallesinden ayrı düştüğü için, gözyaşının seli dünyada taş üstünde taş bırakmamamıştır:

Taşı taş üzre komaz dünyâda seyl-i eşkümüz
Oldı zîrâ **kûy-ı yâr-ı** mihrbânından cüdâ (G. 6/4)

Bir başka beyitte de sevgili güle benzetilirken gönül kuş ve sevgilinin bulunduğu yer de cennet olarak tasvir edilmiştir:

Göñül **kûyuñda** ey gül nâliş itsün kârıdur zîrâ

Cinân bâğında da feryâd ider murg-ı figân ülfet (G. 20/3)

‘Aceb mi ârzû-yı **kûy**-ı cânân itsem ey zâhid

Benüm de cilve-perdâz-ı cinân olmak murâdumdur (G. 103/3)

Cennet dimesün yâ ne disün **kûyına** âdem

Mahzûn dile ilkâ-yı neşât ol yere mahsûs (G. 200/3)

“Gülşen” de sevgilinin mahallesi için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Sükût itsün mi dil **kûyında** şevk-i zevk-i vuslatdan

Geçer mi ‘andelîb [kim] gülşen-i cennet-nevâdan hiç (G. 27/3)

Âşık, sevgilinin semtindeki toprakta oturursa daha fazla makam ve itibara ihtiyacı olmadığını dile getirmiştir:

Ol dil ki olur hâk-nişîn-i ser-i **kûyuñ**

‘Âlemde dahi menzilet ü ‘izzeti n’eyler (G. 92/3)

Bir başka beyitte de sevgilinin bulunduğu yer Ka’be’nin bulunduğu yer olarak tasvir edilmiştir:

Ka’be-i **kûyına** varmak nice biñ ‘ömre deger

Cânın ‘Âsım nice ol şûh-ı cihândan sakınur (G. 120/5)

Sevgilinin semtini bırakıp da Ka'be'yi kible yeri eylemeye âşığın niyeti yoktur:

Senüñ **kûyuñ** koyup bir gayri **kûy**ı kiblegâh itmek

Bi-hakkı Ka'be-i 'ulyâ benüm göñlümde niyyet yok (G. 223/2)

Gönüller yani âşıklar, sevgilinin ayağındaki pabucun izini buldukları için sevgilinin mahallesinde secde etmektedirler:

Ser-i **kûyında** diller ey sanem şimdi sücûd üzre

Nişân-ı na'l-i pâküñ var ise ol yerde bulmuşlar (G. 129/4)

Yârin semtindeki siyah toprağın taşı, âşığın nefsinin yastık ve yatağıdır:

Kûy-ı dil-berde seng-i hâk-i siyeh

Bâliş ü pister-i nefisümdür (G. 140/2)

Âşığa göre vaizin cennetlerin methinde geniş malumatlı kıssalar söylemesinin sebebi, yârin semtinin zevkini bilmemesindedir:

Cinân medhinde vâ'iz hep mufassal kıssalar söyler

Meger bî-çâre hayfâ zevk-i **kûy**-ı yâri bilmezmiş (G. 189/3)

Sevgilinin sokağı için de "gülistan" benzetmesi kullanılmıştır:

Eşk-i çeşmüm ki ser-i **kûçe**-i cânâna akar

Cûy-ı dil-cûdur o kim taraf-ı gülistâna akar (G. 71/)

Eşk-i ter âh ile kim **kûçe**-i cânâna düşer

Sanki ezhâr-ı nesîm ile gülistâna düşer (G. 135/1)

4.5.8. Nazar, Nigâh/Nigeh,

Nigâh/Nigeh, nazar kelimeleri “bakış, sevgilinin bakışı” anlamlarına gelmektedir. Sevgili güzellik ve zarafet şahıdır; iki cihanın ordularını akın etmek için onun bakışlarından başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur:

Ne lâzım ey şeh-i hüsn ü bahâ sipâh saña

Dü kevni itmege gâret yiter **nigâh** saña (G. 3/1)

Sevgilinin başkalarına iyilikle bakması âşığın hasretine hasret ekler ve bu durum da âşığa gam üstüne gam olur:

Gam-ber-gam olur ‘âşık-ı mehcûruña ol dem

Gayre **nigeh**-i lutfuñ ola munzam-ı hasret (G. 18/3)

Sevgilinin her bakışı kazaya sebep olmaktadır:

Ey her müjesi belâya bâ’is

V’ey her **nigehi** kazâya bâ’is (G. 26/1)

Sevgilinin bakışı, fitneler dolu bir orduya benzetilmiştir:

Sensin bu sipâh-ı pür-fitenle

Pâ-mâli-i mübtelâya bâ’is (G. 26/2)

Kılıç, ok ve hançer de sevgilinin bakışı için söz konusu edilen benzetme unsurlarındandır:

Merhem bulunmaz ey dil-i mecrûh ümîdi ko

Ol zahm-i cân-sitân ki **tîg-ı nigâh** açar (G. 61/2)

Gerçi her **tîr-i nigâhı** dil-i şeydaâya deger

Lâkin ol kaşı kemân gözleri dünyâya deger (G. 96/1)

Cânda eser itmek **nigeh-i** dil-bere mahsûs

Anda bile zahm açmaga **ol hançere** mahsûs (G. 200/1)

Sevgilinin gözünden asla iyilik bakışı çıkmaz:

Nigâh-ı lutf kim çeşm-i büt-i pür-kîneden çıkmaz

O bir dârûdur ey dil-hasteler gencîneden çıkmaz (G. 162/1)

Sevgilinin bakışından vazgeçmek âşığın elinde değildir:

Göreydüñ ‘aksini mir’âtı kor mıduñ elden

Bak imdi rûyuña kasr-ı **nigâh** elümde midür (G. 117/4)

Âsım, sevgilinin bakışını “Yûsuf-nazar” diye nitelendirmiştir:

Lutf idüp gel ‘arz-ı didâr eyle ey **Yûsuf-nazar**

Külbe-i ahzânda itdi cânuma efkâr kâr (G. 151/4)

4.5.9. Reftâr

Reftâr, sevgilinin salınarak naz ile yürüyüşüdür. Âşığa göre dünyada kıyâmet de kopsa, sevgilinin ona naz ile yürüyüşü tükenmeyecektir:

‘Âlemde kıyâmet de kopar nâz ile ‘Âsım

Ol serv bize kopsa da **reftâr** dükenez (G. 161/5)

Âşık ne kadar gözyaşı dökere döksün, naz ile yürüyen servinin yani sevgilinin yürüyüşünde bir değışiklik (bir hızlanma) meydana gelmez:

Ardınca şitâb itse de bu cûy-ı sirişküm

Ol serv-i hırâmânda **reftâr** bozılmaz (G. 174/3)

Âsım’a göre çimenlikteki servinin de boyu yerindedir, bu yönden sevgiliye benzer; ancak servi, sevgilinin salınarak yürümesindeki o edayı bilmezmiş:

Niçe teşbîh idersin dil-bere serv-i çemenzârı

Yerinde kaddi ammâ şive-i **reftârı** bilmezmiş (G. 189/2)

Bununla birlikte bir başka beyitte sevgili, hoş yürüyüşlü bir servi olarak tahayyül edilmiştir:

Su gibi akduñ salıduñ taraf-ı bâg-ı kûyına

Ey gönül ol **serv-i hoş-reftârı** gördüñ var-ısa (G. 334/4)

4.5.10. Selâm

Sevgili, selâmını âşıktan sakınır; onun selâmı hep rakibedir. Öyle ki bir beyitte de Âsım, sevgilinin selâmının ahbaba hiç değmediğini, her zaman düşmanlara değdiğini dile getirmiştir:

Nice sıhhatde selâmetde olur ahbâbuñ

Degmez ahbâba **selâmuñ** heman a'dâya deger (G. 96/4)

Âşık, sevgiliye selâm verdiğiinde ise sevgili onu terslemektedir:

Kanı ol zamân ki dostum yoluña şitâb iderdüñ

Sana ben **selâm** virsem baña sen 'itâb iderdüñ (G. 236/1)

4.5.11. Şefkat

Şefkat, sevgiliye ilgili olarak yalnızca bir beyitte söz konusu edilmiştir. Sevgili ağlayan gönlün halini sormaz, ona şefkat göstermez:

Sormaduñ hâl-i dil-i zârı mürüvvet bu mıdur

Ey tabîb-i dil ü cân hasteye **şefkat** bu mıdur (G. 104/1)

4.6. Âşık

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda âşık ile ilgili en çok üzerinde durulan hususlar; sevgiliden ayrı olması, sürekli sevgiliye kavuşmak için bir gayret sarfetmesi ve bu konularda çektiği dert ve sıkıntılardır. Sevgiliye kavuşmak hiçbir türlü mümkün değildir, bu yüzden âşıkların da ümit etmesine gerek yoktur:

O serv-i nâz berûmend-i vuslat olmaz hiç

Ümîd itmesün '**uşşâk** ârzû ülfet (G. 21/4)

Âşığın sevgilisine arzusunu söylemesi de âşık için güç bir iştir:

Künc-i târ-ı nâ-murâdı hayli vahşetzârdur

Tünd-hû ol şûha ‘Âsım ‘arz-ı kâm itmek de güç (G. 28/5)

Bununla birlikte âşığın sevgiliye naz etmesi de çok zordur:

Güçdür ey zâhid hakikat pend-i vâ’iz terki güç

Böyle bir sâkî-i hançerdâra nâz itmek de güç (G. 31/3)

Âşıklar, sevgilinin ok gibi gamzesi ve kılıç gibi kirpiklerinin bir dokunuşuyla feryâd etmeye başlamaktadırlar:

Dokunmuş gibi dil-ber gamze vü müjgânla ‘**uşşâka**

İder bak kimi nâvekden kimi şemşîrden feryâd (G. 44/2)

Âşık, kendisinin hünerlerle süslü olduğunu ama sürekli yoluna engel olanların yani rakîplerin var olduğunu dile getirmiştir:

Pîrâsteyem var ise ben zîb-i hünerle

Her pîşede ‘Âsım nice biñ râh-zenüm var (G. 47/5)

Cihan bağında hep hüznü olan bir âşıktır bir de bülbüldür, nâle ve feryâda dost olan bir âşıktır bir de bülbüldür:

Cihân bâğında hep nâ-şâd **bir ben** bir de bülbüldür

Enîs-i nâliş ü feryâd **bir ben** bir de bülbüldür (G. 48/1)

Sevgilinin yüzündeki hattan ve o taze goncanın dikeninden, figan ve naleyeye alışmış olan bir âşıktır bir de bülbüldür:

Bu hatt-ı rûy-ı dil-berden o hâr-ı gonçe-i terden

Figân u nâleye mu'tâd **bir ben** bir de bülbüldür (G. 48/2)

Aşk gamının sazının nağme tarzında usta olan bir âşıktır bir de bülbüldür:

Ne bilsün zühre tarz-ı nagme-i sâz-ı gam-ı 'aşkı

O tarz-ı hâsda üstâd **bir ben** bir de bülbüldür (G. 48/3)

Şimşir ağacının yani sevgilinin boyunun gölgesinde kalıcı olan bir âşıktır bir de bülbüldür:

Açıl ey gonçe-i nâz-âşinâ bigâne yok şimdi

Mukîm-i sâye-i şimşâd **bir ben** bir de bülbüldür (G. 48/4)

Âşık, kara bahtlıdır:

Subh-ı vaslı şâm-ı hicr itmekde ey mihr-i cemâl

Çerh-ı bed-girdâr ile **baht-ı siyâhum** bir midür (G. 53/3)

Âşığın dünyada gam endişesinden kurtulduğu yoktur; ama kendini bildiğinden beri böyle kederli de olmamıştır:

Cihânda gerçi kayd-ı gamdan âzâd olduğum yokdur

Velî kendüm bilelden böyle nâ-şâd olduam yokdur (G. 64/1)

Bülbül gülün gamından bazen inler bazen sükût eder ama âşığın her nefesi âh ve feryâdla geçer:

Gam-ı gülden geh inler geh sükût eyler hezâr ammâ

Benüm hiç bir nefes bî-âh u feryâd olduğum yokdur (G. 64/2)

Âşığın felekten görmediği cefâ kalmamıştır:

Felek didükleri bu yâdgârdan ‘Âsım

Benüm de görmedüğüm bir cefâ mı var yokdur (G. 65/5)

Pervânenin yürek yanığı nasıl mumun aydınlığından belli olursa âşığın aşkı da sevgilinin aydınlık yüzünden bellidir:

Aşk-ı ‘âşık añlanurmış tâb-ı rûy-ı yârdan

Sûziş-i pervâne şem’-i enverden bellüdür (G. 68/3)

Âşığın konuşmaya bile hâli yoktur:

Sorma cânâ hâlümü tâb-ı tekellüm bende yok

Hastenüñ mikdâr-ı derdi peykerinden bellüdür (G. 68/6)

Sevgilinin can alıcı gözleri varken ağlayan ve kararsız âşığın cihan meydanında sağ kalması nasıl mümkün olabilir?

Sende bu çeşm-i cân-sitân var iken ey perî niçe

‘**Âşık-ı bî-karâr u zâr** sahn-ı cihânda sag olur (G. 72/2)

Sevgili âşığın sağ mı hasta mı olduğunu bile merak etmemektedir, bu bilmezlikten gelme hâli ise âşığı öldürmektedir:

Öldürür ‘Âsım’ı bu vaz’-ı tegâfûl-gûne

Bunca demdür dimedûñ sag mıdur haste midür (G. 83/5)

Âşığın içindeki âh; bütün insanların zülfü -yani zülfünün siyahlığı- ile ancak ifade edilebilir:

‘Âşıkuñ âh-ı derûnın zülf-i cihân gösterür

Bâd-ı subhuñ esdügin hep berg-i reyhân gösterür (G. 86/1)

Âşığın virane gönlü bu durumun sonsuza kadar sürmesini istemez ama gam bağından kurtulmak da istemez:

Dil-i vîrâne-i ‘âşık ne âbâd olmasın ister

Ne hod bir lahza kayd-ı gamdan âzâd olmasın ister (G. 87/1)

Âşığın canı teninden gitse bile bunda üzülecek bir şey yoktur; çünkü canı teninden gitse bile gül yanaklı yârin gamı ve hayâli onun gönlünde kalmaya devam eder. Öldükten sonra bile içindeki aşk gamı tükenmez:

Ne gam kalursa teni ‘âşıkuñ eger bî-cân

Dilinde çün ki gam-ı yâr-ı gül-‘izârı kalur (G. 110/4)

Çıkar cân tenden ey nûr-ı basar v’ey merdüm-i dîdem

Hayâlûñ yine çeşm-i ‘âşık-ı dîrîneden çıkmaz (G. 162/4)

Âşık sevgiliyi çok kıskanmaktadır. Öyle ki âşık sevgilinin eteğini kendi dudağından bile sakınmaktadır:

Sanmañ ancak müje-i çâk-resândan sakınur

Dâmen-i dil-beri ‘âşık leb-i cândan sakınur (G. 120/1)

Dert ve gam âşığın muhabbet âşığıdır:

‘Âşıkum derd ü gam celîsümdür

Dil-i şîven-tırâz enîsümdür (G. 140/1)

Âşığın ömrü sermayeye benzetilmiştir ve onun ömür denilen sermayesi tükense bile inciler yağdıran dudağının hevesi gönlünde tükenmeyecektir:

Ser-mâye-i ‘ömrüm dükenür gibi nihâyet

Dilde heves-i la’l-i dürer-bâr dükenmez (G. 161/3)

Âşığın gönlü sevgilinin darmadağın zülfüne bağlıdır; ama peri yüzlü sevgili âşığa ne derdin var diye sormaz:

Ne kayduñ var dimezdi ol perî-tal’at baña ammâ

Benüm dil-beste-i zülf-i perîşân olduğum bilmez (G. 164/3)

Ağlayan âşık, sevgilinin uzun süren ayrılığıyla cehenneme dönmüştür; fakat âşık bu azaptan hoşlanmaktadır:

Firâk-ı dūr u dırâzuñla döndi ‘âşık-ı zâr

O dûzahîye ki olmuş ‘azâbdan mahzûz (G. 208/2)

Dîvân'da âşık için muhtelif benzetme unsurları da kullanılmıştır. “Şeydâ” da bunlardan biridir. Âşığa göre kendisi gibi derde bu kadar sabreden bir çılgın âşık daha gelmez:

‘Âsım-ı zâr gibi derde hamûl sâbir

Gelimez ‘**âşık-ı şeydâ** saña cânâ lâ lâ (G. 9/5)

Âşık bir beyitte “düzgün olmayan baht” olarak anlatılmıştır:

Yerüm hâk-i mezelletdür enîsüm derd ü mihnetdür

Sa’âdetle nühûset **baht-ı nâ-hemvâruñ** olsun hep (G. 11/5)

Âşık için en çok kullanılan benzetme unsurlarından biri ise bülbüldür. Bülbülün kederli gönlü ateşe alışıktır:

İtse eser n’ola güle feryâd-ı ‘**andelîb**

Sûz-âşinâ imiş dil-i nâ-şâd-ı ‘andelîb (G. 15/1)

Eğer göğsünün derininde bir derdi olmasaydı, bülbül de böyle inlemeye alışmazdı:

Ey gül derûn-ı sînede bir derdi olmasa

Olmazdı nâle itmege mu’tâd ‘**andelîb** (G. 15/3)

Sevgilinin başkalarına iyilikle bakması sevgiliden ayrı düşmüş âşık için gam üstüne gam demektir:

Gam-ber-gam olur ‘**âşık-ı mehcûruña** ol dem

Gayre nige-h-i lutfuñ ola munzam-ı hasret (G. 18/3)

Âşık, sürekli deli olma konusunda Kays'ı bile geçmiştir; ama yine de o sert mizaçlı sevgili güzel bir ünsiyet göstermemiştir:

Cünûn-1 mutbık ile Kays'ı geçdüm ey 'Âsım

Velîkin itmez o âhû-yı tünd-hû ülfet (G. 21/5)

Âşığın bülbüle benzetildiği bir beyitte aynı zamanda âşık gülün dikenine “esir” olarak da nitelendirilmiştir:

Gâh **esîr-1** hâr-1 güldür gâh mahbûs-1 kafes

Ey gönül bu bâgda olmak hezâr-1 zâra güç (G. 30/2)

Âşık, yârin aşkıyla çölde dönen bir divanedir:

Eger **mecnûn-1 sahrâ-gerd-1 'aşk-1 yâr** iseñ 'Âsım

Kabâ-yı pîrehenden geçme ancak cism ü tenden geç (G. 32/5)

Âşıklar dert ehlidir ve her gece sevgilinin hayâli dert ehline misafir olmaktadır:

N'eylerdi künc-i gamda dil ü cân-1 **ehl-i derd**

Her şeb hayâlün olmasa mihmân-1 ehl-i derd (G. 40/1)

Bir beyitte ise âşık için “Hz. Yâ'kûb” benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Yâ'kûb-1 garîbem ki ne beytü'l-hazenüm var

Ne bir haber-i Yûsuf-1 gül-pîrehenüm var (G. 47/1)

Hz. Yâ'kûb'un evi olan "beytü'l-hazen"de de kalıcı olan âşıktır:

Ne bilsün behredâr-ı vuslatuñ ey Yûsuf-ı sâñî

Gam-ı hicrûñ mukîm-i gûşe-i beytü'l-hazenden sor (G. 49/3)

Sevgilinin muma benzetildiği beyitlerde de âşık ile pervâne arasında ilgi kurulmuştur:

Pervâne-i kudsî baña reşk itse 'aceb mi

Bezmüñ gibi ey şem'-i cemâl encümenüm var (G. 47/3)

Âşık ile Ferhâd ve Mecnûn arasında da benzetme ve karşılaştırma ilgisi kurulmuştur:

Ne **Mecnûn**'dan belâ-yı 'aşkı ne hod **Kûh-ken**'den sor

Mukîm-i deşt-i derd ü kûh-ı gamdan ya'ni benden sor (G. 49/1)

Âşığın *Dîvân*'da geçen sıfatlarından biri de rüsvâdır:

Hep revzeninde dîde-i 'âlem o meh-veşüñ

Hâk-i derinde '**âşık-ı rüsvâya** kim bakar (G. 57/3)

Bir başka beyitte de âşık, zâhide benzetilmiştir:

Sanmañ ki bûy-ı turre-i hûrâ gelür gider

Zâhid dimâgına kurı sevdâ gelür gider (G. 63/1)

Mahmûd-ı Gaznevî'nin kölesi olan Ayaz da âşık için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Geleydi bir dahi dehre **Ayaz**'ı Mahmûd'uñ

Bu demde zülfine ey dil hevâ mı var yokdur (G. 65/3)

Âşık, derde âşinâ olmuş bir haldedir:

'**Âşık-ı derd-âşinâ** dâg-ı serinden bellüdür

Bülbül-i bâg-ı belâ verd-i terinden bellüdür (G. 68/1)

Sol elinde sevgilinin eli, sağ elinde bir kadeh olan rind de âşık için kullanılan tasavvurlardandır:

Sol elinde dest-i dil-ber sag elinde bir ayag

Olmayınca **rinde** gül-geşt-i çemen bîgânedür (G. 77/3)

Âşık, her zaman sevgilinin kapısında onun vuslatını istediği için dilenciye de benzetilmiştir:

Fürkatla tamâm oldı gönül vuslatı n'eyler

Âhir nefesinde **o gedâ** devleti n'eyler (G. 92/1)

Âşık, sevgilinin gece renkli zülfünün dîvânesidir:

Eger **dîvânegân-ı** zülf-i şeb-gûnuñ yazarlarsa

Ayagumda niçe zencîr serde lâne yazsunlar (G. 94/2)

Sevgilinin doktora benzetildiği bir beyitte âşık da hasta olarak tasavvur edilmiştir:

Sormaduñ hâl-i dil-i zârı mürüvvet bu mıdur

Ey tabîb-i dil ü cân **haste**ye şefkat bu mıdur (G. 104/1)

Ne kadar feryâd figân edip çabalasa da âşık asla muradına erememektedir:

Dönse n'ola hilâle o ebrû-yı bî-misâl

Her şeb hayâl-i '**Âsım-ı nâ-kâmeden** geçer (G. 116/5)

Âşık, sevgiliye kavuşamamasındaki mahzunluk yüzünden “fakir” olarak nitelenmiştir:

Ey 'işret ü tarab dile yârüñ celâli var

Degmeñ **fakîre** hâl-i perîşân-me'âli var (G. 136/1)

Sevgili, büyük ve merhametli bir efendidir, âşık ise onun kölesidir:

Devletli merhametli efendüm firâkdan

Dir yine **bendenüñ** saña çok 'arz-ı hâli var (136/4)

Âşık, sevgilisine aşırı derecede tutkundur. Sarhoş mu yoksa deli dîvâne mi olduğu belli değildir:

Çeşm-i hûn-rîzûñe 'âşık geçinürmiş 'Âsım

Bilmem **ol şifte** mestâne mi dîvâne midür (G. 143/5)

Âşık, merttir. Onunla pek çok kahraman ve kuvvetli kişileri bile denk düşmeyecek kadar mettir:

Biz **ol merdüz** bizümle niçe bebr ü şîrler tutmaz

Hem ol dîvâne yüz biz kim bizi zencîrler tutmaz (G. 165/1)

Bir başka beyitte de Âsım, aynı anda hem şah hem askere benzetilmiştir:

Şâh-ı istignâ **sipâh**-ı mülk-i ‘aşk olmışdı Kays

Seyr-i Leylâ idi ancak ol gedâlıkdan garaz (G. 203/3)

Âşık, sevgilinin aşkıyla mübtelâ olmuş bir haldedir:

O mübtelâ nicesinden geçer ki her dem olur

‘Îtâb-ı gamze-i mest-i harâbdan mahzûz (G. 208/4)

Bir beyitte de sevgili, kul olarak tasavvur edilmiştir. Sevgililer lâle yanaklıdır ve her kulda ölçüsüzce yara bırakmışlardır:

Bülbül-i dil kangı nahl-i gülde başlar nâleye

Lâle-hadler yaktılar **her kulda** bî-endâze dâg (G. 214/2)

Âşıklar, sevgiliden bahsedildiğinde kıyam eylerler ve gönülden bir âh çekerler:

Kıyâm eyler hep ‘**uşşâk** ol kad-i mevzûn añıldukça

İderler dilden âh ol turre-i şeb-gûn añıldukça (G. 347/1)

Sevgiliden gelen sitem taşı bile âşık için devlet demektir; bahttır, talihtir:

İrişür seng-i sitem yârdan ey dil bir gün

Sen görürsin ki konar başuma devlet giderek (K. 232/2)

4.7. Âşığın Gönü

Dîvân'da “dil” redifiyle yazılmış bir (G. 249), “gönül” redifiyle yazılmış iki (G. 250,

G. 251) gazel vardır. Gönül, âşık ve sevgilinin hallerinin sırlarının gizlendiği yerdir:

Hele ‘anber şemîmin micmer-i sûzânda fikr eyle

Gönülde sırr-ı hâlûñ bak nice mestûr olur cânâ (G. 8/2)

Sevgilinin yüzünün aydınlığına erişebilmek için âşığın gönlünün parça parça olması gerekmektedir:

O dil kim çâk çâk olmaz aña tâb-ı ruhuñ düşmez

Nice eyvân-ı revzen-besteyi tenvîr ider meh-tâb (G. 13/4)

Gönül, bir periye meftûn olmakla meşhurdur:

Cihânda belki olduñ bir perînüñ sen de meftûnı

Görünseñ **ey gönül** bir dem olursın bir zamân [gâ’ib] (G. 17/2)

Gönül, sevgilinin çene çukuruna düşmüştür; bir başka deyişle âşık, sevgilinin çene çukuruna bile hayrandır:

Düşen çâh-ı zenahdâna **gönülden** sorma ruhsârın

Ne bilsün reng ü bûy-ı verdi murg-ı âşiyân ülfet (G. 20/2)

Bir başka beyitte gönül, cennet bahçelerinde feryâd eden kuşa benzetilmiştir; cennet bahçeleri de sevgilinin bulunduğu yerdir:

Gönül kûyuñda ey gül nâliş itsün kârıdur zîrâ

Cinân bâğında da feryâd ider murg-ı figân ülfet (G. 20/3)

Gönül, muhabbet Tûr'unun –yani muhabbet dağının- ağacıdır. Muhabbet ışığı, gönül sayesinde bize gözle görünür hale gelmiştir:

Ey dil hele sensin şecer-i Tûr-ı mahabbet

Senden bize meşhûd olur nûr-ı mahabbet (G. 22/1)

Gülün açılmasına bahar vaktinin sebep olduğu gibi, âşığın gönlünün ferahlamasını sağlayan şey de sevgiliye kavuşmaktır. Bir başka deyişle, bahar gelince nasıl güller açılıyorsa sevgiliye kavuşmak da âşığın gönlü için bahar olur:

Bu inbisât-ı **dile** vasl-ı yârdur bâ'is

Güşâyış-i güle fasl-ı bahârdur bâ'is (G. 24/1)

Âşık, vefâsız sevgililere meyletmesine sebep olarak gönlü göstermiş ve onun gam çekmeye devam etmesini dile getirmiştir:

Ey dil çeke gör gamın ki sensin

Meyl-i büt-i bî-vefâya bâ'is (G. 26/3)

Bülbülün gülşenden vazgeçmeyeceği gibi, âşığın gönlü de sevgilinin vuslat zevkinden vazgeçmemektedir. Böylelikle gönül ile bülbül arasında da benzerlik ilgisi kurulmuştur:

Sükût itsün mi **dil** kûyında şevk-i zevk-i vuslatdan

Geçer mi '**andelîb** [kim] gülşen-i cennet-nevâdan hiç (G. 27/3)

Gönülün bülbül olarak tahayyül edildiği bir başka beyitte ise bülbül –yani gönül- bazen gülün dikenine esir bazen de kafeste hapis olarak anlatılmıştır:

Gâh esîr-i hâr-ı güldür gâh mahbûs-ı kafes

Ey gönül bu bâgda olmak **hezâr-ı zâra** güç (G. 30/2)

Gönül, sevgilinin zülfüne esir olup kalmıştır:

Gönül esîr-i ser-i zülf-i yâr olup kalmış

Misâl-i şâne o kayd içre zâr olup kalmış (G. 196/1)

Âşığın gönlünde sevgilinin gamzesinin yarası varken sevgili, bu yaralı gönle bir de ayrılık kılıcını vurmaktadır. Yara üstünde yara olması çok güç bir durumdur:

Tîg-ı hicrûñ urma **dilde** zahm-ı gamzeñ var iken

Güçdür ey hûn-rîz olmak yara üzre yara güç (G. 30/3)

Gönül, sevgilinin rûhuna ezelden âşinâ olduğu için onun vuslatına böyle can atmaktadır:

Ser-menzil-i visâline **dil** cân atar mıdı

Cânân ezelden olmasa ger âşinâ-yı rûh (G. 33/2)

Gönül, artık derdine devâdan ümidini kesmiştir:

Mesîhâ gelse dahi derdine dermân bulunmazdı

Devâdan nâ-ümîd olmuş gönül bîmâr[a] hasretdür (G. 67/2)

Her âşığın gönlü, “harâb-ender-harâb” bir haldedir:

Harâb-ender-harâb olsa ‘aceb mi **her dil-i ‘âşık**

O şâh-ı fitne her ma’mûre ber-bâd olmasın ister (G. 87/2)

Sevgilinin semtinde oturmak gönül için bu dünyada ulaşabileceği en yüksek makam ve itibardır:

Ol dil ki olur hâk-nişîn-i ser-i kûyuñ

‘Âlemde dahi menzilet ü ‘izzeti n’eyler (G. 92/3)

Âşığın gönlü de canı da tahammülü de sabrı da hep sevgilinin semtinde kalmıştır:

Götür ey seyl-i eşk endâmumuz da kûy-ı dil-dâra

Dil ü cân u şekîb ü sabrumuz ol yerde kalmışdur (G. 106/3)

Sevgilinin hançeriyle ölmek âşığın gönlü için su içmek gibidir, yani öyle güzeldir; fakat âşık, sevgilisinin kan görmesinden sakınmaktadır:

Hançerüñden **dile** ölmek aña su içmekdür

Ey şeh-i pür-sitem ammâ seni kandan sakınur (G. 120/4)

Gönüller, sevgilinin ayakkabısının izini gördükleri için, sevgilinin semtinde secde etmektedirler:

Ser-i kûyında **diller** ey sanem şimdi sücûd üzre

Nişân-ı na'l-i pâküñ var ise ol yerde bulmuşlar (G. 129/4)

Padişahların hazineleri bile tükenmiştir; fakat üzüntülü gönlün dert hazinesi asla tükenmemektedir:

Çok pâdşehüñ genci dükenmiş dahi ammâ

Gencîne-i derd-i **dil**-i gam-hâr dükenmez (G. 161/4)

Bülbülün neşesi nasıl bahara bağlıysa gönlün ferahlaması da sevgilinin vuslatına bağlıdır:

Bu inbisât-ı **dili** vasl-ı yârdan bilürüz

Belî neşât-ı hezârı bahârdan bilürüz (G. 175/1)

Kâkül gönle, gönül sevgilinin kâkülüne heves etmiştir; zincir ile dîvâne birbirine heves etmiştir. Bu beyitte de gönül “dîvâne” olarak nitelenmiştir:

İtdi kâkül dile **dil** kâkül-i cânâna heves

Eyledi birbirine kayd ile **dîvâne** heves (G. 184/1)

Dert dağı ve gam çözü, gönlün yatak odasıdır:

O kûh-ı derd ü deşt-i gam ki **ey dil** hâbgâhuñdur

Ne Mecnûn ugramış aña ne hod Ferhâd ayak basmış (G. 185/3)

Âşık, sevgilinin vuslatına bir türlü erişemese de gönül her zaman ümitli bir halde sevgiliyi özlemektedir:

Nihâl-i vaslı servâsâ cihân bâğında ber virmez

Dil-i ümmîdvâr-1 ‘Âsım ammâ anı özlermiş (G. 198/5)

Âşığa göre kendi gönlü çok kıymetlidir, gönlünün eşi benzeri yoktur:

‘Aceb berzahda kaldum ben **dil-i nâ-dîde-meşreble**

Ne tâb-1 vasluña kâdir ne senden dûr olur cânâ (G. 8/3)

Gönül, elindeki kadehin ve sevgilinin güler yüzünün etkisiyle mest olmuştur:

Sâgar-1 rengîn elümde gül gibi hep hande-rû

Olmasun mı bülbül-âsâ bu **dil-i mestâne** şûh (G. 37/2)

Gönül için kullanılan benzetme unsurlarından biri de kuştur. Âşığın gönlü gayret çölünün garip kuşudur:

Dil-i ‘âşık ‘aceb murg-1 garîb-i deşt-i gayretdür

Ki itmez gamze-âsâ bî-amân sayyâddan feryâd (G. 43/7)

Gönül kuşu artık gama o kadar çok alışmıştır ki bağdaki gül gezintisini de gül bahçesi seyrini de istememektedir:

Murg-ı dil gül-geşt-i bâg u seyr-i gülzâr istemez

Gamla me'lûf olmuş andan gayri bir yâr istemez (G. 176/1)

Gönül için kullanılan bir başka benzetme unsuru ise “akarsu”dur:

Ol gül-i nev-resle **dil** bâga revân olmuş gider

Cûy-ı dil-cûveş hezâra hem-figân olmuş gider (G. 70/1)

Âşığın gönlü vîrâneye de benzetilmiştir:

Dil-i vîrâne-i ‘âşık ne âbâd olmasın ister

Ne hod bir lahza kayd-ı gamdan âzâd olmasın ister (G. 87/1)

Aşk diyarını baştanbaşa yazarlarsa eğer, âşığın gönlünü vîrâne bir hâne olarak yazmaları gerekmektedir:

Eğer tahrîr iderlerse diyâr-ı ‘âşkı ser-tâ-ser

Dil-i ‘uşşâk-ı zârı **hâne-i vîrâne** yazsunlar (G. 94/4)

Âşığın gönlü “harâb-ender-harâb” olsa da bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü sevgili, her şehrin perişan olmasını istemektedir. Burada da âşığın gönlü bir şehre benzetilmiştir:

Harâb-ender-harâb olsa ‘aceb mi **her dil-i ‘âşık**

O şâh-ı fitne **her ma’mûre** ber-bâd olmasın ister (G. 87/2)

Gönül, aşk yüzünden perişan olmuştur:

Dil-i âşüfte şîrîn-kâri-i Ferhâd'a mâ'ildür

Anuñçün Bî-sütûn-ı gamda hep feryâda mâ'ildür (G. 114/1)

Gönül denilen meyhânenin kârı ve meyvesi ateştir:

Göñül bu mey-gedenüñ kâr u bârı âteşdür

Hazer mey[üñ] hevesinden humârı âteşdür (G. 123/1)

Gönül, doğan kuşudur ve aşkla âvâre olmuştur:

Nice biñ **şeh-bâz-ı dil** âvâre olmuş 'aşkla

N'ola tutsa saydgâh-ı 'âlemi âvâzeler (G. 139/3)

Gönül, dar bir saraydır:

Bi-hamdi'llâh **serây-ı tengnâ-yı dilde** ey 'Âsım

Bu şeb şâdî-i siklet-güster-i gam kalmamış gitmiş (G. 188/7)

Gönül, sevgilinin su gibi parlak yüzünden hoşlanmıştır. Güneş ışığında görünen ufacık tozlar da güneşten hoşlanır. Burada sevgilinin yüzünün güneşe benzetilmesinin karşılığında âşığın gönlü de güneş ışığında görünen ufacık tozlara benzetilmiştir. Âşığın gönlü ancak sevgilinin güneş gibi olan yüzünün ışığında görünebilir:

Dil oldu tal'at-ı pür-âb u tâbdan mahzûz

O zerreveş ki olur âftâbdan mahzûz (G. 208/1)

Gönlün sevgilinin zülfüne mi yoksa çene çukuruna da mı düştüğü bilinmemektedir.
Bu bağlamda gönül, kaybolmuş Yûsuf'a benzetilmektedir:

Zülfünde mi **dil** çâh-ı zenehdâna mı düşmüş

Ol Yûsuf-ı güm-geşteden aslâ haberüm yok (G. 225/4)

Bir beyitte de çemene düşen taze gül yaprakları, âşığın gönlünden akan kan damlalarına benzetilmiştir:

Sanma ey dil çemene berg-i gül-i ter düşdi

Bülbülüñ katre-i hûn-ı dili yer yer düşdi (G. 395/1)

Âşığın gönlünün yüz parça olması, sevgilinin kaşları yüzündendir:

Hançer geçer gibi **dil-i sad-pâreden** hemân

‘Âsım ne dem ki çeşmüme ol ebruvân gelür (G. 119/5)

Gönül, hasta olarak da tasavvur edilmiştir. Âşık, sevgilinin vuslatının mümkün olmadığını bilmektedir. Sevgilisine, ayrılığınla hasta olan gönlümü bari vuslat vadesiyle kandır, demiştir:

Ne mümkün vuslat ammâ bâri bu **dil-haste-i** hicrûñ

Olinca va’de-i vuslatla igfâl eyle sultânum (G. 270/5)

4.8. Âşığın Vücut Bölümleri

4.8.1. Ayak, El, Diz

Âşık, gönül erbâbı olanların meclislerinin resmini çizerlerse eğer; kendisinin elinde mey kadehi, dizinde ise bir sevgili ile çizilmesini istemektedir:

Eger erbâb-ı dil meclislerin tasvîr iderlese

Elümde câm-ı mey **zânûda** bir mahbûb yazsunlar (G. 74/4)

Âşığın rinde benzetildiği bir beyitte âşık; sol elinde sevgilinin eli sağ elinde ise kadeh ile anlatılmıştır. Bu şartlar olmadan dolaşmak boşunadır:

Sol elinde dest-i dil-ber **sag elinde** bir ayag

Olmayınca rinde gül-geşt-i çemen bîgânedür (G. 77/3)

Âşık, sevgilinin gece renkli zülfünün dîvânesi olduğu için, ayağında birçok zincir vardır:

Eger dîvânegân-ı zülf-i şeb-gûnuñ yazarlarsa

Ayagumda niçe zencîr serde lâne yazsunlar (G. 94/2)

4.8.2. Baş

Âşığın sevgilisine “başımdan neler geçti...” diye yakındığı bir beyitte baş uzvuna yer verilmiştir:

Neler aşdı **serümden** kûh-ı gamda ey lebi şîrîn

Dahi olmuş degüldi Kûh-ken’le Bî-sütûn peydâ (G. 5/2)

Âşık, yarasını başının süsü olarak görmektedir:

Yiter zîb-i **serüm** dâgumla dūd-ı âhum ey ‘Âsım

Gül ü sünbülleri gülzâr u sünbülzâruñ olsun hep (G. 11/7)

Âşığın başında gül olmasa da gül gibi bin tazen yarası vardır:

Serümde gül yok ammâ gül gibi biñ tâze dâgum var

Gel ey serv-i hırâmân bak nice tag üsti bâgum var (G. 59/1)

Şaire göre, derde alışmış olan âşık başındaki yaradan kendini belli etmektedir:

‘Âşık-ı derd-âşinâ dâg-ı **serinden** bellüdür

Bülbül-i bâg-ı belâ verd-i terinden bellüdür (G. 68/1)

4.8.3. Beden, Cisim, Endâm, Ten, Vücut

Âşık, cisminden ve teninden bile geçmeli; fakat bağrındaki yaralardan geçmemelidir:

Eger mecnûn-ı sahrâ-gerd-i ‘aşk-ı yâr iseñ ‘Âsım

Kabâ-yı pîrehenden geçme ancak **cism ü tenden** geç (G. 32/5)

Bir beyitte vücut, ağaç olarak tasavvur edilmiştir:

Ne gam dirah-ı **vücûdum** düşerse hâke yine

Nihâl-i verd-i büt-i ‘işve-bâr tâzelenür (G. 66/4)

Âşığın cismi, yârin ayağının toprağı ve yolunun tozudur:

Hâk-i pâ-y-i yâr olan **cismüm** gubâr-ı râh olup

Kûyına âhumla şimdi hem-‘inân olmuş gider (G. 70/2)

Âşığın gönlü, canı, sabrı ve tahammülü sevgilinin semtinde olduğu için bedeninin de sevgilinin semtinde olmasını istemektedir:

Götür ey seyl-i eşk **endâmumuz** da kûy-ı dil-dâra

Dil ü cân u şekîb ü sabrumuz ol yerde kalmışdur (G. 106/3)

Âşığın cismi cansız kalsa bile gönlünde gül yanaklı yârin gamı her zaman bâkî kalacaktır:

Ne gam kalursa **teni** ‘âşıkun eger bî-cân

Dilinde çün ki gam-ı yâr-ı gül-‘izârı kalur (G. 110/4)

Âşığın canı teninden çıkar; fakat sevgilinin hayâli kadîm âşığın gözünden çıkmaz:

Çıkar cân **tenden** ey nûr-ı baâar v’ey merdüm-i dîdem

Hayâlün yine çeşm-i ‘âşık-ı dîrîneden çıkmaz (G. 162/4)

Âşık, sinesindeki ateşin sonunda vücudunu yok edeceğini düşünmektedir:

Derûn-ı sînede dil nâle-i âteş-fürûz eyler

O kaknûs-ı gam âhir anda ifnâ-yı **vücûd** eyler (G. 113/1)

4.8.4. Boy

Boy, âşıkla ilgili olarak yalnızca bir beyitte söz konusu edilmiştir. Âşığın boyu; sevgilinin yolunda hilâle dönmüştür, eğilip bükülmüştür:

Dönse hilâle **kâmet**-i ham-geştemüz n'ola

Bir meh-cemâl gâh nihân geh bedîd olur (G. 58/4)

4.8.5. Can

Âşığın cismi cansız kalsa bile gönlünde gül yanaklı yârin gamı her zaman bâkî kalacaktır:

Ne gam kalursa teni 'âşıkuñ eger bî-**cân**

Dilinde çün ki gam-ı yâr-ı gül-'izârı kalur (G. 110/4)

Sevgilinin naz kılıcı, âşığın can kalesini talan etmektedir. Bu bağlamda can, kale olarak tahayyül edilmiştir:

El-hazer ey hâce ol şâh-ı nigeş şemşîr-i nâz

Bak nice gâret-ger-i **kâlâ-yı cân** olmuş gelür (G. 118/3)

Sevgili ne zaman âşığın yanından geçse âşık kıymetli canını zaptetmekte zorlanır; sevgilinin yanından geçmesinin heyecanıyla ölecek gibi olur:

Cân-ı 'azîzi zabt idemem rû-be-râh olur

Cânâna her ne dem ki yanumdan mürûr ider (G. 124/4)

Sevgilinin vuslatı âşığın canına can katmaktadır:

Zâhid visâli ol sanemüñ **cân-fezâ** imiş

Ammâ firâk-ı dûr u dırâzı belâludur (G. 144/2)

Âşık; sevgilinin ayrılık derdiyle hastadır, canından usanmıştır:

Niçün gelmez bu **cânından** usanmış hasteye yohsa

Ecel bîmâr-ı derd-i hicr-i cânân olduğum bilmez (G. 164/4)

Can için kullanılan tasavvurlardan birisi de ipliklidir:

Dâmene çâk-i girîbânın getürmiş ‘âşikuñ

Hil’at-i hüsnüñde ol kim **rişte**-i cân gizlemiş (G. 193/2)

Ağlayan âşık sevgilinin vuslatını canıyla bir tutmaktadır:

‘Aceb mi **cân** bilüp ‘uşşâk-ı zâr özlerse ger vasluñ

Ölmelü hasteler de derdine dermânı özlermiş (G. 198 /4)

4.8.6. Derûn, Sîne

Âşığın sînesi yaralarla doludur ve sinesindeki bu yaralar âşığa taze bir gül gibi görünür:

Bâg-ı gamda dil hezâr-ı nâle-perverdür baña

Sînede her tâze dâgum bir gül-i terdür bana (G. 1/1)

Âşığın sinesindeki âhın alevi âşık için parlak bir mum gibidir:

Şâm-1 gamda şem'-i bezm-i gayre yokdur minnetüm

Şu'le-i âh-1 **derûnum** şem'-i enverdür bana (G. 1/2)

Âşığın göğsü parça parça yararır:

'Aceb mi şerha şerha dâg dâg olsa benüm **sînem**

Yatur koynında agyâruñ şeh-i bî-dâdumuz her şeb (G. 14/3)

Âşığın sînesi bir beyitte aşk tezgâhına benzetilmiştir:

Şerha sanma **sîne-i 'âşıkda** kâlâ-yı gamı

Destgâh-1 'aşkda hayyât-1 derd-endâzeler (G. 139/4)

Sevgilinin aşkın ateşi, âşığın sinesinden eksik olmaz:

Başum üzre âh-1 dûd-1 pür-şerâr eksük degül

Var ise **sînemde** nâr-1 'aşk-1 yâr eksük degül (G. 248/1)

Derûn ve sîne ile ilgili pek tasavvura yer verilmemiştir. Yukarıdaki beyitlerde de olduğu gibi genellikle âşığın içinin âh, alev, ateş ve yara ile dolu olması gibi hususlarda söz konusu edilmiştir:

Degüldür şu'le-i âh-1 **derûn-ı sînemüz** cânâ

Gül-i gül-bün fûrûz-1 tâbdâr-1 bâg-1 gamdur bu (G. 330/4)

4.8.7. Göğüs Kafesi

Göğüs kafesi yalnızca bir beyitte “üstühânkârî kafes” kelimeleriyle söz konusu edilmiştir. Gönlün bülbüle benzetildiği bir beyitte âşığın gönlünün kemikli bir kafeste inlediği dile getirilmiştir:

Göñül bir **üstühânkârî kafesde** nâle-perverdür

O bülbül hiç temâşâ-yı gül ü seyr-i çemen bilmez (G. 167/2)

4.8.8. Göz

Âşığın gözü, *Dîvân*'da “ayn, dîde, çeşm” kelimeleriyle anılmıştır. Âşığın gözleriyle ilgili en çok öne çıkan özellik gözlerin kan saçmasıdır:

Kûy-ı yâre gâh cûy-ı eşk-i **çeşm-i hûn-feşân**

Gâh ey dil gird-bâd-ı âh reh-berdür bana (G. 1/3)

Âşığın iki gözünde kandan akarsular meydana gelmiştir ve âşık sevgilinin gözlerinde de kandan akarsular meydana gelmesini dilemektedir:

Hevâdârı olan ol serv-i bâg-ı ‘işve vü nâzuñ

İki dîdem gibi itsün dü çeşmi cûy-ı hûn peydâ (G. 5/4)

Âşıkların gözleri, sevgilinin dergâhının tozu varken başka sürmeye ihtiyaç duymazlar:

Almaz gubâr-ı dergeh-i cânâne var iken

Kuhl-i cilâyı **dîde**-i giryân-ı ehl-i derd (G. 40/4)

Âşığın kanlı gözü ateşten meydana gelen maden ocağının kırmızı renkli kıymetli taşının mücevher kutusudur:

Bu hûnîn **dîde** gûyâ dürc-i la'l-i kân-ı âteşdür

Sirişküm katresi anda dür-i 'ummân-ı âteşdür (G. 82/1)

Âşığın haline kendi gözünden başka ağlayacak kimse yoktur:

Görmemişdür o perî-tal'atı 'Âsım kimse

Hâlüm aglarsa benüm yine bu **dîdem** aklar (G. 137/5)

Sevgili âşığın gözünün nûrudur:

Gelmez oldı **ey gözüm nûrı** hayâlün çeşmüme

Bâ'is âyâ hûn-ı dilüm hâr-ı müjgânum mıdur (G. 141/2)

Âşık, sevgilinin kırmızı yanağının hattıyla o kadar meşguldür ki karanlık geceyi de aydınlık gündüzü de gözü ayırt edemez:

Şeb-i târîk ü rûz-ı rûşenî fark eylemez **çeşmüm**

Şu deñlü şugl-i hatt-ı rûy-ı aluñdan kamaşmışdur (G. 142/3)

Ayrılık derdiyle ağlayan nice yaşlı göz vardır; ama kan ağlamak âşığın ağlayan gözüne mahsustur:

Hicrûñle nice dîde-i nemnâk var ammâ

Kan ağlamaga **dîde-i giryânuma** mahsûs (G. 199/2)

Âşık, kan saçan iki gözünden birini Seyhun Nehri'ne diğerini ise Ceyhun Nehri'ne benzetmiştir:

Dü **çeşm-i hûn-feşân**umdan biri Ceyhûn-ı hûn ancak

Biri ey gamzesi cevri-âşinâ Seyhûn-ı hûn ancak (G. 221/1)

Âşığın bakışı sevgilinin gözlerine bağlandığından beri, dünyadaki güzellerin gamzelerini gözlerine almamaktadır; yani âşık, sevgiliden başka kimseye bakmamaktadır:

Hûbân-ı cihân gamzelerin '**aynuma** almam

Zîrâ nazarum gözlerüne itdi ta'alluk (G. 228/4)

Âşık, sevgilinin yolunun tozunun ağlayan gözlerine gelmesini istemektedir:

Müsâ'id rûzgâr esmez mi taraf-ı kûy-ı dil-berden

Gubâr-ı râhı 'Âsım **dîde**-i giryâna gelmez mi (G. 398/1)

4.8.9. Gözyaşı

Dîvân'da gözyaşı için "eşk" ve "sirişk" kelimeleri kullanılmıştır. Âşığın gözyaşı için en çok kullanılan benzetme unsuru kan ile akarsudur. Yârin semtine giderken kan saçan gözlerinin yaşından oluşan akarsu âşığa rehber olmaktadır:

Kûy-ı yâre gâh **cûy-ı eşk-i çeşm-i hûn-feşân**

Gâh ey dil gird-bâd-ı âh reh-berdür bana (G. 1/3)

Sel de gözyaşı için kullanılan benzetme unsurlarındandır. Âşığın gözyaşından oluşan sel, dünyada taş üstünde taş bırakmaz:

Taşı taş üzre komaz dünyâda **seyl-i eşkümüz**

Oldı zîrâ kûy-ı yâr-ı mihrbânından cüdâ (G. 6/4)

Bir beyitte de gözyaşı ipe benzetilmiştir. Âşık “Arzu çukurunda bir Yûsuf’a sahip değilim, sadece taze gözyaşlarımdan ipim var.” demiştir:

Bir Yûsuf’a mâlik degülem çâh-ı talebde

Bî-hûde hemân **eşk-i** terinden **resenüm** var (G. 47/2)

Âşığın bülbüle benzetildiği bir beyitte, gözyaşları da ateş olarak tahayyül edilmiştir:

Degül gül-gonçe yer yer şu’le peydâ oldı gül-bünde

Meger her katre-i **eşk-i** hezâr-ı zârı âteşdür (G. 56/2)

Âşık, akçe ile makam ehlinin yüksek rütbeye sahip olduğu gibi, kendisinin de gözyaşı ile sevgilinin vuslatına ulaşabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla bu beyitte gözyaşı ile akçe arasında bağlantı kurulmuştur:

‘Aceb mi vuslata nâ’il olursa **eşk** ile dil

Bu demde akçe ile mansıb ehli câh kapar (G. 62/4)

Bir başka beyitte de gözyaşı denize benzetilmiştir:

Va’de-i vasl irse de yol virmez **eşk-i yem** hurûş

Evvel-i sevk-i safâ pâyân-ı hasret böyledür (G. 76/4)

Âşığın gözyaşı ırmağının hep akması, sevgilinin kirpiğinin dikenini ile eteğinin ucu içindir:

Bu **cûy-ı sirişk** akduğı hep hâr-ı müjeyle

Ey serv-i revânüm ser-i dâmânũ içündür (G. 93/2)

Gözyaşı çokluğu itibariyle yağmura da benzetilmiştir. Öyle ki bu gözyaşları sonunda kıyamet koparacak kadar çoktur:

Bu benim dem-be-dem **emtâr-ı sirişk-i çeşmüm**

Bir kıyâmet hele ey şûh-ı sitem-ger koparur (G. 134/4)

Rüzgâr ile çiçeklerin gülistana düştüğü gibi, taze gözyaşı da âh ile sevgilinin sokğına düşmektedir. Bu bağlamda gözyaşı, çiçeğe benzetilmiştir:

Eşk-i ter âh ile kim kûçe-i cânâna düşer

Sanki ezhâr-ı nesîm ile gülistâna düşer (G. 135/1)

Âşığın âhının dumanıyla gözyaşı iki erkek kardeşe benzetilmiştir:

Dûd-ı âhumla **sirişküm** nice demdür cânâ

Yerde gökde seni ol iki birâder arıyor (G. 146/4)

Aşkın bir pazar olarak tasavvur edildiği bir beyitte, gözyaşı da bir ödeme aracı olarak görülmüştür:

Kâlâ-yı visâle döke gör **nakd-i sirişkũn**

Bâzâr-ı mahabbetde gönül hiç cedel olmaz (G. 157/4)

Âşığın gözyaşının çokluğundan yâre bakacak yüzü kalmamıştır:

Yâre bakmak yüzümüz kalmadı **eşk-i terden**

Dûd-ı âh-ı dilümüz bâri nikâb olsa bize (G. 359/4)

Âşığın kan döken gözünün yaşından başka bir şeyi kalmamıştır:

Benüm ne'm kaldı hâk-i pâyüñe îsâra şâyeste

Bu demlerde **sirişk-i dîde-i hûn-bârdan** gayri (G. 388/4)

4.8.10. Kirpik

Divân'da âşığın kirpiğinden çok fazla bahsedilmemiştir. Âşık eğer ağlarsa göre gözyaşının damlalarından kirpiklerinin başı tutaşacaktır:

Aglasam ger mey-i sahbâ-yı gamuñla cânâ

Eşkümüñ katrelerinden ser-i müjgân tutuşur (G. 52/3)

Bir beyitte kirpik, dikene benzetilmiştir:

Gelmez oldı ey gözüm nûrı hayâlüñ çeşmüme

Bâ'is âyâ hûn-ı dilüm **hâr-ı müjgânım** mıdur (G. 141/2)

Çalı çırpı da bir beyitte âşığın kirpikleri için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşığın kirpikleri ile çalı çırpı bir tutulmamalıdır:

Görme **hâr u hasla müjgânım** ber-â-ber çeşm-i ter

Anlaruñ altında biñ deryâ-yı 'ummân gizlemiş (G. 193/3)

4.8.11. Yüz

Âşığın derdi yüzüne yansımaktadır, derdinin ne derece olduğu yüzüne bakınca anlaşılmalıdır:

Sorma cânâ hâlümü tâb-ı tekellüm bende yok

Hastenüñ mikdâr-ı derdi **peykerinden** bellüdür (G. 68/6)

Bir beyitte âşığın yüzü yaprağa benzetilmiştir. Ayrılık bağının hazan rüzgârı da âşığın yaprak olarak tahayyül edilen bu yüzünü günde yüz bin şekle koymaktadır:

Günde yüz biñ şekle kormış berg-i **rûy**-ı ‘âşıkı

Ey gönül bâd-ı hazân-ı bâg-ı fûrkât böyledür (G. 76/2)

Âşığın kalbinde ne varsa hepsi yüzüne yansımaktadır:

Yüze çıkar hele ne’ m var ise deruûnumdan

Bu sırr-ı neşve-i sahbâ bilinmedi gitdi (G. 397/3)

4.9. Âşığın Maddî ve Manevî Hâlleri

4.9.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Âşığın sevgilisini kavuşamamasının birer neticesi olan bu hâllere Dîvân’da sıklıkla yer verilmiştir. Hepsi, bu sevginin sonucudur:

Ey dil nedür bu **nâle** vü **feryâd** u **âh**-1 nev

Sevdüñ mi yohsa bir büt-i nahvet-penâh-1 nev (G. 332/1)

Sevgilinin semtine giderken âhından oluşup döne döne esen rüzgâr âşığın rehberi olmaktadır:

Kûy-1 yâre gâh cûy-1 eşk-i çeşm-i hûn-feşân

Gâh ey dil gird-bâd-1 **âh** reh-berdür bana (G. 1/3)

Âşığın kederli gönlünü hafif hafif esen bahar rüzgârı değil de içindeki âh bilir. Âşık, burada aynı zaman gönlünü dert dağına ve belâ vadisine benzeterek bu yerleri ancak içinden geçenler bilebilir diyerek içinden bahar rüzgârı yerine hep âh geçtiğini dile getirmiştir:

Dil-i nâ-şâdumı **âhum** bilür yohsa sabâ bilmez

O kûh-1 derd ü vâdî-i belâyı sen geçenden sor (G. 49/2)

Âşığın içindeki âh, bütün insanların zülfü kadar simsiyahtır ve bu âhlar sabah rüzgârına benzetmektedir:

‘Âşıkuñ **âh**-1 derûnın zülf-i cihân gösterür

Bâd-1 subhuñ esdügin hep berg-i reyhân gösterür (G. 86/1)

Sevgilinin turrelerini görünce âşığın içindeki âhı zaptetmesi mümkün değildir:

Görince turrelerüñ zabt-1 **âh** elümde midir

Ya setr-i dûd-1 dil-i gam-penâh elümde midür (G. 117/1)

Âh, en çok dumanla birlikte kullanılmıştır. Âşığın içinden çıkan âhlar, yakıcılığının etkisiyle duman meydana getirmektedir:

Dolaş ey **dûd-ı âhum** her seher ol mû-miyânîvâr

Kuşağı anı koçmazdan mukaddem çok dolaşmışdur (G. 142/5)

Âşığın âhının dumanı gökyüzüne çıkmasa da sevgilinin zülfün esir olduğu derdinden ve sıkıntısından bellidir:

Sipihre çıkmasa da **dûd-ı âhum** ey ‘Âsım

Esîr-i zülf idüğüm belli pîç ü tâbumdan (G. 320/5)

Bazı beyitlerde de âh, bir kemende benzetilmiştir:

Kemend-i âh ile ancak dil-i ‘âşık tutar yohsa

Ol âhû-yı zamânı şâh-ı ‘âlem-gîrler tutmaz (165/2)

Âşığın âhları en çok seher vaktinde artar:

Dönmez bile baht-ı siyehüm hâb-ı girândan

Ey **âh-ı sehergâh** eserün yok eserün yok (G. 224/2)

Feryâd ise genellikle âşığın bülbüle benzetildiği beyitlerde yer almıştır. Bülbülün feryâdı güle etki etse de artık bülbülün kederli gönlü ateşe alışkın bir hâle gelmiştir:

İtse eser n’ola güle **feryâd-ı ‘andelîb**

Sûz-âşinâ imiş dil-i nâ-şâd-ı ‘andelîb (G. 15/1)

Bülbül ile ilişkili olmayan beyitlerde de feryâda yer verilmiştir. Feleğin cevrine ve dünyanın kahrına sabretmek de feryâd etmek de güçtür:

Cevr-i çerh u kahr-ı dehre sabr güç **feryâd** güç

Bu fenâda güçsüz olmak ey dil-i nâ-şâd güç (G. 29/1)

Sevgilide o siyah zülf, âşıkta da bu sevdâ varken gönül daha çok feryâd edecektir:

Ol şûhda ol zülf-i siyeh sende bu sevdâ

Ey dil var iken çok dahi **feryâd** ideceksin (G. 322/1)

Ayrıca *Dîvân*'da “feryâd” redifiyle yazılmış iki gazel yer almaktadır. Bu gazellerden ilki dokuz ikincisi ise yedi beyitten oluşmaktadır. (G. 43, G. 44)

Âşık, figân etmeye çok alışmıştır. Öyle ki uyusa, hatta ölse bile figân etmeye devam edecektir:

Hâba varsam degül ölsem de figânlar iderin

Beni şol mertebe mu'tâd-ı **figân** eyledi çerh (G. 38/3)

Âşığın figânına sebep olan kişi sevgilidir. Sevgili yoksa onun ah ve figânına da bir sebep kalmamaktadır:

Hezâr-ı ‘aşkum ammâ bir gül-i gonçe-dehânım yok

Cihân bâğında hayfâ bâ'is-i **âh** u **figânım** yok (G. 222/1)

Nâle; inleme, inilti demektir. Nâliš, nâlân gibi şekilleri de beyitlerde yer almıştır. Âşığın bülbüle benzetildiği bir beyitte, gönlünün derininde bir derdi olmasa bülbülün de böyle inlemeye alışmayacağından söz edilmiştir:

Ey gül derûn-ı sînde bir derdi olmasa
Olmazdı **nâle** itmege mu'tâd 'andelîb (G. 15/3)

Âşığın gönlü, kemikli bir kafeste inlemektedir:

Göñül bir üstühânkârî kafesde **nâle-perverdür**
O bülbül hiç temâşâ-yı gül ü seyr-i çemen bilmez (G. 167/2)

Âşık, sevgiliye meylettiği için, ne kadar inlerse inlesin kendisinin ma'zûr görülmesini dilemektedir:

Beni ma'zûr tutsunlar ne deñlü **nâliş** eylersem
Göñül bir şûh-ülfet düşmen-i bî-dâda mâéildür (G. 114/2)

Sevgilinin ayrılık derdiyle inlemek, artık âşığa fazlasıyla ağır gelmektedir:

İnsâf be hey zâlim-i insâf-ı 'adû-dil
Derd ü gam-ı hicrân ile **nâlân** yiter oldı (G. 382/4)

4.9.2. Aşk

Aşk temi klasik edebiyatın neredeyse biricik konusudur. Klasik şiirimiz esas itibarıyla aşk-âşık ve sevgili ekseninde döner.¹²⁰ “Aşk, sevdâ, muhabbet” kelimeleriyle anılan bu duygu, âşığın bütün derdininin sebebidir. Çektiği bütün acılar, katlandığı bütün eziyetler aşk içindir. Sevgilinin zülfünün sevdâsıyla âşıkta delilik meydana gelmiştir:

¹²⁰ Okuyucu, C. (2006). *Divan Edebiyatı Estetiği*. (İkinci Baskı). İstanbul: L&M Yayınları, 195.

Serümde lâne-i bûm-ı belâ oldu bugün peydâ

Senûñ **sevdâ**-yı zülfüñ dilde itdi bak cünûn peydâ (G. 5/1)

Âşık; bütün varını yoğunu, bütün sermâyesini hep bu sevdâ yolunda tüketmiştir:

O şûha ‘arz idem bir gün diyü hâl-i perîşânım

Ayag-ı râha re’sü’l-mâli **ol sevdâda** virdüm hep (G. 12/4)

Sevgilinin goncaya, âşığın ise bülbüle benzetildiği bir beyitte aşk “kemend” olarak tasavvur edilmiştir. Goncalar, üzerindeki küçük çiy taneleriyle bülbülü aşk kemendiyle avlamışlardır:

Her tıfl-ı gonçe dâne-i şebnem döküp yine

Olmış kemend-i ‘**aşk** ile sayyâd-ı ‘andelîb (G. 15/2)

Âşığa göre gönül, muhabbet nurunun tecelli ettiği yerdir:

Ey dil hele sensin şecer-i Tûr-ı mahabbet

Senden bize meşhûd olur nûr-ı **mahabbet** (G. 22/1)

Ferhâd, Bî-sütûn’u yıkmak için hiç balta kullanmamıştır; çünkü muhabbet yani aşk, bin dağı yıkacak güce sahiptir:

Ferhâd ne iş gördi ser-i tîşe ile hiç

Biñ kûhı yıkar bir dem-i pür-zûr-ı **mahabbet** (G. 22/2)

Aşk, kendini göstermek isteyen bir hazimedir:

Kendüyi göstermek ister **‘aşk bir gencînedür**

Güçdür ey dil âh zabt-ı âh-ı âteş-zâd güç (G. 29/2)

Bülbül; bazen gülün dikenine esirdir, bazen de kafeste hapistir. Bu bağda olmak ağlayan bülbül için çok güçtür. Burada da âşık bülbüle, sevgili güle benzetilirken aşk ise bir bağa benzetilmiştir:

Gâh esîr-i hâr-ı güldür gâh mahbûs-ı kafes

Ey gönül **bu bâgda** olmak hezâr-ı zâra güç (G. 30/2)

Sevgilinin aşkı bir kazadır, ondan sakınmak güçtür:

Güç gelür ‘Âsım melâmet zahmı ammâ çâre ne

‘Aşk-ı dil-ber bir kazâdur ihtirâz itmek de güç (G. 31/5)

Aşk, âşıkların virâne hâneye benzeyen gönülleriyle dolu bir diyardır:

Eger tahrîr iderlerse **diyâr-ı ‘aşkı** ser-tâ-ser

Dil-i ‘uşşâk-ı zârı hâne-i vîrâne yazsunlar (G. 94/4)

Bir beyitte de aşk için “eski dert” benzetmesi kullanılmıştır:

Söylesün bir bir gül-i nev-hîze sahn-ı bâgda

Eski derdin ‘andelîb-i pür-elem nev-rûzdur (G. 127/4)

Aşk için “tezgâh, pazar” benzetmeleri de kullanılmıştır:

Şerha sanma sîne-i ‘âşıkda kâlâ-yı gamı

Destgâh-ı ‘aşkda hayyât-ı derd-endâzeler (G. 139/4)

Kâlâ-yı visâle döke gör nakd-i sirişkûñ

Bâzâr-ı mahabbetde gönül hiç cedel olmaz (G. 157/4)

Aşk, yakıcılığı sebebiyle pek çok kez “ateş” ile de kullanılmıştır:

Sîpîhre çıkmada dūd-ı derûn ol mâh ise dahi

Cihânda **âteş-i ‘aşk** ile sûzân olduğum bilmez (G. 164/2)

Aşk bir meyhânedir ve bu meyhânenin başında şarap içene yasak yoktur:

Mey-âşam-ı ser-i **mey-hâne-i ‘aşka** yasag olmaz

Dökilmez bâde-i dürd-i bûtân kesr-i ayag olmaz (G. 172/1)

Aşk; âşık, sevgili ve rakîplerin bir arada olduğu bir savaş yeridir:

O heycâgâh kim gamze bozarmış anda ‘uşşâkı

Ne Rüstem anı görmüşdür ne hod Kîşvâd ayak basmış (G. 185/5)

Aşk bir mülktür ve Kays bu mlükün askeridir:

Şâh-ı istignâ sipâh-ı **mülk-i ‘aşk** olmuşdı Kays

Seyr-i Leylâ idi ancak ol gedâlıkdan garaz (G. 203/3)

Âşık, sevgilinin siyah kâkülünün sevdasından, efkârdan başka bir şey elde edememiştir:

Ne hâsıl eyledüñ **sevdâ**-yı gîsû-yı siyâhuñdan
Perîşânî-i efkâr-ı dil-i efkârdan gayri (G. 388/3)

4.9.3. Belâ Dert, Gam, Gussa, Keder

Dîvân'da gam ile ilgili “gam kadehi, gam köşesi, gam meclisi, gam bağı, gam yatağı, gam akşamı, gam kalesi” gibi benzetme ve terkipler yer almaktadır. Gam, gussa, keder, dert, belâ; âşığın aşk yolundaki yoldaşlarıdır. Âşığın vuslat sabahını beklemeye sabrı olduğu için, ayrılık gamının akşamında uykusu gelmemektedir:

Tulû’-ı subh-ı visâle terakkubum var iken
Gelür mi **şâm-ı gam**-ı fûrkatünde hâb bana (G. 2/4)

Âşık, gönlündeki gamın kıyamete dek tükenmemesini ve mezarındaki otların hâl diliyle sevgiliye gönlündeki gamı anlatmasını dilemektedir:

Dükenmeye **gam-ı dil** haşre dek mezârumda
Lisân-ı hâl ile nakl itse her giyâh saña (G. 3/4)

Âşık ile Ferhâd arasında benzetme ve karşılaştırma ilgisi kurulan beyitlerde, meşhur Kûhken Dağı, “gam dağı” olarak tasavvur edilmiştir:

Neler aşdı serümden **kûh-ı gamda** ey lebi şîrîn
Dahi olmuş degüldi Kûh-ken’le Bî-sütûn peydâ (G. 5/2)

Aşkın gamını kalemle yazmak da sözle anlatmak da mümkün değildir:

Ne tahrîr eylemek mümkün **gam-ı ‘aşkı** kalemlerle

Ne hod her bir giyâh olsa zebân takrîr kâbildür (G. 55/4)

Âşığın canı teninden gitse bile bunda üzülecek bir şey yoktur; çünkü canı teninden gitse bile gül yanaklı yârin gamı ve hayâli onun gönlünde kalmaya devam eder. Öldükten sonra bile içindeki aşk gamı tükenmez:

Ne **gam** kalursa teni ‘âşıkun eger bî-cân

Dilinde çün ki **gam-ı** yâr-ı gül-‘izârı kalur (G. 110/4)

Âsım’ın şiirleri gam alâmetidir ve her zaman onun gizli bir derdini bildirir:

Eş’âr-ı gam-şi’ârı ser-i kilki ‘Âsım’uñ

İş’âr ider hemîşe ki derd-i nihânı var (G. 131/5)

Her şeye rağmen âşık sevgilinin ayrılığında doğan gamı güle benzetmektedir. Bahar geldiğinde nasıl güller tazelenirse ayrılık gamı da öyle tazelenir:

Bahâr irse **gam-ı hicr-i yâr** tâzelenür

Belî o demde gül-i her diyâr tâzelenür (G. 66/1)

Gussa, keder demektir. Gussanın kullanıldığı bir beyitte de şarap kadehinin kedere yoldaş olduğu söylenmiştir:

Elem-i zahm-ı sinân-ı gam-ı hasret artar

N’eyleyin câm-ı mey-i **gussa-güsârı** sensüz (G. 159/3)

Âşık, sevgilinin ayrılığında bazen ağlar bazen ise âh eder. Onun hüzünlü kalbinin aynası da her zaman keder üzredir:

Geh girye gehî âh iderin hicr-i ruhuñdan
Hep âyine-i kalb-i hazînüm **keder** üzre (G. 368/2)

Ağlayan Âsım gibi derde bu kadar sabreden bir âşık daha yoktur:

‘Âsım-ı zâr gibi **derde** hamûl sâbir
Gelimez ‘âşık-ı şeydâ saña cânâ lâ lâ (G. 9/5)

Dert ve eziyet, âşığın dostudur:

Yerüm hâk-i mezelletdür enîsüm **derd** ü mihnetdür
Sa’âdetle nühûset baht-ı nâ-hemvâruñ olsun hep (G. 11/5)

Bir beyitte dert, bir hazineye benzetilmiştir:

Çok pâdşehûñ genci dükenmiş dahi ammâ
Gencîne-i derd-i dil-i gam-hâr dükenmez (G. 161/4)

Çektiği bütün sıkıntılara ve zorluklara rağmen âşık, sevgilinin derdi olmasa eğlenecek başka bir şeyi olmayacağını düşünür. Hâlimden çok da şikâyetçi değildir:

Gâhi neyler gibi iñler gâhi dem-beste yatur
Ne’yle ‘âşık eglenürdi **derd-i cânân** olmasa (G. 340/2)

Baykuş, halk tarafından uğursuzluk getirdiğine inanılan bir canlıdır. Beyitlerde de baykuş belâlı olarak görülmüş ve baykuşun yuvasının meydana gelmesiyle sevgilinin zülfünden dolayı deliliğin meydana gelmesi bir tutulmuştur:

Serümde lâne-i **bûm-ı belâ** oldu bugün peydâ

Senûn sevdâ-yı zülfûn dilde itdi bak cünûn peydâ (G. 5/1)

Sevgilinin her kirpiği belâya sebep olmaktadır:

Ey her müjesi **belâya** bâ'is

V'ey her nigehi kazâya bâ'is (G. 26/1)

Sevgilinin her bakışı da görünmez bir belâdır:

Ol tıfl-ı nev-resîde 'aceb dil-rübâ olur

Her bir nigâh-ı çeşmi görünmez **belâ** olur (G. 112/1)

4.9.4. Delilik ve Hastalık

Âşık, sevgilinin ayrılık derdiyle canından usanmış bir hastadır:

Niçün gelmez bu cânından usanmış **hasteye** yohsa

Ecel **bîmâr-ı** derd-i hicr-i cânân olduğum bilmez (G. 164/4)

Âşık için sevgiliyi başkalarıyla görmek de bir hastalıktır:

Bir **marazdur** yâr ile agyârı görmek ey gönül

Eyle yâ Rab işitenlerden anı her dem ırag (G. 216/3)

Sevgilinin ayrılık derdiyle hasta olan âşığın gönül doktoru da yine sevgilidir:

Meded kıl dest-i lutf-ı vuslatuñla ey tabîb-i dil

Reh-i derd ü gamuñda **haste-i hicrâna** düşdükçe (G. 343/3)

Delilik ise “şeydâ, cünûn, mecnûn” gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Âşık, sürekli deli olma konusunda Kays’ı bile geçmiştir:

Cünûn-ı mutbık ile Kays’ı geçdüm ey ‘Âsım

Velîkin itmez o âhû-yı tünd-hû ülfet (G. 21/5)

Âşığın bülbüle benzetildiği beyitlerde de “şeyda” kelimesi sıfat olarak yer almıştır. Âşık “bülbul-i şeydâ” diye anılmıştır:

Nesîm ile eger geşt ü güzâr-ı bâg u râg itsek

Saña dil gibi ey gül **bülbul-i şeydâ** olur olmaz (G. 181/4)

Füzûn ider gül açıldukça âh u nâlesini

Murâd-ı **bülbul-i şeydâ** bilinmedi gitdi (G. 397/5)

Delilik konusunda âşık kendini “hiç görülmemiş bir mecnûn” olarak tarif eder. Bu konuda kendisinin Kays ile bile kıyaslanmasını istemez:

Turfe bir **mecnûnem** itmeñ hiç baña Kays’ı kıyâs

Pâre pâre eylerin hep giysem âhenden libâs (G. 182/1)

Âşığın sevgilinin aşkı için deli olduğu ölse bile saklanamaz, mezarından bile belli olur:

Senüñ **mecnûn-ı ‘aşkuñ** olduğum saklanmaz ölsem de

Yine hep belli cânâ hâk-i sad çâk-i mezârundan (G. 313/2)

4.9.5. Fûrkat, Hasret, Hicrân

Âşığın bütün derdi, sevgiliye olan hasretindedir. Bu hasreti dindirmek için çabalayıp durur. Onun can azaltıcı hasreti, yedi iklimin şahı olacak kadar büyüktür:

Şâh-ı heft-iklîm dürür cângâh-ı **hasretüm**

Şu’le-i âh-ı derûn zerrîn efserdür bana (G. 1/4)

Hasret okunun açtığı yaraya merhem bulunamamaktadır:

Âlûdedür gönül ser-i peykân-ı zehr ile

Hiç **zahm-ı tîr-i hasrete** merhem bulunmadı (G. 376/2)

Ayrıca *Dîvân*’da “hasret” ve “hasretdür” redifleriyle yazılmış gazeller yer almaktadır:

Dilden göze andan yüze çıkdı dem-i **hasret**

Saklanmadı bu zahm-i sinân-ı gam-ı **hasret**

Sîm-âb-sıfat muztarib eylerdi zemîni

Çeşm-i terümüzden aña düşse gam-ı **hasret**

Gam-ber-gam olur ‘âşık-ı mehcûruña ol dem

Gayre nigh-i lutfuñ ola munzam-ı **hasret**

Ey gül göricek bülbül-i nâlânı kafesde
Gelmez mi o dem hâtıra bu hem-dem-i **hasret**

Ey ‘Âsım-ı nâ-şâd neşât anda anılmaz
Hep gamla geçer rûz u şeb ‘âlem-i **hasret** (G. 18)

Müjemde katre-i hûn gonçe-i bî-hâr[a] **hasretdür**
Dil-i nâlân ise bir bülbül-i gülzâr[a] **hasretdür**

MesîhÀ gelse dahi derdine dermân bulunmazdı
Devâdan nâ-ümîd olmuş gönül bîmâr[a] **hasretdür**

Eser itmez hevâdur itdügüm âh-ı hazîn ancak
Murâd ol bî-vefâya ey gönül ızhâr[a] **hasretdür**

‘Aceb mi olmasa hâkisteri mahv olsa ser-tâ-pâ
Dili sûzân iden ey şûh-ı ‘âlem nâr[a] **hasretdür**

Dil-i gül-gonçeyi sad pâre itse âh ile ‘Âsım
N’ola bâg-ı cihânda bir hezâr-ı zâr[a] **hasretdür** (G. 67)

Âyrılık derdi çok zordur. Öyle ki Âsım, dünyada kimsenin ayrılık vadisine düşmemesini dilemektedir. Bu bağlamda Âsım, ayrılığı bir vadi olarak tasavvur etmiştir:

‘Âsım nesîm-i âhdur âb-ı revân-ı eşk
‘Âlemde kimse **vâdi-i hicrâna** düşmesün (G. 288/5)

Fürkat/firâk ve ve hicrân/hicr kelimeleri ise ayrılık anlamına gelmektedir. Ayrılık, âşık için bir cehennemdir:

Âteş-nişîn-i dûzah-ı **hicr** eyledi beni

Bilmem felek baña dahi ne tarz ‘azâb ider (G. 78/4)

Âyrılıkla tamamlanmış bir ömürden sonra son anda gelen vuslatın, başka bir deyişle, son nefeste gelen tâlihin âşık için bir anlamı yoktur:

Fürkatla tamâm oldu gönül vuslatı n’eyler

Âhir nefesinde o gedâ devleti n’eyler (G. 92/1)

Sevgilinin ayrılığının her saati bin gün, günü bin ay, ayı bin yıldır. Bu ayrılık, hiçbir şekilde tükenmemektedir:

Her sâ’ati biñ gün günü biñ meh mehi biñ sâl

Bir vech ile bu **fürkat**-i dil-dâr dükenmez (G. 161/2)

Sevgilinin vuslatı cana can katarken uzun ve uzak olan ayrılığı belâlıdır:

Zâhid visâli ol sanemüñ cân-fezâ imiş

Ammâ **firâk**-ı dūr u dirâzı belâlıdur (G. 144/2)

4.9.6. Vuslat

Vuslat, âşığın bütün çabasının sebebidir. Âşık; bütün dertlere, sıkıntılara, zorluklara, eziyetlere bir gün vuslata erişebilme umuduyla katlanır. Elinden ne geliyorsa bu yolda yapmaya ve her şeyi fedâ etmeye hazırdır. Sevgilinin vuslatına erişmek için gerekenleri yapmak güçtür; ama gam köşesinde ağlayan kalbi ayrılığa alıştırmak da güçtür:

Cüst ü cûy-1 **vasl**-1 yâri iltizâm itmek de güç

Künc-i gamda kalb-i zârı hîcre râm itmek de güç (G. 28/1)

Gerçi fûrkat güç gelür ammâ hilâl-ebrûlara

Vasl için gerdûn-âsâ iltiyâm itmek de güç (G. 28/2)

Vuslat için yıllarca yârin eşiğinde beklemek gerektir, bu da kolay bir iş değildir:

Âstân-1 yâri yıllarca gerekdür beklemek

Câh-1 **vasla** ey gönül tahsîl-i isti'dâd güç (G. 29/3)

Bahar gelince nasıl güller açılıyorsa sevgiliye kavuşmak da âşığın baharıdır:

Bu inbisât-1 dile **vasl-1 yârdur** bâ'is

Güşâyîş-i güle fasl-1 bahârdur bâ'is (G. 24/1)

Vuslat âşığa gelse bile ateş almaya gelmiş gibi bir hâli vardır; hiç oturmadan hatta ayakta bile durmadan hemen gider:

Nesîm-i **vaslı** dilden sanki âteş almaya gelmiş

Ne bir lahza ayag üzre durur ne hod ku'ûd eyler (G. 113/2)

Bir beyitte vuslat “bayram” olarak tasavvur edilmiştir ve âşık bu bayram için “vuslat orucu” tutmaktadır:

‘Îd-i **visâl** için dil-i bî-çâremüz tutar

Savm-ı visâli bunca şühûr u sinîn olur (G. 121/4)

Âşık, sevgilinin vuslatı için bin can vermeye hazırdır:

Baňa bir **vaslma** biñ cân virmek cân-ı ‘âlemdür

Velî almaz gönül cânâne bir fettân-ı ‘âlemdür (G. 122/1)

Vuslat, bir kale olarak da tasavvur edilmiştir:

Kâlâ-yı visâle döke gör nakd-i sirişkûñ

Bâzâr-ı mahabbetde gönül hiç cedel olmaz (G. 157/4)

Gönül, vuslata erişse bile ağlamaya devam eder. Aşk ehlinin mutlu olduğu görüşmemiştir:

Gönül ser-mest-i sahbâ-yı **visâlün** olsa da aglar

Ne sırdur kimse ehl-i ‘aşkı şâdân olduğın bilmez (G. 168/4)

Bülbül nasıl bahar gelince neşelenirse âşğın gönlü de vuslata erişince ferahlar:

Bu inbisât-ı dili **vasl-ı** yârdan bilürüz

Belî neşât-ı hezârı bahârdan bilürüz (G. 175/1)

Kevser şarabı içkisi, Cennet yurdu da olsa âşık, sevgilinin vuslatının baharı olmadan bir güzellik olmayacağını dile getirmiştir:

Tutalum kevser olmuş bâde meclis cennetü'l-me'vâ

Bahâr-ı **vuslat**-ı dil-bersüz ey 'Âsım letâfet yok (G. 223/7)

Âşık gönlüne hitâben “Ey gönül, seversen o güzellik şahını sev ki ayrılık belâsı fûrkat sefâsına deĝsin.” demiştir:

Ey dil güzel severseñ o şâh-ı cemâli sev

Degsün safâ-yı **vuslatı** fûrkat belâsına (G. 356/3)

4.9.7. Yara

Yara da âşığın aşkının bir sonucudur. *Dîvân*'da yara için kullanılan benzetmeler vardır. Âşık, göğsündeki her taze yarayı taze bir güle benzetmiştir:

Bâg-ı gamda dil hezâr-ı nâle-perverdür baña

Sînede her tâze **dâgum** bir gül-i terdür bana (G. 1/1)

Serümde gül yok ammâ gül gibi biñ tâze **dâgum** var

Gel ey serv-i hirâmân bak nice tag üsti bâgum var (G. 59/1)

Âşık, sevgili yüzünden meydana gelen yarasını bile sevmiştir. Öyle ki yarasını başının süsü olarak görmüştür:

Yiter zîb-i serüm **dâgumla** dūd-ı âhum ey 'Âsım

Gül ü sünbülleri gülzâr u sünbülzârũ olsun hep

Gönül yarasının ağzı var dili yoktur. Bu yüzden şikâyet gamzeden mi yoksa kirpiklerden mi bilinmemektedir:

Şikâyet gamzeden mi yohsa müjgândan mı ey hûnî

Bilinmez **zahm**-1 dilde var dehân ammâ zebân gâ'ib (G. 17/4)

Âşığın gönlünde sevgilinin gamzesinin yarası varken sevgili bir de ayrılık kılıcını vurmaktadır. Âşık da bu durumdan “yara üstüne yara zordur” diye yakınmaktadır:

Tîg-1 hicrûñ urma dilde **zahm**-1 gamzeñ var iken

Güçdür ey hûn-rîz olmak **yara üzre yara** güç (G. 30/3)

4.9.8. Rakîp

Rakîp, klasik şiirimizdeki aşkın üçüncü kişisidir. Âşık, sevgiliye yakınlığı yüzünden rakibi hep olumsuz sıfatlarla anmıştır. Rakîp ile ilgili, *Güvercin Gerdanlığı* adlı kitapta geçen “oturmuş yanımıza kalkmak bilmiyor, oturan insanların en can sıkıcısı” ifadesi, divan şairinin rakîbe bakış açısını özetler niteliktedir *Dîvân*'da âşığın sevgilisinin kendisine göstermediği yakınlığı kime gösterdiğini her beytinde ayrı ayrı şekillerde sorguladığı, tamamen rakibin kastedildiği bir gazel yer almaktadır:

Çemenzâr-ı safâda bülbül-i bî-mihnetüñ kimdür

Kime ey gül açıldıñ nagme-rîz-i vuslatuñ kimdür

Olur mı çeşmi pür-eşk-i sürûr ey mihr-i evc-i nâz

Kimüñle rû-be-rûsın nazra-pâş-ı tal'atuñ kimdür

Kimi zâr eylemişsin ey perî sevdâ-yı zülfüñle

Bu vahşetgehde mahfî behredâr-ı ülfetüñ kimdür

Nedür ser-kûçe-i kûyuñda nâliş her şeb-i deycûr

'Aceb dil-beste-i zülfeyn-i 'anber-nükhetüñ kimdür

Olur meşhûr-ter Mecnûn'dan ey 'Âsım su'âl itme

O leylî zülfe şimdi 'âşık-ı bî-tâkatûñ kimdür (G. 91)

Bu gazel dışında da rakipten bahsedilen beyitler vardır. Zâlim sevgili her gece rakibin yanında olduğu için âşığın göğsü parça parça olmuş bir hâldedir:

'Aceb mi şerha şerha dâg dâg olsa benüm sînem

Yatur koynında **agyâruñ** şeh-i bî-dâdumuz her şeb (G. 14/3)

Sevgilinin rakîplere iyilikle bakması âşığın hasretine hasret ekler ve bu durum da âşığa gam üstüne gam olur:

Gam-ber-gam olur 'âşık-ı mehcûruña ol dem

Gayre nigh-i lutfuñ ola munzam-ı hasret (G. 18/3)

Âşık, eğer yaşadığı bütün bu olumsuz hâllerin sebebi rakîp ise onun iki gözünün akmasını dilemektedir:

Aksun iki dîdesi **rakîbüñ**

Anlar ise mâ-cerâya bâ'is (G. 26/4)

Sevgili yüzünü âşıktan çevirip rakibe döndürmektedir. Âşık ise zamanı gelince rakibin de ona yüz çevireceğini düşünmektedir. Burada rakipten “kötü yüzlü” olarak söz etmiştir:

Şimdi benden hep **rakîbe** dil-rübâ yüz döndürür

Andan ammâ vakt olur **ol bed-likâ** yüz döndürür (G. 69/1)

Sevgili her zaman rakibe meylettiği için âşığın gönlü böyle ağlayıp inlemekte ve sızlamaktadır:

Böyle giryân böyle nâlân böyle zâr olmazdı dil

Olmasa ger böyle her dem mâ'il-i **agyâr** yâr (G. 151/3)

Rakîp için kullanılan benzetme unsurlarından biri de iblistir. Buradan da âşığın rakibe olan nefretinin derecesi tahayyül edilebilir:

Rakîbe hayli zevk-i yâr virmiş taraf-ı gülşende

Leb-i cûdın anuñçün rûzgâr **ol dîvi** dûr itmiş (G. 190/4)

Aynı zamanda rakîp köpek mizaçlıdır:

Ey gönül yâbâna atma sen kemend-i âhuñı

Seg-meniş agyârdan kaçmış bir âhû kalmamış (G. 195/4)

Sen ey âhû **rakîb-i seg-menişle** ülfet itmezdüñ

Degüldüñ böyle vahşî bizden evvel vahşet itmezdüñ (G. 242/1)

Râkîb-i seg-meniş-i bed-reviş mi ürkütdi

Nedür bu vahşete bâ'is ne gördi ol âhû (G. 333/4)

Rakîp, "alçak" olarak da nitelendirilmiştir:

Bütün gün gezme **alçaklarla** sâyeñ gibi gülşende

Sakın ey nahl-i bâg-ı 'işve âh-ı şu'le-bârumdan (G. 313/3)

Âşığa göre sevgili ile rakibi birlikte görmek bir marazdır:

Bir marazdur yâr ile **agyârı** görmek ey gönül

Eyle yâ Rab işitenlerden anı her dem ırag (G. 216/3)

Âşık, sevgiliye “Ne beni ihyâ edersin ne rakibi öldürürsün. Güzelim dünyada bilmem ki ne sevap işlersin?” diye sormuştur:

Ne beni idersin ihyâ ne **rakîbi** öldürürsün

Güzelüm cihânda bilmem dahi ne sevâb idersin (G. 315/3)

Âşık, rakîbin yokluk denizine gark olmasını istemektedir:

Agyâr biraz garka-i bahr-i ‘adem olsa

Dil gavta-hor-ı lücce-i hirmân yiter oldı (G. 382/3)

5. TABİAT

5.1. Kozmik Alem

5.1.1. Felek

Gök, gökyüzü, semâ; tâlih, baht, kader; her gezegene mahsus gök tabakasıdır. Çoğulu eflâktır. Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar, içiçe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarid, Zühre, Şems (Güneş) , Mirrih (Merih), Müşteri, Zuhâl gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncusu da cisminde arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük, en yüksek felektir ki felek-i atlas (atlas feleği), felek-i a'zam (en büyük felek), felekü'l-eflâk (felekler feleği), adıyla anılır. Hükemâ felesefesine göre sekizinci feleğe Kürsî, dokuzuncuya da Arş denir.¹²¹

Beyitlerde felek için “çerh, gerdûn, aşk, felek, âsmân, semâ/semâvât, sipihr, gök” kelimeleri kullanılmıştır.

Dîvân'da felek için kullanılan biri alçaktır. Alçak felek, Hz. İsa'ya hayali bir basamak yapıp bir şekilde ulaşsa da o alçak feleğin Hz. Muhammed'e ulaşması mümkün değildir:

‘Urÿc ider mi senüñ cilvegâhuña tatalum

Hayâli eylemiş ‘İsâ'ya **çerh-i dûn** mirkât (K. 2/26)

Feleğin dokuzuncu katı olan “Arş” da beyitlerde yer almıştır. Hz. Mûsâ'nın Tur dağında Allah ile konuşması Hz. Muhammed'in Allah'a iki yay aralığı (kâbe kavseyn) kadar yakın olduğu hâdiseler hatırlatılarak “Akıl yayının Arş'ı geçen oku Tur Dağı'nı aşsa *kâbe kavseyne* erişebilir mi?” diye sorulmuştur. Yani bu iki olayın –özellikle *kâbe kavseynin*- akli zorlayan hâdiseler olduğundan bahsedilmiştir:

¹²¹ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 149.

Çıkar mı Tûr'dan eyvân-ı “*kâbe kavseyn*”e

Sihâm-ı ‘**arş**-güzâr-ı kemân-ı ‘akliyyât (G. 2/27)

Felek, Hz. Muhammed’in göğün en yüksek katına ulaşması vesilesiyle de anılır. Ulu ve şerefli olmak, feleğin mühim bir özelliğidir ve Hz. Muhammed de ulu göklerin güçlü ve yegâne padişahıdır:

Nebiyy-i muhteremâ mürsel-i melek-hıdemâ

Yegâne pâdşeh-i mesned-i **felek-şerefât** (K. 2/39)

Arşın kubbesinin en yüksek yerini geçmiş olan tek kişi Hz. Muhammed’dir:

Firâz-ı **küngüre-i tâk-ı ‘arşı** geçmiş ola

Zemîne sâye salar mı ya serv-i bâg-ı kerem (K. 3/19)

Felek, alçaktır ve kötü işler peşindedir:

Bu nâ-dânî-i nîk ü beddür ey **gerdûn-ı dîn-perver**

Sebeb-âzürdegî-i ehl-i fazlı ihtiyâr itmek (Msm. 2/IV/6)

Şeb ü rûz-ı belâda şu’le-i âhum kifâyetdür

Meh ü hurşîd-i enver **çerh-ı bed-girdâruñ** olsun hep (G. 11/4)

Alçak felek gece gündüz güler yüz gösteriyor gibidir; ama o eski bir vefasızdır, ondan hayır gelmez:

Gice gündüz güler yüz gösterür **çerh-i denî** ammâ

Vefâ gelsün mi ey ‘Âsım **o eski bî-vefâ**dan hiç (G. 27/5)

Feleğin cevrine, dünyanın kahrına sabretmek zordur:

Cevr-i çerh u kahr-ı dehre sabr güç feryâd güç

Bu fenâda güçsüz olmak ey dil-i nâ-şâd güç (G. 29/1)

Dîvân'da feleğin âşığa yaptığı kötülüklerin anlatıldığı “çerh” redifli bir gazel yer almaktadır. (G. 38) Sevgilinin aya benzetildiği bir beyitte, feleğin sinesindeki kini âşikâr eylediği ve böylelikle o güzel ayı (sevgiliyi) âşıktan gizlediği dile getirilmiştir:

Kîne-i sînesini yine ‘ayân eyledi **çerh**

Gözümüzden o meh-i hüsni nihân eyledi çerh (G. 38/1)

Felek, âşığı figana öyle alıştırmıştır ki âşık ölse bile figân etmeye devam edecektir:

Hâba varsam degül ölsem de figânlar iderin

Beni şol mertebe mu’tâd-ı figân eyledi **çerh** (G. 38/3)

Âşığın felekten görmediği cefâ kalmamıştır:

Felek didükleri bu yâdgârdan ‘Âsım

Benüm de görmedüğüm bir cefâ mı var yokdur (G. 65/5)

Felek, âşığa dâimâ azap çektirmektedir:

Âteş-nişîn-i dûzah-ı hicr eyledi beni

Bilmem **felek** baña dahi ne tarz ‘azâb ider (G. 78/4)

Âşığın âhının dumanı ve nâlesi gökyüzüne kadar ulaşacak kuvvettir:

N’ola peyveste-i **çerh** olsa dūd-ı âhuñ ey bülbül

Senüñ her bir gülüñ bir ahker-i sūzân-ı âteşdür (G. 82/4)

Sipihre çıkmada dūd-ı derûn ol mâh ise dahi

Cihânda âteş-i ‘aşk ile sūzân olduğum bilmez (G. 164/2)

Dem-beste itdi ehl-i **semâvâtı** ser-te-ser

‘Arş-ı berîne çıkdı benüm nâlem ey felek (Msm. 1/VI/4)

Felek, hasetçidir ve felek Âsım’ı yok etse bile onun inci saçan şiirleri sayfalarda kalmaya devam edecektir:

Felek iderse de güm-kerde ‘Âsım’ı hâsid

Sahîfelerde yine nazm-ı dūr-nisârı kalur (G. 110/5)

Gökyüzü güneşsiz olamayacağı gibi, meclis de şarapsız olmaz. Bu düşüncesinin ifade edildiği beyitte felek, karşılaştırma yoluyla meclise benzetilmiştir:

Sâkî getürme **meclise** câmı şarâbsuz

Gerdûn-ı ‘îşi n’eyleyelüm âftâbsuz (G. 180/1)

Şair, gökyüzünden yağmur yağmasına sebep olarak gökyüzünün ve yeryüzünün sevgiliyi özlemesini göstermiştir:

Sipihr aglar zemîn rîâ-i beyâbânın revân itmiş

Zemîn ü **âsmân** ol serv-i bâg-ı cânı özlermiş (G. 198/3)

Kubbe ve eyvân, *Dîvân*'da felek için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Sabâdan sanma her serv-i çemen her dem semâ' eyler

O bir kaç Mevlevî mânend-i **nüh târem** semâ' eyler (G. 149/1)

N'ola **tâk-ı sipihre** çâk çıkarsam eşk-i hûnînüm

Dü çeşmüm eyleyüp gülşen-serây-ı derde fevvâre (Msm. 3/II/7)

“Savaştan barışıklığa geçilmesi” anlamındaki “sulhiyye” türündeki kasidede gökyüzü ve gül bahçesi arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Savaştan barışıklığa geçilince her gülbahçesi şirin bir gökyüzüne dönmüştür:

Yer yer açıldı tâze verd-i sefid

Döndi şîrîn **sipihre** her gülzâr (G. 15/19)

5.1.2. Yıldızlar

Yıldızlar, *Dîvân*'da “sitâre, nücûm, encüm, kevâkib, yıldız” adlarıyla anılmıştır. Sitâre 4 beyitte, nücûm 3 beyitte, encüm 17 beyitte, kevâkib 1 beyitte, yıldız 3 beyitte geçmiştir. Dolayısıyla yıldız, *Dîvân*'da çok yer verilen bir unsur değildir. Âşık, sevgiliden ayrı olduğu için sabaha kadar yıldızları saymaktadır:

‘Aceb mi subha dek **encüm**-şümâr isem ‘Âsım

Esîr-i pister-i hicr-i bütânda hâb olmaz (G. 173/5)

Şair, “Gökyüzündeki yerim acaba yıldızların yanı mıdır?” diye kendi kendine sormaktadır:

Kevâkib mi ‘aceb sahn-ı semâda bilmezin yerüm
Yahud nîlûfer-i ra’nâ mı bitmiş bir yem-i hadrâ (K. 4/8)

Yıldız ile ilgili benzetme unsurlarından ilki “nakit” yani “para”dır:

Eger **yılduz** kadar da **nakdüm** olsa müşteri çıkmam
Bu germiyet bu bâzâr ol meh-i Ken’ân’uñ olsun hep (G. 10/6)

Âşığın belâ âhının oklarının gökyüzünde bıraktığı iz de yıldız için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşığın âhlarının gökyüzündeki bıraktığı izler, yıldıza benzetilmiştir:

Felekde sanma **encüm** açmada sûrâhlar ancak
Bizüm bu nâvek-i âh-ı belâ îcâdumuz her şeb (G. 14/2)

Âşığın gönlündeki âhın dumanından çıkan kıvılcımlar da yıldıza benzetilmiştir:

Felekle devr iden ‘Âsım **sitâre** mi her şeb
Cihânı dûd-ı dilümle şerâre mi dolaşur (G. 85/5)

Bir başka beyitte de yıldız ile gül arasında benzetme ilişkisi kurulmuştur:

Degül **nücûm**-ı sipihre nice gül-i esfid
Yapışdura kodı penbeyle dest-i zengi-i şâm (K. 12/6)

Yıldız ve yıldız kümelerinden ise “**Kehkeşân**” ve “**Süreyyâ**” yıldız kümeleri ile “kayan yıldız” anlamına gelen “**Şihâb**” anılmıştır.

5.1.2.1. Kehkeşân (samanyolu)

Kehkeşân, gökyüzündeki koyu yıldız kümesidir. Gök cisimleri arasında anılır. “Kehkeşân” kelime olarak “saman götürenler” demektir. Kerpiç ustalarına saman taşıyanların düşürdükleri kırıntılardan kinâyeye olarak bu koyu aydınlığa “kehkeşân” denilmiştir.¹²² 2 beyitte yer almıştır. *Dîvân*'da bu aydınlık olma özelliği hatırlatılmak suretiyle yer almıştır:

Yakardı meş'al-i mâhuñ şerâr-ı âteş-efzûnı

Sipihri itmeyeydi âb-cûy-ı **kehkeşân** itfâ (K. 4/9)

Güneş cârûb-ı zerrînle süpürdi **kehkeşân** râhın

O hıdmetden bütün gün başını kaldırmadı aslâ (K. 4/14)

5.1.2.2. Süreyyâ (pervin / ülker)

Süreyyâ, Ülker ve Pervîn diye de bilinen kuzey yarım kürede bir yıldız kümesidir. Gerdanlığa benzetilmesinden dolayı “ıkd-i Süreyyâ” şeklinde de kullanılır. Toplam yedi yıldızdan müteşekkildir.¹²³ 1 beyitte yer almıştır. Şaire göre inci gibi olan şiirlerinin her biri, bin Süreyya takımyıldızı kadar değerlidir:

Dürer-i nazmumı ‘Âsım göricek zühre dimiş

Hak budur her biri biñ ‘ıkd-i Süreyyâ’ya deger (G. 96/5)

5.1.2.3. Şihâb

Şihâb, “kıvılcım, kayan yıldız” gibi anlamlara gelir. İnanışa göre Şeytan, bazı haberleri öğretnbilmek için melekler âlemine ve Arş'a yaklaştıkça melekler yıldızları atarak onları kovarlarmış. Bizim yıldız kayması dediğimiz olayın aslı bu imiş. Bir beyitte kayan yıldızlar ile atılan oklar arasında benzetme ilgisi kurulmuştur:

¹²² Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 264.

¹²³ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 415.

Kemân-ı mâh-ı nûrdan tîr atılsun sahn-ı gerdûnda
Şihâb-âsâ çün ok meydânıdur ol ‘arsa-i pehnâ (K. 4/12)

Sanmañuz şebde **şihâb** ile hilâl-i ramazân
Okını atdı yayın yasdı o mâh-ı şa’bân (K. 17/1)

Her **şihâbı** felegûñ tîr hilâlî bir kavs
Hedef-i sîne-i hasmı ola bî-nâm u nişân (K. 17/61)

5.1.3. Burçlar

Dîvân’da on iki burçtan yalnızca bir beyitte “akrep” yer almıştır:

Hîç tahvîl olmamışdur nice mâh u sâl olur
Burc-ı ‘akrebde cebînüñ mihri hep cânâ yatur (G. 152/2)

Bu beyit dışında burçlarla ilgili herhangi bir beyte rastlanmamıştır.

5.1.4. Gezegenler

5.1.4.1. Müşterî (Jüpiter)

Altıncı felekte bir gezegendir. ¹²⁴ Yalnızca bir beyitte yıldızların etrafında dönmesiyle söz konusu edilmiştir:

Müşterî devri imiş hâsılı bu devr-i sa’îd
Çerh ider her gice nakdîneyi hem-yân hem-yân (K. 17/8)

¹²⁴ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 344.

5.1.4.2. Utârid (Merkür)

Utârid, ikinci felekte yer edinmiştir. Güzel söz ve yazı ile sanatkârlığın sembolüdür. Kâtip ve yazarların pîri sayılmıştır.¹²⁵ Yalnızca bir beyitte adı geçmiştir. Genel kullanıma uygun olarak yaz ile ilgili terimler olan “defter, tashîh” gibi kelimelerle birlikte anılmıştır. Şaire göre Utârid, feleğin defter-i icmâlini tashîh edermiş yani düzenlemiş:

‘Utârid defter-i icmâl-i çerhi itdürüp tashîh

Aña çekdürdi ol dem mâh-ı nevden zer-nişân tuğrâ (K. 4/75)

5.1.4.3. Zühre (Venüs)

Üçüncü felekte bulunan bir gezendir. Parlak olduğu için *Dîvân*’da en çok “zühre-i zehrâ” terkihiyle anılmıştır:

Degül encüm celâcildür dökilmiş fart-ı darbından

Şu resme rakâ urup def çaldı ol dem **zühre-i zehrâ** (K. 4/76)

Olımaz **zühre-i zehrâ** saña cânâ lâlâ

Beñzemez mâh-ı şeb-ârâ saña cânâ lâ lâ (G. 9/1)

Biz çerhi iki defle n’ola raksa getürsak

Şevküz ki dem-i zühre-i zehrâda nihânuz (G. 178/3)

Klasik şiirimizde Zühre’nin en çok anılma sebeplerinden biri de çalgıdır. *Bosnalı Âsım Dîvânı*’nda da bu vesileyle anıldığı beyitler vardır:

Zührenüñ başına çengin o kadar çaldı o şeh

Necm-i rahşende degüldür o dökildi dendân (K. 17/7)

¹²⁵ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 465.

Ne bilsün **zühre** tarz-ı nagme-i sâz-ı gam-ı ‘aşkı

O tarz-ı hâsda üstâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/3)

Mutrib-i bezm-i gamem başına çalsun sâzın

Şimdi yanumda benüm **zühre-i zehrâ** ne çalar (G. 148/5)

Efsaneye göre Zühre; İranlı, çok şüh ve güzel bir kadın imiş. Hârût ile Mârût adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenip oraya çıkmıştır.¹²⁶ Bu sebeple Zühre, sevgili için de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

N’ola şemşîr-i behrâm olsa **zülf-i zühreye** şâne

Hezârân rahnesi var tâ-i âteş-rîz-i âhumdan (G. 293/2)

5.1.5. Güneş

Güneş, dördüncü felekte yer almaktadır. *Dîvân*’da Güneş için “mihir, hurşîd, âftâb, neyyir-i a’zam, gün ve güneş” kelimeleri ve kelime grupları kullanılmıştır. Güneş, ilk olarak Hz. Muhammed için yazılmış mi’râciyye türündeki şiirde Hz. Muhammed için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Boyandı dūd-ı âh-ı pîr-i dehre ser-te-ser ‘âlem

Düşince çâh-ı arza Yûsuf-ı **mihir-i cihân-ârâ** (K. 4/3)

Güneş’in anılmasına en çok parlak olması ve dünyayı aydınlatması vesile olmuştur:

Felekte tâ ki cihân-dîde pîr-i **mihir-i münîr**

‘Asâ-yı zerle ide semt-i garba şidd-i hırâm (K. 12/72)

Zerrîn varakı **mihir-i ziyâ-güstere** hattâ

Resm eylese evsâfuñı ressâm-ı zamâne (K. 14/11)

¹²⁶ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 494.

Mihr-i münîr var ise senden hicâb ider
Zîrâ şu'â'ı rûyına ey meh nikâb ider (G. 78/1)

Gözüm ne mehde ne **mihr-i zîyâ-güsterde** kalmışdur
Felekde hâlâsâ tal'at-ı dil-berde kalmışdur (G. 106/1)

Nazm-ı 'Âsım sâye-perver şâhid-i gül-çihredür
Rûy-ı pâk-i tâbdârın **mihr-i rahşân** görmemiş (G. 194/5)

Ey felek itme bu nâ-şâdı esîr-i fûrkat
Ruh-ı dil-dâr benüm **mihr-i cihân-tâb** senüñ (G. 240/2)

Yazmasun hâli ruh-ı sâde-i cânâna meded
Komasun noktayı **hurşîd-i dırahşâna** kalem (K. 11/8)

Şeb ü rûz-ı belâda şu'le-i âhum kifâyetdür
Meh ü **hurşîd-i enver** çerh-ı bed-girdârıñ olsun hep (G. 11/4)

Güneş, sevgilinin muhtelif güzellik unsurları için de benzetme unsuru olarak sıkça beyitlerde yer almıştır. Sevgilinin güzel yüzü, Güneş'e benzetilmiştir:

Dile halvet-serây-ı ten 'aceb deycûr olur cânâ
Senüñ **mihr-i cemâlünden** ne dem mehcûr olur cânâ (G. 8/1)

'Âşıkuñ cismin hilâle döndürür âhir aña
Bir gün ey meh **mihr-i rûyuñ** çerh-ı gerdân gösterür (G. 86/4)

Sevgilinin yanağı da Güneş'e benzetilen güzellik unsurlarındandır:

Kalur **mihr-i ruhuñ** dilde helâk-ı hasret olsam da
Beni ey mâh her-câyî sakın nâ-mihrbân sanma (G. 343/4)

Âşığa göre sevgili gökyüzüne bir bakış atsa güneş ve ay mest olmuş bir şekilde onun ayağına düşerdi:

Mestâne çeşmüñ eylese eflâke bir nigeñ

Sâkî düşerdi ayaguña **mihr** ü mâh mest (G. 23/2)

Sevgili, güzellik bakımından da Güneş'e benzetilmiştir:

N'ola hûnîn ise dâmânı o **mihr-i hüsni**

Ayırup çeşm-i terümden yine kan eyledi çerh (G. 38/4)

Sevgili, bizzat şahıs olarak da Güneş'e benzetilmiştir:

Olur mı çeşmi pür-eşk-i sürûr **ey mihr-i evc-i nâz**

Kimüñle rû-be-rûsın nazra-pâş-ı tal'atüñ kimdür (G. 91/2)

Kim perestiş ider **ol mihr-i cihân-ârâya**

Kim alur hâle-i âgûşa o mâhum bilmem (G. 267/2)

'Aceb mi mâh u şân-ı cihân alurlarsa

Hemîşe tâb-ı cemâli o **âftâbumdan** (G. 320/3)

Güneş'in benzetildiği unsurlar arasında kadeh de vardır:

Derd-i serden aglayan zevk-i müdâmı isteyen

Mest-i **câm-ı mihr** şûh-ı mâh-ı tal'at olmasun (G. 296/4)

Görinse **mihr-i câm-ı** pür-safâ eyyâm-ı 'îd irse

Bu bâg-ı köhne olsa pür-ziyâ eyyâm-ı 'îd irse (G. 344/1)

Misal-i câm-ı meh bezm-i gamuñda **sâgar-ı hurşîd**

Benüm havfum budur işkeste vü meksûr olur cânâ (G. 8/4)

Güneş, bir beyitte de şaraba benzetilmiştir. Gökyüzü güneşsiz olamayacağı gibi kadeh de şarapsız bir işe yaramamaktadır:

Sâkî getürme meclise câmı şarâbsuz

Gerdûn-ı 'îşi n'eyleyelüm **âftâbsuz** (G. 180/1)

5.1.6. Ay

Ay, birinci felekte yer almaktadır. *Dîvân*'da farklı tasavvurlarla yer almakla birlikte ilk olarak Hz. Muhammed'in bir mucizesi olan Ay'ın ikiye bölmesiyle anılmıştır:

'Ale'l-husûs dil-i düşmeni dü-nîm itdüñ

İdince **şakk-ı kamerle** nübüvveti isbât (K. 2/33)

Vukû'-ı mu'cize-i inşikâk-ı **bedr-i münîr**

Kütübde zâhir o hod hem-çü neyyir-i a'zam (K. 3/17)

Ay, sevgili ile ilgili güzellik unsuru olarak da *Dîvân*'da yer almıştır:

Getürmez hâb-1 çeşm-i encüme feryâdumuz her şeb

Senün ‘aşkuñla **ey meh** hep budur mu’tâdumuz her şeb (G. 14/1)

Sipihre çıkmada dūd-1 derûn **ol mâh** ise dahi

Cihânda âteş-i ‘aşk ile sūzân olduğum bilmez (G. 164/2)

Âşığa göre geceyi süsleyen ay sevgiliye benzemez. Sevgili, Ay’dan bile güzeldir:

Olımaz zühre-i zehrâ saña cânâ lâlâ

Beñzemez **mâh-1** şeb-ârâ saña cânâ lâ lâ (G. 9/1)

Dîvân’da “mehtâb” redifli bir gazel (G.13) yer almaktadır. Bu gazelde mehtâb, sevgilinin semtine benzetilmiştir:

Semenzâr-1 latîfî gâhi kim tasvîr ider **meh-tâb**

Anuñla huldi bâg-1 kûyuña tanzîr ider **meh-tâb** (G. 13/1)

Yine bu gazelde Ay, “ak dîbâ” olarak tasavvur edilmiştir:

‘Aceb mi gâhi pây-endâz iderse **ak dîbâyı**

O şâh-1 mülk-i nâz u ‘işveye tevkîr ider **meh-tâb** (G. 13/3)

Ay’ın ilk hâli olan “hilâl, “meh-i nev” terkîbiyle anılmıştır:

Şafakdur sanma taraf-1 âsmânda imtihân için

Siyâvuş-1 **meh-i nev** girmek ister âteşe gûyâ (K. 4/10)

Hilâl, sevgilinin kaşı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Gerçi fûrkat güç gelür ammâ **hilâl-ebrûlara**

Vasî için gerdûn-âsâ iltiyâm itmek de güç (G. 28/2)

5.1.7. Gölge

Gölge, *Dîvân*'da “sâye” ve “zıl” kelimeleriyle anılmıştır. Gölge, ilk olarak Hz. Muhammed için yazılmış olan na't türündeki şiirde yer almıştır. Hz. Muhammed'in Mi'râc hadisesi hatırlatılarak “Arşın kubbesinin en yüksek yerini geçmiş olan cömertlik bağının servisi, acaba yere de gölgesini salar mı?” diye sorulmuştur:

Firâz-ı küngüre-i tâk-ı ‘arşî geçmiş ola

Zemîne **sâye** salar mı ya serv-i bâg-ı kerem (K. 3/19)

Gölge, sevgili ile ilgili olarak da kullanılmıştır. Sevgilinin sürekli rakiple beraber olması hatırlatılarak onun gölgesinde rakibin rahatlıkla görülebileceği dile getirilmiştir:

Görürsin serv-i nâzum **sâyesinde** belki agyârı

Gel ey cûy-ı sirişküm seyr-i gül-geşt-i çemenden [geç] (G. 32/4)

Bir başka beyitte ise âşık, bu duruma tam tezat olarak sevgilinin gölgesinde kalıcı olanın bir kendisi bir de bülbül olduğunu öne sürmüştür:

Açıl ey gonçe-i nâz-âşinâ bîgâne yok şimdi

Mukîm-i **sâye**-i şimşâd bir ben bir de bülbüldür (G. 48/4)

Padişahlar, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak tasavvur edilmişlerdir. Sultan II. Mustafa için yazılmış bir tarihte gölge, bu anlamda kullanılmıştır:

Firâz-ı küngüre-i tâk-ı ‘arşı geçmiş ola

Zemîne sâye salar mı ya serv-i bâg-ı kerem (Kt. 3/1)

5.2. Zaman ve Zamanla İlgili Unsurlar

5.2.1. Zaman

Dîvân’da “zamân, zamâne, dehr, rüzgâr, devr, devrân, dem, vakt” kelimeleriyle ve kelime gruplarıyla anılan zaman, Hz. Muhammed’in doğduğu zamanı anlatmak için “o dem” ifadesi ile kullanılmıştır:

O dem ki nâme-i a’ mâl her kese sunulup

Şefâ’ata müterakkıb ola cemî’-i ümem

O dem ki ümmeti cürmin şefâ’at eylemege

Tecâsür itmege ‘Îsâ-yı hoş-dem-i Meryem

O dem ki meslek-i te’vîl ü semt-i inkâra

‘Usât itmeye mikdâr mûy-ı vaz’-ı kadem

O dem ki nâr ola âhir me’âli dînâruñ

O dem ki dirhem ide hâceyi hisâb-ı direm

O dem ki birbirine ihve-nazra-pâş olımaz

O dem ki çıkmaya sâhib bütûna bir âdem

O dem ki bir ola şâh u gedâ-yı bî-ser ü pâ

O dem ki diñlene da’vâ-yı kebş ü şîr-i ücem

O dem ki yerlere girsem bula beni hasmum

O dem ki dâhil ola pençesine âh yakam

O dem ki keffe-i mîzâna sıgmaya günehüm

O dem ki fart-ı tehassürle nâle-senc olam

O dem ki cism-i nizârumda her ser-i mûyum

Su'âl-i her günehümde çeke sadâ-yı na'am

O dem ki bu güneh-âlûd 'abd-i rû-siyehûñ

Olinca nâme-i pür-habt kâr ile mülzem (K. 3/39-48)

Günümüzdeki nesli anlatmak için ise "sonra gelen zaman" anlamına gelen "âhir zaman" ifadesi kullanılmıştır:

Nebiyi-i muhterem-i **âhirü'z-zamân** idügün

Kifâyet ümmetüñe bu güvâh-ı sıdk-âyât (G. 2/24)

Âsım'a göre kâfirin bile bazen yardımı vardır ama zamandan hiç yardım gelmemektedir:

Bilmem ne dîne hidmet idersin amân **zamân**

Yok sende kâfirüñ ise gâhî amânı var (G. 131/2)

O eski muhabbet demleri bile artık yoktur:

Dil-i vîrâne vü bülbülde şevk ü sûz u nâliş yok

Mahabbet **demleri** Allâhu a'lem kalmamış gitmiş (G. 188/2)

Zamanı anlatmak için kullanılan kelimelerden dehr ve rûzgâr kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmışlardır. Dehr, aynı beyitte hem zamanı hem dünyayı ifade etmek için kullanılmıştır:

Kahr-ı **dehr** ü sitem-i çerhı ne mümkün yazmak

Dîde büryâna bükâ itmede büryâna kalem (K. 11/51)

Cevr-i çerh u kahr-ı **dehre** sabr güç feryâd güç

Bu fenâda güçsüz olmak ey dil-i nâ-şâd güç (G. 29/1)

Hezârân sâle **dehr**-i dîn neler itdi dil-i zâra

O câdû-yı füsûnkâr-ı firîb-îcâddan feryâd (G.43/8)

Rûzgâr kelimesi de hem zaman anlamında hem de hava olaylarından biri olan rûzgâr anlamında kullanılmıştır:

Ey gül-i ter ‘andelîb-i bâg-ı hasretdür n’ola

Âh u figân ile geçse **rûzgârı** ‘âşıkun (G. 231/3)

Zülf-i dil-ber de perîşân itmede hep dilleri

Hâsılı ‘uşşâka cevri-i **rûzgâr** eksük degül (G. 248/2)

Bülbülüñ ey gonçe âh-ı şu’le-bârından sakın

Tâzesin ammâ bu bâguñ **rûzgâr**ından sakın (G. 294/1)

“Vakit” kelimesi de zamânı ifade etmek için kullanılan kelimelerdendir:

Füsûs iderdi gönül **vakt**-i şâm-1 târ-1 memât

Üfÿl-1 mihr-i cihân-tâb-1 subh u rûz-1 hayât (K. 2/1)

Şimdi benden hep rakîbe dil-rübâ yüz döndürür

Andan ammâ **vakt** olur ol bed-likâ yüz döndürür (G. 69/1)

Dîvân'da İstanbul Kadısı Abdullah Efendi için yazılmış “zâmâne” redifli bir kaside (K.14) yer almaktadır. Abdullah Efendi'ye verilen kıymet, zaman üzerinden çeşitli örnekler verilerek anlatılmıştır. Şaire göre bu zamanın kalemlerinin Abdullah Efendi'nin vasıflarını yazması mümkün değildir:

Ey vâkıf-1 esrâr-1 nihân-hâne-i ma'nâ

Mümkün mi yaza vasfuñı aklâm-1 **zamâne** (K. 14/12)

Zamâne kelimesi sevgili ile ilgili beyitlerde de yer almıştır. Âşığa göre sevgilisi güzellik bakımından bu zamânın Yûsuf'udur:

Ey **Yûsuf-1 zamâne** saña kıymet olmaya

Ednâ bahâ-yı vasluñ olunca bahâ-yı rûh (G. 33/3)

5.2.2. Saat, Gün, Ay, Yıl

Bu unsurlar *Dîvân*'da daha çok sevgiliden ayrılık vaktini ifade etmek için kullanılmıştır. Yıl, ay, gün ve saatin hep beraber anıldığı bir beyit vardır. Âşığa göre sevgilinin ayrılığının her saati bin gün, günü bin ay, ayı bin yıldır. Bu ayrılık, hiçbir şekilde tükenmemektedir:

Her sâ'ati biñ **gün günü** biñ **meh mehi** biñ **sâl**

Bir vech ile bu fûrkat-i dil-dâr dükenmez (G. 161/2)

Yıl ve ay “şühûr” ve “sinin” kelimeleriyle de *Dîvân*’da yer almıştır. Âşık, vuslat bayramı için çaresizdir. Aylar ve yıllardır vuslat orucu tutmaktadır:

‘Îd-i visâl için dil-i bî-çâremüz tutar

Savm-ı visâli bunca **şühûr u sinîn** olur (G. 121/4)

Sevgili ile ilgili bu beyitler dışında ise aylardan şubat ve nisan beyitlerde söz konusu edilmiştir. Şubat, bahâriyye türündeki kasidede bahardan önceki son ay olması sebebiyle anılmıştır:

Devlet ile âzeri serdâr idüp

Yine **şubât** üzre Cem-i nev-bahâr (K. 5/3)

Nisan ise nisan yağmurlarıyla birlikte incinin oluşmasını hatırlatmak suretiyle bir beyitte yer almıştır:

Ne feyz-i rîziş-i emtâr-ı mâh-ı **nîsândan**

Bulurdı dürc-i dürer-perver-i sade f ragebât (K. 2/18)

Ramazan ve Şaban ayları da bir beyitte yer almıştır:

Sanmañuz şebde şihâb ile hilâl-i **ramazân**

Okını atdı yayın yasdı o mâh-ı **şa’bân** (K. 17/1)

5.2.3. Mevsimler

5.2.3.1. İlkbahar

Dîvân'da ilkbahar mevsiminin güzelliklerinden söz eden “bahâriyye” türünde yazılmış müstakil bir kaside (K. 5) yer almaktadır. 64 beyitten oluşan kaside “nev-bahâr” redifiyle yazılmıştır. İlkbahar demek zevk ve sefâ zamanı demektir:

Geldi yine vakt ü dem-i **nev-bahâr**

İrdi dem-i ‘îş ü dem-i **nev-bahâr** (K. 5/1)

Bosnalı Âsım Dîvânı'nda “bahâr u ‘îd” redifiyle yazılmış bir gazel (G. 41) yer almaktadır. Bahar ve bayram dünyayı cennete çevirmektedir:

‘Arz itdi verd ü rûy-ı bütânı **bahâr** u ‘îd

Döndürdi hulde bâg-ı cihânı **bahâr** u ‘îd (G. 41/1)

“Yeni gün” anlamına gelen “nevruz” ilkbahar başlangıcında kutlanan bahar bayramıdır. *Dîvân*'da “nev-rûz-ı ‘îd” redifli bir gazel (G. 42) vardır. Nevruz dünyaya parlaklık vermekte ve dünyayı insanlar için bir cennet bahçesine dönüştürmektedir:

Tâzelerle virdi revnak ‘âleme **nev-rûz-ı ‘îd**

Bâg-ı huld itdi cihânı âdeme **nev-rûz-ı ‘îd** (G. 42/1)

Dîvân'da “bahârdur” redifli bir gazel (G. 80) vardır. Bahar mevsiminde gonca vuslat için bülbüle bir bahane bulmamaktadır:

Gelsün kenâr-ı gülşene bülbül **bahârdur**

İtmez visâle gonçe te'allül **bahârdur** (G. 80/1)

Bahar ile ilgili olarak *Dîvân*'da “nev-bahâr” redifi de kullanılmıştır. Âşığa göre baharın gelmesine sebep olan sevgilidir:

Sensüz ‘Âsım sâkiyâ âgâz-ı güftâr eylemez

Kandasın gel kanda âh ey âb-rûy-ı **nev-bahâr** (G. 100/7)

“Bahar” redifiyle yazılan bir başka gazelde (G. 115) ise yine bahar ile sevgili arasında bağlantı kurulmuştur:

Açıldı yek-sere bak tal’at-ı besîm-i **bahâr**

Tokındı zülf-i nigâre gibi nesîm-i **bahâr** (G. 115/1)

Bu kaside ve gazeller dışında da bahar *Dîvân*'da muhtelif beyitlerde yer almıştır. Baharda güller nasıl açılıyorsa sevgiliye kavuşmak da âşık için bahardır:

Bu inbisât-ı dile vasl-ı yârdur bâ’is

Güşâyîş-i güle **fasl-ı bahârdur** bâ’is (G. 24/1)

Yine de âşık bu dünyanın baharının gelip geçici olduğunun farkındadır:

Gurûr-ı vasl ile bülbül baña bu nagme nedür

Cihândur bu ne güller ne hod **bahârı** kalur (G. 110/3)

Âşık için bağı da baharın da sevgili olmadan bir anlamı yoktur:

N’eylerüz ey gül-i ter bâg u **bahârı** sensüz

Kim alur güşına feryâd-ı hezârı sensüz (G. 159/1)

Âşığın ömrünün baharı âh rüzgârı ile geçmiştir:

Bulmaya artık tarâvet sebzezâr-ı ‘ömrümüz

Geçdi bâd-ı âh ile zîrâ **bahâr-ı** ‘ömrümüz (166/1)

Sevgilinin vuslat baharı olmadan âşık için bütün güzellikler anlamsızdır:

Totalum kevser olmuş bâde meclis cennetü’l-me’vâ

Bahâr-ı vuslat-ı dil-bersüz ey ‘Âsım letâfet yok (G. 223/7)

Âşık, ne kadar bahara ulaşırsa da sevgilinin vuslat şevkini bulamayacağını düşünmektedir:

O gülüñ şevk-i vuslatın bulmaz

İRse ‘Âsım nice **bahâra** dahi (G. 394/5)

5.2.3.2. Kış

Genellikle yaz mevsimi ile birlikte anılan kış mevsimi, yaz mevsiminden ayrı olarak iki beyitte yer almıştır. Şair, bir beyitte baharın gelmesini “baharın kıştan kurtulması” olarak tahayyül etmiştir:

Kurtulup tâ ki kayd-ı şitâdan

‘Azm-i bâg ide pâdşâh-ı **bahâr** (G. 15/84)

Bir başka beyitte ise kış mevsiminin çok uzun sürmediğinden söz edilir:

Tîz ısınduñ yine hurşîd-i zıyâ-güster ile

Hakk’a minnet hele çok tutmadı **hengâm-ı şitâ** (K. 16/2)

Son olarak, bütün mevsimlerin birlikte anıldığı bir beyte de *Dîvân*’da yer verilmiştir. Güle âşık olan bülbüller, yani sevgilinin âşıkları yazda da kışta da feryâd ederler. Gül faslı olan bahar da hazan mevsimi de onlara engel olamaz:

Senüñ bülbüllerüñ feryâd ider **sayf** u **şitâ** ey gül

Ne **fasl-ı gül** muharrik ne **hazân** aslâ olur mâni’ (G. 212/3)

5.2.3.3. Sonbahar

Sonbahar, *Dîvân*’da “hazân” kelimesiyle anılmıştır. Genellikle âşığın sevgiliden ayrılmasıyla birlikte anılmıştır. Sevgilinin ayrılığından doğan hazan rüzgârı, âşığın yüzünü günde yüz bin şekle koyarmış:

Günde yüz biñ şekle kormış berg-i rûy-ı ‘âşıkı

Ey gönül bâd-ı **hazân-ı** bâg-ı fûrkât böyledür (G. 76/2)

Hazân-ı fûrkatüñ biñ şekle koymış ‘Âsım-ı zârı

Gel ‘ayn-i ibret-ile seyr-i eşkâl eyle sultânum (G. 270/7)

5.2.3.4. Yaz

Yaz mevsimi *Dîvân*’da yalnızca 5 beyitte anılmıştır. Bu beyitlerin hepsinde de yaz mevsimi kış mevsimi ile birlikte “sayf u şitâ” şeklinde ele alınmıştır.

Sidre evrâkı kadar eyleye sâl-i ‘ömrin

Bâg-ı ‘âlemde be-dîdâr-iken **sayf** u **şitâ** (G. 16/52)

Âşık; sabah, akşam, yaz kış figân etmektedir. Her dem âşığın figânı vardır:

Benümle hem-figân olmaz cihân bâğında bülbüller

Benüm subh u mesâ **sayf** u şitâ âh u figânım var (G. 79/3)

5.2.4. Gün ile İlgili Unsurlar

“Eyyâm, gün, gündüz, nehâr, rûz” kelimeleri *Dîvân*'da günü ifade etmek için kullanılmıştır. Şair, Hz. Muhammed için yazdığı na't türündeki kasidenin şefâat günü yanında olmasını dilemektedir:

Tarîk-i na't-ı şerîf-i resûl-i kevneyne

Bi-hakkı **rûz**-ı şefâ'at gel eyle vaz'-ı kadem (K. 3/4)

Âşık eğer sevgilisine kavuşursa günlerin hepsi onun için bayram olacaktır:

Gûşe-i dâmânuñ itmezseñ dirîg üftâdeden

'Ömrüm olsun 'ömrüñ **eyyâmı** heme nev-rûz-ı 'îd (G. 42/2)

Âşığın ömrünün gündüzü de gecesi de sevgilinin yanağının ve zülfünün ayrılığında âh etmek ile geçmiştir:

Geçdi hayfâ fûrkat-i zülf ü ruh-ı cânânedede

Âh-ı 'âlem-sûz ile leyl ü **nehâr**-ı 'ömrümüz (G. 166/4)

5.2.4.1. Sabah

Sabah, günün seherden sonra gelen vaktidir. Şaire göre Hz. Muhammed doğmasaydı güneşin ışığı bile sabaha rızk olmazdı:

Ne **subha** rûzi olurdu ziyâ-ı mihr-i münîr

Ne şâma pertev-i zulmet-güşâ-yı seyyârât (K. 2/20)

Sabah ile ilgili en çok kullanılan terkîblerden biri “vuslat sabahı” tamlamasıdır. Âşığın vuslat sabahının doğmasını beklemek için sabrı vardır, bu yüzden gam akşamında onun gözüne uyku girmemektedir:

Tulû’-ı **subh-ı visâle** terakkubum var iken

Gelür mi şâm-ı gam-ı fûrkatüñde hâb bana (G. 2/4)

Subh-ı vaslı şâm-ı hicr itmekde ey mihr-i cemâl

Çerh-ı bed-girdâr ile baht-ı siyâhum bir midür (G. 53/3)

Âşığın ömrü tükense sevgilinin gamıyla geçirdiği akşamlar tükenmez. Kıyâmet sabahı bile o karanlık geceler tükenmez:

‘Ömrüm dükenür şâm-ı gam-ı yâr dükenmez

Tâ **subh-ı kıyâmet** o şeb-i târ dükenmez (G. 161/1)

Âşık, sevgilinin ayrılık yatağına esir olduğu için sabaha kadar yıldızları saymaktadır:

‘Aceb mi **subha** dek encüm-şümâr isem ‘Âsım

Esîr-i pister-i hicr-i bütânda hâb olmaz (G. 173/5)

5.2.4.2. Seher

Günün vakitlerinden biri de seherdir. Seher vakti, âşığın âhlarının had safhâya çıktığı vakittir. Bir güle âşık olmayan bülbülün, seher vakti âhı da olmaz:

Ey bülbül-i dil nâle vü âh-ı **seherüñ** yok

Bu bâgda besbelli ki bir verd-i terüñ yok (G. 224/1)

Âşık, gecedен seher vaktine kadar feryâd etmeye alışmıştır:

Ey bülbül-i dil nâle vü âh-ı **seherüñ** yok

Bu bâgda besbelli ki bir verd-i terüñ yok (G. 64/2)

Seher, bir beyitte de sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Göñül incinme meyl itmezse ol serv-i **seher-kâmet**

Cihânda kangı dil-ber ‘âşık-ı nâ-şâda mâ’ildür (G. 114/4)

5.2.4.3. Şafak

Günün çeşitli vakitleri vardır. Bunlardan ilki şafaktır. Şafak, güneş doğmadan önceki alacalık demektir.¹²⁷ Genellikle yeni ay ile ilgili beyitlerde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Şafakdur sanma taraf-ı âsmânda imtihân için

Siyâvuş-ı meh-i nev girmek ister âteşe gûyâ (K. 4/10)

¹²⁷ Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On Sekizinci Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 974.

Bir beyitte şafak vakti görünen yeni ay, sevgilinin kılıca benzeyen bakışının açtığı taze bir yaraya benzetilmiştir:

Şafak içre meh-i nev mi ya kafâ-yı mihre

Tâze bir yâre mi açdı yine ol tîg-ı nigâh (G. 361/3)

5.2.5. Akşam ve Gece

Dîvân'da akşam ve gece için “gice, leyl, mesâ, şam, şeb” kelimeleri kullanılmıştır. Akşam ve gece, Hz. Muhammed'in göğe yükselişini anlatan mi'râciyye türündeki kasidede geçmiştir:

Hoşâ ol **şâm-ı mi'râc-ı** Resûl-i Hâlık-ı yek-tâ

Berât-ı kadrine zulmet mu'anber zer-nişân tuğrâ (K. 4/1)

Hemân bir şemme esrâr-ı **şeb-i mi'râc-ı** hazretten

Bu kilik-i kec-zebân itsün hezârân 'acz ile inbâ (K. 4/57)

Ramazan ayı içinde büyük olasılıkla 27. gece olduğu tahmin edilen mübârek gece Kadir gecesi için de “leyl” kelimesi kullanılmıştır:

Giderek olsa 'aceb mi gicemüz **leyle-i Kadr**

Günümüz 'îd-i ferah-bahş kulûb-ı rindân (K. 17/18)

Gicesi leyle-i Kadr ola günü 'îd-i sa'îd

Hâtır-ı 'âtır-ı her lahza vü her an şâdan (K. 17/63)

Gazellerde ise âşğın gamla geçen gecelerini ifade etmek için bu kelimeler söz konusu edilmiştir:

Şâm-ı gamda şem'-i bezm-i gayre yokdur minnetüm

Şu'le-i âh-ı derûnum şem'-i enverdür baña (G. 1/2)

Kaldum o kadar **şâm-ı gam** içre tek ü tenhâ

Pervâne dahi şem'-i şebistânuma gelmez (G. 158/2)

Bu bağlamda sevgili ise geceyi süsleyen aya benzetilmiştir:

Olımaz zühre-i zehrâ saña cânâ lâlâ

Beñzemez mâh-ı **şeb-ârâ** saña cânâ lâ lâ (G. 9/1)

Sevgilinin saçlarıyla gecenin karanlık rengi arasında da benzetme ilgisi kurulmuştur:

Sad hezârân mû-şikâf-ı dehri mecnûn eyledi

Turre-i şeb-gûn ile ey şâne ülfet böyledür (G. 76/3)

Eger dîvânegân-ı zülf-i şeb-gûnuñ yazarlarsa

Ayagumda niçe zencîr serde lâne yazsunlar (G. 94/2)

Diğerleri kadar çok kullanılmasa da “mesâ” kelimesi de bu zaman dilimini ifade etmek için *Dîvân*'da kullanılmıştır:

Benümle hem-figân olmaz cihân bâğında bülbüller

Benüm subh u **mesâ** sayf u şitâ âh u figânım var (G. 79/3)

Leyl kelimesi ise Kadir gecesi ile ilgili kullanımları dışında genellikle gündüz anlamına gelen nehâr kelimesi ile tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır:

Gayrinüñ turre vü ruhsâresi birdür gözüme

Hâsılı fark idemem **leyl** ü nehârı sensüz (G. 159/2)

Geçdi hayfâ fûrkat-i zülf ü ruh-ı cânânede

Âh-ı ‘âlem-sûz ile **leyl** ü nehâr-ı ‘ömrümüz (G. 166/4)

Hemîşe sîne-i ‘âşıkda şerhalar olsun

O kulzüm-i gamı **leyl** ü nehâr mevc ursun (G. 316/4)

5.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erbaa)

Anâsır-ı erbaa, “su, toprak, ateş, hava” unsurlarından müteşekkildir.

5.3.1. Su ve İlgili Unsurlar

5.3.1.1. Akarsu

Dîvân’da akarsu “cûy” ve “cûybâr” adlarıyla anılmıştır. Cihan bahçesinin büyüyüp gelişen ırmakları, ağlayan âşıkların gözlerindeki birkaç damla yaş bile olamazmış:

Ne **cûy**-ı neşv ü nemâ-bahş bûstân-ı cihân

Bulurdı dîde-i ‘uşşâk-ı zâr-veş reşehât (K. 2/12)

Akarsu en çok da âşığın gözyaşlarıyla ilgili benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Tîg-ı gamzeñ bu dil-i pür-zahmı şöyle pâreler

Cûy-ı eşkümle çıkar bir gün görürsin pâreler (G. 138/1)

Âşığın kan saçan gözlerinden bir akarsu oluşmaktadır:

Kûy-ı yâre gâh **cûy**-ı eşk-i çeşm-i hûn-feşân

Gâh ey dil gird-bâd-ı âh reh-berdür bana (G. 3/1)

Âşık; sevgilisine âşık olanın yani rakibin gözünde, kendi iki gözünde olduğu gibi, kandan akarsular meydana gelmesini istemektedir:

Hevâdârı olan ol serv-i bâg-ı ‘işve vü nâzuñ

İki dîdem gibi itsün dü çeşmi **cûy**-ı hûn peydâ (G. 5/4)

Âşığın gönlü ile akarsu arasında da benzetme ilgisi kurulmuştur:

Ol gül-i nev-resle dil bâga revân olmuş gider

Cûy-ı dil-cûveş hezâra hem-figân olmuş gider (G. 70/1)

Akarsu, sevgili için de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

İrdi bahâr düşdi dile ârzû-yı bâg

İtsem ‘aceb mi **cûy**-sıfat cüst ü **cûy**-ı bâg (G. 213/1)

Akarsudan akan cennet suyu bile olsa âşık için sevgili olmadan onun bile anlamı yoktur:

Bâg-ı cennetden tatalum çıkmış akmış sû-be-sû

Sensüz ey serv-i revân ol **cûybârı** n’eylesün (G. 299/3)

5.3.1.2. Bulut

Bulut, “ebr, sehâb, gamâm” kelimeleriyle anılmıştır. Bulut bir beyitte Hz. Muhammed için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Emîn-i genc-i hikmet çâre-sâz-ı ‘illet-i ümmet

Sehâb-ı cevî-i rahmet mihr-i burc-ı himmet-i vâlâ (K. 4/27)

Genel olarak ise bulut ile birlikte anılan bazı kavramlar vardır. Cömertlik, iyilik, lütuf, feyz gibi:

Vezîr-i **ebr**-i sehâ âsaf-ı kerem-ârâ

Hidv-i bahr-i ‘atâ dâver-i firîşte-nijâd (G. 8/16)

Yegâne sadr-ı ‘adâlet-karîn vekîl-i emîn

Sipihr-mertebe destûr-ı **ebr** ü bahr-in’âm (K. 12/25),

Güzîde-i küremâ **ebr**-i lutf u bahr ü ‘atâ

Mübeccel-i ‘ulemâ müsteşâr-ı sidre-makâm (K. 12/26)

Haçer-i sÛsenÛn suyn virdi

Hem-çü seyyâf-ı **ebr**-i feyz-nisâr (K. 15/24)

Ebr-i pÛr-feyz-i sehâvet dÛr-i bahr-i mihnet

Mâlik-i mÛlk-i ‘inâyet ser-i saff-ı küremâ (K. 16/18)

Gazellerde ise sevgili ve âşık ile ilgili beyitlerde bulut söz konusu edilmiştir. Âşık, bulut gibi gözyaşı saçarak dünyayı dolaşsa da sevgilisine kavuşamayacağını düşünür:

Ele çün girmedi ol meh-cebînüm âftâbâsâ

N'ola dünyâyı geşt itsem sirişk-efşân **sehâbâsâ** (G. 7/1)

Âşığın ağlayan gözü buluta benzetilmiştir:

Bir berk idi san gitdi gözüm nûrı nazardan

Ben **ebr**-sıfat dîde-i giryân ile kaldum (G. 272/2)

Tâ kıyâmet **ebr**-i pür-sevdâdan ey dil kan yagar

Hûn-ı eşküm şöyle hûnîn eyledi deryâları (G. 392/3)

Âşığın âhının dumanı ile bulut arasında da benzetme ilgisi kurulmuştur:

Serümden dûd-ı âh-ı serd-i eşk-engîz ayrılmaz

Belî kûh-ı belâdan **ebr**-i tûfân-hîz ayrılmaz (G. 163/1)

Âşığın gönlü her zaman ilkbahar bulutu gibi gözyaşı dökmektedir:

Kanda varsa bak hevâ-yı sünbül-i cânânedan

Dem-be-dem **ebr**-i bahârî gibi giryândur gönül (G. 246/4)

Son olarak bir beyitte de bulut, “gamâm” adıyla anılmıştır. Bu beyitte bulutun, Sultan Mustafa'nın döktüğü düşman kanlarını temizlemesi beklenmektedir:

Şöyle dökdi hûñ-ı a' dâyı eser ref' olmaya

Tâ kıyâmet şüst u şû itse **gamâm**-ı rûzgâr (K .6/13)

5.3.1.3. Dalga, deniz, girdâb

Dîvân'da deniz için “bahr, bihâr, deryâ, kulzüm, lücce, ummân, yem” kelimeleri kullanılmıştır. *Dîvân*'da adı geçen denizleri daha önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele almıştık. (Bkz: İkinci Bölüm, Denizler) Burada sadece deniz ile ilgili muhtelif tasavvurları ve kullanımları ele alacağız. Bir beyitte bahçe “yeşil deniz” olarak tasavvur edilmiştir:

Kevâkib mi 'aceb sahn-ı semâda bilmezsin yerüm

Yahud nîlûfer-i ra'nâ mı bitmiş bir **yem-i hadrâ** (K.4/8)

Deniz, bir başka beyitte ise “Allah'ın rahmet denizi” olarak nitelendirilmiştir:

Yem-i dürr-i girân-kadr-i yetîm-i rahmet-i Bârî

Dür-i yek-dâne-i 'âlem bahâ-yı efser-i “*levlâ*” (K. 4/25)

Âşığın gönlü, gam ve mihnet denizine düşmüştür:

Getürmez oldı artık rûzgâr evzâ'ına tâkat

Dil-i üftâde-i **bahr-i gam u mihnet** habâb-âsâ (G. 7/3)

Âşığın gözyaşı denizler gibi coşmaktadır:

Va'de-i vasl irse de yol virmez eşk-i **yem** hurûş

Evvel-i sevk-i safâ pâyân-ı hasret böyledür (G. 76/4)

Âşığın gözyaşının kanı denizleri kana bulanmış bir hâle getirmiştir:

Tâ kıyâmet ebr-i pür-sevdâdan ey dil kan yagar

Hûn-ı eşküm şöyle hûnîn eyledi **deryâları** (G. 392/3)

Şarap ile ilgili “hâlis şarap denizi” benzetmesi söz konusu edilmiştir:

Sefine-i gamı biñ pâre eylesün birden

Şu resme **kulzüm-i sahbâ-yı nâb** mevc ursun (G. 318/2)

Deniz için kullanılan kelimelerden “lücce” ve “ummân” ise genellikle beyitlerde birlikte kullanılmışlardır:

Nice bir bâgda ey cûy gezer çağlarsın

Eşk-i çeşmüm gibi var lücce-i ‘ummâna karış (G. 191/2)

Dem olur eşki yanında dil-i pür-hûn almaz

‘Aynine ka’r-ı yemi **lücce-i-‘ummânı** bile (G. 354/4)

Dalga ile ilgili olarak da *Dîvân*’da “mevc ursun” redifli iki gazel (G. 316, G. 318) vardır:

Nesîm-i âhdan ol zülf-i yâr mevc ursun

Zamânıdur ki yem-i bî-kenâr mevc ursun (G. 316/1)

Çemende bâd-ı sabâdan şarâb mevc ursun

O bahr-i ‘işret-i rengin-habâb mevc ursun (G. 318/1)

Girdâb ise üç beyitte kullanılmıştır. Âşık, artık kimseden bir şey beklememektedir. Belâ girdâbına gark olsa bile tanıdığı insanlardan bile yardım istemeyecektir:

Şöyle müstagnîyem olsam gark-ı **gird-âb**-ı belâ

İtmem aslâ âşinânuñ dahi destin iltimâs (G. 182/4)

5.3.1.4. Nem

Nem, genel olarak âşığın nem dolu gözleri için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âsım'ın nem dolu gözleri için sevgilinin yolunun tozundan daha iyi bir sürme bulunamadı:

‘Âsım gubâr-ı râhi gibi rûzgârda

Kuhl-i cilâ-yı **dîde-i pür-nem** bulunmadı (G. 376/5)

5.3.1.5. Su

Dîvân'da su ilk olarak kâinatın Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratıldığından söz ederken dikkat çekmiştir:

Sen **âb-rûy**-ı rüsûlsin ki buldı nâr-ı Mecûs

O dem bu deyrde itfâ-yı fâyizü'l-berekât (K. 2/30)

Sevgili de ilkbaharın yüzü suyudur, ilkbaharın gelmesine sebep olan sevgilidir:

Kandasın gel kanda âh ey **âb-rûy**-ı nev-bahâr

Duhter-i rez bâ'is-i sad-ârzû-yı nev-bahâr (G. 100/1)

Mekke’de bulunan bir kuyu ve bu kuyudan çıkan suya verilen ad olan Zemzem¹²⁸ de iki beyitte söz konusu edilmiştir:

Mâlik-i âb-ı **zemzem**-i cân-bahş

Reşk-i İskender-i sipihr-vakâr (K. 15/33)

Zıll-ı Hak pâ[d]-şeh-i Mekke hidîv-i a’zam

Husrev-i Cem-‘azamet mâlik-i âb-ı **zemzem** (Kt. 1/6)

Samanyolu yıldız takımından bahsedilirken ise Samanyolu için “su gibi akan” benzetmesi kullanılmıştır:

Yakardı meş’al-i mâhuñ şerâr-ı âteş-efzûnı

Sipihri itmeyeydi **âb**-cûy-ı kehkeşân itfâ (K. 4/9)

Tatlı ve hafif su anlamına gelen ve aynı zamanda Cennet’te bir çeşmenin adı olan “Selsebîl” de Hz. Muhammed’den bahsedilen bir kasidede yer almıştır. O’nun parmaklarından su akıtması mucizesi hatırlatılarak parmaklarından akan su selsebîle benzetilmiştir. Sonsuz hayat veren su demek olan “âb-ı hayât” da selsesbilden bahsedilen beyitte yer almıştır:

‘Aceb mi **selsebîl** aksa anuñ engüşt-i pâkinden

O itdi ‘âlemi **âb-ı hayât**-ı şer’ ile ihyâ (K. 4/48)

Şaire göre kendi şiiri âb-ı hayât gibi can bağışlamaktadır:

Hızr-ı ma’nâya sorarlarsa eger kilküme dir

¹²⁸ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 490-491.

Cân-fezâ lûle-i ser-çeşme-i **âb-ı hayvân** (K. 17/54)

Şair, kendi kalemini âb-ı hayâta benzetmiştir:

Hâme sanmañ ‘Âsım’uñ destinde virmiş lûlesin

Zulmet içre ol ki ‘ayn-i ‘**âb-ı hayvân** gizlemiş (G. 193/5)

Şaire göre ilkbahar, cihân bağını suya kanmış bir hâle getirmektedir:

Tâ ki cihân bâgını **şâd-âb** ide

Hem nesem ü hem diyem-i nev-bahâr (K. 5/59)

Bosnalı Sâbit Efendi için yazılan bir kasidede Sâbit Efendi’nin şiiri saf suya benzetilmiştir:

Tuhfe-i Rûm diyü **âb-ı zülâl-ı nazmın**

Gönderürse n’ola yârân-ı Sıfâhân’a kalem (K. 11/26)

Dîvân’da su ile ilgili kullanılan benzetmelerden biri de “hâlis şarap” anlamına gelen “âb-ı nâb” terkîbidir:

Rinde dil-cû bir perî sûfiye şeytân gösterür

Baksa **âb-ı nâb**ına bir tuhfe ‘âlemdür kadeh (G. 35/3)

‘Ârız-ı yârda zülfeyn degüldür ‘Âsım

Âb-ı nâb içre iki sünbül-i ‘anber-bûdur (G. 145/5)

Âşığın gözyaşı da beyitlerde kanlı su olarak tasavvur edilmiştir:

Gelürse gam degüldür dilde bezm-i derde hoş gelsün
Elümde bâde-i **hûñ-âb** ile memlû ayagum var (G. 59/4)

Hûñ-âb-1 sirişküm gibi pâ-mâl degülsin
Ey dûd-1 dilüm bak ser-i dil-berde yerüñ var (G. 75/3)

Vaslla **hûñ-âbe**-rîz olmak bir ‘âlemdür gönül
Hicr ile kan dökmek ammâ başka bir demdür gönül (G. 245/1)
Sevgilinin hançeriyle yani bakışıyla ölmek âşık için su içmek gibidir, öyle güzeldir:

Hançerüñden dile ölmek aña **su içmekdür**
Ey şeh-i pür-sitem ammâ seni kandan sakınur (G. 120/4)

Sevgilinin hançeri âşık için can bağıslayan bir sudur:

Kurtılır bir demde nûş itse büt-i hicrândan
Bir mübârek **âb**-1 cân-bahş-1 revândur hançerüñ (G. 243/2)

Şaire göre cömertlik vadisinde bir içim su bile kalmamıştır:

Sahn-1 deşt-i Kerbelâ’ya döndi vâdî-i kerem
Çeşmesârı kupkurudur **bir içim su** kalmamış (G. 195/2)

5.3.1.6. Şebnem

Kelime anlamı olarak “gece nemi” anlamına gelen şebnem, beyitlerde “jâle” adıyla da anılmıştır. Şebnem, daha çok gülün yaprakları üzerine düşmesiyle beyitlerde söz konusu edilmiştir. Gonca güller, üzerlerindeki şebnem taneleriyle bülbülleri aşk kemendiyle avlamışlardır:

Her tıfl-ı gonçe dâne-i **şebnem** döküp yine

Olmış kemend-i ‘aşk ile sayyâd-ı ‘andelîb (G. 15/2)

Jale, geceden sabaha kadar taze gülün yaprağında yattığı için bülbülün gözyaşının hâlini bilemez:

Bülbülüñ hâl-i sirişkin ne bilür yerlerde

Jâle şeb-tâ-be-seher berg-i gül-i terde yatur (G. 109/2)

Âşığın gözyaşı ne zaman yârin eteğine düşse jale de kıskanıp güler yüzlü gülün yaprağına düşer:

Her ne dem eşk-i terüm dâmen-i yâre dökülür

Reşk idüp **jâle** de berg-i gül-i handâna düşer (G. 135/2)

Bir beyitte de şebnem, rakıya benzetilmiştir:

Câm-ı gülden ‘arak-ı **şebnemi** nûş eylemese

Subh-dem açmaz idi hîç dehânın bülbül (G. 254/5)

5.3.1.7. Yağmur

“Emtâr” ve “bârân” kelimeleriyle anılan yağmur, ilk olarak nisan yağmurları için kullanılmıştır:

Ne feyz-i rîziş-i **emtâr**-1 mâh-1 nîsândan

Bulurdı dürc-i dürer-perver-i sade fagebât (K. 2/18)

Sonrasında ise yağmur “Allah’ın rahmeti” olarak söz konusu edilmiştir. Hz. Muhammed’in Mi’râc gecesi, Allah’ın rahmeti misâli yatağına geri döndüğünü anlatmak için kullanılmıştır:

Nüzûl eyledi ammâ misâl-i **rahmet-i Hak**

O rûh-1 her dü cihân pisterine yine o dem (K. 3/26)

Genel olarak ise yağmur, âşîğın gözyaşları için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Âşîğa göre gözyaşlarının yağmurları sonunda kıyamet koparacak kadar çoktur:

Bu benüm dem-be-dem **emtâr**-1 sirişk-i çeşmüm

Bir kıyâmet hele ey şûh-1 sitem-ger koparur (G. 134/4)

Yağmur anlamına gelen bir diğer kelime bârân ise toplamda üç beyitte yer almıştır ve bunlar da âşîğın gözyaşlarıyla ilgili olarak kullanılmıştır:

Göz açdursun mı **bârân**-1 sirişküm bir dem ‘Âsım

Serümden dūd-1 âh-1 serd-i eşk-engîz ayrılmaz (G. 163/5)

Eger **bâran**-1 eşküm yagmasaydı dem-be-dem ey dil

Ne tozlar kopdururdu bâd-ı âhum kûy-ı dil-bere (G. 350/2)

Son olarak çok fazla yağmur yağması sonucu oluşan tûfân ve sel de beyitlerde yer almıştır. Bu kullanımlar da âşığın gözyaşlarıyla ilgilidir:

Serümden dût-ı âh-ı serd-i eşk-engîz ayrılmaz

Belî kûh-ı belâdan ebr-i **tûfân**-hîz ayrılmaz (G. 163/1)

Ser-i kûyında **seyl**-i eşküm efzûn olmada ammâ

Bu hâk-i pâ o perden dûr u mehcûr oldı gitdükçe (G. 338/4)

5.3.2. Toprak ve İlgili Unsurlar

5.3.2.1. Çöl

Dîvân'da çöl için “beyâbân, deşt, sahrâ” kelimeleri kullanılmıştır. Çöl, beyitlerde daha çok Mecnûn ile anılmıştır:

Eger mecnûn-ı **sahrâ**-gerd-i ‘aşk-ı yâr iseñ ‘Âsım

Kabâ-yı pîrehenden geçme ancak cism ü tenden geç (G. 32/5)

Gördi yokdur çâre Nîl-i vuslat-ı Leylâ’ya Kays

Düşdi ser-gerdân u hayrân ‘âkıbet **sahrâ**ya Kays (G. 183/1)

Bir beyitte de âşığın gönlü gayret çölünün garip kuşuna benzetilmiştir:

Dil-i ‘âşık ‘aceb murg-ı garîb-i **deşt**-i gayretdür

Ki itmez gamze-âsâ bî-amân sayyâddan feryâd (G. 43/7)

Âşık, dert çölünde kalıcıdır:

Ne Mecnûn'dan belâ-yı 'aşkı ne hod Kûh-ken'den sor

Mukîm-i **deşt**-i derd ü kûh-ı gamdan ya'ni benden sor (G. 49/1)

Özel olarak ise Kerbelâ Çölü *Dîvân*'da yer almıştır:

Sahn-ı **deşt**-i Kerbelâ'ya döndi vâdî-i kerem

Çeşmesârı kupkurudur bir içim su kalmamış (G. 195/2)

Âşık, âhından çöl kumu gibi berbat bir hâle düşse bile aldırılmaz. Çünkü o sevgilisinden ayrı düşmüştür:

N'ola gerd-i **beyâbân** gibi ber-bâd olsam âhumdan

Ser-i kûyından ayrıldum cüdâ düşdüm cüdâ senden (G. 282/2)

5.3.2.2. Dağ

Özel olarak *Dîvân*'da geçen dağ isimlerini çalışmamızda daha önce anlatmıştık. (Bkz: İkinci Bölüm, Dağlar) Burada da dağ ile ilgili bazı tasavvurları ve kullanımları ele alacağız. Dağ, *Dîvân*'da “kûh” ve “cibâl” kelimeleriyle anılmıştır. Hz. Muhammed için yazılmış bir kasidede Hz. Muhammed doğmasaydı dağların da yaratılmayacağından söz edilmiştir:

Ne çerha bu harekât-ı tehayyür-âver-i 'akl

Ne hod 'urûk-ı **cibâl** ü zemîne bu sekenât (K. 2/21)

Bu beyit dışında gazellerde dağ, “kûh-i gam, kûh-1 dert” gibi terkîblerle anılmıştır. Daha Kûhken ile Bî-sütûn bile yaratılmamışken gam dağında âşğın başından pek çok şey geçmiştir:

Neler aşdı serümden **kûh**-1 gamda ey lebi şîrîn

Dahi olmuş degüldi Kûh-ken’le Bî-sütûn peydâ (G. 5/2)

Şaire göre aşkın güç dolu bir zamanı bin dağı yıkacak güçtedir:

Ferhâd ne iş gördi ser-i tîşe ile hiç

Biñ **kûh**ı yıkar bir dem-i pür-zûr-1 mahabbet (G. 22/2)

Âşık gam dağında kalıcıdır:

Ne Mecnûn’dan belâ-yı ‘aşkı ne hod Kûh-ken’den sor

Mukîm-i deşt-i derd ü **kûh**-1 gamdan ya’ni benden sor (G. 49/1)

Âşık, kendi gönlünü dert dağına benzetmiştir:

Dil-i nâ-şâdumı âhum bilür yohsa sabâ bilmez

O **kûh**-1 derd ü vâdî-i belâyı sen geçenden sor (G. 49/2)

Dağ kelimesi yara anlamına da gelmektedir. Bir beyitte de yara anlamına gelen dağ ile tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Serümde gül yok ammâ gül gibi biñ tâze **dâgum** var

Gel ey serv-i hırâmân bak nice tag üsti bâgum var (G. 59/1)

5.3.2.3. Kara

Kara, *Dîvân*'da yalnızca bir beyitte kullanılmıştır. Hz. Muhammed'in doğduğu zamanı anlatan bir beyitte "O levlâk şâhı, karaya ayak bastı." denilmiştir:

Hezâr merhale kaldı berîdi vahy-i ba'îd

O dem ki ol şeh-i "*levlâk*" **karaya** basdı kadem (K. 3/24)

5.3.2.4. Mermer ve taş

Taş, *Dîvân*'da "seng" kelimesiyle yer almıştır. Sevgilinin semtindeki siyah toprağın taşı, âşığın nefsi için yatak ve yastıktır:

Kûy-ı dil-berde **seng**-i hâk-i siyeh

Bâliş ü pister-i nefisümdür (G. 140/2)

Şaire göre, Kays'ın hayatı âfet dolu olduğu için onun mezarının belli olması, mezar taşının olması kendisi için bir belâdır:

Ne belâdur Kays-ı zârûn başına **seng**-i mezâr

Şöhret-i pür-âfeti bir 'âşık-ı zâr istemez (G. 176/3)

Âşığa göre Kays, atılan yergi taşlarına kendisi kadar tahammül etmemiştir:

İtmemiş âh-ı mahabbetde tahammül ben kadar

Seng-i ta'n u çüb-ı teşnî'-i elem-bahşâya Kays (G. 183/3)

Sevgiliden gelen sitem taşı âşık için devlet kuşu demektir:

İrişür **seng**-i sitem yârdan ey dil bir gün

Sen görürsin ki konar başuma devlet giderek (G. 232/2)

Sevgili taş kalplidir ve âşık sevgilinin bu taş kalbinin vasıflarını yazmaya çalışsa inciler saçan kaleminin ucunu sürekli kesmesi gerekir:

Yazsa vasf-ı dil-i **seng**înüni ‘Âsım cânâ

Kat’ ider ikide bir kilik-i dür-efşânı ucın (G. 295/7)

“Taş üstünde taş bırakmamak” deyimi de bir beyitte yer almıştır:

Taşı taş üzre komaz dünyâda seyl-i eşkümüz

Oldı zîrâ kûy-ı yâr-ı mihrbânından cüdâ (G. 6/4)

Mermer de yine sevgilinin taş kalbi için kullanılmıştır:

Bî-kıymet isek sûret-i zâhirde ‘aceb mi

Biz cevherüz ammâ dil-i **hârâ**da nihânuz (G. 178/6)

5.3.2.5. Toprak

Toprak, ilk olarak Hz. Muhammed’in doğduru gece putların toprakla bir olması konusunda söz konusu edilmiştir:

N’ola kibr ile tersâ arkası mihrâbdan dönse

O şeb çün **hâke** yüz üzre kapandı Lât ile ‘Uzzâ (K. 4/36)

Sonra ise toprak genel olarak âşık ve sevgili ile ilgili beyitlerde söz konusu edilmiştir. Âşığın yeri zillet toprağı dostu da dert ve eziyettir:

Yerüm **hâk**-i mezelleddür enîsüm derd ü mihnetdür

Sa'âdetle nühûset baht-ı nâ-hemvârûñ olsun hep (G. 11/5)

Âşık için sevgilinin ayağının tozu olmak bir lütuftur:

Hâk-i pâ-y-i yâr olan cismüm gubâr-ı râh olup

Kûyına âhumla şimdi hem-‘inân olmuş gider (G. 70/2)

Âşık, sevgilinin semtindeki toprakta oturmaktan başka dünyada makam ve mevki istememektedir:

Ol dil ki olur **hâk**-nişîn-i ser-i kûyuñ

‘Âlemde dahi menzilet ü ‘izzeti n’eyler (G. 92/3)

Sevgilinin semtindeki siyah toprağın taşı, âşığın nefsinin yastık ve yatağıdır:

Kûy-ı dil-berde seng-i **hâk**-i siyeh

Bâliş ü pister-i nefîsümdür (G. 140/2)

Toprak ile ilgili olarak “hâk ile yeksân olmak” deyimini de bir beyitte kullanılmıştır:

Benüm **hâk** ile yeksân olduğum biñ zahm-i cevruñle

Nişân-ı nâvek-i ebrû-yı pür-çîn olmayan bilmez (G. 169/3)

5.3.2.6. Toz

Dîvân'da toz için “gubâr, gerd ve zerre” kelimeleri kullanılmıştır. Toz, beyitlerde genel olarak sevgili ile ilgili olarak söz konusu edilmiştir. Sevgilinin ayağının tozu, yolunun tozu, semtinin tozu âşık için çok önemlidir. Dert ehli, sevgilinin dergâhının tozu varken ağlayan gözlerine sürmeyi sürmezler:

Almaz **gubâr**-ı dergeh-i cânâne var iken

Kuhl-i cilâyı dîde-i giryân-ı ehl-i derd (G. 40/4)

Sevgilinin semtinin tozu, âşık için ilaçtır:

Bâd ile dahi kuhl-i **gubâr**-ı ser-i kûyuñ

Göndermedüñ âh ‘âşık-ı giryânı unıtduñ (G. 233/2)

Bir beyitte âşığın gönlü ufacık tozlara benzetilmiştir. Güneş ışığında görünen ufacık tozlar nasıl güneşten hoşlanırsa gönül de sevgilinin su gibi parlak yüzünden hoşlanmıştır:

Dil oldı tal’at-ı pür-âb u tâbdan mahzûz

O **zerre**-veş ki olur âftâbdan mahzûz (G. 208/1)

Âşık, sevgiliyi görmese her zaman âh edeceğini ve bu âhlarının sidreye kadar çıkacağını dile getirmiştir:

O servi görmesem eylerdüm âh pey-der-pey

Çıkardı sidreye tâ **gerd**-i âh pey-der-pey (G. 372/1)

5.3.2.7. Vâdi

Vâdi, *Dîvân*'da toplam 10 beyitte yer almıştır. Âşık, kendisine emredilen en iyi şeyin umut vadisine düşmek yani umut etmek olduğunu düşünmektedir:

Düş ey hezâr kalem **vâdi**-i recâya yine

Budur saña vü baña ey fakîr emr-i ehem (K. 3/31)

Bir beyitte âşık, gönlünü belâ vadisine benzetmiştir:

Dil-i nâ-şâdumı âhum bilür yohsa sabâ bilmez

O kûh-ı derd ü **vâdi**-i belâyı sen geçenden sor (G. 49/2)

Şaire göre cömertlik vadîsi Kerbelâ Çölü'ne dönmüştür:

Sahn-ı deşt-i Kerbelâ'ya döndi **vâdi**-i kerem

Çeşmesârı kupkurıdur bir içim su kalmamış (G. 195/2)

Âşık “Dünyada kimse ayrılık vadisine düşmesin.” diyerek ayrılığın nasıl zor bir acı olduğunu dile getirmiştir:

‘Âsım nesîm-i âhdur âb-ı revân-ı eşk

‘Âlemde kimse **vâdi**-i hicrâna düşmesün (G. 288/5)

Bu beyitler dışında da vâdi; “vâdi-i mihr ü muhabbet, vâdi-i gam, vâdi-i hirmân, vâdi-i cünûn” terkîbleriyle anılmıştır.

5.3.3. Ateş ve İlgili Unsurlar

Ateş ilk olarak münâcât türündeki kasidede yer almıştır. Şair, öldükten sonra ameli okunduğunda utanç ateşiyle mumun fitili gibi yok olacağını dile getirmiştir:

Ben dayanmam okınınca ‘amelüm şem’ a gibi

Olurun mün’adim-i **nâr**-ı hacâlet yâ Rab (K. 1/8)

Sonra ise Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine, O doğduğu zaman ateşe tapan Mecûsîlerin ateşinin söndüğünden söz edilmiştir:

Sen âb-rûy-ı rüsûlsin ki buldı **nâr**-ı Mecûs

O dem bu deyrde itfâ-yı fâyizü’l-berekât (K. 2/30)

O şeb kim söndi her bir **ahker**-i **âteş**-kede birden

Mecûsuñ gözleri hep tîre oldı belki nâ-bînâ (K. 4/37)

Hz. İbrahim ile ilgili bir beyitte de Hz. İbrahim’in ateşe atılmasına telmih yapılarak yakıcı ateşin Hz. İbrahim’e İrem Bağı olduğundan söz edilmiştir:

O server-i rüsülüñ yümn-i nûr-ı pâkinden

Halîl’e **âteş**-i sûzân oldı bâg-ı İrem (K. 3/11)

Gazellerde ise ateş, genel olarak âşığın içinde yanan aşka ateşi için kullanılmıştır:

‘Aceb mi **âteş**-i âh-ı derûn-ı dil virse

Bu kılca cân ile zülfinde pîç ü tâb [baña] (G. 2/1)

Beyitlerde aşk, ateşe benzetilmiştir:

Kendüyi göstermek ister ‘aşk bir gencînedür

Güçdür ey dil âh zabt-ı âh-ı **âteş**-zâd güç (G. 29/2)

Yanar pervâne ‘aşkuñ âteşinden eylemez feryâd
Belî âyîn-i ehl-i ‘aşkda feryâda ruhsat yok (G. 223/3)

Âşık, aşk ateşiyle pervâne gibi yansa da onun için değişen bir şey yoktur. Vücudu ona zaten yabancıdır:

Âteş-i ‘aşkuñla mahv olsam n’ola pervâne-veş
‘Âşika ey şem’-i bezm-ârâ beden bigânedür (G. 77/2)

Ayrılık denen cehennem âşığı ateşte oturan birine çevirmiştir:

Âteş-nişîn-i dûzah-ı hicr eyledi beni
Bilmem felek baña dahi ne tarz ‘azâb ider (G. 78/4)

Âşığın gönlündeki âhın ateşi her gece göklere çıkmaktadır:

Eflâka çıkar âteş-i âh-ı dili her şeb
Olsun mı gam-ı ‘aşık-ı mehcûr nühüfte (G. 363/2)

Divân’da “ateşdür” redifiyle yazılmış bir gazel (G. 56, G. 82, G. 123) vardır. Bu gazelde ateş, kadeh için de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Degül gül-gonçe yer yer şu’le peydâ oldu gül-bünde
Meger her katre-i eşk-i hezâr-ı zârî âteşdür (G. 56/2)

Sevgilinin yanağının vuslatı da ayrılığı da ayrı ateştir, başka bir deyişle yakıcıdır:

Dil-i nâ-şâd bilmez şimdi kangı âteşe yansun

O dil-dâruñ firâk u vuslat-ı ruhsârı **âteş**dür (G. 56/4)

Âşık, gözyaşı ile ateş arasında da benzetme ilgisi kurmuştur:

Hazer bi'llâh kemter katresinden ey gönül hurşîd

Benüm çeşm-i terüm fevvâre-i cûşân-ı **âteş**dür (G. 82/3)

'Aceb mi dâmenin öpdürmese o serv-i çemân

Sirişk-i dîde-i 'uşşâk-ı zârı **âteş**dür (G. 123/3)

Âşığın yanan gönlünün tek kârı ve meyvesi ateştir. Meyin de sarhoşluğu ateş gibidir:

Sakın bu sâki-i bed-mihr-i çerhdan ey dil

Anuñ o câmçe-i zer-nigârı **âteş**dür (G. 123/4)

Dîvân'da ateş ile ilgili olarak "ateş almaya gelmek" deyimine de yer verilmiştir:

Nesîm-i vaslı dilden sanki **âteş almaga gelmiş**

Ne bir lahza ayag üzre durur ne hod ku'ûd eyler (G. 113/2)

Ateş ile ilgili "sûz, şu'le, alev, şerer/şerâr, dûd" gibi unsurlar da beyitlerde söz konusu edilmiştir. Âşığın içindeki âhın alevi onun için çok parlak bir mumdur, başkalarının mumuna ihtiyacı yoktur:

Şâm-ı gamda şem'-i bezm-i gayre yokdur minnetüm

Şu'le-i âh-ı derûnum şem'-i enverdür bana (G. 1/2)

Âsım'ın içinde öyle bir ateş vardır ki yazmaya azmetse kalem ile dîvân bile tutaşacaktır:

Gazelümde hele bir **sûz** var ey 'Âsım-ı zâr

'Azm-i sebt itsem eger kilik ile dîvân tutuşur (G. 52/5)

Şair; alev, şerer/şerâr ve dûd kelimelerini genel olarak âşığın âhı ile birlikte kullanmıştır:

Bak ser-i tâcumda dûd-ı pür-**şerâr**-ı âhuma

Şâh-ı mülk-i verd zîb-i efserinden bellüdür (G. 68/5)

Dûd u 'alev-i âh-ı dili 'Âsım-ı zârûñ

Zülf-i siyehüñle ruh-ı ruhsârûñ içündür (G. 93/5)

Başum üzre âh-ı dûd-ı pür-**şerâr** eksük degül

Var ise sînemde nâr-ı 'aşk-ı yâr eksük degül (G. 248/1)

Ey âh-ı 'alev-zâd-ı dil-i 'Âsım-ı pür-gam

Bebr-i felege hâsılı şîrâne sunarsın (G. 310/5)

Ateşle ilgili son olarak kül anlamına gelen "hâkister" kelimesi kullanılmıştır. Âşığın bedeni baştan ayağa yanmıştır. Yanan gönlü kor gibi külün içinde kalmıştır:

Ser-â-pâ yandı cismüm âteş-i âh-ı derûnumdan

Dil-i sûzânım ahker gibi hâkisterde kalmışdur (G. 106/2)

5.3.4. Hava ve İlgili Unsurlar

Dîvân'da hava ile ilgili olarak “bâd, nesîm, sabâ, yel” adlı rüzgâr türleri ve hava kabarcığı anlamına gelen “habâb” kelimesi yer almıştır. Bir beyitte gönül denizin üstündeki hava kabarcığına benzetilmiştir ve bu beyitte rüzgâr, zaman anlamına gelen rüzgâr ile tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Getürmez oldı artık rûzgâr evzâ'ına tâkat

Dil-i üftâde-i bahr-i gam u mihnet habâb-âsâ (G. 7/3)

Âşığın âhından oluşup döne döne esen rüzgâr, sevgilinin semtine giderken ona rehber olmaktadır:

Kûy-ı yâre gâh cûy-ı eşk-i çeşm-i hûn-feşân

Gâh ey dil gird-bâd-ı âh reh-berdür bana (K. 1/3)

Bâd daha çok “sabah rüzgârı” anlamına gelen “bâd-ı sabâ” terkîbiyle anılmıştır:

Nazîrin bulmaz âdem sünbûlistân-ı cinân içre

Var ey bâd-ı sabâ zülf-i perîşâna selâm eyle (G. 371/4)

Bâd, ayrılığı anlatmak için “bâd-ı hazan” diye de kullanılmıştır:

Günde yüz biñ şekle kormış berg-i rûy-ı ‘âşıkı

Ey gönül **bâd**-ı hazân-ı bâg-ı fûrkât böyledür (G. 76/2)

“Nesîm-i vasl” terkibi de rûzgâr ile ilgili olarak bir beyitte yer almıştır. Vuslat rûzgârı; ateş almaya gelmiş gibidir, âşığın yanında kalmaz:

Nesîm-i vaslı dilden sanki âteş almaga gelmiş

Ne bir lahza ayag üzre durur ne hod ku’ûd eyler (G. 113/2)

Fakat nesîm genel olarak âh ile birlikte kullanılmıştır:

Nesîm-i âhı vezân olmada ‘aceb dil-i zâr

Gubâr-ı kûy-ı bût-i şîvekâra mı dolaşur (G. 85/3)

‘Âsım **nesîm**-i âhdur âb-ı revân-ı eşk

‘Âlemde kimse vâdi-i hicrâna düşmesün (G. 288/3)

Kesildi za’fadan bâd-ı **nesîm**-i âhum ey ‘Âsım

Perîşân itmem artık turesin dil-dâr şâd olsun (G. 292/5)

Ey dil **nesîm**-i âh varur sanma yanına

Girmiş o gonçe perde-i zer-târ-ı ‘işveye (G. 355/3)

Son olarak, yel ile ilgili olarak da “yerinde yel esmek” deyimine yer verilmiştir:

Yıkıldı gamla güzergâh-ı âhdur şimdi

Yerinde yel eser âbâd gördüğün gönlüm (G. 266/2)

5.4. Hayvanlar

5.4.1. Kuşlar

Genel olarak kuşları ifade etmek için “murg” ve “tuyur” kelimeleri kullanılmıştır. Şaire göre Hz. Muhammed dünyaya gelmeseydi vahşilere ve kuşlara böyle rızık verilmezdi:

Ne ins ü cinne virürlerdi bu vazîfeleri

Ne hod vuhûs u **tuyûra** bu deñlü tayyârât (K. 2/22)

Kuş, âşğın gönlü için benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. Nasıl kuşu yuvasından ayırmak çok zorsa âşğın gönlünü de sevgilinin zülfünden ayırmak çok zordur:

Gönlümi âh itse zülf-i dil-sitânından cüdâ

Murgı tünd-bâd ider san âşiyânından cüdâ (G. 6/1)

Genel kullanımlar dışında *Dîvân*'da adı geçen kuş çeşitleri ise şunlardır:

5.4.1.1. Baykuş

Baykuş, *Dîvân*'da “cugd” ve “bûm” kelimeleriyle anılmıştır. Baykuş, uğursuz olduğuna inanılan bir kuştur. Bu yüzden şair, münâcât türünde yazdığı kasidesinde baykuş gibi bir kuş olmak yerine Simurg gibi gönül doygunluğu olan bir kuş olmak istemektedir:

Beni âzürde-i zâg eyleme mânende-i **cugd**

Eyle sî-murg-sıfat ehl-i ferâgat yâ Rab (K. 1/2)

Bir başka beyitte ise baykuş “bûm-ı belâ” terkîbiyle anılmıştır:

Serümde lâne-i **bûm**-ı belâ oldu bugün peydâ

Senûn sevdâ-yı zülfûn dilde itdi bak cünûn peydâ (G. 5/1)

5.4.1.2. Bülbül

Bülbül, beyitlerde en çok anılan kuştur. “Andelîb, hezâr, bülbül” adlarıyla anılmıştır. Âşık için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. *Dîvân*'da “bir ben bir de bülbüldür” redifiyle yazılmış bir gazel (G. 48) vardır. Âşığa göre dünyada hep hüznü olan ve nâle ile feryâda alışmış olan bir kendisidir bir de bülbüldür:

Cihân bâğında hep nâ-şâd **bir ben bir de bülbüldür**

Enîs-i nâliş ü feryâd **bir ben bir de bülbüldür** (G. 48/1)

Âşk gamının nağmesini bilen bir âşıktır bir de bülbüldür:

Ne bilsün zühre tarz-ı nagme-i sâz-ı gam-ı ‘aşkı

O tarz-ı hâsda üstâd **bir ben bir de bülbüldür** (G. 48/3)

Dünyada kederli olan bir âşıktır bir de bülbüldür:

Güzeller tâze güller hande-rûdur şimdi ey ‘Âsım

Cihân bâğında hep nâ-şâd **bir ben bir de bülbüldür** (G. 48/5)

Bülbül redifiyle yazılmış iki gazel (G. 247, G. 254) *Dîvân*'da yer almaktadır. Bülbül yani âşık, sevgilisini kötü gözlerden sakınmaktadır:

N'ola şeh-perlerin kaldursa derde karşı ey nergis

Yaman gözden sakınur hâsılı cânânesin **bülbül** (G. 247/4)

Güller açılınca bülbül artık derdini içinde tutamayacak hâle gelmektedir:

Güller açıldı açar derd-i nihânın **bülbül**

Söyler artık tutamaz hiç lisânın **bülbül** (G. 254/1)

Son olarak, *Dîvân*'da “andelîb” redifiyle yazılmış bir gazel yer almaktadır. Bülbülün kederli gönlü aşk ateşine âşinâdır:

İtse eser n'ola güle feryâd-ı '**andelîb**

Sûz-âşinâ imiş dil-i nâ-şâd-ı '**andelîb** (G. 15/1)

Göğsünün derininde bir derdi olduğu için bülbül böyle inlemeye alışmıştır:

Ey gül derûn-ı sînede bir derdi olmasa

Olmazdı nâle itmege mu'tâd '**andelîb** (G. 15/3)

5.4.1.3. Çaylak

Çaylak “zagan” adıyla bir beyitte karga ile birlikte anılmıştır. Karga ve çaylak nasıl bülbülün cânfezâ nağmesini bilmezse hasetçiler de Âsım'ın temiz şiirini bilmemektedir:

'Aceb mi bilmeşe hussâd nazm-ı pâküm ey 'Âsım

Nevâ-yı cân-fezâ-yı bülbülü zâg u **zagan** bilmez (G. 167/5)

5.4.1.4. Doğan, keklik, şahin

“şehbâz” adıyla anılan doğan kuşu ile âşığın gönlü arasında benzetme ilgisi kurulmuştur:

Nice biñ şeh-bâz-ı dil âvâre olmış ‘aşkla

N’ola tutsa saydgâh-ı ‘âlemi âvâzeler (G. 139/3)

Sevgilinin bakışı âşığın canını avlayan bir doğan kuşudur:

O şeh-bâz-ı niğâhı sayd-ı murg-ı cân içün açmış

Mu’anber şeh-perîn zülfeyn-i yâr-ı dil-sitân sanma (G. 343/3)

şahin ise sevgilinin muhtelif güzellik unsurları ile ilgili benzetme unsuru olarak beyitlerde yer almıştır. Sevgilinin gamzesi şahin pençesine benzetilmiştir:

Ugramışdur pençe-i şâhîn-i gamzen var ise

Murg-ı dil zülf-i siyehden per-feşân olmış gelür (G. 118/4)

Sevgilinin gözü de şahin pençesine benzetilen güzellik unsurlarındandır:

Esîr-i pençe-i şâhîn-i çeşm-i dil-ber olmışdı

Bu murg-ı dil dahi nahcîr ile sayyâd anılmazdı (G. 390/4)

Son olarak, âşığın âhı ile şahin arasında da benzetme ilgisi kurulmuştur:

Benüm şâhîn-i âhum niçe senden ditrer ey ‘Âsım

şu deñlü murg-ı zerrîn şeh-per-i gerdn şaşmışdur (G. 142/6)

Keklik “kebk” de bir beyitte yer almıştır:

O yer kim **kebk**-i ümmîd -i dil-i nâ-şâd ayak basmış

Ne bir **şeh-bâz** anı görmüş ne hod sayyâd ayak basmış (G. 185/1)

5.4.1.5. Hümâ, kaknûs, simurg (ankâ)

Farsça olan Hümâ kelimesi devlet kuşu, saadet ve kutluluk anlamlarına gelir. Devlet kuşu, cennet kuşu, talih kuşu adlarıyla bilinen Hümâ'nın özellikleri, yaşadığı yer ve Hümâ ile ilgili inançlar çeşitlilik göstermektedir. Bazı ortak özellikleri dolayısıyla Anka, Simurg, Garuda, Kaknus ve Phoenix gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılan Hümâ'nın sürekli karlarla örtülü bir ülkede, Çin Cezayiri'nde, Hint Okyanusu adalarında, Kaf Dağı'nda, Hindistan'da, Deşt-i Kıpçak'ta, Bahr-ı Muhitde, Hıta-Hoten bölgesinde yaşadığı yolunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır.¹²⁹ Hümâ bir beyitte ankâ ile birlikte kullanılmıştır:

Bâl-i '**ankâ** vü **hümâ** miknese-i râhı olup

İtse ol sadr-ı felek-mertebe 'azm-i dîvân (K. 17/27)

Bir beyitte de nerede yaşadığının belli olmamasıyla ilgili olarak söz konusu edilmiştir:

Gel ey şeh-bâz-ı evc-i nâz-pervâz itme bâlâda

Olursın belki mânend-i **hümâ**-yı lâ-mekân gâ'ib (G. 17/6)

Kaynaklarda verilen Simurg'la ilgili bilgiler büyük ölçüde Anka için verilen bilgilerle benzerlik göstermektedir. Çünkü Simurg Anka'nın Farsça'daki adıdır. Simurg, Anka adı verilen hayalî büyük bir kuş olarak tanımlanmakta olup Simurg kelimesi de "otuz

¹²⁹ Batıslam, H. (2002). “Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Ankâ ve Simurg”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 185-208.

kuş büyüklüğünde" anlamındadır. Simurg-ı ateşîn-per ve simurg-ı zerrîn-per tamlamaları ise, güneş karşılığı kullanılır. Simurg'la ilgili olarak ayrıca mitolojiye göre Kaf dağının arkasında yaşadığına inanılan bir kuş, Anka kuşu, masal kuşu, Zümrüd-i Anka, Ankâ-yı muğrib denilen hayalî bir kuş tanımları verilmektedir. Elbruz dağında bulunduğu inanılan Simurg'da her kuştan bir iz bulunduğu için Simurg denilmiştir.¹³⁰ *Dîvân*'da gönül doygunluğu olan bir kuş olarak ifade edilmiştir:

Beni âzürde-i zâg eyleme mânende-i cugd

Eyle **sî-murg**-sıfat ehl-i ferâgat yâ Rab (K. 1/2)

Kaknûs, gayet büyük ve efsanevi bir kuştur. Rüzgâr estikçe çok delikli gagalarından çeşit çeşit sesler çıkarmış. Çeşitli renk ve şekillerle süslüymüş. Gagasındaki 360 delik nedeniyle çıkardığı sesleri ile etrafında toplanan kuşları yiyerek geçinirmiş. Bir sene yaşadktan sonra çalı çırpı toplayıp üzerine çıkararak ötmeye başlarmış. Ötüşü kendisini coşturunca kanatlarını çırpıya başlar, kanatlarının çıkardığı kıvılcımlardan otlar tutuşur ve birlikte parlak bir alevde yanarlarmış. Geride kalan küllerinden bir yumurta ortaya çıkar ve yavru doğurmuş. Eski mûsikî bilginleri, bu kuşun çıkardığı seslerden esinlenerek mûsikî ilmini icat etmişlerdi. Bu nedenle “mûsikâr” adıyla da anılmış.¹³¹ *Dîvân*'da yalnızca bir beyitte yanmasına telmihle ateşle birlikte anılmıştır:

Derûn-ı sînede dil nâle-i âteş-fürûz eyler

O **kaknûs**-ı gam âhir anda ifnâ-yı vücûd eyler (G. 113/1)

5.4.1.6. Karga

Karga *Dîvân*'da “zâg” adıyla anılmıştır. Bir cins karga olan, kuzgun anlamına gelen “kelâg” da kargayla birlikte anılmıştır. Rindlerin bülbüle benzetildiği bir beyitte zâhidler de karga ve kuzguna benzetilmiştir:

¹³⁰ Batislam, H. (2002). “Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Ankâ ve Simurg”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 185-208.

¹³¹ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 253.

Rindân ile hem-bezm olmazsa n'ola zühhâd

Bülbüller ile **zâg** u **kelâg** ülfeti n'eyler (G. 92/4)

Bülbülün, karga ve kuzgun ile bir ünsiyet kurmak istemediği bir beyitte ifade edilmiştir:

Murg-1 hezâr-1 bâg-1 me'ânî-i dil-keşüm

Zâg u **kelâg**-1 râg ile hiç itmem ihtilât (G. 206/3)

5.4.1.7. Tûti

Tûti, papağan demektir. Papağan, insan sesini ve bazı sözlerini taklit etme yeteneği olan bir kuştur. Bu yeteneğiyle bütün dünya edebiyatlarında yer edinmiştir.¹³² Şaire göre Hz. Muhammed doğmasaydı kafesi süsleyen papağan bile dile gelemezdi:

Ne **tûti**-i kafes-ârâ gelürdi güftâra

Ne hod olurdu hulüvvü'l-mezâk-ı kand-i nebât (K. 2/16)

Bu beyit dışında papağan şekerle beslendiği için şeker gibi konuşması sebebiyle beyitlerde yer almıştır:

Tûti-i gûyâ-yı sükker-hây-ı 'arş-âyînedür

N'ola fahr itse suhanla 'Âsım-ı nükte-şinâs (G. 182/5)

'Âsım gibi evsâf-ı lebin sen idemezsin

Tûti bilürin tab'uñı sükkerde kalursın (G. 323/5)

¹³² Güler, Z. (2014). "Dîvân Şiirinde Papağan". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 61-71.

Sözlerinden belli ey ‘Âsım ki ‘arş âyînedür

Mısr-ı nazmuñ **tûti**-i gûyâ-yı sükker-hâları (G. 392/7)

Bir beyitte sevgili şirin sözlü bir papağana benzetilmiştir:

Ser-tâ-be-kadem âyine-i mihr ü vefâyem

Karşumda velî **tûti**-i şîrîn-suhanum yok (G. 226/3)

5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

5.4.2.1. Aslan, Pars

Aslan (şîr) ve pars (bebr), güçleri dolayısıyla beyitlerde genellikle birlikte anılmışlardır:

Sâm-ı Sührâb-tüvân Güsthem-i Gîv-neberd

Rüstem-i ser-şiken-i **bebr**-i ner ü **şîr**-i ücem (K. 10/8)

Biz ol merdüz bizümle niçe **bebr** ü **şîr**ler tutmaz

Hem ol dîvâne yüz biz kim bizi zencîrler tutmaz (G. 165/1)

Aslan, parstan farklı olarak sevgili ile ilgili bir beyitte yer almıştır. Sevgilinin âşığa naz yapmasıyla ilgili olarak “eşheb-i nâz” terkihiyle söz konusu edilmiştir. Naz atını her zaman koşturan sevgilidir:

Her kaçan **eşheb**-i nâzını o dil-ber koparur

Seng-lâh-ı dil-i ‘âşîka şererler koparur (G. 134/1)

5.4.2.2. At

At, *Dîvân*'da “semend, esb, kümeýt, tevsen” adlarıyla anılmıştır. Âşık, eğer niyâz yoluna âh atını yanına yedek olarak alacağını söylemiştir:

‘Aceb mi râh-ı niyâza düşersem ey ‘Âsım

Semend-i âhla gül-gûn eşkdür yedegüm (G. 273/5)

Bir beyitte de at, satranç oyununun taşı olan at anlamında kullanılmıştır:

Esb-i ‘azmin ne yaña sürse o ferzâne-i ‘asr

Mât olup hasmı ser-i kârı bulur feth ü güşâd (K. 13/5)

Kümeýt ise iki beyitte yer almıştır ve kalem ile ilgili olarak kullanılmıştır:

Kümeýt-i hâmeyi semt-i du’âya ey ‘Âsım

İcâle eyle dükenmez bu pûyegâh-ı hikem (K. 9/48)

Tevsen de felek ile benzetme ilgisi kurulacak şekilde kullanılmıştır:

Bu **tevsen-i** feleki râm iderdüm ey dil-i pür-gam

Egerçi mâh-ı nev-âsâ dahi rikâbum olaydı (G. 379/2)

5.4.2.3. Ceylân

“Âhû” ve “gazâl” adlarıyla anılan ceylân, beyitlerde sevgili ve sevgilinin gözleri için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgili, sert mizaçlı ve hoş bir ceylandır:

Cünûn-ı mutbık ile Kays'ı geçdüm ey 'Âsım
Velîkin itmez o **âhû**-yı tünd-hû ülfet (G. 21/5)

Mânend-i gerd-i râhı çerâgâh-ı cilvede
Ol hoş-**gazâl** gâh nihân geh bedîd olur (G. 58/5)

Sevgilinin kirpiklerinin çemenistana benzetiliği bir beyitte, yine sevgilinin gözleri çemenistânda yatan iki güzel âhûya benzetilmiştir:

Müjede sanma dü çeşm-i siyeh-i dil-cûdur
Çemenistânda yatur iki güzel **âhû**dur (G. 145/1)

Şair; âhû gözlü sevgilisinin yanında, Kays'ın Leylâ'sını hiç anmaz bile:

Mecnûnı oldugum gözi **âhû** yanında hiç
Kays'uñ cemâl-i Leyli'yi anmak ne cânı var (G. 131/3)

5.4.2.4. Düldül

Düldül, Hz. Muhammed'in atıdır. Hz. Muhammed, bu atı daha sonra damadı Hz. Ali'ye hediye etmiştir:

Yiter bu 'arsada Düldül-süvâri-i fikret
Yiter bu tîg-i cihân-gîrûñ itdi rîziş-i dem (K. 9/47)

5.4.2.5. Koç, kurt, tilki

Kurt (gürk) ile koç (keş) bir beyitte birlikte anılmışlardır:

Şu resme hıfzı şâmil ‘âleme bir **gürk**-i hûn-hâra
Düşinde sunsa **keş**e dahi tertîb-i cezâ eyler (K. 7/28)

Tilki ise “rûbeh” kelimesiyle hileci olması sebebiyle *Dîvân*’da yer almıştır:

Rûbeh-i pür-hîle-i hasmı anuñ inden ine
Kaçmış iken buldı ol şîr-i künâm-ı rûzgâr (K. 6/26)

5.4.2.6. Köpek

Köpek, *Dîvân*’da üç beyitte “seg” kelimesiyle yer almıştır, üçünde de rakîp için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Ey gönül yâbâna atma sen kemend-i âhuñı
Seg-meniş agyârdan kaçmış bir âhû kalmamış (G. 195/4)

Sen ey âhû rakîb-i **seg**-menişle ülfet itmezdüñ
Degüldüñ böyle vahşî bizden evvel vahşet itmezdüñ (G. 242/1)

Râkîb-i **seg**-meniş-i bed-reviş mi ürkütdi
Nedür bu vahşete bâ’is ne gördi ol âhû (G. 333/4)

Kilâb kelimesiyle de anılan köpek, bu kelimeyle de yine rakîp için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Rakîp, sevgilinin kapısındaki köpek olarak tasavvur edilmiştir:

Ser-i kûyında rakîbi depelenmiş gördüm

Ey **kilâb**-ı der-i dil-ber sevinûn baş düşdi (G. 400/4)

5.4.3. Balıklar, böcekler, sürüngenler

5.4.3.1. Balık, örümcek

Balık ve örümcek yalnızca birer beyitte sırasıyla “mâhî” ve “ankebût” adlarıyla anılmışlardır:

Kim oldı sanma Sâve ka’r-ı arz u gâv u **mâhî**ye

Nüvîd-i makdem-i Hayrû’l-beşerle gitdi bî-pervâ (K. 4/40)

Örümcek ise Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicreti sırasında O’nun saklanmasına yardımcı olması sebebiyle bir beyitte yer almıştır:

Degüldür beyza ile ‘**ankebût**ı perde gâr üzre

Gümüş toplar kafes olmuşdı şâh-ı ‘âleme mesvâ (K. 4/45)

5.4.3.2. Ejder, yılan

“Mâr” kelimesiyle anılan yılan hakkında *Dîvân*’da benzetmeye yer verilmemiştir. Bir beyitte zehiriyle birlikte anılmıştır:

Şarâb-ı nâbı dükenmiş bu câm-ı mînânuñ

Anuñ bu cür’aları zehr-i **mâr** olup kalmış (G. 196/4)

Büyük yılan anlamına gelen ejder de iki beyitte anılmıştır:

Oldı ol hısn-ı hasîn kal'a-i **ejder** gûyâ

Bir demi hasmı n'ola gül idüp itse ber-bâd (K. 13/31)

'Aceb mi **ejder** olsa halka halka dūd-ı âh ey gam

Derûn-ı sîne-i vîrânedede gencînemüzsün sen (G. 290/4)

5.4.3.3. Pervâne

Dîvân şiirinde mum sevgiliye, onun etrafında dönen pervâne de âşığa benzetilmiştir. Gazâlî, *Sevânihu'l-Uşşâk* adlı eserinde şöyle demiştir: “Bilginin ulaşabileceği son nokta aşkın kıyısıdır. Kıyıya ulaşırsa ondan bir iki söz edebilir. Eğer aşka bir adım atacak olursa boğulur. Böyle bir durumda aşktan nasıl haber verebilir. Boğulandan bilgi beklenir mi?”¹³³ Pervânenin yaşadığı da buna benzer bir durumdur. Mumun aşkıyla kendini o aşk ateşinin içine attıktan sonra bir daha aşktan haber veremez; çünkü orada yanıp kül olur. Âsım da pervâneye bu kullanıma uygun olarak şiirlerinde yer vermiştir:

Yanup yakılmada **pervâne**-nâm şem'a-perest

Bizüm de bezm-i cihânda çerâgumuz vardur (G. 60/2)

Aşk-ı 'âşık añlanurmış tâb-ı rûy-ı yârdan

Sûziş-i **pervâne** şem'-i enverden bellüdür (G. 68/3)

Yan yakıl **pervâne**-veş bir şem'-i bezm-i behcetüñ

Âteş-i 'aşkına ammâ tende cânuñ tuymasun (G. 301/2)

¹³³ Gazâlî, A. (2012). *Sevânihu'l-Uşşâk (Âşıkların Hâlleri)*. (İkinci Baskı). İstanbul: Hece Yayınları, 17.

5.5. Bitkiler

5.5.1. Ağaçlar

5.5.1.1. Ar'ar, servi, şimşâd,

Şimşir ağacı anlamına gelen şimşâd, dağ servisi anlamına gelen ar'ar ve servi sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak kullanılan ağaçlardır. Sevgili, nazlı bir servidir:

O **serv**-i nâz berûmend-i vuslat olmaz hiç
Ümîd itmesün 'uşşâk ârzû ülfet (G. 21/4)

Şimşir ağacının yani sevgilinin boyunun gölgesinde oturanlar bu dünyada hep huzurlu olurlar:

Ey bâg-ı cihân böyle mi âsûde olurlar
Hep sâye-nişîn-i bün-i **şimşâduñ** olanlar (G. 84/4)

Sevgilinin boyu dağ servisi kadar uzundur:

Çıkarma gözlerüm ey çevre mâ'il nahl-i **'ar'ar**-kad
Kemîne çûp-ı bâguñ dîde-i giryâna düşdükçe (G. 342/6)

5.5.1.2. Asma

Asma ağacı anlamına gelen “rez” üç beyitte yer almıştır. Üçünde de “duhter-i rez” terkîbiyle anılmıştır. Duhter-i rez, asmanın kızı anlamına gelir ve şarabı anlatmak için kullanılır:

‘Asrumuzda duhter-i **rez** gibi âfet kopmadı

Ol ayaga binmeyince bu kıyâmet kopmadı (G. 391/1)

5.5.1.3. Çınar

Bosnalı Âsım Dîvânı’nda çınar ile ilgili bir tasavvura yer verilmemiştir. Âsım, çınar ağacına yalnızca iki beyitte yer vermiştir. İlki bahâriyye türündeki kasidededir:

Sunsa elin zülf-i nigâra **çenâr**

Hazm idemezdi şikem-i nev-bahâr (K. 5/46)

Diğeri ise sulhiyye türündeki kasidededir:

Nâm-ı güm-geştedür tekâlîfüñ

El uzatmaz nukûd-ı bâğa **çenâr** (K. 15/9)

5.5.1.4. Söğüt

Söğüt, yalnızca dört beyitte anılmıştır. Söğütler sayesinde gönle ferahlık veren akarsuyun kenarında gündüzler ve geceler hoş geçmektedir:

Hoş geçer cûybâr-ı nüzhet-zâ

Bîdler sâyesinde leyl ü nehâr (K. 15/11)

Bir beyitte de sevgilinin zülfüyle söğüt arasında bağlantı kurulmuştur:

Bak taraf-ı ‘izârında hat üzre ser-i zülfin

Bir sâye-figen **bîd** imiş ol âb yanında (G. 366/2)

5.5.2. Çiçekler

5.5.2.1. Buhûr-ı meryem

Buhûr-ı Meryem de sevgilinin saçının kokusu ile benzetme ilgisi kurulacak şekilde kullanılmıştır. Mesih'ler, sevgilinin anber kokulu zülfünün hevesiyle cihan bağında buhûr-ı Meryem çiçeklerini toplamışlardır:

Hevâ-yı bûy-ı zülf-i 'anberînüñ ile Mesîhler

Buhûr-ı Meryem'i ey büt cihân bâğında dirmişler (G. 150/4)

5.5.2.2. Erguvân, nergîs, sûsen, şakâyık

Nergîs, Erguvân, Şakâyık, Sûsen (susam çiçeği) *Dîvân*'da bahâriyye türündeki kasidede baharın sembolü olmaları vesilesiyle anılmıştır:

Zıll-ı ferruh-güsterîni **erguvân**

Eyledi kehfü'l-ümem-i nev-bahâr (K. 5/12)

Rûz u şeb itmekde **şakâyık** şekâ

Oldı gibi mugtenem-i nev-bahâr (K. 5/13)

Ser-hoş olup körlüguna gussanuñ

Nergis-i pür-derd ü gam-ı nev-bahâr (K. 5/20)

Sûsen-i hançer-keş-i gülzâra bak

Oldı gibi Güstehem-i nev-bahâr (K. 5/43)

5.5.2.3. Fesleğen

Fesleğen beyitlerde “reyhân” adıyla anılmıştır. Şaire göre sabah yelinin estiğini reyhân yaprağı göstermektedir:

‘Âşıkunâh-ı derûnın zülf-i cihân gösterür

Bâd-ı subhuñ esdügin hep berg-i **reyhân** gösterür (G. 86/1)

Bir beyitte sevgilinin saçının kokusu ile fesleğenin kokusu arasında benzetme ilgisi kurulmuştur:

Hâk-i râh ol ey şemîm-i zülf-i hûbân isteyen

Çâresi budur anuñ ey bûy-ı **reyhân** isteyen (G. 304/1)

5.5.2.4. Gül, gonca diken

Gül ve gonca *Dîvân*’da en çok adı geçen çiçeklerdir. Gonca, gülün açılmamış hâlidir. Diken ise gülden ve goncadan ayrı düşünölemeyen unsurdur.

Gül, ilk olarak Hz. Muhammed için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Hz. Muhammed, cennetin şeref ve şaşkınlık veren gülüdür:

Gül-i şeref-dih-i gülzâr-ı ‘adn-i ‘adnânı

‘Usâta mûcib-i **göl**-geşt-i ravza-i cennât (K. 2/8)

Gül ile ilgili *Dîvân*’da pek çok benzetmeye yer verilmiştir. Âşık, göğsündeki her taze yarayı taze birer güle benzetmiştir:

Bâg-ı gamda dil hezâr-ı nâle-perverdür baña

Sînedede her tâze dâgum bir **gül**-i terdür bana (G. 1/1)

Serümde **gül** yok ammâ gül gibi biñ tâze dâgum var

Gel ey serv-i hırâmân bak nice tag üsti bâgum var (G. 59/1)

Gül, sevgilinin yanağı için de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Sunardı sâki-i **gül-ruh** şarâb-ı nâb baña

Egerçi dikmese göz böyle her habâb bana (G. 2/1)

Derd-i serdür hâsılı âhir me'âl-i neşvesi

Sâki-i **gül-ruh** olunca terk-i câm itmek de güç (G. 28/3)

Hatta sevgilinin yanağı gülden bile güzeldir:

Ne 'izârûña müşâbih açıla çemende bir **gül**

Ne dil-i hazîne mânend ola bir hezâr dirler (G. 50/6)

Gül, doğrudan sevgili yerine de kullanılmıştır. Sevgili, bir güldür:

Bu rûzgârda ey **gül** dayanma tâzelige

Hezâr-ı dilden irişmez mi âhir âh saña (G. 3/2)

Figân-ı bülbül-i dilden midür hicâb saña

Nedendür ey **gül**-i nev-res bu ıztırâb saña (G. 4/1)

Sevgilinin yüzü de güle benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin çene çukuruna düştüğü için sevgilinin yüzünün yanı gülün rengini ve kokusunu bilmemektedir:

Düşen çâh-1 zenahtâna gönülden sorma ruhsârın

Ne bilsün reng ü bûy-1 **verdi** murg-1 âşiyân ülfet (G. 20/2)

Âşık için sevgili güzellik gülüne asla benzemez; o kaş, o göz, o güzellik gülde yoktur:

Nesi beñzer gülüñ ol **verd**-i hüsne anda ey bülbül

O ebrû yok o çeşm-i merdüm-efgen yok o tal'at yok (G. 223/4)

Gül ile âşığın gönlü arasında da ilgi kurulmuştur. Gülün açılmasına nasıl bahar vakti vesile oluyorsa âşığın gönlünün ferahlamasına da sevgiliye kavuşmak vesile olmaktadır:

Bu inbisât-1 dile vasl-1 yârdur bâ'is

Güşâyış-i **güle** fasl-1 bahârdur bâ'is (G. 24/1)

Gül, bülbül ve gül bahsinde de sıkça anılmıştır. Bülbül güle âşıktır. Bu aşktan dolayı bülbül daima feryâd etmektedir. Bülbülün feryâdı güle etki etse de değişen bir şey olmaz, artık bülbül feryâd etmeye alışmıştır:

İtse eser n'ola **güle** feryâd-1 'andelîb

Sûz-âşinâ imiş dil-i nâ-şâd-1 'andelîb (G. 15/1)

'Âsım bulunca bir **güli** hem-reng-i rûy-1 yâr

Çok dahi bâga bülbül-i şeydâ gelür gider (G. 63/1)

Gam-ı **gülden** geh inler geh sükût eyler hezâr ammâ

Benüm hiç bir nefes bî-âh u feryâd olduğum yokdur (G. 64/2)

Gül, beyaz rengiyle de beyitlerde yer almıştır:

Geh dürr ü gâh la'l ile sâgar tolu gele

Verd-i sefid ü lâle-i hamrâya kim bakar (G. 57/4)

Gül, Hz. Yûsuf'un kanlı gömleği için de kullanılmıştır:

Benüm çekdüklerüm ol Yûsuf-ı **gül**-pîrehen bilmez

Niçe ol Yûsuf-ı gül-pîrehen beytü'l-hazen bilmez (G. 167/1)

Gülün açılmamış hâli olan gonca da sevgili yerine kullanılmıştır:

Çok âh itdi bülbül-i lutf ârzû-yı dil

Göstermedi o **gonçe** velî âh rûy-ı dil (G. 255/1)

Hele bâd-ı hevâdur sünbül-i dûd-ı kebûd-ı dil

Ne var hatt itsen ey **gül-gonçe** dest-âvîz-i âhumdan (G. 293/4)

Bülbülüñ ey **gonçe** âh-ı şu'le-bârından aakın

Tâzesin ammâ bu bâguñ rûzgârından sakın (G. 294/1)

Ey bâd-ı âh sünbül-i dûd-ı derûnumı

Yâre götür o **gonçe**-dehânı bilür misin (G. 308/4)

Gonca, sevgilinin ağzı için de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Hezâr-ı ‘aşkum ammâ bir **gül**-i gonçe-dehânum yok

Cihân bâğında hayfâ bâ’is-i âh u figânım yok (G. 222/1)

Diken de gül ve goncayla birlikte anılmıştır. Bülbülün feryâd etmesine sebep olan şey, güle ulaşmaya çalışırken eline batan dikenlerdir:

İşitdüm ey dil-i âşüfte gül dikenlerden

Figân-ı bülbüle hep zahm-ı **hârdur** bâ’is (G. 26/3)

Âşığın gönlü, gülün dikenine esirdir:

Gâh esîr-i hâr-ı güldür gâh mahbûs-ı kafes

Ey gönül bu bâğda olmak hezâr-ı zâra güç (G. 30/2)

5.5.2.5. Karanfil

Şair, ilkbaharın dertsiz zamanlarının geldiğini dile getirmiştir, saksıyı karanfil basmasını da buna delil olarak göstermiştir:

Saksıyı basmakda **karanfül** yine

Geldi dem-i bî-sedem-i nev-bahâr (K. 5/14)

Sevgilinin yüzü/yanağı için kullanılan benzetme unsurları arasında karanfil de vardır:

Ne ‘aceb câm-ı gazab rûyını gülgül itse

Lebine mül ruhına gâhi **karanfûl** dirler (G. 88/3)

5.5.2.6. Lâle

Lâle, şekli ve rengi dolayısıyla beyitlerde kullanılmıştır. Lâle, şekil olarak hokkaya benzetilmiştir:

Güşâde hokka-i pür-müşk-i **lâle**-i rengîn

Meşâma gelse n’ola dem-be-dem şemîm-i bahâr (G. 115/2)

Sevgilinin yanağı da şekli ve kırmızılığı itibariyle lâleye benzetilmiştir:

Bülbül-i dil kangı nahl-i gülde başlar nâleye

Lâle-hadler yakdılar her kulda bî-endâze dâg (G. 214/2)

5.5.2.7. Menekşe

Menekşe, baharın habercisi olması vesilesiyle bahâriyye türündeki kasidede yer almıştır:

Güşe-i gülşende **benefşe** fakîr

Ben gibi mahrûm-ı dem-i nev-bahâr (K. 5/53)

Bir beyitte de menekşe, mor nihâlî olarak tasavvur edilmiştir:

Mor nihâlî midür **benefşe** midür

Bâgda yohsa sâye-i eşcâr (K. 15/22)

Menekşe, gülbahçesine parlaklık vermiştir:

Virdi revnak **benefşe** gülzâra

Hâldâr olsa hûb olur ruhsâr (K. 15/25)

Âşığa göre menekşenin bağda açmasının sebebi, sevgilinin anber kokulu saçlarına heves etmesindedir:

Benefşe düşdüğü sünbülle bagdan bâga

Hevâ-yı turre-i ‘anber-nisârdur bâ’is (G. 24/5)

5.5.2.8. Nilüfer

Nilüfer, yalnızca bir beyitte söz konusu edilmiştir. Şair, “Semânın ortasındaki yerim acaba yıldızlar mı, bilmiyorum; yoksa yeşil denizde bitmiş hoş bir nilüfer mi?” diye sormuştur:

Kevâkib mi ‘aceb sahn-ı semâda bilmezsin yerüm

Yahud **nilüfer**-i ra’nâ mı bitmiş bir yem-i hadrâ (K. 4/8)

5.5.2.9. Sümbül

Sümbül, sevgilinin saçı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin zülfünün yanında süslü sümbülün bile lafı edilemez:

Ey serv-i hoş-hırâm-ı gül-endâm-ı bâg-ı hüsn

Zülfün yanında **sümbül**-i zîbâya kim bakar (G. 57/2)

Âşığa göre sevgili bağa yüzünün güzelliğini gösterdiğinde, onun zülfünün kokusu sümbüllerde kalmıştır; sümbüllerin kokusu sevgilinin zülfünün kokusundan gelmektedir:

O serv ‘arz-ı cemâl itdükde bâga reng-i ruhsârı
Gül-i ter de şemîm-i zülfi sünbüllerde kalmışdur (G. 106/4)

Sevgilinin yanağındaki zülf değil, anber kokulu iki sümbüldür:

‘Ârız-ı yârda zülfeyn degüldür ‘Âsım
Âb-ı nâb içre iki **sünbül**-i ‘anber-bûdur (G. 145/5)

5.5.2.10. Şebboy

Şebboy, yalnızca iki beyitte anılmıştır. Şebboy da sevgilinin zülfü için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Beni mest eyledi bu zülf-i nigâre ne için
Gehi reyhân gehi **şebbû** gehi sünbül dirler (G. 88/2)

5.5.2.11. Yasemin

Yasemin, beyitlerde “semen” adıyla, daha çok yaprağıyla birlikte anılmıştır:

Gülzâr-ı gamem eşk-i terüm katrelerinden
Bir gayri yüzüm ak ide berg-i **semenüm** yok (G. 226/4)

Eşk-i terüm âhumla ruh-ı dil-bere düşdi
Bak berg-i **semen** bâd ile verd-i tere düşdi (G. 399/1)

5.5.3. Meyveler

5.5.3.1. Şeftali

Şeftali, yalnızca üç beyitte yer almıştır. Üçünde de sevgilinin bûsesi yerine kullanılmıştır. Sevgilinin yanağından âşığın hissesine bûse düşmüştür:

Düşdi **şeftâlu** yine hisseme ruhsârından

Bâd-ı âh-ı dil-i ‘Âsım ne güzel ber koparur (G. 134/5)

5.5.3.2. Üzüm

Üzüm *Dîvân*'da iki beyitte “engûr” adıyla anılmıştır. Şarabın üzümünden yapılması sebebiyle, üzüm mey ile anılmıştır:

Vasf-ı leb-i dil-berde düşen şi’rde ‘Âsım

Olsa n’ola keyf-i mey-i **engûr** nühüfte (G. 363/5)

5.6. Bağ, Bostan, Çemen, Çemenistân, Çemenzâr, Sebzezâr, Gülistan, Gülşen, Gülzâr, Lâlezâr, Sümbülzâr, Sünbülîstân, Benefşezâr, Semenzâr, Semenistân

5.6.1. Bağ, Bostan

Bağ ve bostan ile birlikte kullanılan unsurların başında “cihân” gelmektedir. Dünya bir bağa ve bahçeye benzetilmiştir:

Ne cûy-ı neşv ü nemâ-bahş **bûstân-ı** cihân

Bulurdı dîde-i ‘uşşâk-ı zâr-veş reşehât (K. 2/13)

Bâg-ı cihânda aña yeksân gelür

Şimdi vücûd u ‘adem-i nev-bahâr (K. 5/55)

Bunun dışında bağ “bâg-1 kerem, bâg-1 kıdem, bâg-1 gam, bâg-1 ‘işve vü nâz, bâg-1 kûy, cinân bâğı, bâg-1 huld, bâg-1 hüsn, bâg-1 ‘âlem, bâg-1 belâ, bâg-1 fûrkât, sahn-1 bâg, bâg-1 cemâl, bâg-1 hasret, gül-geşt-i bâg, bâg-1 dehr, bâg-1 cân, bâg-1 köhne, ârzû-yı bâg, cûy-1 bâg” gibi kelime grupları ve terkîbler ile birlikte yer almıştır. Bağ ile ilgili özel olarak zikredilen ise İrem Bağı’dır. İrem Bağı, Şam ve Yemen’de eski Âd kavminin kralı Şeddâd tarafından cennete benzetilerek yapılan bir bahçenin adıdır.¹³⁴

Makdem-i âsaf-1 Cem-şevket ile şehrümüzi

Reşk-i **bâg-1 İrem** itdi yine fazl-1 Yezdân (K. 17/19)

Katı dil-güşâdur ey dil ser-i kûy-1 yâr dirlər

Anı şimdi zevk-i **bâg-1 İrem**’e medâr dirlər (G. 50/1)

Kadehde mey degüldür bir gül-i bâg-1 İrem’dür bu

Dinürse vechi var hem âb-rûy-1 bezm-i Cem’dür bu (G. 331/1)

5.6.2. Çemen, Çemenistân, Çemenzâr

Çemenzâr ve çemenistân, en çok “seyr-i çemen” terkîbiyle ilkbaharda yapılan kır gezilerini anlatmak için kullanılmıştır:

‘Aceb mi seyr-i **çemenzâra** eylese tahrîk

Bu demde tâzeleri bâr-1 nev-hayât icâd (K. 8/10)

Söyleñ o şûha seyr-i **çemenzâr-1** dil-keşe

Agyâr ile koparsa eger çok belâ kopar (G. 126/3)

¹³⁴ Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 234.

Gösterür servi felek ‘aynuma nahl-i mâtem

Kılsam ‘Âsım hele seyr-i **çemenistâna** heves (G. 184/5)

‘Aceb midür hevâdâr olmasam seyr-i **çemenzâra**

Kenâr-ı cûy-ı dil-cûda benüm serv-i revânum yok (G. 222/2)

Bir beyitte de sevgilinin kirpikleri çemenistana benzetilmiştir, gözleri de çemenistân’da yatan iki güzel âhûdur:

Müjede sanma dü çeşm-i siyeh-i dil-cûdur

Çemenistânda yatur iki güzel âhûdur (G. 145/1)

Çemen ise “ehl-i çemen” terkîbiyle çemende bulunanları ifade etmek için söz konusu edilmiştir:

Elsine-i ehl-i **çemende** bu dem

Hep nagam-ı zîr ü bem-i nev-bahâr (K. 5/8)

Ehl-i **çemen** eşkidür ol handeden

Bâga düşer sanma nem-i nev-bahâr (K. 5/22)

Kâtıbe-i ehl-i **çemen** şâd-kâm

Hemçü gül-i bî-sedem-i nev-bahâr (K. 5/51)

5.6.3. Gülistân, Gülşen, Gülzâr

Gülistân, gülzâr, gülşen kelimelerinin hepsi “gül bahçesi” anlamına gelmektedir. Bu kelimeler, sevgili ve âşık ile ilgili beyitlerde söz konusu edilmişlerdir. Âşığı bülbül ile ilişkilendirildiği bir beyitte bülbülün bahar gelince gül bahçesine geldiği dile getirilmiştir:

Gelsün kenâr-ı **gülşene** bülbül bahârdur

İtmez visâle gonçe te'allül bahârdur (G. 80/1)

Âsım'a göre kendi şiiri okunduğunda gül bahçesindeki bülbüllerin dilleri lâl olur:

Cûlar durur hezâr ise **gülşende** lâl olur

Her dem ki nazm-ı 'Âsım'ı ehl-i safâ okur (G. 95/5)

Sevgili naz gül bahçesinin güldür ki şebnemden bile incinir:

Şebnemden incinür gül-i **gülzâr**-ı nâzdur

Eşk-i niyâz 'ârız-ı cânâna düşmesün (G. 288/2)

Bir beyitte de gül bahçesi ile cennet arasında ilişki kurulmuştur:

Ey mug-beçe-i gonçe-dehen 'âşıkâ sensüz

Gülzâr-ı cinânda ne biter seyr-i çemenden (G. 325/3)

Sevgili, gül bahçesinde açan güldür:

Ruhın âzürde-i hâr itmesün ol gonçeye olmaz

Müşâbih ey sabâ verd-i **gülistâna** selâm eyle (G. 371/2)

5.6.4. Benefşezâr, Lâlezâr, Semenistân, Semenzâr, Sünbülîstân, Sünbülzâr

Hepsi adını aldığı çiçeğin bahçesi anlamına gelen bu unsurlar, *Dîvân*'da birkaç beyitte de olsa yer almıştır. Lâle bahçesi anlamına gelen lâlezâr beş beyitte kullanılmıştır. Kırmızı rengi dolayısıyla bir beyitte ateş ile arasında benzetme ilgisi kurulacak şekilde kullanılmıştır:

‘Aceb mi sünbülü dūd-ı kebūd ise ‘Âsım

Bu tâze bâg-ı dilûn **lâlezârı** âteşdür (G. 123/5)

Sünbülzâr ve sünbülîstân da üçer beyitte kullanılmışlardır. Bir beyitte sünbülzâr, sevgilinin kıvrıkcık saçları için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Var ise âşüfte-i gîsû-yı cânânsın gönül

Doymaduñ ahşâma dek bu seyr-i **sünbülzârdan** (G. 305/3)

Âşık, bir beyitte cennet ile sünbülîstân arasında benzetme ilgisi kurmuştur ve bu cennete benzeyen sünbülîstân içinde bile sevgilinin eşi benzeri yoktur:

Nazîrin bulmaz âdem **sünbülîstân-ı** cinân içre

Var ey bâd-ı sabâ zülf-i perîşâna selâm eyle (G. 371/4)

Benefşezârın kullanıldığı bir beyitte de sevgilinin turesi cennetin menekşe tarlasına benzetilmiştir:

Mukîm-i turre-i dil-berde ıztırâb olmaz

Benefşezâr-1 cinânda belî ‘azâb olmaz (G. 173/1)

Semenzâr ve semenistân da birer beyitte söz konusu edilmişlerdir:

Semenzâr-1 latîfi gâhi kim tasvîr ider meh-tâb

Anuñla huldi bâg-1 kûyuña tanzîr ider meh-tâb (G. 13/1)

Çıkdı sad nâz ile seyr-i **semenistâna** kalem

Döndi bir serv-i sehî-kadd-i hırâmâna kalem (K. 11/1)

5.6.5. Sebzezâr

Sebzezâr, yalnızca iki beyitte kullanılmıştır. İlkinde ömür için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Bulmaya artık tarâvet **sebzezâr-1** ‘ömrümüz

Geçdi bâd-1 âh ile zîrâ bahâr-1 ‘ömrümüz (G. 166/1)

Diğer beyitte ise sebzezâr cennetten bir köşe bile olsa sevgili olmadan âşık için bir anlam ifade etmektedir:

Sensüz ey gül ‘andelîb-i dil bahârı n’eyesün

Ferş-i cennetdür tualum **sebzezârı** n’eyesün (G. 299/1)

6. SONUÇ

Bosnalı Âsım Dîvânı'nı, daha önce yapılmış olan dîvân tahlili çalışmalarını göz önünde bulundurarak “Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat” başlıklarından oluşan dört bölüm altında inceledik. Her bölümü kendi içinde alt başlıklara ayırdık. Ana bölüm başlıkları mevcut dîvân tahlilleri ile aynı olsa da alt başlıklarda ekleme, çıkarma ve yer yer değişiklik yaptığımız hususlar da oldu.

İlk olarak “Din-Tasavvuf” bölümünü ele alındı. Bosnalı Âsım, klasik dîvân tertibine uygun olarak eserine “münâcât” türündeki şiiriyle başlamıştır. Bu şiirden sonra Hz. Muhammed için yazdığı ikisi “na’t”, biri “mi’râciyye” türünde üç kaside yer almaktadır. Hz. Muhammed dışında on iki peygamberin adı muhtelif vesilelerle eserde anılmıştır. “Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâil, Hz. Ya’kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Mûsâ, Hz. Hızır, Hz. İlyas, Hz. Süleymân, Hz. Îsâ” *Dîvân*'da adı geçen diğer peygamberlerdir. Din ile ilgili, peygamberlerden başka âyet, hadis, âhiret, kıyâmet, amel defteri, elest bezmi, cennet, cehennem, namaz, oruç, hac, duâ gibi kelimelere ve inanışlara yine *Dîvân*'da yer verilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak Bosnalı Âsım'ın dînî inançlarına bağlı bir şair olduğunu söylemek mümkündür. Dînî unsurlar, gerçek anlamlarının dışında, gazelerde benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır.

Tasavvuf konusuna gelince ise Bosnalı Âsım için “mutasavvîf şair” sıfatını kullanmamız mümkün değildir. Şair, tasavvufî kavramları benzetme, terkîb, tasavvur olarak başarıyla kullanmıştır; fakat gerçek anlamda tasavvuf etkisi onun şiirlerinde görülmemektedir. Yalnızca bir gazeli (G. 149) baştan sona Mevlevîlik'ten bahseden bir gazeldir. Bu sebeple Bosnalı Âsım'ın Mevlevîlik ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Onun şiirlerindeki tasavvuf etkisi bundan ileriye gitmemiştir.

Yukarıda söz ettiğimiz alt başlıklarda yaptığımız değişikliklerden ilki “Tasavvuf” bölümünde oldu. Mevcut dîvân tahlillerinin genelinde “Mutasavvıflar” alt başlığı, “Tasavvuf” bölümünde ele alınmıştı. Fakat çalışmanın bir de “Cemiyet” bölümü altında “Şahıslar” alt başlığı da olduğundan biz herhangi bir karışıklığa mahâl vermemek adına mutasavvıflar ile ilgili söyleyeceklerimizi “Cemiyet” adlı ikinci bölümde ele almayı daha uygun gördük. Böylece *Dîvân*'da yer alan şahısların tamamı aynı başlık altında toplanmış oldu.

“Cemiyet” adlı ikinci bölümümüz ise kendi içinde “Şahıslar, Eserler, Kavimler, Ülkeler ve Şehirler, Nehirler-Göller-Denizler-Dağlar, İçtimâi Hayat” adlı altı ayrı başlığa ayrılmıştır.

Şahıslar kısmında Osmanlı padişahlarından yalnızca altı padişahın adı geçmiştir. Şehzâdelerden ise yalnızca bir kişi anılmıştır. Bosna’da görev yapmış bazı devlet görevlileri de *Dîvân*’ın Şahıslar kadrosunda bulunur. Hatta Bosnalı Âsım, Bosnalı devlet görevlilerine müstakil kasideler yazarak onları anmıştır. Tarihî ve efsanevî şahsiyetler *Dîvân*’da önemli yer tutmuştur. Tarihî ve efsanevî şahsiyetler başlığı altında toplanan isimlerin önemli bir kısmı Şehnâme’nin şahıs kadrosundandır. Âsım’ın andığı şairler de Türk dîvân şairleri, İran şairleri ve Bosnalı şairlerden seçilmiştir. Âsım, bu şairleri yer yer övmüş yer yer de kendi şiirlerini ve şairliğini övmek için bir köprü olarak kullanmıştır. Başka bir deyişle kendi şiirlerini ve şairliğini başka şairlerle kıyaslayarak kendinden övgüyle söz etme yoluna gitmiştir. Ressamlardan Bihzâd ve Mani; ilim insanlarından Felâtun, Aristo, Farâbî, İmâm-ı A’zam; Mutasavvıflardan Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Hallâc-ı Mansûr; edebî eser kahramanlarından ise Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd ile Şîrîn, Vâmık ile Azrâ *Dîvân*’daki şahıs kadrosunda anılan şahıslardandır.

Eser ismi olarak ise yalnızca “Şehnâme” ve “Matla’u’l-envâr” eserleri beyitlerde yer almıştır.

“Türk, Bermekî, Acem, Arab, Frenk, Tatar, Hindû, Mecûsî, Habeşî” kavimleri de *Dîvân*’da adı geçen kavimlerdir.

Ülkeler ve şehirlerden ise “Rûm, İstanbul, Acem, İsfahân, Mekke, Yesrib (Medîne), Bosna, Mısır, Ken’ân, Çin, Hoten, Hitâ, Belgrad, Bedahşân, Nemçe” adları geçen ülkeler ve şehirlerdendir.

Nehirlerden Seyhun, Ceyhun, Nil, Fırat, Aden; göllerden Sâve Gölü; dağlardan Bî-sütûn, Tûr, Hira *Dîvân*’da anılmıştır. Bu unsurlardan Sâve Gölü ve Hira Dağı gerçek anlamlarıyla Hz. Muhammed ile ilgili kasidede yer alırken Bî-sütûn Dağı da Ferhâd ile birlikte onun âşıklığının anlatıldığı beyitlerde gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Nehirler ise daha çok gözyaşı ile arasında benzetme ilgisi kurularak gerçek anlamının dışında kullanılmıştır.

İçtimâi hayat ile ilgili unsurlar ise *Dîvân*’da geniş yer tutmaktadır. Bu bölüm de kendi içinde “İçtimâi Tabakalaşma, Eğlence Hayatı, Oyunlar, İnşâi Unsurlar, Yiyecek ve İçecek Maddeleri, Süs Eşyaları, Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar, Ölçü Âletleri, Giyim-

Kuşam, Yazı İçin Kullanılan Âletler, Mûsikî Âletleri, Silah ve İlgili Âletler” başlıklarına ayrılmıştır. Şairin sosyal unsurlara böyle geniş ölçüde yer vermesi sosyal çevreyle ilgisinin dikkat çekecek kadar çok olması açısından önemlidir. Şiirlerinde padişahlar gibi devlet görevlilerinin yanında halktan insanlara da yer vermesi şairin her iki kesimi de gözlemleme imkânına sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum onun bir taşra şairi olmasıyla da ilgili olabilir.

“Cemiyet” bölümünden sonra gelen “İnsan” bölümü *Dîvân*’da en çok söz konusu olan bölümdür ve bu bölüm diğer bütün bölümlere de sirâyet etmiştir. İnsan bölümü; sevgili, âşık ve rakîp üçlüsü arasında şekillenmiştir. Sevgili, *Dîvân* şiiri sevgili tipine uygun olarak tasavvur edilmiştir. Âşığa sürekli eziyet çektirir, vuslatı daima geciktirir ve rakiple bir arada olarak âşığın acısına acı eklemektedir. Bunlara rağmen âşık için dünyada sevgiliden daha güzel ikinci bir kişi yoktur. Onun için çektiği bütün dertleri gönlünün süsü olarak görmektedir. Öyle ki bu dertlerin bir gün bitmesinden endişe etmektedir ve bitmemesini dilemektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarından, kaşından, gözünden, kirpiğinden, gözünden, dudağından, selvi boyundan âşığın çekmediği kalmamıştır. Bunların verdiği acıyla âşık sabah akşam feryâd etmektedir. Âşığa göre kendisi hünerlerle süslüdür fakat sürekli yoluna engel olan birileri yani rakîpler çıkmaktadır. Bu yüzden âşık daima rakiple bir savaş halindedir. Ömrü, sevgilisini rakîplerden kıskanmakla geçmektedir. Âşık, rakibin iki gözünün akmasını dileyecek kadar ondan nefret etmektedir. *Dîvân*’da rakîp için daima kötü sıfatlar kullanılmaktadır. “Seg-meniş” ve “bed-likâ” bu kötü sıfatlardan bazılarıdır.

Çalışmamızın son bölümünde ise tabiat unsurları ile ilgili tahlillere yer verilmiştir. “Kozmik Âlem, Zaman ve Zamanla İlgili Unsurlar, Dört Unsur, Hayvanlar, Bitkiler, Bağ-Bostan, Çemenzâr vs.” unsurları ise “Tabiat” bölümümüzün alt başlıklarını oluşturmaktadır. Tabiat ile ilgili unsurların pek çok beyitte yer alması, şairin tabiatı kopmadığının bir göstergesidir. Şair, bu unsurlara bazen gerçek anlamlarıyla yer verirken çoğu zaman benzetme unsuru ve tasavvur olarak beyitlerinde kullanmıştır.

Bu hususlar dışında ise şairin yergiyle ilgili beyitlerine pek fazla rastlanmasa da övgüde aşırıya kaçtığı görülmüştür. Bu övgü hem başkalarına hem de kendisine olan övgüdür. Kendisini överken şairliği ile ilgili özelliklerini göz önünde bulundurmuş ve övgüsünü bu yönde yapmıştır.

Şairin tekrara düştüğü zamanlar da olmuştur. Bir beyitte söylediğine yakın bir anlamı ilerleyen başka beyitlerde de görmek zaman zaman mümkün olmuştur. (Bkz: G. 59/1, G. 60/1)

Sonuç olarak Bosnalı Âsım'ın dînî değerlerine bağlı, tasavvufilikten uzak, toplumsal konulara kayıtsız kalamayan, dîvân şiirinin yerleşik kurallarını gözardı etmeyen, tabiata şiirlerinde geniş ölçüde yer veren, halk söyleyişleri ve deyimleri beyitlerinde kullanan, ağır ve anlaşılmaz bir dile başvurmayan, bunları yaparken benzetme unsurlarından ve hayâl ürünlerinden başarılı bir şekilde faydalanan bir şair olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, N. (2008). “Riyâzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 35, 144-145.
- Akbudak, Y. (2002). *Mesihî Dîvânı'nın Tahlili*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Aksoyak, İ. H. (2016). *Söylenmemiş Sözler*. (Birinci Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aktepe, M. “Ahmed III”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 2, 34.
- Akün, Ö, F. (2014). *Divan Edebiyatı*. (İkinci baskı.) İstanbul: İSAM Yayınları.
- Aslan, Ü. (2007). “Klasik Türk Edebiyatında Tahlil Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(10), 77-94.
- Ay, Ü. (2009). “Dîvân Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 117-162.
- Batıslam, H, D. (2017). “Dîvân Şiirinde Kadeh ve Kadeh Redifli Gazeller”. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(18), 1-28.
- Batıslam, H. (2002). “Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Ankâ ve Simurg”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 185-208.
- Cebeci, S., Ünsal, B., (2006). “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4(11), 27-52.
- Cengiz, A. (2017). “Dîvân Şiirinde Destan Kahramanı Olarak Zaloğlu Rüstem”. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 1(1), 33-43.
- Ceyhan, S. (2010). “Şems-i Tebrîzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 38, 511-516
- Coşkun, M. (2012). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2014). *Divanlar Arasında*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2017). *Necatî Bey Divanının Tahlili*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (On sekizinci baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*. (Üçüncü Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Elmalı, H. (1997). “Hassân b. Sâbit”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 16, 399-402.

- Gazâlî, A. (2012). *Sevânihu'l-Uşşâk (Âşıkların Hâlleri)*. (İkinci Baskı). İstanbul: Hece Yayınları, 17.
- Güleç, İ. (2007). “Türkiye Üniversiteleri Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Divan Tahlili Üzerine Yapılan Çalışmalar”. *The Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları In Memoriam Şinasi Tekin: Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II*, 1-27.
- Güleç, İ. (2010). “Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?”. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 42(42), 83-111.
- Güler, Z. (2014). “Dîvân Şiirinde Papağan”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 61-71.
- Hazm, İ. (2016). *Güvercin Gerdanlığı (Sevgiye ve Sevenlere Dair)*. (Birinci Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- İltaş, D. (2010). “Tahâvî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 39, 385-388.
- İnternet: lugatim.com Son Erişim Tarihi: 25.05.2018.
- İnternet: <https://keykubat.blogspot.com/>, Son Erişim Tarihi: 11.11.2018.
- İnternet: www.biyografi.net, Son Erişim Tarihi: 03.02.2019.
- İnternet: www.kamusiosmani.net, Son Erişim Tarihi: 07.11.2018.
- Karacan, T. (2008). “Sâbit”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 35, 349-350.
- Karaismailoğlu, A. (2009). “Selmân-ı Sâvecî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 36, 446-447.
- Karaköse, S. (2010). “Dîvân Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi - Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*. 3(15), 176-187.
- Kırlangıç, H. (2010). “Tâlib-i Âmûlî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 39, 505-506.
- Konukçu, E. (1994). “Ebü'l-Fazl el-Allâmi”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 10, 313-314.
- Kurnaz, C. (2012). *Hayâlî Bey Dîvanının Tahlili*. Birinci Baskı. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım Dîvanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kurtuluş, R. (2007). “Örfî-i Şîrâzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 34, 96-97.
- Levend, A. S. (2018). *Dîvân Edebiyatı – Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mengi, M. (2010). *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*. (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Mengi, M. (2014). *Divan Şiiri Yazıları*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. (2002). *XVII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Vecdî ve Dîvânçesi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Mermer, A. (Editör). (2012). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. (Sekizinci baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A., Koç Keskin, N. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okuyucu, C. (2006). *Divan Edebiyatı Estetiği*. (İkinci Baskı). İstanbul: L&M Yayınları,
- Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü – Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Öntürk, T. (2014). *Erzurumlu Zihni Dîvânı'nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Özcan A. (2006). “Mustafa II”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 31, 275.
- Özcan, A. (2002). “Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 26, 263.
- Özel, A. (1999). “İbn Nüceym Zeynüddin”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 20, 236-237.
- Pala, İ., (2013). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (Yirmi üçüncü Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sadıkoğlu, C. (2008). “Sâib-i Tebrîzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 35, 541-542.
- Saraç, M. A. Y. (1999). “Dîvân Tahlilleri Üzerine”. *İlmî Araştırmalar*. 1(8), 209-219.
- Sefercioğlu, N. (1990). *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Serinsu, A. N. (1999). “İbn Nüceym Sirâceddin”. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, C. 20, 235-236.
- Şamlı, Ö. (2019). “18. Yüzyıl Şairlerinden Edirneli Kâmî ve Dîvân'ının Tahlili”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Tarlan, A. N. (2004) *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Temel, C. *Vasfî Dîvânı'nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tolasa, H. (1973). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Topşir, V. (2015). *Helâkî Dîvânı'nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.

- Tozlu, M. (2014). “Âsım Dîvânı’nda Mûsikî Unsurlar”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(13), İstanbul 2014, 141-166.
- Türkoğlu, S. (2007). *Şeyhülislam Esad Dîvânı’nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Unat, Y. (2007). “Ömer Hayyâm”. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 34). Ankara: TDV Yayınları, , 66-68.
- Üzüm, İ. (2001). “İsnâaşeriyye”. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 23). Ankara: TDV Yayınları, 142-153.
- Yaraşır, Ö. (1996). *Nedim Dîvânı’nın Tahlili*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Yazır, E. M. H. (2014). *Hak Dini Kur’an Dili Meâli*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yekbaş, H. (2010). “Dîvân Şiirinde Yunanî Şahsiyetler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi - Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*. 3(15), 281-300.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ÖZYÖRÜK, Nur
Uyruğu : T. C.
Doğum tarihi ve yeri : 25.03.1995, Soma
Medeni hâli : Bekâr
Telefon : 0541 486 0411
E-posta : nurozyoruk3@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2016
Lise	Hacı İsmail Dereköy Anadolu Lisesi	2012

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Özyörük, N. (2018). “Bosnalı Âsım Dîvânı’nda Şairin Kendi Şiir Sanatını Övmesi”. İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi V. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, 944-952.

le.ahbv.edu.tr